

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

ТРАВНЕВІ СТУДІЇ: ІСТОРІЯ, МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Збірник матеріалів

VII МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ
І МОЛОДИХ ВЧЕНИХ «ТРАВНЕВІ СТУДІЇ 2025: ІСТОРІЯ, АРХЕОЛОГІЯ,
МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ»

02 травня 2025 р.

ВИПУСК 10

Вінниця
2025

*Рекомендовано до друку
вченою радою факультету історії та міжнародних відносин
Донецького національного університету імені Василя Стуса
(протокол № 9 від 21 травня 2025 р.)*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Берегута В. В., асистент кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Лимар В. В., д-р екон. наук, доц., в. о. зав. кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Литвиненко Р. О., д-р іст. наук, проф., проф. кафедри історії та археології Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Мартинчук І. І., канд. іст. наук, доц., доцент кафедри історії та археології Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Мелекесцев К. І., канд. іст. наук, доц., заст. декана з наукової роботи факультету історії та міжнародних відносин Донецького національного університету імені Василя Стуса (укладач);

Отземко О. В., канд. іст. наук, доц., доцент кафедри історії та археології Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Паніна І. Г., канд. іст. наук, заст. декана з навчальної роботи факультету історії та міжнародних відносин Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Пятницькова І. В., канд. іст. наук, доц., заст. декана з соціальної та виховної роботи факультету історії та міжнародних відносин Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Теміров Ю. Т., канд. іст. наук, доц., декан факультету історії та міжнародних відносин Донецького національного університету імені Василя Стуса (голова ред. кол.);

Темірова Н. Р., д-р іст. наук, проф., в. о. зав. кафедри історії та археології Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Т 65 Травневі студії: історія, міжнародні відносини: збірник матеріалів VI Міжнародної наукової конференції студентів і молодих вчених «Травневі студії 2025: історія, археологія, міжнародні відносини та перспективи повоєнного відновлення». Вип. 10 / за заг. ред. Ю. Т. Темірова. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2025. 246 с.

УДК 94:339](063):378.4(477.62)ДонНУ

ЗМІСТ

Секція 1. Війна, деокупація, відновлення

<i>Основенко Марія.</i> Реакція світової спільноти: засудження агресії РФ проти України та перші санкції проти Росії	7
<i>Грабовська Наталія.</i> Угода про копалини між Україною та США – шанс чи загроза?	8
<i>Звонко Ірина.</i> Виклики перед вітчизняним ОПК після відновлення незалежності України в 1991 р.	12
<i>Гуцол Аліна.</i> Поступ військового капеланства в Україні	14
<i>Берегута Віталій.</i> Вдосконалення правового забезпечення інформаційної безпеки та кібербезпеки України як наслідок трансформації характеру російсько-української війни	16
<i>Затоковенко Максим.</i> Фактор КНДР у російсько-українській війні	19
<i>Лапіна Ірина.</i> Участь КНДР у російсько-українській війні: сьогоденні реалії та геополітичні наслідки	23
<i>Огородник Максим.</i> Норвезька підтримка України в боротьбі за незалежність і територіальну цілісність	26
<i>Лендел Михайло.</i> Позиція Ватикану щодо російсько-української війни (2022–2024).....	28
<i>Маковей Данило.</i> Україна після війни очима іноземних інвесторів: перспективи перетворення на європейського «економічного тигра».....	32
<i>Цапко Владислав.</i> Міжнародна підтримка гуманітарного розмінування території України в 2025 році	35
<i>Ахмедова Кароліна.</i> Воєнні конфлікти в Україні та Палестині: історичні паралелі та відмінності	38
<i>Мосієнко Олександр, Вознюк Богдан.</i> Військово-політична інтеграція Європи: від проєктів до реалізації	40

Секція 2. Новітні виклики для міжнародного порядку зі зміною правлячих кіл у США

<i>Павлюк Артем.</i> Значення операції «BOLO» в контексті повітряної війни США у В'єтнамі	44
<i>Коваленко Михайло.</i> Американсько-українські відносини в умовах другого президентства Дональда Трампа: виклики та перспективи	48
<i>Король Дмитро.</i> Вплив «Довгої телеграми» Джорджа Кеннана на становлення стратегії стримування комунізму.....	51
<i>Домбровська Вероніка.</i> Геоекономічне суперництво США та Китаю.....	54
<i>Білецька Марія.</i> Санкційна політика Великої Британії проти РФ.....	56
<i>Мельник Максим.</i> Актуалізація проблематики Іndo-Тихоокеанського регіону в сучасних міжнародних відносинах	60
<i>Савельєва Анна.</i> Конфлікт Китаю і Тайваню в контексті російсько-української війни (2022–2025): трансформація позицій та ключові виклики	63

<i>Оніщук Олександр</i> . Глобальний Південь як новий вектор української зовнішньої політики: африканський вимір	65
<i>Гонзель Софія</i> . Особливості розвитку партнерства «Україна – НАТО» в умовах сучасних безпекових викликів.....	68
<i>Мельник Ольга</i> . Вплив російсько-української війни на трансформацію європейської безпекової політики.....	69
<i>Гутнік Катерина</i> . Блокування соціальних мереж як інструмент контролю інформаційного поля авторитарними режимами	72
<i>Федорчук Вадим</i> . Безпековий вимір європейської демографічної кризи	74
<i>Іващук Анастасія</i> . Позиція гравців Східної Азії щодо війни росії проти України в 2024 році: зміни риторики та дій.....	77
<i>Господар Анна</i> . Інтеграційні процеси «Глобального Півдня»	81

Секція 3. Використання публічної дипломатії та «м'якої сили» за війн і миру

<i>Северенчук Анна, Яблонська Надія</i> . Роль особистості у розвитку міжнародних відносин: соціокультурний аспект	85
<i>Фролова Вікторія</i> . Українські регіони як поле публічної дипломатії в українсько / радянсько-чехословацьких відносинах 1945–1953 рр.	87
<i>Фаріон Анастасія</i> . Дипломатія в умовах російсько-української війни	90
<i>Бонюк Анастасія</i> . Артивізм у міжнародних комунікаціях	92
<i>Зажирко Наталія</i> . The role of populist leaders in peace negotiations: pros and cons.....	95
<i>Зубарева Катерина</i> . Цифрова дипломатія в конфліктному врегулюванні.....	98
<i>Кривдюк Карина</i> . Кліматична дипломатія як новий вимір міжнародних відносин.....	100
<i>Мартинюк Лілія</i> . Стратегічний гумор у міжнародних комунікаціях.....	103
<i>Демко Наталія</i> . Жінки у дипломатичних переговорах під час російсько-української війни: виклики та перспективи	106

Секція 4. Історія в контексті інформаційного протистояння у сучасних війнах

<i>Штагер Тетяна</i> . Ідеологічні засади концепції «русского миру»: історичні витоки та сучасні інтерпретації.....	108
<i>Нпур Yevhenii</i> . Muscovite-Ukrainian wars in history and modernity.....	110
<i>Зябченко Олексій</i> . Україна та Росія: міф про «братні народи»	113
<i>Стьопочкін Михайло</i> . Історична пам'ять визвольних змагань 1917–1921 рр. у назвах військових частин Збройних Сил України періоду новітньої російсько-української війни 2014–2025 рр.	116
<i>Щеглов Андрій</i> . Пропаганда та агітація сталінського тоталітарного режиму проти УПА та ОУН на сторінках місцевої преси Станіславщини (1944–1945)	120
<i>Паламарчук Юлія</i> . Від Євромайдану до соцмереж: як кремлівська пропаганда використовує термін «каструлеголові» в інформаційній війні.....	123
<i>Шпортун Дарія</i> . Вплив соціальних мереж та медіа на формування громадської думки в Україні	126

<i>Осадець Данило. Інтеграція чатрулетки і телебачення: на прикладі діяльності діалогера Андрія (Полтави) Карпова (2018–2022).....</i>	128
<i>Чех Катерина. Динаміка президентських наративів про Україну (на матеріалах демократичної адміністрації Байдена)</i>	131

Секція 5. Археологічні та антропологічні студії: виклики, досягнення, перспективи

<i>Лашко Дмитро. Історія відкриття і досліджень золотого предмета з Передерієвої могили</i>	135
<i>Блаженко Альвіна. Боротьба за скіфську спадщину крізь призму виставкових проєктів у часи російсько-української війни.....</i>	138
<i>Кобас Константин Йосиф. Римське проникнення в Північне Причорномор'я у I ст. до Р. Х. – IV ст.</i>	141
<i>Гадинко Олександр. Давнє населення передгір'я Буковинських Карпат: природа і матеріальні впливи культур регіону.....</i>	144
<i>Мазур Максим, Опис первісних релігій та природа релігійного мислення за Паскалем Буас.....</i>	149
<i>Яцун Вікторія. Становище жінок у доісламській Аравії</i>	152
<i>Кубріцька Єва. Підпорядкування Російською імперією номадичної ойкумени Північного Причорномор'я: переселення ногайців у другій половині XVIII ст.</i>	155

Секція 6. Роль особистості в історії та сучасних міжнародних відносинах

<i>Придатко Софія. Роль Карла Маркса в історії економічної думки</i>	158
<i>Бондарчук Тетяна. Освітній «пункт божевілья» Христини Алчевської.....</i>	160
<i>Бралатан Яна. Культурно-громадська діяльність Лесі Українки та Ольги Кобилянської.....</i>	162
<i>Шептицька Богдана. Прощавай, зброє: погляд на Першу світову війну через призму Ернеста Гемінґвея</i>	165
<i>Нісанов Олександр. Василь Вишиваний в історії Українських січових стрільців.....</i>	167
<i>Івасюк Вікторія. Катерина Зарицька: місія в УПА.....</i>	169
<i>Кубов Мирослав. Життя та дисидентство в листах Василя Симоненка.....</i>	171
<i>Погонець Іван. Йосип Сліпий: духовний лідер в умовах радянського тоталітаризму</i>	173
<i>Павлік Марина. Постать генерал-майора Сергія Кульчицького у новітній історії Національної гвардії України</i>	176
<i>Ведмідь Владислав. Дипломатія Ердогана: баланс між Києвом і Москвою</i>	178

Секція 7. Українське суспільство: ментальність та ідентичність

<i>Мартинюк Наталія. Поширення Магдебурзького права на українських землях</i>	181
<i>Некlesa Вікторія. Ментальність українців у поглядах іноземних авторів XVII–XIX ст.</i>	184

<i>Мельничук Марія. Містяни Поділля у середині XIX століття: темпи урбанізації та структура мешканців</i>	<i>187</i>
<i>Басько Роман. Формування індустріального міського простору у донецькому степу.....</i>	<i>189</i>
<i>Головченко Яна. Порівняльний аналіз французького та українського жіночих рухів у XIX ст.</i>	<i>192</i>
<i>Мироненко Анастасія. Жіноча вища освіта модерної доби (кінець XIX – початок XX ст.) на прикладі досвіду родини Требинських</i>	<i>194</i>
<i>Корецька Єлизавета. Жіноча періодика України на зламі епох</i>	<i>197</i>
<i>Іваненко Дар'я. Жіночий рух в Україні в радянський період</i>	<i>199</i>
<i>Калінін Ігор. Співи як дисципліна в чоловічих гімназіях м. Києва у модерну добу</i>	<i>201</i>
<i>Кулакова Анастасія. Українське мистецтво часів Української національної революції 1917–1921 рр.....</i>	<i>204</i>
<i>Біліченко Лідія. Радянське консульство у Львові (1927–1939)</i>	<i>207</i>
<i>Буран Анна. Емоційне сприйняття Голодомору 1932–1933 рр. його свідками – жителями Вінницької області</i>	<i>210</i>
<i>Талімончук Юлія. Голодомор як чинник формування національної ментальності та самоідентичності української молоді.....</i>	<i>213</i>
<i>Войтко Людмила. Історичні чинники формування української ментальності та їх вплив на національну ідентичність сучасного українського суспільства.....</i>	<i>215</i>
<i>Бровдій Мирослава. Виклики для внутрішньо переміщених осіб у суспільному вимірі історії та шляхи їх подолання</i>	<i>218</i>
<i>Бардіна Алла. Гендерні стереотипи у середовищі сучасних дітей раннього юнацького віку: історико-соціологічний аспект</i>	<i>220</i>

Секція 8. Історична наука у стримі XXI століття

<i>Піддубна Ольга. Долі жінок привілейованих станів України XVIII – початку XIX ст.: історіографічний вимір</i>	<i>224</i>
<i>Шатковський Денис. Історіографія щодо діяльності Миколи Битинського</i>	<i>226</i>
<i>Сорокіна Вікторія. Публікації документів з історії репресій на Вінниччині ...</i>	<i>229</i>
<i>Кравець Дар'я. Незалежна асоціація студентів у Польщі 1980-х рр. як об'єкт досліджень польських науковців.....</i>	<i>231</i>
<i>Грищенко Влада. Історіографія процесу розвитку державотворення незалежної України (90-ті роки XX – початок XXI ст.)</i>	<i>233</i>
<i>Франкова Вікторія. Історична пам'ять у муралах: історіографічний вимір.....</i>	<i>236</i>
<i>Горленко Олександр. Питання ментального образу Донбасу в новітній історіографії</i>	<i>238</i>

Травневі студії – Джуніор

<i>П'ятак Вікторія. Українство Вінниччини в умовах нацистської окупації у Другій світовій війні</i>	<i>242</i>
---	------------

СЕКЦІЯ 1 ВІЙНА, ДЕОКУПАЦІЯ, ВІДНОВЛЕННЯ

Основенко Марія

Національний університет біоресурсів та природокористування України

РЕАКЦІЯ СВІТОВОЇ СПІЛЬНОТИ: ЗАСУДЖЕННЯ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ ТА ПЕРШІ САНКЦІЇ ПРОТИ РОСІЇ

Ключові слова: ООН, засудження, економічний тиск, резолюції.

Keywords: United Nations, condemnations, economic pressure, resolutions.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 році викликало жорстку реакцію світової спільноти. Організація Об'єднаних Націй (ООН) одразу засудила дії Росії та почала розглядати шляхи протидії агресії. Уже 2 березня 2022 р. Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію ES-11/1, яка вимагала від Росії негайного припинення бойових дій та виведення військ з території України. Хоча Росія як постійний член Ради Безпеки ООН заблокувала аналогічну резолюцію в цьому органі, загальна підтримка України серед світових держав була очевидною.

ООН активно долучалася до дипломатичних зусиль, зокрема допомагала організувати «зернову ініціативу», відкривати гуманітарні коридори та розслідувати воєнні злочини Росії. Проте через право вето, яке РФ має в Раді Безпеки, організація не змогла безпосередньо зупинити війну. Попри це, ухвалені резолюції та політичний тиск сприяли міжнародній ізоляції РФ, що стало важливим кроком у протидії агресії.

Крім політичного засудження проти Росії, було застосовано безпрецедентний економічний тиск. Західні країни запровадили масштабні санкції, спрямовані на підризу фінансової стабільності агресора. Було заморожено активи російських державних установ і олігархів, відключено основні банки від системи SWIFT, запроваджено обмеження на експорт високотехнологічного обладнання та енергоресурсів. Такі заходи суттєво обмежили можливості Кремля фінансувати війну та змусили російську економіку перейти в кризовий режим [3, с. 16].

Окрім економічного тиску, Росія зіткнулася з дипломатичною та культурною ізоляцією. Її виключили з Ради Європи, обмежили участь у міжнародних спортивних змаганнях, провідні бренди та компанії вийшли з російського ринку. Також почався активний розгляд воєнних злочинів російських військових у Міжнародному кримінальному суді.

24 лютого 2022 р. путінська РФ масштабувала збройну агресію проти України. Як відомо, США і Європейський Союз відводили Україні декілька днів або тижнів на можливість опору збройній агресії. Однак картини брутальних ударів росії по цивільних, звірства російських окупаційних військ у Бучі, Ірпені й Гостомелі, трагедії Маріуполя й Херсона, смерті дітей, а головне – героїчний опір українців російській агресії – змінили громадську думку на Заході. Правлячі кола цих держав були вимушені реагувати на суспільні настрої та надати допомо-

гу України. Дієва міжнародна коаліція на підтримку України де-факто сформувалася після перших успіхів ЗСУ на фронті, що стали реальністю до кінця березня 2022 р., та продемонстрованої українцями суспільної консолідації, налаштованості на перемогу в цьому нерівному за можливостями й ресурсами цивілізаційному двобої. Впевнено констатуємо, що перше в європейській і національній історії протистояння нової української демократії та євразійської московської автократії інспірувало утворення ефективної міжнародної коаліції підтримки України [1, с. 15].

Внаслідок таких дій було значною мірою нівельовано військово-технічні асиметричні переваги на російську користь. І в цьому, треба визнати, значна заслуга неабиякої активності на міжнародній арені українського президента, нової наступальної вітчизняної дипломатії, особливо в умовах широкомасштабної російської агресії проти України [2, с. 48].

Отже, реакція світової спільноти на агресію РФ була швидкою та доволі масштабною. Хоча через право вето в Раді Безпеки ООН не змогла ухвалити жорсткіші рішення, Генасамблея та міжнародні організації продовжували чинити дипломатичний тиск. Запроваджені санкції стали найжорсткішими в історії, спрямованими на послаблення економічного потенціалу Росії. Водночас світова спільнота не лише покарала агресора, а й посилила підтримку України, надаючи їй фінансову, гуманітарну та військову допомогу.

Джерела та література

1. Віднянський С., Мартинов А. Російсько-українська війна та міжнародне співтовариство: монографія. Київ, 2023. 264 с.
2. Кулеба Д. Стратегічні орієнтири української зовнішньої політики. *Україна дипломатична*. 2023. Вип. 24. С. 48–54.
3. Віднянський С. ООН та українська дипломатія в боротьбі за незалежність і територіальну цілісність України в умовах російсько-української війни. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2023. Вип. 32. С. 10–44.

Грабовська Наталія

Донецький національний університет імені Василя Стуса

УГОДА ПРО КОПАЛИНИ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА США – ШАНС ЧИ ЗАГРОЗА?

Ключові слова: видобуток корисних копалин, економічне партнерство, безпекові гарантії.

Keywords: mining of minerals, economic partnership, security guarantees.

Україна – одна з найбагатших країн Європи за запасами природних ресурсів. Наші надра містять величезні поклади корисних копалин, зокрема титану, літію, газу, нафти і урану. Якщо ці ресурси ефективно використовувати, вони можуть стати потужним рушієм для економічного зростання та відбудови країни після війни. Проте їх стратегічна цінність також робить Україну об'єктом інтересу світових гравців.

Усвідомлюючи цей потенціал, Україна висунула ідею угоди для Сполучених Штатів. Знаючи, що вигода та гроші – це головний пріоритет Дональда Трампа, Володимир Зеленський запропонував Америці доступ до українських корисних копалин в обмін на майбутню військову допомогу та сприяння вступу до НАТО. Це мало б стати взаємовигідним партнерством, у якому США отримували ресурси, а Україна – гарантії безпеки [4]. Але Трамп вирішив зіграти за своїми правилами. Замість очікуваних інвестицій і підтримки він фактично запропонував Україні «розплатитися» природними копалинами за вже надану допомогу. Українські чиновники кажуть, що їхні зустрічі з командою Трампа дуже заплутані. Єдине, що зрозуміло, – американські перемовники поведуться дуже агресивно. Видання *The Economist* відзначає, що від 12 лютого було три версії угоди: «погана», «краща» та «катастрофічна». Першу, «погану» угоду щодо ресурсів, представив міністр фінансів США Скотт Бессент 12 лютого в Києві. Проте Володимир Зеленський відмовився її підписувати, пояснюючи, що угода не влаштовує Київ економічно, а також у ній не згадуються гарантії безпеки, що США мають надати Україні в обмін на доступ до копалин. «Найкращу» угоду привезли представник Трампа Кіт Келлог та віцепрезидент Джей Ді Венс на Мюнхенську конференцію з безпеки. Як і в першому варіанті, не було зобов'язань щодо військової допомоги Україні, крім пункту про захист фактично видобутих копалин. Але не було і явної спроби представити це як оплату уявного боргу.

Остання угода вимагає від України передавати половину прибутків від природних ресурсів і портів до американського інвестиційного фонду. Внески продовжуватимуться доти, доки фонд не досягне 500 млрд доларів, що відповідає надмірно перебільшеним заявам Трампа про те, скільки грошей Америка витратила на допомогу Україні від початку війни. За словами Володимира Зеленського, ці умови угоди виглядають як погашення боргу, а не як заохочення інвестицій. А Україна відмовляється визнавати цей «борг», наполягаючи, що американська допомога надана Джо Байденом як грант [7].

Українські чиновники коментують, що хоча остання версія утримуватиме гроші в країні, Америка претендуватиме на володіння як активами, так і інвестиціями, що більше схоже на економічне захоплення, ніж на інвестиції [4]. Але незважаючи на те, що українська влада критикувала попередні версії угоди, порівнюючи їх із договорами про репарації, зараз офіційний Київ називає фінальний документ позитивним для України.

Позиції американців щодо угоди висвітлені в неофіційному тексті угоди. У преамбулі йдеться про те, що США заявляють про готовність спільно з Україною інвестувати у її незалежне, стабільне та безпечне майбутнє, а також наголошують на прагненні до довгострокового миру та зміцнення партнерських відносин між двома країнами на рівні народів і урядів [5].

26 лютого прем'єр-міністр Дмитро Шмигаль заявив, що Україна та США погодили «Двосторонню угоду про встановлення правил та умов інвестиційного фонду відбудови України». За його словами, цей фонд має наповнюватися та управлятися сторонами на рівних умовах. Водночас він визнав, що документ не містить усіх гарантій безпеки, яких прагнула Україна, проте у рамковій угоді все ж є окремий пункт щодо безпекових питань [8].

Президент Володимир Зеленський наголосив, що успіх угоди залежить від його переговорів із Дональдом Трампом. Однак 28 лютого розмова між лідерами завершилася неочікувано гострим конфліктом [8]. Отже, переговори зайшли в глухий кут, і формат підписання угоди наразі залишається невизначеним. В уряді уникають публічного обговорення деталей остаточного тексту, хоча деякі ЗМІ вже оприлюднили його неофіційні версії [5].

Попри те, що угода між Україною та США щодо видобутку корисних копалин була скасована через конфлікт між Володимиром Зеленським і Дональдом Трампом, її можливі наслідки для України залишаються актуальними для аналізу. У цій статті будуть розглянуті потенційні переваги та ризики цієї угоди для України через SWOT-аналіз.

Таблиця 1

SWOT-аналіз

SWOT-аналіз угоди про копалини між Україною та США	
Сильні сторони	Слабкі сторони
– Посилення міжнародного партнерства між Україною та США. – Економічне зростання та залучення інвестицій в Україні. – США продовжать надання військової підтримки Україні. – Угода закріплює інтерес США в завершенні війни	– Відсутність точних безпекових гарантій від США. – Поганий вплив на екологію України. – Втрата контролю над частиною природних ресурсів
Можливості	Загрози
– Модернізація видобувної галузі в Україні. – Розширення співпраці між США та Україною в інших сферах	– Ризик продовження чи загострення війни з Росією. – Монополізація українського ринку США

Почнемо з вигоди для України після підписання угоди. По-перше, угода сприяла б поглибленню співпраці між Україною та США, що могло б позитивно вплинути на інші сфери взаємодії, включно з політичною підтримкою та безпековими питаннями. По-друге, залучення американських інвестицій у видобувну галузь сприяло б економічному зростанню, створенню нових робочих місць і модернізації інфраструктури.

До того ж угода могла б забезпечити стале надання військової підтримки Україні. Використання майбутніх доходів для оплати військової допомоги розглядалося б як вигідна ділова угода для обох сторін, що дало б змогу Трампу змінити внутрішній політичний наратив та стверджувати, що Україна платить за себе, а не отримує пожертви від американців. Такий підхід закріпив би зацікавленість США у завершенні війни, що відповідало б стратегічним інтересам України.

Попри очевидні переваги, угода мала і низку слабких сторін, які могли б створити додаткові ризики для України.

Одним із головних недоліків було те, що вона не містила достатніх безпекових гарантій. Хоча Україна сподівалася отримати від США механізми захисту в обмін на економічну співпрацю, поточна версія угоди не передбачала прямих зобов'язань Вашингтона щодо безпеки. До того ж існує ризик втрати часткового контролю над стратегічними природними ресурсами. Угода могла б створити

умови, за яких США отримали б переважний вплив на видобуток і використання корисних копалин. Також варто враховувати екологічний аспект. Активний видобуток копалин міг би призвести до негативних наслідків для довкілля та місцевих громад, особливо в разі недостатнього контролю за дотриманням екологічних стандартів.

Угода відкривала для України значні можливості. Однією з ключових переваг була модернізація видобувної галузі. Інвестиції з боку США сприяли б оновленню обладнання, впровадженню передових технологій та сучасних екологічних стандартів, що підвищило б ефективність видобутку та мінімізувало негативний вплив на довкілля. Також угода могла стати основою для розширення двосторонньої співпраці між Україною та США в інших сферах, зокрема у військовій, технологічній та енергетичній галузях.

Скасована угода також містила кілька значних загроз для України. Однією з основних небезпек був би ризик продовження або загострення війни з РФ. Оскільки США не надали чітких безпекових гарантій, Україна могла залишитися вразливою до можливих агресивних дій з боку Росії навіть у випадку залучення американських інвестицій.

Іншою загрозою була б можливість монополізації ринку. Надмірний вплив американських компаній міг би обмежити економічну незалежність України та контроль над власними ресурсами.

Отже, угода про копалини могла б стати потужним інструментом економічного розвитку та зміцнення стратегічного партнерства між двома країнами. Вона відкривала можливості для залучення інвестицій, модернізації видобувної галузі та продовження військової допомоги Україні. Однак її головним недоліком була відсутність чітких безпекових гарантій, які є критично важливими для нашої країни в умовах триваючої війни. Щоб угода була справді вигідною для України, необхідно доопрацювати її умови, зокрема закріпити механізми безпекової підтримки з боку США та гарантувати, що економічна співпраця не призведе до втрати контролю над стратегічними ресурсами. Важливо не відмовлятися від переговорів, а продовжувати діалог із Вашингтоном, щоб знайти взаємовигідну формулу співпраці. Спільні інтереси України та США можуть стати основою для побудови надійного партнерства, яке допоможе нам не лише вистояти у війні, а й закласти фундамент для економічного відновлення та довгострокової безпеки країни.

Джерела та література

1. Уряд затвердив угоду зі США про надра. *BBC News Україна*. 26 лютого 2025 р. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cq5zg6n3pezo>
2. Угода між США і Україною про ресурси погоджена: головні її положення від FT та ЕП. *BBC News Україна*. 25 лютого 2025 р. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/ce8y5zxjn71o>
3. Hurley B., Charter D. Trump and Zelensky clash at the White House – as it happened. *The Times*. 1 березня 2025 р. URL: <https://www.thetimes.com/us/news-today/article/trump-ukraine-zelensky-deal-minerals-meeting-latest-news-kqp9m72m3>
4. Віра Хмельницька. Угода про корисні копалини зі США: що вона передбачає та чи захистить від агресії РФ. *TCH*. 25 лютого 2025 р. URL: <https://tsn.ua/politika/ugoda-pro-korisni-kopalini-iz-ssha-scho-vona-peredbachaye-ta-chi-zahistit-vid-agresiyi-rf-2775168.html>

5. Публікуємо повний текст «Угоди про копалини» між Україною та США. *Європейська правда*. 26 лютого 2025 р. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2025/02/26/7205922/>
6. Абрамова Ю. Чи має сенс для України угода про корисні копалини: американський експерт Курт Волкер відповів. *ТСН*. 23 лютого 2025 р. URL: <https://tsn.ua/politika/chi-maye-sens-dlya-ukrayini-ugoda-pro-korisni-kopalini-amerikanskiy-ekspert-kurt-volker-vidpoviv-2773803.html>
7. Ігнатова І. «Не переговори, а здирство». *ТСН*. 24 лютого 2025 р. URL: <https://tsn.ua/politika/ne-peregovori-a-zdirstvo-the-economist-rozkriv-detali-zaproponovanoyi-ssha-ugodi-schodo-resursiv-2773875.html>
8. Україна затверджує угоду зі США про надра. *UKR.NET*. 26 лютого 2025 р. URL: <https://www.ukr.net/news/details/politics/109841794.html>

Звонко Ірина

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

ВИКЛИКИ ПЕРЕД ВІТЧИЗНЯНИМ ОПК ПІСЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ В 1991 Р.

Ключові слова: оборонно-промисловий комплекс, реформи, Збройні Сили України, військово-промисловий комплекс.

Keywords: defense-industrial complex, reforms, Armed Forces of Ukraine, military industrial complex.

26 грудня 1991 р. відбулося останнє засідання Ради Республік Верховної Ради СРСР, на якому офіційно задокументували припинення існування Радянського Союзу. Ця подія стала серйозним випробуванням для військово-промислового комплексу (ВПК) колишніх радянських республік, зокрема й України. Науково-дослідні установи, конструкторські бюро та виробничі підприємства опинилися на територіях різних країн Співдружності Незалежних Держав (СНД), що неминуче призвело до порушення колишніх коопераційних зв'язків.

Україна успадкувала значну частину промислового потенціалу колишнього ВПК СРСР, отримавши орієнтовно 3 600 підприємств, із яких приблизно 700 були зорієнтовані на виробництво військової техніки, а понад 1 000 випускали продукцію подвійного призначення. Країна мала значні перспективи у сферах стратегічних ракетних комплексів, бронетехніки та кораблебудування [2, с. 3–4].

Водночас перед підприємствами оборонного сектору постала серйозна потреба у суттєвому оновленні номенклатури продукції і адаптації до роботи в умовах технологічної ізоляції. Перехід до нових методів управління вимагав підготовки фахівців, які б володіли досвідом роботи в ринкових умовах. Через необхідність розв'язання економічних проблем у країні та розвиток державних інституцій будь-яке реформування оборонної галузі відходило на другий план. Як результат, спадок від ВПК СРСР, що перейшов до України, перетворився на справжній тягар для економіки.

До основних чинників, що сповільнювали функціонування оборонно-промислового комплексу України (далі – ОПК), відносимо втрату ринків збуту, відсутність правового забезпечення механізму управління державним оборонним замовленням у країні, застаріле обладнання і технології, що не відповідали вимогам сучасності [3, с. 6–17].

Варто зазначити, що управління галуззю багато в чому базувалося на радянській моделі, яка на той час здавалася легшою для розуміння. Водночас це унеможливило реалізацію нових стратегій і підходів, проведення кардинальних реформ щодо покращення ситуації в ОПК.

Через відсутність нагальних реформ в оборонній галузі відбулася втрата специфіки діяльності ОПК України, функціонування галузі зосередилося на виготовленні цивільної продукції [1].

Відповідно до рішення Верховної Ради України від 7 лютого 1992 р. щодо перегляду структури Уряду України та з метою удосконалення системи центральних органів державної виконавчої влади України, Указом Президента України від 25 лютого 1992 р. № 98 створено Міністерство машинобудування, військово-промислового комплексу та конверсії України (Мінмашпром). На Міністерство машинобудування поклалися завдання, пов'язані з реалізацією державної політики щодо економічного розвитку України як у галузі машинобудування, так і у військово-промисловому секторі. Серед основних напрямів його діяльності були сприяння процесам, що передували структурним змінам в економіці, розробка заходів для забезпечення економічної та військово-політичної незалежності країни, організація виробництва продукції машинобудівної, військово-промислової та цивільної галузей. Окрім цього, міністерство мало займатися оптимізацією виробничих і міжгалузевих структур з акцентом на відкриття нових ринків для постачання сировини та збуту продукції, а також пошуком нових партнерських зв'язків і кооперацій.

На підприємствах Мінмашпрому планувалося виготовляти продукцію для задоволення потреб пріоритетних галузей економіки, а саме: машини та обладнання для паливно-енергетичного комплексу, як-от парові турбіни, електролічильники, галогенні побутові лампи, трансформатори, машини та обладнання для сільського господарства, харчової та переробної промисловості, наприклад: трактори, плуги, культиватори, доїльні установки, пивоварні заводи малої потужності, обладнання для виробництва ковбас, складну медичну техніку, інструменти та препарати, засоби реабілітації для населення, яке постраждало внаслідок Чорнобильської катастрофи, складну радіоелектронну апаратуру та мікроелектроніку тощо. Утім відсутність сформованої стратегії конверсії призвела до катастрофічних наслідків, оскільки не було належного наукового обґрунтування організаційно-економічного механізму реалізації необхідних заходів, подальшого оцінювання їх наслідків [4, с. 33–46].

Незважаючи на те, що державі вдалося реалізувати деякі заходи задля збереження державної власності, на підприємствах не було враховано те, що будь-який розвиток обумовлений також державною підтримкою.

Джерела та література

1. Володимир Горбулін: Забезпечення оборони та безпеки України: проблеми і шляхи їх вивчення. *Аргумент*. 2019. URL: <https://argumentua.com/stati/volodimir-gorbul-n-zabezpechennya-oboroni-ta-bezpeki-ukra-ni-problemi-shlyakhi-kh-vivchennya>
2. Куцька О. М. Періодизація функціонування оборонно-промислового комплексу України у 1991–2021 роках. *Воєнно-історичний вісник*. 2022. № 43. С. 3–4.

3. Красников Є. В. Генезис та структура нормативно-правового регулювання державного оборонного замовлення в Україні. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління*. 2016. № 1. С. 6–17.

4. Ярусевич А. С. Адміністративно-правовий статус суб'єктів управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі: дис. ... д-ра філософських наук. Суми, 2023. С. 33–46.

Гуцол Аліна

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ПОСТУП ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНСТВА В УКРАЇНІ

Ключові слова: Україна, військовий капелан, армія, церква.

Keywords: Ukraine, military chaplain, army, church.

Військовий капелан – це священнослужитель, який надає духовну, моральну та психологічну підтримку військовослужбовцям. Він супроводжує армію під час навчань, у військових частинах та навіть на передовій у зоні бойових дій.

Військове капеланство в Україні має глибоке історичне коріння. Ще за часів Руси-України священники благословляли війська перед походами. Козаки були відомими захисниками православної віри, на Запорізькій Січі часто будували церкви, а у походах їх часто супроводжував священник. У ХХ столітті військові капелани діяли в арміях УНР, ОУН-УПА. Тобто явище капеланів для історії України не нове, а радше зрозуміле та традиційне.

У радянський період військове капеланство було ліквідоване, оскільки республіка офіційно дотримувалася атеїстичної політики, тому ніякого Бога, окрім партії, не могло для солдатів існувати.

З початком російсько-української війни в 2014 р. багато священників працювали при бойових підрозділах як цивільні, бо їхня діяльність ніяк не була унормована законодавчо [1]. Тоді багато священників різних конфесій почали працювати з українськими військовими, допомагаючи морально та матеріально.

Одна з перших капеланських організацій – це «Перший український батальйон військових капеланів». Свою гуманітарну діяльність спільнота розпочала в липні 2014 р. з виїзду до зони АТО в м. Щастя Луганської області. Спершу це було на добровільних засадах, пізніше вони створили офіційну громадську організацію, яка об'єднувала протестантських і православних священнослужителів, світських психологів та інших спеціалістів для екуменічного душпастирського служіння і надання моральної та іншої соціальної допомоги українським військовим і ветеранам війни [2].

Ухвалення закону «Про службу військового капеланства» від 30 листопада 2021 р. стало певним проривом крізь пострадянське минуле. Прийняття Закону дає змогу визначити правовий статус військових капеланів у ЗСУ, дає змогу забезпечити належний соціальний захист військових настоятелів, сприяє подальшому розвитку капеланської служби у ЗСУ та інших військових формуваннях. Аби закон був офіційно затверджений, було зроблено багато. Упродовж 1991–2021 рр. ініціативами окремих церков, поданнями народних депутатів, зусилля-

ми Міноборони було подано орієнтовно 10 законопроектів, але жоден із них не увійшов офіційно в дію. Законом чітко визначено організаційну структуру військового капеланства, яка передбачає порядок відбору кандидатур військових капеланів (військовий капелан резерву) та призначення помічника військового капелана [3, с. 1273].

Сьогодні понад 160 військових капеланів є в штаті Збройних Сил України. Ще декілька сотень священнослужителів та пасторів працюють із військовими на громадських засадах. Найбільша квота капеланів належить до Православної церкви України. Друге місце посідає УГКЦ. Серед інших – римо-католики, протестанти тощо. Про такий запит капеланів свідчить і опитування військовослужбовців, заявляють військові капелани. Втім кожного капелана тієї чи іншої конфесії призначають відповідно до запиту військовослужбовців військової частини [4]. УПЦ МП не бере активної участі в капеланстві, оскільки її представники часто не підтримують українські військові структури.

У військовій службі капелана таки є виняток – душпастир не може отримувати та застосовувати зброї, адже він не комбатант, тобто не має права брати безпосередню участь у бойових діях. За капеланом закріплений військовослужбовець, який може захистити його в умовах небезпеки [4].

Головна ціль капелана на війні – бути поруч та стабілізувати моральний стан побратимів, нагадуючи їм, хто вони є та чому знаходяться тут і зараз. У міжнародній практиці військовий капелан за будь-яких обставин має залишатись душпастирем, адже саме на цьому базується його авторитет та саме у цьому є його сила. Офіцери без зброї в руках виконують таку саму важливу місію, як і ті, хто йде безпосередньо в бій, адже тоді, коли людина бачить жахи війни, їй потрібно, щоб хтось давав віру та надію [5].

Джерела та література

1. Паненко В. На фронті, але без зброї: історії військових капеланів. *Громадське радіо*. 31 жовтня 2023 р. URL: <https://hromadske.radio/publications/na-fronti-ale-bez-zbroi-istorii-viyskovykh-kapelaniv>
2. Перший Український Батальйон Військових Капеланів. *Сайт громадської організації «Перший Український Батальйон Військових Капеланів»*. URL: <https://chaplain.net.ua/>
3. Романюк М., Долганова М. Розвиток нормативно-правової бази служби військових капеланів України. *The Russian-Ukrainian War (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. С. 1268–1273.
4. Стареправо Т. Хто такі капелани українського війська. Еспресо пояснює. *Espresso*. 25 жовтня 2023 р. URL: <https://espresso.tv/khto-taki-kapelani-ukrainskogo-viyska-poyasnyuemo>
5. Хто такий військовий капелан та яку роль він виконує на війні? *Visit Ukraine*. 25 жовтня 2023 р. URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/2797/who-is-a-military-chaplain-and-what-role-does-he-play-in-war>

ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ТА КІБЕРБЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ЯК НАСЛІДОК ТРАНСФОРМАЦІЇ ХАРАКТЕРУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Ключові слова: інформаційна безпека України, кібербезпека України, російсько-українська війна, характер міжнародного конфлікту, характер війни.

Keywords: information security of Ukraine, cybersecurity of Ukraine, Russian-Ukrainian war, character of international conflict, character of war.

Сучасні міжнародні конфлікти та війни характеризуються комплексним використанням протиборчими сторонами політичних, економічних, військових, технологічних та інформаційно-психологічних інструментів впливу на супротивника з метою максимальної реалізації власних національних інтересів. Не є винятком і російсько-українська війна, в якій воєнна агресія Росії супроводжується активним використанням новітніх інформаційних технологій поза зоною бойових дій. Ідеться, наприклад, про хакерські атаки та кібератаки, інформаційно-психологічні операції та поширення дезінформації через ЗМІ. Такі інструменти традиційно використовуються Росією з метою впливу на політичне керівництво України та українських громадян як для просування російських наративів, поширення недовіри до влади й внутрішньої дестабілізації України, так і для посилення своєї позиції в переговорному процесі щодо врегулювання російсько-української війни.

Кількість кібератак, здійснених Росією на українські органи державної влади та об'єкти критичної інфраструктури, постійно зростає. Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України повідомляє, що Урядова команда реагування на комп'ютерні надзвичайні події CERT-UA у 2024 р. зафіксувала 4 315 відповідних кіберінцидентів, що на 69,8 % більше, ніж у 2023 р. (2 541 кіберінцидентів) [9] та на 105,4 % більше, ніж у 2022 р. (2 100 кіберінцидентів, з яких понад 1 500 – з 24.02.2022) [8]. Отже, це засвідчує трансформацію характеру російсько-української війни у вигляді формування інформаційного простору та кіберпростору як новітньої повноцінної арени боротьби між двома державами. Відповідно кожна зі сторін додатково застосовує різні інформаційні інструменти впливу на перебіг війни, а відсутність стратегії попередження та протидії деструктивному використанню державою-опонентом інформаційно-комунікаційних технологій створює вразливе місце в системі національної безпеки.

Важливою передумовою гарантування інформаційної безпеки та кібербезпеки України є формування нормативно-правової бази та її оновлення відповідно до актуальних викликів суверенітету, територіальної цілісності та незалежності держави. Так, якщо до початку російської агресії чинною залишалась Доктрина інформаційної безпеки України, що затверджена Указом Президента України від 08.07.2009, то вже під час російсько-української війни були ухвалені два нові документи у сфері інформаційної безпеки, а саме: Доктрина інфор-

маційної безпеки України, що затверджена указом Президента України від 25.02.2017, та Стратегія інформаційної безпеки України, що затверджена Указом Президента України від 28.12.2021.

У Доктрині інформаційної безпеки України 2017 р. визначено, що метою використання Росією інформаційних технологій впливу на громадську свідомість є пропаганда агресивної війни, ідей порушення територіальної цілісності й суверенітету України, насильницької зміни її конституційного ладу, а також посилення ворожнечі на релігійному та національному підґрунті. Одним із пріоритетних завдань державної політики в інформаційній сфері окреслено протидію російській деструктивній пропаганді й дезінформації та захист українських громадян від них в умовах гібридної війни [6].

Порівняно з Доктриною 2017 р., Стратегія інформаційної безпеки України 2021 р. містить більш конкретизовані напрями й форми російських інформаційних впливів. Так, у документі визначені намагання Росії інформаційними засобами посилити панічні настрої в суспільстві й загострити та дестабілізувати соціально-економічну й політичну ситуацію в Україні, а також окреслені російські інформаційні кампанії антиукраїнського характеру на тимчасово окупованих територіях України через ЗМІ. Водночас Україна визнає відсутність ефективної системи реагування та протидії інформаційній агресії Росії через, зокрема, нерозвиненість інформаційної інфраструктури, несформовану систему стратегічних комунікацій між органами державної влади, відповідальних за інформаційну політику, і невисокий рівень інформаційної культури та медіаграмотності населення [4].

Відповідно до таких викликів у 2023 р. було розроблено План заходів з реалізації Стратегії інформаційної безпеки на період до 2025 р., який охоплює сім стратегічних цілей із визначеними завданнями, заходами й термінами їх реалізації: «Протидія дезінформації та інформаційним операціям, насамперед держави-агресора», «Забезпечення всебічного розвитку української культури та утвердження української громадянської ідентичності», «Підвищення рівня медіакультури та медіаграмотності суспільства», «Забезпечення дотримання прав особи на збирання, зберігання, використання та поширення інформації», «Інформаційна реінтеграція громадян України, які проживають на тимчасово окупованих територіях та на прилеглих до них територіях України, до загальноукраїнського інформаційного простору», «Створення ефективної системи стратегічних комунікацій» та «Розвиток інформаційного суспільства та підвищення рівня культури діалогу» [1].

Розглядаючи кібербезпеку, важливо наголосити, що в довоєнний період вона не була виділена як окремий сектор національної безпеки України. Однак з метою ефективнішої протидії кіберзагрозам під час російсько-української війни були ухвалені дві стратегії кібербезпеки України, що затверджені указами Президента України від 15.03.2016 та від 26.08.2021, і Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05.10.2017.

Так, Стратегія кібербезпеки України 2016 р. визначає російську військову агресію одним із ключових факторів виокремлення та розробки національної системи кібербезпеки як частини національної безпеки України [5]. Натомість

Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» хоча й не містить безпосередніх згадок про Росію, але окреслює принципи, правову основу, суб'єктів та об'єктів гарантування кібербезпеки України й характеризує державно-приватне та міжнародне партнерство в процесі цього [2].

Стратегія кібербезпеки України 2021 р. окреслює російську гібридну агресію проти України в кіберпросторі як загрозу кібербезпеці України, ключовою формою якої як елементу інформаційно-психологічних операцій є кібератаки на інформаційно-комунікаційні системи об'єктів інформаційної інфраструктури й органів державної влади для виведення їх з ладу або отримання несанкціонованого доступу до інформації. Документ також визначає розвідувально-підривну діяльність Росії в українському кіберпросторі із залученням представників міжнародних хакерських угруповань [3]. Як і у випадку зі Стратегією інформаційної безпеки України 2021 р., додатком до Стратегії кібербезпеки України 2021 р. є План її реалізації до 2025 р., який охоплює десять стратегічних цілей із визначеними завданнями, заходами й термінами їх реалізації: «Дієва кібероборона», «Ефективна протидія розвідувально-підривній діяльності у кіберпросторі та кібертероризму», «Ефективна протидія кіберзлочинності», «Розвиток асиметричних інструментів стримування», «Національна кіберготовність та надійний кіберзахист», «Професійне вдосконалення, кіберобізнане суспільство та науково-технічне забезпечення кібербезпеки», «Безпечні цифрові послуги», «Зміцнення системи координації», «Формування нової моделі відносин у сфері кібербезпеки» та «Прагматичне міжнародне співробітництво» [7].

Отже, активне системне протиборство Росії та України в інформаційній сфері трансформувало характер російсько-української війни так, що можна стверджувати про утворення двох нових її взаємопов'язаних вимірів – інформаційного та кібернетичного, які засвідчують вихід російсько-українського протистояння за межі зони бойових дій. У таких умовах формування системи гнучкого реагування та протидії російським інформаційним та кіберзагрозам є критично необхідним для комплексного гарантування національної безпеки України, а функціонування такої системи має бути визначене стратегіями інформаційної безпеки та кібербезпеки, успішний досвід реалізації яких Україна вже має. Оскільки обидві чинні стратегії були ухвалені до початку повномасштабного російського вторгнення та розраховані на період до 2025 р., то вже на початку 2026 р. Кабінет Міністрів України й Рада Національної безпеки і оборони України повинні розробити, а Президент України – затвердити оновлені стратегії інформаційної безпеки та кібербезпеки і плани дій щодо їх реалізації зі врахуванням досвіду війни з Росією у 2022–2025 рр.

Джерела та література

1. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії інформаційної безпеки на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.03.2023 р. № 272-р. *Урядовий кур'єр*. 2023. № 67. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/272-2023-%D1%80>
2. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII. *Голос України*. 2017. № 208. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України»: Указ Президента України від 26.08.2021 р. № 447/2021. *Урядовий кур'єр*. 2021. № 165. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text>
4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»: Указ Президента України від 28.12.2021 р. № 685/2021. *Урядовий кур'єр*. 2021. № 251. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України»: Указ Президента України від 15.03.2016 р. № 96/2016. *Офіс Президента України*. 2016. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/962016-19836>
6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України від 25.02.2017 р. № 47/2017. *Офіс Президента України*. 2017. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>
7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про План реалізації Стратегії кібербезпеки України»: Указ Президента України від 01.02.2022 р. № 37/2022. *Офіс Президента України*. 2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/372022-41289>
8. CERT-UA від початку року опрацювала більше двох тисяч кібератак на Україну. *Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України*. 2022. URL: <https://cip.gov.ua/ua/news/cert-ua-vid-pochatku-roku-opracyuvala-bilshe-dvokh-tisyach-kiberatak-na-ukrayinu>
9. CERT-UA минулого року опрацювала 4 315 кіберінцидентів. *Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України*. 2025. URL: <https://cip.gov.ua/ua/news/cert-ua-minulogo-roku-opracyuvala-4315-kiberincidentiv>

Затоковенко Максим

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ФАКТОР КНДР У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

Ключові слова: російсько-українська війна, російсько-північнокорейські відносини.

Keywords: Russian-Ukrainian war, Russia–North Korean relations.

Північна Корея направила військових до України для підтримки російського вторгнення, і цей крок став черговим свідченням поглиблення двосторонньої співпраці після початку повномасштабної війни. Ймовірно, Москва прагне використати північнокорейський людський ресурс для посилення своїх наступальних операцій та часткового компенсування нестачі власного особового складу. Втім присутність північнокорейських військових у зоні бойових дій в Україні має ширші геополітичні наслідки. Пхеньян, схоже, розглядає це як можливість надати своїм військовим досвід участі в сучасній війні, який потенційно може бути використаний у майбутніх конфліктах. Поглиблення військово-політичного союзу між КНДР та Росією становить серйозну загрозу довготривалій стабільності не лише на Корейському півострові, а й у всьому Азійсько-Тихоокеанському регіоні, що може мати потенційний вплив на стратегічних союзників України – США та Японію.

Тому мета статті – дослідити масштаб залученості КНДР у війну в Україні та підтримку РФ.

Відразу після холодної війни російська федерація, як головний правонаступник СРСР, відмовилася від підтримки угоди про взаємну оборону 1961 р., яку вона мала з КНДР. Щоправда, тоді Москва перебувала в зовсім іншому становищі, а саме намагалася закріпитися в новому глобальному порядку, водночас розглядаючи крах уряду Північної Кореї як реальну можливість [1]. Росія дотримувалась так званої політики «рівновіддаленості» між Північною та Південною Кореєю. Одночасно підтримуючи резолюції щодо Північної Кореї в ООН, Росія підтримала більшість санкційних резолюцій проти неї з 2006 до 2017 р. Однак із 2017 р. вона почала виступати за скасування цих санкцій. Зокрема, у 2019 р. РФ та КНР внесли пропозицію в Раду Безпеки щодо скасування заборони на експорт Північною Кореєю морепродуктів та текстилю, а також роботи північнокорейців за кордоном [2]. Також варто зазначити, що між країнами відбувались зустрічі вищих кіл керівництва. Зокрема, лідер КНДР Кім Чен Ин був присутній на Олімпіаді в Сочі 2014 р., а в квітні 2019 р. Володимир Путін зустрівся з Кімом у Владивостоці.

Найбільш очевидною причиною для Північної Кореї поліпшити зв'язки з Росією є відмова від надмірної залежності від Китаю, який часто звинувачують у «напівколонізації» економіки Пхеньяна [3].

Зі свого боку Північна Корея підтримала Росію в 2014 р. в питанні анексії Криму. «Останні тривожні події в Україні, спровоковані заздалегідь підготовленими змовницькими сценаріями США та країн Заходу і за їх підбурювання, переконливо показують, хто насправді є ініціатором всіх бід на нашій планеті, хто домагається повалення суверенної держави серед білого дня та жорсткого порушення права народів на самовизначення», – заявив посол КНДР у Москві Кім Їн Чже. Також вона проголосувала проти резолюції S/2014/189 щодо анексії Криму та територіальної цілісності України. Це свідчить про бажання КНДР налагодити відносини з Росією.

Тобто відносини між КНДР та РФ були доволі неоднозначними до повномасштабного вторгнення, хоча від 2014 р. КНДР, а згодом із 2017 р. – РФ підтримували один одного на дипломатичному рівні.

Однак нова хвиля розвитку співпраці припала на 2022 рік. КНДР не засудила вторгнення Росії, проголосувавши проти резолюцій щодо вторгнення, і 14 липня визнала дві підтримувані Росією сепаратистські «народні республіки» на Сході України незалежними державами.

Отже, КНДР стала третьою державою після Росії та Ірану, яка визнала ці «квазідержави». Також КНДР пізніше визнала анексію Росією 4 областей України.

Окрім дипломатичної підтримки, КНДР надала Росії широку військову підтримку. Генеральний секретар Єнс Столтенберг на початку 2024 р. заявив, що війна в Україні стала «війною боєприпасів». І в цій війні важливу роль зіграли саме північнокорейські поставки до РФ, важливість яких важко переоцінити. Як заявив тоді міністр оборони Південної Кореї, було поставлено понад два з половиною мільйони артилерійських снарядів, що створило разючу перевагу на користь Росії в 2024 р. Тим паче, що ці поставки збіглись у часі з блокуванням американської допомоги в Конгресі США на пів року. Відповідно до звіту Розвідувального управління Міністерства оборони, наданого представнику правля-

чої Партії влади народу, Північ доставила вантажі, які могли вмістити понад 6 мільйонів 152-міліметрових артилерійських снарядів, через свій східний порт Наджин протягом приблизно дворічного періоду [5]. Звісно, що реальне число станом на 2025 рік може бути ще вищим.

Також, крім снарядів, Північна Корея могла надати мобільні зенітні ракети та протитанкові ракети. В українському небі неодноразово фіксувались північно-корейські ракети.

КНДР та РФ навіть закріпили фактично офіційний альянс, договір про всеосяжне стратегічне партнерство. Володимир Путін і Кім Чен Ин підписали угоду, згідно з якою Росія і Північна Корея будуть допомагати одна одній у разі «агресії» проти однієї з цих країн. Навіть Кім Чен Ин заявив, що це підняло їх відносини до нового рівня – альянсу [6]. Путін назвав їхню зустріч «проривом» і подякував Кіму за «послідовну і непохитну підтримку російської політики, в тому числі на українському напрямі» [7]. Фактично це ставить під загрозу втручання Росії в потенційну війну між двома Кореями, і водночас втручання в конфлікти на боці РФ.

Звісно, що ця допомога, імовірно, за все, обмінюється на технології, якими РФ не проти поділитись зі своїм союзником. Також можливий був формат «обмін-обмін», коли Північна Корея в обмін на свою матеріальну допомогу могла отримати винищувачі або ракети класу «земля-повітря». Зокрема, саме Росія могла допомогти Північній Кореї з запуском супутника та створенням міжконтинентальної балістичної ракети, яка здатна прилетіти в будь-яку точку США.

«“Фактор КНДР інформаційно недоопрацьований. Без них росіянам було дуже важко. І війна рухалася б зовсім інакше. Можливо, вони не могли б наступати”, – відзначав нещодавно голова фонду “Повернись живим” Тарас Чмут в ефірі “Мілітарного”» [8].

Схожі думки в розмові з BBC Україна висловлює директор New Geopolitics Research Network Михайло Самусь. «По боєприпасах північнокорейські снаряди становлять приблизно 50 % від того, що застосовують росіяни. Тобто, без КНДР Росія фактично не могла б воювати так, як вона воює зараз», – вважає він [9].

Також, що є не менш важливим, в боях у Курській області почали брати участь північнокорейські війська. Їх кількість розвідка Південної Кореї оцінює приблизно у 11 000 людей, і це є доволі суттєво на окремій ділянці. Незважаючи на втрати, після невеликої перерви вони знову беруть участь у боях. Наразі українські війська поступово залишають Курську область, і КНДР відіграла роль у відбитті козира України на потенційних перемовинах.

Також участь КНДР у війні в Україні після відправки північнокорейських військ вплинула на позицію Південної Кореї. Відсторонений після імпічменту Президент Юн Сук Їоль заявив, що Південна Корея не виключає надання зброї безпосередньо Україні, сигналізуючи про можливу зміну позиції Сеула щодо цього питання [9].

Отже, можна зробити такі висновки. Це дослідження розглядає трансформацію відносин між Північною Кореєю та росією, що відбулася після початку повномасштабної війни в Україні в лютому 2022 р. Спершу взаємодія між двома країнами мала здебільшого утилітарний характер, однак поступово вона перерос-

ла у стійке партнерство стратегічного й частково ідеологічного характеру. Перехід від епізодичних угод на кшталт обміну зброї на фінансову чи іншу вигоду до офіційної угоди про всебічну стратегічну співпрацю є серйозним сигналом для Сполучених Штатів та їх союзників у регіоні Північно-Східної Азії, які повинні враховувати потенційні наслідки такого зближення між Кімом Чен Ином і Володимиром Путіним.

Подальший розвиток північнокорейсько-російських відносин значною мірою залежатиме від двох ключових чинників. Перший пов'язаний із перебігом війни в Україні – зокрема з тим, чи наважиться росія у ближчій перспективі налагодити власне виробництво озброєння замість покладатися на імпорту з КНДР. Другий чинник – реакція Китаю, яка, ймовірно, буде неоднозначною: з одного боку, Пекін може насторожити зростаюча роль Північної Кореї у війні та її зближення з Москвою, з іншого – Китай, як і КНДР та росія, виступає проти домінування США у світовому порядку.

Попри те, що сьогодні інтеракції між цими трьома державами переважно реалізуються у форматі окремих двосторонніх відносин, не можна виключати можливість формування більш структурованої тристоронньої співпраці. З огляду на де-факто ядерний статус Північної Кореї, перспектива створення «стратегічного трикутника» між росією, Китаєм і КНДР із посиленою ядерною компонентою є серйозною загрозою, яку міжнародна спільнота не повинна ігнорувати.

Джерела та література

1. Rinna A. W. Historic Parallel: Why Russia Is Likely to Abandon Its Korean Equidistance Strategy. *38North*. 09.07.2024. URL: <https://www.38north.org/2024/07/historic-parallel-why-russia-is-likely-to-abandon-its-korean-equidistance-strategy/>
2. Nicholas M. China, Russia proposes lifting some U. N. sanctions on North Korea, U.S. says not the time. *Reuters*. 17.12.2019. URL: <https://www.reuters.com/article/us-northkorea-usa-un/china-russia-propose-lifting-some-u-n-sanctions-on-north-korea-u-s-says-not-the-time-idUSKB N1YK20W/?il=0>
3. Carbonnel A. Russia welcomes North Korea nuclear moratorium pledge. *Reuters*. 01.03.2012. URL: <https://www.reuters.com/article/us-korea-north-russia-idUSTRE8200J420120301/>
4. North Korea recognises breakaway of Russia's proxies in east Ukraine. *Reuters*. 14.07.2022. URL: <https://www.reuters.com/world/north-korea-recognises-breakaway-russias-proxies-east-ukraine-2022-07-13/>
5. Yun-hwan C. N. Korea sent over 13,000 containers suspected of carrying arms to Russia: lawmaker. *Yonhap News Agency*. 27.08.2024. URL: <https://en.yna.co.kr/view/AEN20240827008600315?section=nk%2Fnk>
6. Wong T. Putin and Kim pledge mutual help against 'aggression'. *BBC*. 19.06.2024. URL: <https://www.bbc.com/news/articles/ceddqqkzdz5wo>
7. Drury F. Pact with North Korea will protect us both from aggression, says Putin. *BBC*. 18.06.2024. URL: <https://www.bbc.com/news/live/world-asia-69124350>
8. Морфінов С. КНДР «рятує» наступ Росії. Як Північна Корея впливає на війну проти України. *BBC News Україна*. 14.12.2024. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cyv3mppmp0go>
9. South Korea 'not ruling out' sending weapons directly to Ukraine. *France24*. 07.11.2024. URL: <https://www.france24.com/en/asia-pacific/20241107-south-korea-not-ruling-out-sending-weapons-directly-to-ukraine>

УЧАСТЬ КНДР У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ: СЬОГОДЕННІ РЕАЛІЇ ТА ГЕОПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ

Ключові слова: російсько-українська війна, військова підтримка, стратегічне партнерство, КНДР, Росія, Україна.

Keywords: Russian-Ukrainian war, military support, strategic partnership, North Korea, Russia, Ukraine.

У 2024 році російсько-українська війна розширила театр бойових дій і остаточно перестала бути «регіональною проблемою Європи». Корейська Народно-Демократична Республіка (КНДР) відкрито підтримує Росію, постачаючи їй артилерійські снаряди та ракети, а в 2024 році її війська долучилися до бойових дій. Така участь КНДР не лише посилює військові можливості агресора, але й створює ризики для стабільності Корейського півострова та Азійсько-Тихоокеанського регіону, перетворюючи війну в Україні на глобальну проблему з непередбачуваними наслідками.

Дж. Форман, М. Кансіан, Й. Кім та інші закордонні дослідники приділили увагу питанню залучення КНДР у російсько-українську війну, але в українській науковій площині це питання не викликає особливого зацікавлення і більше висвітлюється в медіапросторі.

Мета доповіді – розкрити вплив КНДР на перебіг російсько-української війни та відповідні геополітичні наслідки.

Передусім необхідно наголосити, що відносини між Москвою та Пхеньяном не були стабільними. Під час холодної війни Радянський Союз надавав економічну та військову допомогу Північній Кореї, зокрема паливом та зброєю. У 1961 р. Кім Ір Сен і Микита Хрущов підписали угоду про співпрацю: згідно зі ст. 1 Москва зобов'язалася захищати Пхеньян у разі нападу, і навпаки [8]. Після розпаду Радянського Союзу КНДР залишилась без підтримки, що призвело до глибокої кризи й голоду. Володимир Путін відновив зв'язки з державою, відвідавши Пхеньян у 2000 р. та підписавши угоду про військову співпрацю з Кім Чен Іром, якого згодом приймав у Росії.

Попри підтримку санкцій ООН через ядерну програму КНДР, Москва у 2012 р. списала 90 % боргу Пхеньяну [8], але в 2016–2017 рр. разом із Китаєм знову підтримала жорсткі санкції. Після провалу переговорів Кім Чен Ін з США у 2019 р. він провів перший саміт із Путіним у Владивостоці, пообіцявши розширити співпрацю, проте без значних результатів [8]. Після початку повномасштабного вторгнення Росії до України КНДР підтримала Москву, стверджуючи, що «політика гегемонізму» Заходу дає Путіну виправдання відправити війська в сусідню країну, що стало початком їхньої нової співпраці [8]. Росія та Північна Корея 17 червня 2024 р. підписали договір про всеосяжне партнерство, згідно з яким у разі нападу третьої сторони одна з них має надати військову допомогу іншій [7]. Росія офіційно заявляє, що перебуває у стані конфлікту з Україною, тому вона може вимагати підтримки від КНДР. Москва особливо зацікав-

лена у постачанні боєприпасів та залученні військових, зокрема спецпризначенців, бо зазнає значних втрат на фронті. Йонхо Кім, заступник директора Інституту дослідження Кореї при Університеті Джорджа Вашингтона, зазначає: Пхеньян може отримати ракетні технології, допомогу в розвитку ядерного потенціалу або постачання газу, нафти, вугілля та зерна [1]. Однак КНДР не має достатньо твердої валюти, щоб оплачувати поставки, тому взаємна вигода базується на обміні ресурсами і технологіями.

Національна розвідувальна служба Південної Кореї (NIS) 18 жовтня 2024 р. оголосила, що Північна Корея 8 жовтня почала перекидання військ спецназу до Росії на російських транспортних кораблях [10]. Це перший випадок, коли російський військово-морський флот увійшов у води Північної Кореї з 1990 р. 2 січня 2025 р. українська експертка Христина Кімачук отримала інформацію про незвичну ракету, що вдарила по Харкову [5]. Досліджуючи уламки, вона виявила символи, що вказували на походження з Північної Кореї, ставши першою, хто довів використання північнокорейської зброї Росією. Подальший аналіз показав, що ракета містила новітні західні компоненти, зокрема американський чип, виготовлений у березні 2023 р. Це підтвердило, що Північна Корея, попри санкції, нелегально отримує сучасні технології, швидко виробляє ракети та постачає їх Росії. Відтоді РФ випустила десятки таких ракет, що вбили щонайменше 24 людей і поранили понад 70 [5].

У березні Королівський інститут об'єднаних служб (RUSI) задокументував велику кількість нафти, яку відправляли з Росії до Північної Кореї, а на сухопутному кордоні цих країн помітили вагони, наповнені, як вважають, рисом і борошном [5]. Північнокорейські танкери почали завантажувати нафту з російського порту на Далекому Сході, як показує аналіз десятків супутникових знімків, частково відкриваючи завісу над тим, що Пхеньян забезпечив у обмін на передачу величезної кількості боєприпасів і ракет [6]. Можемо зробити висновок, що ці поставки суттєво покращили ситуацію у КНДР, давши їй змогу вперше з пандемійних часів повернутися до економічного зростання. Крім фінансових вигод, її участь у війні дає змогу отримувати бойовий досвід для своїх військових та розвивати можливості власної оборонної сфери та ВПК, що буде використано в майбутніх конфліктах.

Участь КНДР у війні в Україні на боці Росії викликала значний резонанс у світі, хоча реакція міжнародної спільноти виявилася неоднозначною і навіть недостатньою. Президент України Володимир Зеленський у жовтні 2024 р. назвав реакцію світу на присутність північнокорейських військ у Курській області «нульовою», наголошуючи, що Кремль випробовує глобальну відповідь, і попередив, що без належної реакції контингент іноземних військ може зрости [4]. Натомість НАТО через генсека Марка Рютте визнала це «значною ескалацією» і закликала забезпечити Україну всім необхідним для перемоги [2]. ЄС засудив дії КНДР, і в травні 2024 р. запровадив нові санкції проти шести осіб і трьох організацій, пов'язаних із підтримкою Росії, наголошуючи на неприпустимості порушення міжнародного права [3].

На думку авторки, співпраця РФ та КНДР посилює авторитарні режими і створює загрозу для глобальної безпеки, оскільки обидві держави можуть роз-

ширити свій вплив у регіонах, де вони мають інтереси. Можливі майбутні наслідки такого розвитку подій включають розширення військової співпраці між сторонами, що приведе до ще більшої ескалації конфліктів у майбутньому. Міжнародна спільнота може вжити рішучіших заходів для обмеження впливу Росії та Північної Кореї на глобальну політику та запобігання подальшій ескалації. Поточні дії КНДР підвищують ризики для регіональної безпеки в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, де Пхеньян може використовувати здобутий бойовий досвід для підтримки своїх військових амбіцій.

Отже, участь КНДР у російсько-українській війні впливає не лише на перебіг бойових дій на лінії фронту, а й має серйозні геополітичні наслідки. Залучення КНДР посилює військовий потенціал РФ завдяки постачанню боєприпасів, ракет і навіть спецназу. Співпраця Москви та Пхеньяна, закріплена договором про всеосяжне партнерство, не лише сприяє економічному відновленню КНДР через поставки нафти та зерна, а й дає змогу їй отримувати ракетні технології та бойовий досвід, що загрожує стабільності Азійсько-Тихоокеанського регіону. З іншого боку, реакція світової спільноти залишається недостатньою, що може призвести до геополітичних ризиків.

Джерела та література

1. Борис А. Це могли бути сили спеціального призначення. *Голос Америки*. 10.10.2024. URL: <https://surl.li/tncusd>
2. Білоус О. Загинуть ще більше росіян. Рютте зробив заяву про КНДР у війні проти України. *РБК-Україна*. 28.10.2024. URL: <https://surl.li/cdujsb>
3. Євросоюз запровадив нові санкції проти КНДР за підтримку Росії у війні проти України. *Укрінформ*. 31.05.2024. URL: <https://surl.li/wtmcgt>
4. Кричківська У., Д'яконов І. Зеленський про реакцію світу на військових КНДР: Це нуль. *Українська правда*. 31.10.2024. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2024/10/31/7482347/>
5. Маккензі Дж. Зброя КНДР вбиває українців. Але наслідки цього виходять далеко за межі України. *BBC News Україна*. 08.05.2024. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cq5n8kwnj92o>
6. Blood and Oil: Russian Oil Deliveries Follow North Korean Weapons Transfers / J. Byrne et al. *RUSI*. 26.03.2024. URL: <https://surl.li/siruxf>
7. DPRK-Russia Treaty on Comprehensive Strategic Partnership. *KCNA Watch* 20.06.2024. URL: <https://surli.cc/gsnlar>
8. The highs and lows of Russia, North Korea relations. *Al Jazeera*. 13.09.2023. URL: <https://surl.li/wuuvvcq>
9. Treaty of friendship, co-operation and mutual assistance between the Union of Soviet Socialist Republics and the Democratic People's Republic of Korea. *United Nations – Treaty Series*. 1962. P. 154–158. URL: <https://surl.li/paxhum>
10. 국정원, 북한 특수부대 러-우크라 전쟁 참전 확인. *보도자료*. 18.10.2024. URL: https://www.nis.go.kr/CM/1_4/view.do?seq=320

НОРВЕЗЬКА ПІДТРИМКА УКРАЇНИ В БОРОТЬБИ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ І ТЕРИТОРІАЛЬНУ ЦІЛІСНІСТЬ

Ключові слова: політична солідарність, гуманітарна допомога, санкції, міжнародна безпека, енергетична підтримка.

Keywords: political solidarity, humanitarian aid, sanctions, international security, energy support.

З моменту здобуття незалежності в 1991 р. Україна пройшла складний шлях, щоб стати суверенною державою. Проте російська агресія з 2014 р. створила безпрецедентну загрозу незалежності та територіальній цілісності нації. У зв'язку з цим зовнішня допомога стала вирішальним елементом для України. Норвегія займає унікальне місце серед країн, які надали значну допомогу. Цей народ продемонстрував принциповість на користь України, незважаючи на віддаленість від кризового осередку.

Після анексії Криму РФ та початку російсько-української війни надзвичайно важливе значення для України має партнерство та міжнародне співробітництво з державами, які заявили про свою підтримку її суверенітету та територіальної цілісності [1, с. 184]. З початку агресії Росії проти України Норвегія, яка є членом НАТО та активним учасником міжнародних організацій, дала зрозуміти, що підтримує Київ. Уряд Норвегії послідовно засуджував дії Росії, визнаючи, що вони порушують міжнародне право, зокрема принципи територіальної цілісності та суверенітету.

Наші країни в багато чому є схожими, адже порівнюючи появу державних мов у Норвегії та Україні і стан формування та здійснення державної мовної політики, можна дійти висновку, що наші країни пішли, по суті, тим же шляхом – виходом з імперського впливу сусідньої держави. Водночас Норвегія відрізняється від України тим, що боролася за затвердження двох офіційних мов – двох форм однієї норвезької мови. В Україні ж досі триває боротьба за функціонування єдиної національної та державної мови (української) та мови колишньої метрополії – російської, що докорінно відрізняє нашу країну від Норвегії [2].

Щоб захистити Україну, Норвегія активно підтримує резолюції ООН і бере участь в організаціях, як-от ОБСЄ, де вона надає фінансування груп спостерігачів, які слідкують за ситуацією на Сході України. Норвезька сторона свого часу схвалила започаткування української ініціативи «Кримська платформа», яку створено з метою збереження належної уваги до проблеми окупованого Криму на міжнародному порядку денному [4].

До того ж Норвегія однією з перших запропонувала ввести санкції проти Росії. Ці санкції, покликані обмежити політичну та економічну могутність Росії, перетворилися на важливий інструмент тиску на агресора. Ключовим сигналом для інших країн є обмежена співпраця Норвегії з Росією у сфері виробництва та транспортування енергії, незважаючи на те, що Норвегія є однією з найбільших енергетичних держав Європи.

Гуманітарна допомога є одним із основних стовпів підтримки України з боку Норвегії. Норвегія надала мільйони доларів допомоги тим, хто постраждав від війни з її початку, включно з допомогою внутрішньо переміщеним особам, відновленням інфраструктури та медичною допомогою пораненим. Неурядові організації Норвегії, зокрема Норвезька рада у справах біженців, працюють в Україні та пропонують допомогу у сферах соціального забезпечення, охорони здоров'я та освіти.

Підтримка дітей, постраждалих від війни, є важливим складником гуманітарної допомоги. Для молодих людей, які втратили свої домівки або близьких, Норвегія надає фінансування на освітні та психологічні програми реабілітації. Окрім зменшення людських страждань, ця допомога сприяє відновленню соціальної структури України.

Норвегія робить значний внесок в енергетичну безпеку Європи як один із найбільших експортерів природного газу на континенті. Норвегія значно розширила експорт газу до Європи з початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 р., давши змогу іншим країнам зменшити свою залежність від російських енергоресурсів. Оскільки вона зменшує економічний тиск Росії на Європу та посилює міжнародну підтримку Києва, ця допомога є стратегічно важливою для України.

До того ж Норвегія бере активну участь в ініціативах з відновлення енергетичної інфраструктури України. Норвезькі компанії постачали обладнання та технічну допомогу для відновлення електропостачання після численних ударів Росії по енергетичних установках. Окрім допомоги Україні у подоланні наслідків конфлікту, це свідчить про постійну підтримку Норвегією України. Сьогодні реалізуються чотири проєкти «Scatec Solar» в Україні: щодо двох сонячних електростанцій у Черкаській області й по одному – у Миколаївській та Київській областях [3].

Незважаючи на те, що Норвегія не є частиною ЄС, вона тісно співпрацює з НАТО та ЄС у питаннях міжнародної безпеки. Норвегія пропонує Україні військову підтримку у вигляді зброї, спорядження та підготовки українських сил. План Норвегії щодо зміцнення європейської безпеки та запобігання російській агресії включає цю підтримку як ключовий компонент. Також Норвегія працює над проєктами побудови системи протиповітряної оборони в Україні, яка є важливою для захисту цивільного населення від російських ракетних ударів. Ця підтримка підкреслює позицію Норвегії як надійного друга України в боротьбі за незалежність і територіальну цілісність.

Норвезька допомога Україні охоплює військовий, енергетичний, гуманітарний та політичний аспекти. Основою такої допомоги є міжнародне право, солідарність і стратегічний інтерес Норвегії у зміцненні європейської безпеки. Навіть країни, які не є прямими сусідами України, можуть мати вирішальне значення у боротьбі за незалежність і територіальну цілісність, як показала Норвегія. Отримавши таку підтримку, Україна не лише покращує свій міжнародний авторитет, але й демонструє, що боротьба за свободу та демократію є глобальною справою. У відповідь Норвегія підкреслює свою позицію як відповідального члена світової спільноти, готового відстоювати нації, які захищають свої свободи та права.

Джерела та література

1. Брайчевська О. А. Україна у зовнішній політиці королівства Норвегія (2014–2019 рр.) Актуальні проблеми міжнародних відносин та міжнародного права, 2020. С. 184–189.
2. Лопушинський І. П. Мовна політика Королівства Норвегія: актуальність для України. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2020. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2020_1_21
3. Норвегія розпочинає перші великі інвестиційні проекти в Україні в одному з найбільш перспективних секторів української економіки. Міністерство закордонних справ України. 29 червня 2018 р. URL: <https://norway.mfa.gov.ua/news/65992-norvegija-rozpochinaje-pershi-veliki-investicijni-projekti-v-ukrajini-v-odnomu-z-najbilysh-perspektivnih-sektoriv-ukrajinsykoji-jekonomiki>
4. Норвегія поділяє основні цілі ініціативи Президента України щодо створення Кримської платформи. *Посольство України в Королівстві Норвегія*. URL: <https://norway.mfa.gov.ua/news/norvegiya-podilyaye-osnovni-cili-iniciativi-prezidenta-ukrayini-shchodo-stvorennya-krimskoyi-platforni?v=6033af244c8bc>

Лендел Михайло

Ужгородський національний університет

ПОЗИЦІЯ ВАТИКАНУ ЩОДО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2022–2024)

Ключові слова: Ватикан, Папа Римський, Росія, Україна, війна.

Keywords: Vatican City, Pope, Russia, Ukraine, war.

У знаменитій статті відомого соціолога і публіциста Данієля Белла «Повернення сакрального? Аргументи щодо майбутнього релігії» автор зазначав, що більшість дослідників XVIII і XIX ст. вважали, що у XX ст. релігія повністю щезне [7, р. 419]. На зламі XIX–XX ст. багато хто з соціологів вважав, що релігія існуватиме не довше, ніж до початку XXI ст. У середині XX ст. автори були більш прихильної думки щодо релігії [6, с. 11].

На сучасному ж етапі релігія відіграє помітну роль, звісно, не таку, як у добу середньовіччя, але все ж. Релігія тою чи тою мірою наявна в кожному збройному конфлікті. Російсько-українська війна не стала винятком. Незважаючи на те, що дехто вважає цю війну виключно за території, на нашу думку, Росія має на меті повністю знищити український етнос. Водночас ми зобов'язані погодитися з Пітером Мандавілем і Айденом Х'юстоном, що «конфлікт в Україні – це не лише питання жорстокого насильства, а й конфлікт із глибоко вкоріненим релігійним значенням» [9]. Питання релігії в контексті російсько-української війни є надзвичайно широким, тому в цьому дослідженні зосередимо увагу на позицію Апостольської столиці – Ватикану стосовно цієї війни. Хронологічно обмежимося періодом з 24 лютого 2022 р. до кінця 2024 р.

За час повномасштабного вторгнення Папа Римський Франциск неодноразово висловлювався щодо російсько-української війни. Він закликав припинити вогонь, спілкувався з українськими біженцями, і навіть, порушуючи протокол, відвідував російське посольство у Ватикані. Напередодні католицького Велико-

дня, 15 квітня 2022 р., у Колізеї відбулася хресна хода. За ідеєю понтифіка, хрест мали нести українка і росіянка як своєрідний акт примирення. Не дивно, що ідея зіткнулася з бурхливим обуренням у суспільстві серед вірян, а також українських дипломатів [2].

Не оминув увагою Франциск і вбивство доньки кремлівського ідеолога Олександра Дугіна – Дарії, назвавши її «невинною жертвою війни». Посол України у Ватикані Андрій Юраш заявив, що розчарований словами понтифіка. 30 серпня 2022 р. Ватикан відреагував на критику Папи Римського через його слова про вбивство дочки російського пропагандиста Дугіна. Там наголосили, що слова Папи треба трактувати як голос цінностей, а не політичну позицію [1]. Водночас 30 серпня Папа Римський офіційно визнав росію ініціатором війни: «що стосується широкомасштабної війни в Україні, ініційованої Російською Федерацією, – підсумовується комюніке Святого Престолу, – виступи Святішого Отця Франциска є чіткими та недвозначними, засуджуючи її як морально несправедливу, неприйнятну, варварську, безглузду, огидну та святотатську» [11].

Найбільше запитань викликають слова Папи Римського 25 серпня 2022 р., які він сказав у відеозверненні до російської молоді: «Ви – нащадки великої Росії: великої Росії святих, правителів, великої Росії Петра I, Катерини II, тієї імперії – великої, освіченої [країни – *прим. авт.*], великої культури та великої людяності. Ніколи не відмовляйтеся від цієї спадщини». Що не дивно, таке висловлювання викликало невдоволення у офіційних українських представників. Речник відомства МЗС Олег Ніколенко заявив, що саме через таку імперіалістичну пропаганду Росія і виправдовує вбивства невинних українців. 4 вересня Франциск заявив, що його слова до російської молоді про «велику Росію» були невдало сформульовані. Понтифік не мав на меті виправдовувати імперіалізм. За його словами, головним наміром було нагадування молодим росіянам про велику культурну спадщину, а не політичну [1]. На наш погляд, це одне й те саме, адже століттями спочатку російська імперська, а згодом російська радянська влада намагалася знищити нашу ідентичність, за допомогою культурної асиміляції також.

У березні 2024 р. Папа Римський Франциск заявив, що в конфлікті в Україні сторона, яка програє, повинна знайти в собі хоробрість визнати це і погодитися на перемовини. В інтерв'ю швейцарській телерадіокомпанії він заявив, що той, хто думає про людей, повинен мати сміливість підняти «білий прапор». «Коли ви бачите, що зазнали поразки, що справи йдуть не дуже добре, вам потрібно мати сміливість вести переговори» – сказав Франциск, додавши, що вони мають відбуватися за допомогою третіх сторін [3]. Президент Зеленський розкритикував слова понтифіка. Він наголосив, що Франциск десь там займається віртуальним посередництвом між тим, хто хоче жити, і тим, кого хочуть знищити [6].

У грудні 2024 р., підносячи свої молитви до «Пресвятої Богородиці» про «довгоочікуваний мир для українського народу і російського народу», Папа Римський мовив: «Вони ж брати, двоюрідні брати. Хай порозуміються! Війна – це завжди поразка. Мир всьому світу!» [8]. Проте не варто тлумачити суперечливі заяви Папи Франциска щодо російсько-української війни як позицію Вати-

кану, адже в переважній більшості вони були ініціативою особисто понтифіка. Навіть тоді, коли в нього був підготований текст на папері, він міг від нього відійти і говорити своє (як це було, до прикладу, з Катериною II і Петром I у відозверненні до російської молоді).

Утім Франциск також неодноразово у своїх заявах підтримував Україну і українців. У червні 2022 р. під час розмови з єзуїтським медіа *Civiltà Cattolica* Папа Франциск відзначив героїзм українців: «От що нас зачіпає: бачити такий героїзм. Хотів би наголосити: героїзм українського народу. Те, що відбувається перед нашими очима, – це ситуація світової війни. Глобальні інтереси, продаж зброї та захоплення територій – від усього цього страждає героїчний народ» [4].

Безумовно, роль Папи у зовнішній політиці Ватикану є визначальною, проте католицька церква – це величезна спільнота вірян, які мають різні погляди на міжнародну ситуацію. Наведемо кілька прикладів.

Позиція Державного секретаріату, яка висловлювалася кардиналом П'єтро Пароліном та міністром закордонних справ Полом Річардом Галлахером, є проукраїнською. На думку міністра закордонних справ, саме Росія не створює необхідних умов для завершення війни. Справедливий мир означає, що «Росія повинна піти з усіх територій в Україні». Або, як Галлахер висловлюється більш чітко: «Ми продовжуємо підтримувати територіальну цілісність України. Ми не схвалюємо зміну кордонів країн силою. [...] Водночас ми також визнаємо право України на будь-які кроки, які зроблять можливим досягнення угоди про справедливий мир, в тому числі щодо її територій. Але це не те, що ми можемо нав'язати чи вимагати від України. Якщо Україна та її уряд захочуть це зробити, це повністю на їхній розсуд» [10].

Хоч відкритої підтримки Росії у Ватикані немає, проте, якщо вчитатися в статті деяких церковних діячів, то можна помітити наративи, які в Україні багатьо хто б розцінив як проросійську позицію.

Як приклад такої позиції наведемо декілька тез Антоніо Менніні, який був апостольським нунцієм у Москві впродовж 2002–2010 рр. Він вважає, що якщо Росія б не напала на територію України у лютому 2022 р., то з великою імовірністю Україна би вступила в НАТО, тому «будь-яка військова дія проти України – давньої «Малоросії» – викликала б сильну прихильну реакцію з боку країн-учасників Атлантичного пакту» [4]. Також він був проти того, що в Україні закривають церкви московського патріархату, і що «Українська влада без розбору звинувачує їх [священників МП – прим. авт.] у «проросійськості» або шпигунстві на користь Росії» [4]. Загалом, аби зрозуміти позицію Ватикану щодо російсько-української війни, необхідно звернути увагу на той факт, що Папа Франциск є єзуїтом, а єзуїти хочуть збільшити базу підтримки через євангелізацію і відносини з державами на Сході, зокрема і з Росією.

Отже, з вищенаведеного можна зробити висновок, що позиція Ватикану щодо російсько-української війни є неоднозначною. З одного боку – Папа Римський Франциск, який у своїх висловлюваннях займає, на наш погляд, нейтральну позицію. Він пояснює, що перебуває разом з українцями, але водночас не хоче говорити: «я проти росіян», тому деякі висловлювання є неприйнятними для української сторони. Інші офіційні особи Ватикану також неоднозначні у своїх

намірах і думках, адже дехто відкрито підтримує Україну, вважає, що в цій війні винна виключно росія, натомість інша когорта людей займає нейтральні позиції. Очевидно одне: не дивно, що існують різні погляди на ситуацію, адже Ватикан – це велике об'єднання людей з різними світоглядами. Проте українцям варто підходити до їхніх висловлювань обережно, аби не втратити добрі дипломатичні відносини, адже, по-перше, Ватикан може допомогти у поверненні додому українських дітей, а по-друге, стати посередником у російсько-українських перемовинах.

Джерела та література

1. Богданюк О. Папа Римський розповів, хто зацікавлений у війні в Україні. *Суспільне новини*. 24 вересня 2023 р. URL: <https://suspilne.media/579319-papa-rimskij-rozpoviv-hto-zacikavlenij-u-vijni-v-ukraini/>
2. Галкін Л. Великодня хресна хода: чому у Ватикані поспішили мирити українців з агресором. *Суспільне культура*. 18 квітня 2022 р. URL: <https://suspilne.media/amp/culture/229851-velikodna-hresna-hoda-comu-u-vatikani-pospisili-miriti-ukrainciv-z-agresorom/>
3. Гірник К. Папа Римський заявив, що Україні час «викинути білий прапор» і почати переговори з РФ. *УНІАН*. 09 березня 2024 р. URL: <https://www.unian.ua/world/papa-rimskiy-zayaviv-shcho-ukrajini-chas-vikinuti-bilyy-prapor-i-pochati-peregovori-z-rf-12568383.html>
4. Ерман Г. Чому папа Франциск робить суперечливі заяви про війну Росії проти України. *BBC News Україна*. 1 жовтня 2023 р. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c88eqvglqjqo>
5. Єленський В. Велике повернення: релігія у глобальній політиці і міжнародних відносинах кінця ХХ – початку ХХІ ст. Львів: УКУ, 2013. 496 с.
6. Президент відреагував на заяву папи Римського про «білий прапор». *Радіо Свобода*. 10 березня 2024 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyu-viyna-bilyy-prapor-papa-rymskyu/32856004.html>
7. Bell D. The Return of the Sacred? The Argument on the Future of Religion. *The British Journal of Sociology*. 1977. Vol. 28, № 4. P. 419–449. URL: <https://www.jstor.org/stable/pdf/3823029.pdf>
8. Bordoni L. Pope Francis pleads for peace in the world. *Vatican News*. 15 December 2024. URL: <https://www.vaticannews.va/en/pope/news/2024-12/pope-francis-appeal-peace-holy-land-mediterranean-ukraine-russia.html>
9. Houston A., Mandaville P. The Role of Religion in Russia's War on Ukraine. *United States Institute of Peace*. 03 березня 2022 р. URL: <https://www.usip.org/publications/2022/03/role-religion-russias-war-ukraine>
10. Magister S. Sulla guerra in Ucraina il Vaticano parla due linguaggi opposti. Eccoli a confronto. *Diakonos*. 30 квітня 2024 р. URL: <https://www.diakonos.be/sulla-guerra-in-ucraina-il-vaticano-parla-due-linguaggi-opposti-eccoli-a-confronto/>
11. Ukraine, the Holy See: Pope defends life rather than taking political positions. *Vatican News*. 30 August 2022. URL: <https://www.vaticannews.va/en/vatican-city/news/2022-08/ukraine-the-holy-see-pope-defends-life.html>

УКРАЇНА ПІСЛЯ ВІЙНИ ОЧИМА ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИТОРІВ: ПЕРСПЕКТИВИ ПЕРЕТВОРЕННЯ НА ЄВРОПЕЙСЬКОГО «ЕКОНОМІЧНОГО ТИГРА»

Ключові слова: повоєнне відновлення, іноземні інвестиції, економічний розвиток, міжнародне партнерство.

Keywords: post-war reconstruction, foreign investment, economic development, international partnership.

Україна має надзвичайно великий потенціал, який у післявоєнний період може стати рушійною силою економічного зростання, і сьогодні питання залучення світових інвестицій набуває критичного значення. Серед численних викликів, спричинених руйнівними наслідками війни, Україна має унікальну можливість перетворитися на справжнього «економічного тигра» Європи, якщо буде створено сприятливе середовище для іноземного капіталу та модернізації національної економіки. Крім ЄС, Сполучені Штати Америки також мають на меті активну участь у відновленні української економіки після завершення російсько-української війни. Міністр фінансів США Скотт Бессент зазначив, що співпраця з Україною виходитиме за межі видобутку природних ресурсів. «Це буде взаємовигідно. Коли американці матимуть частку у відновленні української економіки після завершення цього конфлікту, США також отримають вигоду», – підкреслив він. За його словами, залучення американських інвестицій та технологій сприятиме економічному зростанню України, зокрема у сфері видобутку рідкісних копалин, енергетики та модернізації державних підприємств [5]. Це висловлювання свідчить про стратегічний інтерес США до економічного відновлення України та їх готовність брати участь у ключових секторах української економіки. Можливість залучення іноземного капіталу, технологій та досвіду сприятиме модернізації промисловості, розвитку енергетичного сектору та приватизації державних підприємств. Водночас така співпраця передбачає не лише економічні можливості, а й виклики: необхідність забезпечення прозорості інвестиційних процесів, захисту національних інтересів і збереження контролю над стратегічно важливими галузями. Фактично США позиціонують себе як ключового партнера у післявоєнному відновленні України, що може вплинути на баланс сил у регіоні.

Загалом нові інвестиції сприятимуть розвитку різних секторів економіки, що призведе до підвищення ВВП, доходів населення та збільшення зайнятості. Зростання економіки та відновлення інфраструктури сприятимуть створенню нових робочих місць, підвищенню рівня життя та зменшенню соціальної напруженості. Як приклад, Європейський банк реконструкції та розвитку (EBRD) планує інвестувати щонайменше 1,5 млрд євро (приблизно 1,56 млрд доларів США) 2025 року, з перспективою збільшення до близько 3 млрд євро після закінчення війни. У короткостроковій перспективі у перші роки після війни активні заходи з відновлення інфраструктури, модернізації виробництва та підтримка

приватного сектору можуть забезпечити прискорене зростання економіки на рівні 6–8 % щорічно [6]. Проте ці цифри є приблизними й залежать від того, наскільки успішно будуть реалізовані інвестиційні проєкти та проведені структурні реформи. Українська економіка буде дуже залежною від інвестицій для свого відновлення, оскільки обсяги необхідних вливань для реконструкції та модернізації значно перевищують розмір національного ВВП. За оцінками, для повноцінного відновлення країни протягом наступних 10 років потрібно до 486 млрд доларів, що більше у 2,5–3 рази від поточного рівня ВВП [1]. Це означає, що без значних інвестицій – як державних, так і приватних, а також міжнародної фінансової підтримки – відновлення критичної інфраструктури, житлового фонду, енергетики, транспорту та інших секторів буде дуже повільним. Інвестиції не тільки забезпечать приток нового капіталу, але й сприятимуть модернізації виробництва, створенню робочих місць і перетворенню економіки на більш конкурентоспроможну та стійку. Водночас успішне використання цих інвестицій залежатиме від ефективних реформ, прозорості у використанні коштів та залучення приватного сектору. Якщо інвестиційні проєкти будуть реалізовані ефективно, вони можуть стати потужним драйвером зростання і трансформації, що в довгостроковій перспективі допоможе зменшити залежність від зовнішніх фінансових вливань.

Україна вбачає значні можливості для інвестицій, особливо таких галузях обробки сільськогосподарської продукції, виготовлення будівельних матеріалів, логістики, екологічних технологій, а також у транспортному і ІТ-секторах. Важливо, що відновлення має на меті не лише повернення до попереднього стану, але й модернізацію виробничих потужностей через залучення іноземних інвестицій та новітніх технологій. Це створить базу для сталого зростання і сприятиме інтеграції у світову економіку [3]. Україна під впливом ЄС має доступ до європейських ринків, що сприяє залученню іноземних інвестицій. Водночас компанії, які бажають інвестувати в Україну та розмістити тут виробництво, повинні враховувати, що йдеться не лише про український ринок, а про ринок ЄС загалом, оскільки в Конституції України закріплено незмінність європейського курсу України. Зі свого боку, приватні міжнародні інвестиції можуть стати основою для відновлення України, що створює можливості для отримання більшої кількості інвестиційних запитів та розширення бізнесу.

Однією з головних передумов для успішного залучення інвестицій є створення стабільного, передбачуваного та прозорого правового середовища. Державна політика має бути спрямована на усунення бюрократичних перепон, зниження податкового навантаження та впровадження механізмів захисту прав інвесторів. Наприклад, успішні кейси країн Центральної Європи після воєнних конфліктів свідчать, що дерегуляція та реформи судової системи стали каталізаторами економічного зростання, що дало змогу цим країнам перетворитися на провідні інвестиційні напрями в регіоні [4, с. 3–4]. Подібний досвід може бути адаптований і в Україні, де створення спеціальних економічних зон та індустріальних парків допоможе забезпечити сприятливі умови для інвесторів, надаючи їм не лише пільгове оподаткування, а й гарантії щодо стабільності та правового захисту.

Залучення інвестицій у повоєнний період має свої специфічні виклики, проте також відкриває широкі можливості. Прикладом успішного кейсу є ІТ-сектор, де українські стартапи навіть у воєнних умовах демонструють високі темпи зростання. Це насправді яскравий доказ того, що країна має потенціал стати глобальним центром інновацій [2]. Так, стартап Ainfinity, що працює у сфері штучного інтелекту, отримав грант від ЄС для розвитку своїх технологій, які допомагають автоматизувати процеси в аграрному секторі. Це важливо у контексті війни, оскільки агросектор є одним із ключових для української економіки. Отже, позитивний імідж сприяє формуванню довіри серед світових інвесторів, які бачать в Україні не лише регіон із ризиками, а й майданчик для реалізації високотехнологічних проєктів. Також прикладом є реалізація великих індустріальних парків, де співпраця між державою та приватним сектором дала змогу модернізувати інфраструктуру та створити умови для довгострокових інвестицій [2]. Необхідно також згадати про M10 Lviv Industrial Park, який розташований у Львові. Цей індустріальний парк отримав інвестиції від Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР) у розмірі 24,5 млн доларів США для розвитку інфраструктури. Перша черга парку була завершена у травні 2024 р. Dragon Capital приблизно вже встиг інвестувати аж понад 400 млн грн в індустріальний парк M10 Львів. Генеральний директор Dragon Capital Томаш Фіала зазначив, що «Львівщина – друга інвестиційна локація після Києва» [7]. Ці приклади демонструють, що за умов активної державної підтримки та впровадження структурних реформ Україна може перетворитися на інвестиційно привабливий ринок, який здатен конкурувати з розвиненими країнами Європи.

Отже, Україна має всі передумови для того, щоб «повстати з попелу» війни і перетворитися на регіональний економічний хаб. Активні реформи, співпраця з міжнародними організаціями, створення прозорого правового поля та ефективного використання державних ресурсів відкриють перед країною широкі можливості для залучення інвестицій. Так Україна не лише відновить свою економіку, але й зуміє стати прикладом успішного повоєнного відновлення, перетворившись на стабільну та конкурентоспроможну економіку, яка має великий вплив на глобальні ринкові процеси.

Джерела та література

1. Голобородько Я. Оцінка відновлення України за рік зросла до \$486 млрд – Світовий банк. *Мінфін*. 2024. URL: <https://cutt.ly/1reZJ6h7>
2. Григоренко Є., Шніцер М. Як після війни Україна має відновлювати економіку та бізнес. Велике дослідження. *Forbes.ua*. 2022. URL: <https://forbes.ua/money/yak-pisslya-viyni-ukraina-mae-vidnovlyuvati-ekonomiku-ta-biznes-velike-doslidzhennya-deloitte-15122022-10501>
3. Мамка Г. Інвестиційна привабливість України: законодавчі рішення та ключові фактори для економіки України. *LexInform*. 2023. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/investytsijna-pryvablyvist-ukrayiny-zakonodavchi-rishennya-ta-klyuchovi-factory-dlya-ekonomiky-ukrayiny/>
4. Охріменко О. О., Попов Р. О. Повоєнна відбудова України: потенціал та стратегія перетворень. *Економіка та суспільство*. 2022. № 45. 10 с. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1913/1841>
5. Скорик А. «Інвестиції США в українську економіку після війни». *FinWay*. 2025. URL: <https://finway.com.ua/ssha-planuyut-investytsiyi-ukrayinsku-ekonomiku/>

6. Harmash O. EBRD plans to invest at least \$1.56 bln in Ukraine's war-hit economy this year. *Reuters*. 2025. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/ebd-plans-invest-least-156-bln-ukraines-war-hit-economy-this-year-2025-02-06/>

7. The first stage of M10 Lviv Industrial Park was officially opened in Lviv. *Lviv Investment Office Lviv City Council*. 2024. URL: <https://investinlviv.com/the-first-stage-of-m10-lviv-industrial-park-was-officially-opened-in-lviv/>

Цанко Владислав

Донецький національний університет імені Василя Стуса

МІЖНАРОДНА ПІДТРИМКА ГУМАНІТАРНОГО РОЗМІНУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ В 2025 РОЦІ

Ключові слова: мінна загроза, гуманітарне розмінування, міжнародна підтримка, економічне відновлення, технологічні інновації.

Keywords: mine threat, humanitarian demining, international support, economic recovery, technological innovations.

Російське повномасштабне вторгнення в Україну залишає величезну проблему мінної загрози, що ставить під небезпеку життя українців, економіку країни та її майбутні перспективи. Станом на грудень 2024 р. під загрозою забруднення та потребою в обстеженні перебували 138 503 км² суходолу та 14 000 км² водних територій. Це менше, порівняно з 174 000 км² у 2023 р., завдяки скороченню, скасуванню та роботам з розмінування протягом 12 місяців після звіту RDNA3. За оцінками четвертого звіту про збитки та потреби (RDNA4), підготовленого у 2025 р. спільно Україною, Світовим банком, Європейською Комісією та ООН, повне очищення території України загалом оцінюються у 29,8 млрд доларів США. Ця цифра на 4,8 млрд менша, ніж попередня оцінка RDNA3 у 34,6 млрд [10, с. 190]. Ця сума вражає не лише через складність роботи, але й через те, що війна щороку посилює гуманітарні, економічні та соціальні труднощі, роблячи потребу в коштах для відбудови складнішою. Найбільше від мін постраждали південні й східні регіони, а також території північних областей України, які були тимчасово окуповані Росією: саме там фіксується найбільше випадків із вибухами. Але треба зазначити, що на Півдні та Сході України, де тривають бойові дії, повноцінний огляд ділянок довгий час може бути неможливим.

Станом на 1 березня 2025 р., за даними Головного управління протимінної діяльності, від мін та ВЗВ постраждало 1 148 осіб, серед них 92 дитини отримали поранення, а 18 загинули, що підкреслює критичну потребу в захисті цивільного населення. Під загрозою від ВЗВ перебувають приблизно 6,1 млн громадян, а до 2030 р. може статись до 9 000 нещасних випадків через міни та інші вибухонебезпечні залишки [10, с. 190]. Не менш важким є економічне положення: за висновками дослідження Tony Blair Institute, проведеного разом із Міністерством економіки України, щороку країна втрачає 11,2 млрд доларів США – це 5,6 % ВВП України станом на 2021 р. За підрахунками, Чернігівська, Сумська, Миколаївська та Харківська області втратили понад 20 % регіонального ВВП

через території, заміновані внаслідок війни. Через це місцева влада щороку недоотримує більш ніж 1,1 млрд доларів США у вигляді місцевих податків [6]. Відновлення цих земель і громад неможливе без очищення житлових зон, що вимагає великих витрат на техніку, підготовку фахівців і зосередження зусиль на ключових об'єктах – містах, малих фермерствах і важливій інфраструктурі.

Міжнародні партнери активно допомагають Україні у подоланні цієї загрози, надаючи гроші та техніку. Наприклад, на конференції з протимінної діяльності 2024 року (UMAC-2024), яка пройшла 17–18 жовтня в Лозанні, Швейцарія разом із партнерами пообіцяла виділити Україні додатково майже 70 млн доларів США. Люксембург спрямував 13 млн доларів США на проєкти з гуманітарного розмінування в Україні; Норвегія додала 20 млн доларів США на 2025 рік, збільшивши свій внесок до 70 млн доларів США; Нідерланди виділили 10,8 млн доларів США, Канада – 24,5 млн доларів США, а Латвія – 270 тис. євро. Швейцарія надала три машини GCS-200 і 30 млн швейцарських франків у межах пакету на 100 млн швейцарських франків, а США спрямували 102 млн доларів США для приватних операторів розмінування. Загальний внесок партнерів у гуманітарне розмінування з 2022 року склав 1 млрд 70 млн доларів США [1]. Варто додати, що Велика Британія та Швейцарія на цій конференції започаткували проєкт у Харківській області з визначення пріоритетних зон для розмінування, а 16 січня 2025 р. додали до нього 500 тис. доларів США [3].

На іншій конференції, Ukraine Recovery Conference, країни-партнери надали 35 млн доларів США, піднявши загальну суму до 850 млн доларів США на 2022–2027 рр. Німеччина внесла 24 млн євро, Швеція – 9 млн доларів США, Бельгія – 2 млн євро. Юлія Свириденко, міністр економіки, наголосила: «Очищення від мін – це перший крок до відбудови України, що гарантує безпеку нашим людям і продовольчу стабільність у світі» [2]. 11 лютого 2025 р. уряд схвалив угоду з Японією про грант на 58 млн доларів США для Фази 4 Програми екстреного відновлення, частину з яких спрямують на розмінування, а решту – на енергетику, воду й інші потреби, зміцнюючи зв'язки з японськими партнерами [5]. У 2024 р. уряд України розробив і прийняв Національну стратегію протимінної діяльності на період до 2033 р. та відповідний Операційний план на 2024–2026 рр. Стратегія визначає три стратегічні цілі: 1) повернення земель до безпечного та продуктивного використання через очищення територій для сільськогосподарства, інфраструктури та економіки, розвиток ринку послуг, кадрове забезпечення й інновації; 2) зменшення впливу вибухонебезпечних загроз на населення шляхом підвищення безпеки, навчання ризикам, соціального захисту постраждалих і зниження екологічної шкоди; 3) зміцнення системи управління протимінною діяльністю через удосконалення інституцій, пріоритизацію, координацію, оптимізацію донорської допомоги [4].

Застосування повітряних технологій і методів дистанційного зондування здатне прискорити процес обстеження великих територій із низьким рівнем забруднення, а також суттєво зменшити пов'язані з цим витрати. Це сприятиме розмінуванню значних земельних ділянок для продуктивного використання та дасть змогу точніше виявляти найбільш забруднені зони, які потребують детального очищення [9, с. 170–171]. Прикладом ефективної співпраці з міжнародними

партнерами стало тестування інноваційних технологій виявлення мін, проведене у травні 2024 р. Програмою розвитку ООН в Україні за підтримки Хорватії, Франції, Мальти, Нідерландів і Швеції. У межах цього проєкту, організованого спільно з Міністерством економіки України, сім команд випробували безпілотні системи з електрооптичними датчиками, штучним інтелектом і машинним навчанням на ділянці 1,44 га, що імітувала реальні заміновані території. Результати показали 78 % успішності у виявленні поверхневих об'єктів, 70 % – для металевих і захованих предметів і 62 % – для пластикових мін [8].

Отже, партнерство України з іншими країнами у 2025 р. має важливе значення для гарантування національної безпеки. З кожною новою допомогою прогрес стає дедалі помітнішим, але для повного очищення замінованих територій України потрібні не лише гроші, а залучення більшої кількості фахівців у розмінування, сучасна техніка та чіткий план. Завдяки розробці та фінансуванню нових технологій і чіткому розумінню політичних та економічних пріоритетів повоєнного відновлення процес повернення земель до продуктивного використання, створення безпечного середовища для людей і відновлення економіки може значно прискоритися.

Джерела та література

1. 70 мільйонів доларів США, техніка для розмінування і підтримка інноваційних проєктів – підсумки першого дня UMAC 2024. *Міністерство економіки України*. 2024. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=ec1b20e7-34ce-4458-ae48-44b4aa1e30a4&title=70-MilionivDolarivUmac2024>
2. Країни-учасниці Ukraine Recovery Conference додатково виділили понад 35 мільйонів доларів США на підтримку гуманітарного розмінування в Україні. *Міністерство економіки України*. 2024. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=786c93f9-f3e5-4781-a503-b6ede231f7ad&title=Dodatkovoponad35-MilionivDolarivNaPidtrimkuGumRozminuvannia>
3. Партнери виділяють пів мільйона доларів на проєкт з пріоритезації в гуманітарному розмінуванні. *Міністерство економіки України*. 2025. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail/6e6ae9c5-6e84-454d-85a0-2f8f8c4399ad?lang=uk-UA&title=ProktZPrioritezatsiiVGumRozminuvanni>
4. Про схвалення Національної стратегії протимінної діяльності на період до 2033 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024–2026 роках. *Офіційний веб-портал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616-2024-%D1%80#n19>
5. Україна підтримала проєкт угоди про виділення гранту від Японії в розмірі близько 58 мільйонів доларів. *Міністерство інфраструктури України*. 2025. URL: <https://mtu.gov.ua/news/36527.html>
6. Україна щороку втрачає 11,2 мільярда доларів через заміновані території – дослідження Tony Blair Institute. *Міністерство економіки України*. 2024. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=255d0657-dad7-4935-ab37-e740f5ffaf32&title=DoslidzhenniaTonyBlairInstitute>
7. Від початку війни 100 дітей постраждали від мін та вибухонебезпечних предметів. *АрміяInform*. 2024. URL: <https://armyinform.com.ua/2024/11/05/vid-pochatku-vijny-100-ditej-postrazhdaly-vid-min-ta-vybuhonebezpechnyh-predmetiv/>
8. Humanitarian Mine Action: Trials of Innovative Solutions in Ukraine Show Promising Results. *United Nations Development Programme (UNDP)*. 2024. URL: <https://www.undp.org/ukraine/press-releases/humanitarian-mine-action-trials-show-promise-innovation-ukraine>
9. Ukraine – Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3), February 2022 – December 2023. *World Bank Group*. 2024. 182 p. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099021324115085807/pdf/P1801741bea12c012189ca16d95d8c2556a.pdf>

10. Ukraine – Fourth Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA4), February 2022 – December 2024. *United Nations Development Programme (UNDP)*. 2025. 202 p. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2025-02/ukraine_fourth_rapid_damage_and_needs_assessment_rdna4_february_2022_december_2024.pdf

Ахмедова Кароліна

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ВОЄННІ КОНФЛІКТИ В УКРАЇНІ ТА ПАЛЕСТИНІ: ІСТОРИЧНІ ПАРАЛЕЛІ ТА ВІДМІННОСТІ

Ключові слова: війна, конфлікт, Україна, Палестина, міжнародне право.

Keywords: war, conflict, Ukraine, Palestine, international law.

Воєнні конфлікти ХХІ ст. залишаються серйозним викликом для міжнародної спільноти. Серед найбільш значущих із них виділяються російсько-українська війна та палестино-ізраїльське протистояння. Обидва конфлікти мають глибокі історичні корені та охоплюють питання національної ідентичності, територіальних суперечок і міжнародного втручання.

Палестино-ізраїльський конфлікт розпочався на початку ХХ ст., коли зростання єврейської імміграції до Палестини призвело до загострення відносин із місцевими арабськими громадами [1]. Після проголошення незалежності Ізраїлю у 1948 р. відбулася перша арабсько-ізраїльська війна, яка визначила подальший розвиток подій [2].

Російсько-український конфлікт загострився після 2014 р., коли Росія анексувала Крим, а на Донбасі почалися бойові дії. Проте корені конфлікту сягають розпаду СРСР, коли Україна проголосила незалежність у 1991 р. [3]. Відносини між нашою державою та державою-агресором залишалися напруженими, аж до повномасштабної війни у 2022 р. [4].

Незважаючи на різні історичні контексти, ці конфлікти мають спільні риси. По-перше, це територіальні суперечки, які лежать в основі обох ситуацій. У випадку Ізраїлю палестинці прагнуть створити незалежну державу на територіях, які вважають своїми, тоді як Ізраїль намагається зберегти контроль над цими землями з огляду на питання безпеки та історичних прав. Росія ж відкрито претендує на українські території, порушуючи міжнародно визнані кордони та суверенітет [2].

Обидва конфлікти також включають боротьбу за право національного самовизначення. Палестинці прагнуть визнання своєї національної ідентичності та права на власну державу. Українці ж борються за збереження своєї національної ідентичності та незалежності від російського впливу. Обидва конфлікти підкреслюють важливість національної ідентичності як рушійної сили в сучасних конфліктах [3, с. 177–178].

Попри наявність спільних рис, ці конфлікти мають суттєві відмінності. Насамперед палестино-ізраїльський конфлікт значною мірою базується на релігійних аспектах, де Ізраїль як єврейська держава протистоїть переважно мусуль-

манському палестинському населенню. Російсько-український конфлікт нато-мість є переважно геополітичним та національним протистоянням, спричиненим експансіоністськими амбіціями РФ та бажанням України зберегти незалежність [3, с. 177–178].

Ще однією важливою відмінністю є міжнародне сприйняття конфліктів. Російсько-українська війна отримала широку міжнародну підтримку України, тоді як палестино-ізраїльський конфлікт залишається більш поляризованим, оскільки деякі країни підтримують Палестину, а інші – Ізраїль [4].

Також відрізняються методи ведення бойових дій. У Палестині конфлікт часто набуває форми партизанської війни і терористичних атак, тоді як війна між Росією і Україною є класичним збройним протистоянням із застосуванням важкого озброєння [5].

На думку авторки, основною причиною тривалості обох конфліктів є відсутність готовності сторін йти на компроміс. У випадку України – Росія веде агресивну політику, не визнаючи суверенітету нашої держави. Водночас у палестино-ізраїльському конфлікті сторони не можуть дійти згоди щодо територіального поділу, що призводить до чергових загострень. У вирішенні таких конфліктів ключову роль відіграє дипломатія та міжнародний тиск, бо військові методи не приводять до довготривалого миру.

У розгляді цих конфліктів не обійшлося без участі світових акторів, які відіграють значну роль. У випадку Ізраїлю – США традиційно підтримують Ізраїль, тоді як арабські країни підтримують Палестину. У випадку України – держава отримує значну підтримку від Заходу, включно зі США та країнами Європейського Союзу, тоді як Росія має союзників, як-от Китай та Іран. Зовнішнє втручання може як загострювати, так і сприяти вирішенню конфліктів, залежно від інтересів та дій залучених сторін [4].

Методи ведення війни суттєво відрізняються. У Палестині бойові дії ведуться партизанськими методами, з використанням ракетних обстрілів та атак на цивільне населення [5]. Російсько-українська війна має характер конвенційної війни із застосуванням артилерії, дронів, танків та авіації і включає в себе атаки на цивільне населення [3, с. 178–179].

Обидва конфлікти, як в Ізраїлі, так і в Україні, призвели до масштабних гуманітарних катастроф, які мають руйнівні наслідки для цивільного населення. У Палестині внаслідок тривалих блокад і воєнних дій населення стикається з критичною нестачею життєво необхідних ресурсів, як-от вода, їжа та медикаменти. Ці обмеження створюють нестерпні умови для життя, особливо для найбільш вразливих груп населення, зокрема дітей, літніх людей та людей з хронічними захворюваннями [1].

В Україні війна спричинила безпрецедентну гуманітарну кризу. Мільйони людей були змушені покинути свої домівки, шукаючи притулок в інших регіонах країни або за кордоном. Руйнування критичної інфраструктури, зокрема житлових будинків, лікарень та шкіл, залишило мільйони людей без доступу до базових послуг. До того ж конфлікт супроводжується численними порушеннями прав людини, включно з воєнними злочинами та жорстоким поведінням із цивільними [3, с. 178–179].

ООН, ЄС та інші міжнародні організації прагнуть мирного врегулювання конфліктів, проте політичні та економічні інтереси великих держав ускладнюють процеси миротворчості [4].

Обидва конфлікти є складними та глибоко вкоріненими у свої історичні контексти. Хоча вони мають подібні причини, їх розв'язання потребує різних підходів. Важливим чинником у майбутньому стане дипломатія та міжнародний тиск, який може сприяти довгостроковому миру [5].

Джерела та література

1. Історичні паралелі між двома війнами – наслідки недооцінки противника та нехтування попередженнями. *Центр воєнної політики та політики безпеки*. 05 жовтня 2023 р. URL: <https://defpol.org.ua/publication/istoricni-paraleli-miz-dvoma-vijnami-naslidki-nedoocinki-protivnika-ta-nehtuvanna-poperedzennami>
2. Шурхало Д. Арабо-ізраїльський конфлікт: короткий екскурс у довгу історію. *Радіо Свобода*. 14 січня 2024 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/arabo-izrayilskyu-konflikt-istoriya/32773942.html>
3. Завада Я. І., Тишкун Ю. Я. Причини виникнення і еволюція ХАМАС. *Політикус*. 2024. № 3. С. 176–182. URL: http://politicus.od.ua/3_2024/29.pdf
4. Данильченко К. Які уроки війни в Україні вивчили ХАМАС та Ізраїль: від тактики малих груп до Starlink. *BBC Україна*. 1 листопада 2023 р. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c8v1vg42g91o>
5. Тарасов О. «Плани довелося створювати з нуля». Що відбувається з операцією в секторі Гази та чому авіаносці США не воюватимуть за Ізраїль – інтерв'ю. *Radio New Voice*. 25 жовтня 2023 р. URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/izrajil-viy-na-oficer-cahal-pro-pidgotovku-do-nazemnoji-operaciji-v-sektori-gazi-50363228.html>

Мосієнко Олександр, Вознюк Богдан

Державний університет «Житомирська політехніка»

ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ ЄВРОПИ: ВІД ПРОЄКТІВ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ

Ключові слова: військово-політична інтеграція, НАТО, «План Плевена».

Keywords: military-political integration, NATO, «The Pleven Plan».

Агресія Росії проти України демонструє, що загроза ескалації конфлікту не зникла, а зусилля світової громадськості, на жаль, недостатні. Саме тому діяльність воєнно-політичних союзів, коаліцій та альянсів як об'єднань держав з метою спільних дій у розв'язанні політичних, економічних чи воєнних завдань привертає увагу дослідників. Існує багато робіт, що присвячені або післявоєнним політичним змінам у Європі та світі, або історії створення НАТО та міжнародних організацій (наприклад, роботи Д. Гепперта, В. Теслюк), або конкретно історії створення НАТО (І. Яковюк, Р. Орловський).

У статті стисло викладаються основні договори та проєкти військово-політичної інтеграції країн Європи в умовах холодної війни.

Західний військовий альянс НАТО був заснований для протидії загрозі радянської експансії в Європі після завершення Другої світової війни. Його основ-

ною метою було запобігання відродженню мілітаристських націоналістичних настроїв у Західній Європі та забезпечення довгострокової участі США у політичному об'єднанні континенту.

Офіційне створення альянсу відбулося 4 квітня 1949 р. Саме в цей час Радянський Союз активно розширював свій вплив у Східній та Центральній Європі. Поодинокі жодна європейська нація не могла гарантувати собі захист, тоді як союз із 10-ти європейських та 2-х північноамериканських країн збільшував шанси на стабільність [1, с. 31].

Проте варто зазначити, що альянс НАТО виник не на порожньому місці. Інтеграції європейських держав передували різноманітні проекти та договори, що заклали основу для подальшого військово-політичного та економічного об'єднання Європи. Першою такою угодою став Дюнкеркський пакт. Це угода між Францією та Великою Британією про союз та взаємну допомогу терміном на 50 років, підписана 4 березня 1947 р. у м. Дюнкерк. Офіційно пакт спрямовувався на зміцнення європейської безпеки та запобігання можливої агресії з боку Німеччини у разі можливого об'єднання під контролем СРСР [3].

Дослідники вказують, що формальне орієнтування договору проти Німеччини мало переважно тактичний характер. Погляди міністра закордонних справ Франції Жоржа Бідо, висловлені напередодні підписання договору, ясно вказують, що, незважаючи на формальну спрямованість договору проти Німеччини, насправді він був спрямований проти Радянського Союзу [6, с. 244].

У лютому 1948 р. у Чехословаччині відбувся державний переворот, внаслідок якого до влади прийшли місцеві комуністи. Відповіддю Західної Європи став Брюссельський договір (Брюссельський пакт або Західний Союз) 17 березня 1948 р. між Францією, Великою Британією та країнами Бенілюксу. Метою договору стало забезпечення спільної реакції на можливу агресію, особливо з боку Німеччини. Однак найважливішим напрямом договору було створення військового та стратегічного співробітництва у відповідь на потенційну загрозу радянської агресії у Центральній та Східній Європі. Згідно з угодою, у разі нападу СРСР союзники зобов'язалися діяти спільно з використанням невеликих військових сил. Усі п'ять країн, які підписали Брюссельську угоду, згодом стали членами військово-політичного альянсу НАТО [4, с. 26].

Навіть створення альянсу НАТО 4 квітня 1949 р. не припинило пошуків нових форм європейської військово-політичної інтеграції.

Економічне зростання Західної Європи у 1950-х рр. порушило питання необхідності усунення бар'єрів та об'єднання зусиль. Спочатку ключову роль у процесі інтеграції відігравали французи. У 1950 р. запропоновано «План Шумана». Створено ЄОВС – Європейське об'єднання вугілля та сталі у складі ФРН, Франції, Бенілюксу та Італії. Метою цього об'єднання став контроль над воєнною промисловістю країн-учасників для убезпечення від нарощування гонки озброєнь. У жовтні 1950 р. прем'єр-міністр Франції Рене Плевен представив проєкт про створення єдиної «європейської армії», що мала існувати паралельно зі збройними силами НАТО. Ця армія формувалася через створення підрозділів, що складаються з солдатів різних національностей, що дало б змогу уникнути формування виключно німецьких дивізій. Історики зазначають, що цей проєкт

«європейської армії» не був альтернативою НАТО, а лише стурбованістю європейських країн щодо участі у військовому партнерстві ФРН [5, с. 24].

«План Плевена» допоміг переконати французьку громадськість у необхідності переозброєння Західної Німеччини та її підконтрольності.

На початку 50-х рр. США та країни НАТО відмовилися від нарощування звичайних озброєнь та обрали асиметричну відповідь на радянську військову загрозу – ядерну зброю. Нова стратегія призвела до пошуків нових підходів у співпраці із Західною Німеччиною. У травні 1952 р. Федеративна Республіка Німеччина, Франція, Італія та країни Бенілюксу підписали угоду про створення Європейського оборонного співтовариства (ЄОС).

Проте у 1955 р. французькі політики погодилися із запропонованим Великою Британією планом про вступ ФРН до Західноєвропейського союзу та НАТО [5, с. 26–27]. Отже, Європейське оборонне товариство або Європейське оборонне співтовариство так і не було створене. Замість оборонного товариства був сформований Західноєвропейський союз.

Західноєвропейський союз (ЗЄС) – організація, заснована на Брюссельському договорі 1948 р., що передбачала співпрацю в економічній, соціальній та культурній сферах, а також колективну самооборону. Після перемоги західного світу у Холодній війні функції Західноєвропейського союзу поступово переходили до ЄС. 30 червня 2011 р. ЗЄС офіційно припинив існування [2, с. 294].

Отже, можна зробити висновок, що першим кроком до військово-політичної інтеграції Європи став Дюнкеркський пакт між Францією та Великою Британією 1947 р. Через рік його положення були розширені Брюссельським договором, а пізніше зафіксовані в рамках Договору НАТО від 4 квітня 1949 р. Виключення з системи цих договорів Західної Німеччини змушувало європейських політиків шукати нові форми інтеграції. Проекти Плевена та ЄОС свідчать про спроби військової співпраці з ФРН без залучення її до НАТО. Натомість створення Західноєвропейського союзу у 1954 р. сигналізує про спроби Європи створити альтернативу НАТО з його домінуючою роллю США. Сьогодні безсумнівно, що Україна вже є частиною та основою нової архітектури безпеки євроатлантичного регіону. Ініціативи України щодо нових форм військово-політичної співпраці з Європою можуть стати основою для формування нової структури міжнародної безпеки.

Джерела та література

1. Гунько Т. С., Секунова Ю. В. Роль НАТО в підтриманні глобальної безпеки: історія та сучасність. *Відносини між Україною і НАТО на сучасному етапі: досягнення та виклики: зб. наук. праць (за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 2 червня 2022 р.)*. Київ, 2022. С. 31–32.
2. Денисов В. Н. Західноєвропейський союз. *Енциклопедія історії України*. Київ: Наукова думка, 2005. С. 294.
3. Дюнкеркський пакт. *Centre virtuel de la connaissance sur l'Europe*. 1947. URL: https://www.cvce.eu/en/education/unit-content/-/unit/026961fe-0d57-4314-a40a-a4ac066a1801/5d5a64ab-9c7c-4e19-b528-9e53f9ce937b/Resources#1fb9f4b5-64e2-4337-bc78-db7e1978de09_en&overlay

4. Теслюк В. М. З історії створення НАТО. *Відносини між Україною і НАТО на сучасному етапі: досягнення та виклики: зб. наук. праць (за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 2 червня 2022 р.). Київ, 2022. С. 26–27.

5. Яковюк І. В., Орловський Р. Р. Роль США в системі європейської безпеки: історія становлення Європейського оборонного співтовариства. *Євроатлантична інтеграція України: свідомий вибір моделі безпеки: зб. наук. ст. за матеріалами III Харків. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова* (м. Харків, 3 листопада 2017 р.): у 2 ч. Харків, 2017. Ч. 1. С. 21–29.

6. Geppert D. *The Postwar Challenge: Cultural, Social, and Political Change in Western Europe, 1945–1958*. Oxford: Oxford University Press, 2003. 402 p.

СЕКЦІЯ 2

НОВІТНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ МІЖНАРОДНОГО ПОРЯДКУ ЗІ ЗМІНОЮ ПРАВЛЯЧИХ КІЛ У США

Павлюк Артем

Горлівський інститут іноземних мов

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

ЗНАЧЕННЯ ОПЕРАЦІЇ «BOLO» В КОНТЕКСТІ ПОВІТРЯНОЇ ВІЙНИ США У В'ЄТНАМІ

Ключові слова: Війна у В'єтнамі, ВПС США, Операція «Боло», Робін Олдс.

Keywords: Vietnam War, US Air Force, Operation Bolo, Robin Olds.

Серед головних напрямів зовнішньої політики США у Південно-Східній Азії у 1960-ті рр. був В'єтнам, що було обумовлено його вигідним географічним і геополітичним положенням, яке давало змогу контролювати Південно-Східну Азію. В контексті повітряної війни США проти Північного В'єтнаму, що тривала впродовж 1963–1968 рр., варто приділити особливу увагу операції «Bolo», оскільки її успішне проведення переломило війну з винищувальною авіацією Північного В'єтнаму на користь США. Це сталося завдяки використанню літака F-4 Phantom, що став геймченджером для військово-повітряних сил (ВПС) США у війні у В'єтнамі.

Мета роботи полягає в аналізі операції «Bolo», її впливу на повітряну кампанію США у В'єтнамі, демонстрації ролі Робіна Олдса в її розробці та реалізації.

Питання повітряної війни США у В'єтнамі висвітлене у працях західних дослідників ширшої проблематики, зокрема: «Як вибратися з В'єтнаму» [How to Get Out of Vietnam. New York, 1967] канадсько-американського економіста Дж. К. Гелбрейта, «В'єтнам у війні: історія 1946–1975» [Vietnam at War: The History 1946–1975. Novato, 1988] американського історика війни і розвідника Ф. Б. Девідсона, «В'єтнам: Епічна трагедія, 1945–1975» [Vietnam: An Epic Tragedy, 1945–1975. New York, 2018] британського публіциста і письменника М. Гастінгса [4].

Джерельну базу роботи склали дві групи джерел: спогади учасників війни та їх рідних (Самого Робіна Олдса, його дочки Крістіни) та матеріали, розміщені на сайтах музеїв та сайтах, присвячених Повітряним Силам США. Так, використані свідчення дають змогу отримати більш детальне уявлення про перебіг операції «Bolo», характеризують бачення завдань повітряної війни американськими військовим командуванням, містять людський вимір образу розробника операції Робіна Олдса тощо. На сайтах музеїв (Державний музей авіації ім. О. К. Антонова [7; 8], Музей авіації Тихоокеанського узбережжя [Pacific Coast Air Museum] [3], Національний музей ВПС США [The National Museum of the U.S. Air Force] [5]) містяться тактико-технічні характеристики (ТТХ) літаків, які використовували противники під час війни, що дає їм змогу порівняти їх технічні можливості, переваги й недоліки.

Конфлікт у Південно-Східній Азії набув великих масштабів після Другої світової війни. Зовсім скоро до нього були втягнуті провідні держави світу, як-от США і СРСР, які підтримували два різні В'єтнами – Північний і Південний. Збільшення присутності військ США в країні призвело до ескалації.

Варто почати з того, що кампанії повітряних бомбардувань території Північного В'єтнаму тривали з 2 березня 1965 р. до 2 листопада 1968 р. Кампанія мала на меті зламати політичну волю Північного В'єтнаму щодо продовження агресії проти Республіки В'єтнам. На цьому етапі варто зупинитися детальніше, адже є кілька ключових аспектів, що призвели до мізерних результатів і провалу всієї кампанії, яка була завершена в 1968 р.

Адміністрація президента Ліндона Джонсона боялася прямого втручання КНР і СРСР у війну. Це запустило ланцюг помилок системного характеру. Бомбардування не проводилися з метою звільнення півночі країни військами Республіки В'єтнам, не з метою примусу до капітуляції, і тим паче – без інтервенції США на територію Демократичної Республіки В'єтнам (ДРВ). Отже, вже на етапі формування операції жодних військових результатів не могло бути досягнуто, а було зроблено виключно політичні кроки до миру [11, с. 79].

Небажання загострення конфронтації з СРСР і Китаєм змусило Л. Джонсона приймати рішення, які красномовно описав історик Макс Гастінгс: «Президент затвердив деякі цілі та відхилив інші, головно зважаючи на їх політичну чутливість і близькість до Ханоя, де у 1965–66 роках він не хотів створювати неприємностей. Він наказав створити буферну зону в радіусі тридцяти миль уздовж китайського кордону та навколо міст, де об'єкти були захищені від атак, якщо не буде надано явного дозволу» [4, с. 288].

Варто згадати також заборону з боку США на атаки позицій зенітно-ракетного комплексу (ЗРК). Причиною такого рішення була наявність радянських спеціалістів, загибель яких, на думку Джонсона і його адміністрації, призвела би до ескалації. Під час війни в Південно-Східній Азії переважали рішення політичної верхівки, компетентним військовим не давали усіх повноважень. Усі без винятку роди збройних сил США були заручниками рішень політикуму в Білому Домі, але особливо це торкнулося пілотів, які несли важкі втрати під час виконання завдань.

Ще одним прорахунком було те, що бомбардування самі по собі мають обмежену ефективність, до того ж у випадку з кампанією «Rolling Thunder» це був лише політичний інструмент. Так, генералу ВПС США Кертісу Лемею належить відомий вислів: «Моє вирішення проблеми полягало б у тому, щоб прямо сказати їм [північнов'єтнамському керівництву – *А. П.*], що вони повинні сховати свої ікла і припинити свою агресію, інакше ми бомбардуваннями повернемо їх у кам'яний вік» [6]. Повітряні атаки мали дуже обмежений успіх і лише надавали рішучості населенню півночі та комуністичній владі чинити опір.

Саме після бомбардувань території В'єтнаму СРСР і Китай лише посилили допомогу своєму союзнику. Радянський Союз передав ЗРК С-75, які стали ледь не основною причиною втрат серед ВПС США, так само, як і поставлені винищувачі МіГ-21. Протиповітряна оборона (ППО) Північного В'єтнаму стала справжньою загрозою з новітнім озброєнням, бо на етапі формування власної системи

ППО комуністичний В'єтнам міг похвалитися наявністю лише крупнокаліберних кулеметів на кшталт ДШК [11, с. 80].

Варто охарактеризувати обставини, які обумовили нагальність проведення операції «Воло». Більшість вильотів під час кампанії повітряних бомбардувань було зроблено F-105 «Thunderchief» і F-100 «Super Sabre», які були винищувачами-бомбардувальниками і не могли бути оптимальним рішенням для поставлених завдань. Літаки F-105 взагалі розроблялися як носії ядерної зброї, а не для постійних нальотів у зону, що була наповнена ППО, і не підходили для повітряних боїв проти легких і сучасних винищувачів МіГ-21.

Літаками, які краще би підійшли, були стратегічні бомбардувальники B-52, але вони зробили всього лише орієнтовно 140 бойових вильотів для ураження об'єктів на території Північного В'єтнаму. На основі викладеного вище можна зробити висновок, що саме ці літаки і складали левову частку авіаційних втрат.

З ТТХ обох винищувачів детально можна ознайомитися на сайтах авіамузеїв [5; 7]. Зауважимо, що з озброєння у «Phantom» були наявні: ракети Sparrow, чотири AIM-9 Sidewinder, а також до 7 257 кг (16,000 фунтів) інших видів озброєння [3; 5]. Це дає змогу оцінити, що F-4 був багатоцільовим винищувачем, на який було покладено багато функцій. Також варто зазначити, що залежно від модифікацій МіГ озброєння могло бути різним, зокрема, на першому поколінні МіГ-21 не було ракет «повітря-повітря» [4; 5]. Отже, технологічно він програвав новітньому американському винищувачу.

Викладені вище причини обумовили прийняття рішення щодо повітряного бою (англ. *dogfight*). Плануванням операції займався полковник Робін Олдс, пілот-ас, який ще в Другій світовій війні збив більше 12 літаків супротивника. Він був високо оцінений і як командир винищувального крила, і за особисті якості. Робіна Олдса часто відзначали за хоробрість, за прагнення завжди бути разом зі своїми побратимами на бойових вильотах [1; 2]. Він будував міцні братерські відносини серед підлеглих і був чудовим сім'янином. Ось як Олдса згадувала донька: «Вони могли на нього покластися, що він візьме на себе відповідальність і зробить все для них. Він це робив на дуже особистому рівні. Він взаємодіяв як з сержантами, так і з пілотами. Він давав усім зрозуміти, що йому небайдужі» [10].

Саме полковник Робін Олдс, який був командиром 8-го винищувального крила ВПС США, що базувалися в Таїланді, й офіцер Джон Стоун розробили блискучий план зі знищення авіації супротивника. План операції передбачав імітування літаками F-4 «Phantom» повільних F-105, які зазнавали втрат від північно-в'єтнамських МіГів. Така гра в імітацію була можлива завдяки технологічному відставанню радіолокаційних станцій (РЛС) і радарів Демократичної Республіки В'єтнам. До того ж F-4 летіли маршрутом, що був притаманний для F-105, із відповідною швидкістю і висотою, що ввело в оману ВПС ворога. Щоб максимально забезпечити успіх операції і позбавити літаки супротивника можливості втечі в повітряний простір Китаю, окрім 8-го винищувального крила Олдса, яке летіло зі сторони Лоса, з боку Тонкінської затоки було задіяно 366-те винищувальне крило [9].

2 січня 1967 р. група пілотів під керівництвом Олдса виконала задум, і МіГи, які піднялися для перехоплення F-105, виявили підготовлені і маневрені

F-4 «Phantom». Протягом менше 15 хвилин бою знищено сім МіГ-21 повітряних сил Північного В'єтнаму. Такі спогади залишив нам Робін Олдс: «На жаль, перший МіГ, який з'явився, опинився на позиції 6 годин у Старса. Він різко пішов вліво, намагаючись уникнути лінії вогню ворога, сподіваючись, що його напарник позбавить його від загрози. Водночас він побачив ще один МіГ, що вийшов з хмар і здійснював широкий поворот на позиції 11 годин, за півтори милі. Він вирушив за ним, ігноруючи ворога, що знаходився позаду, і випустив ракети по МіГу, коли той знову зник за хмарами» [9].

У «Phantom In Combat» він згадував так: «Я побачив, як ще один МіГ з'явився на моїй десятій годині, рухаючись справа наліво, тобто прямо через коло від мене. Коли перший МіГ, по якому я стріляв, зник, я різко включив форсаж і різко наблизився, щоб зайняти кращу позицію відносно другого МіГа. ... Я опинився на його вершині, напівдогоди, чекаючи, поки він завершить свій поворот, і виставив це так, що, коли я продовжував обертатися вниз за ним, я був би приблизно на 20° позаду нього і на відстані 4,500–5,000 футів. ... Коли я спустився низько і опинився позаду, він був виразно видимий на фоні сонця ... Я випустив два “Сайдвіндера”, один з яких влучив і відірвав йому праве крило» [9].

Авіація Північного В'єтнаму понесла безповоротні втрати, які змусили її призупинити повітряні операції, вкрай важливими були втрати підготовлених пілотів. Через чотири дні американці знову використали цю тактику, і коли МіГи піднялися на перехоплення, то ще два літаки були знищено.

В операції «Bolo» ВПС США не понесли жодних втрат, і всі літаки повернулися на базу. Сам Робін Олдс знищив два літаки супротивника під час операції. Пізніше стала відомою фотографія, де він малює червоні зірки на своєму літаку на честь збитих МіГ-21. Зі втрачених загалом семи літаків В'єтнам підтвердив лише п'ять, що аж ніяк не применшує важливості успіху цієї операції і майстерності Робіна Олдса. Красномовним свідченням успіху операції стало те, що 921-й авіаційний полк ДРВ припинив активні польоти як мінімум до весни 1967 р. з метою поповнення втрат.

Отже, операція «Bolo» завдала значних втрат ВПС ДРВ і показала технологічну перевагу американської авіації, завдяки чому стала легендарною для ВПС США, нині залишаючись популярною у спільноті мілітаристів і тих, хто цікавиться винищувальною авіацією.

Джерела та література

1. Brigadier General Robin Olds. United States. *Air Force*. 15 червня 1972 р. URL: <https://www.af.mil/About-Us/Biographies/Display/Article/106027/brigadier-general-robin-olds/>
2. Brig. Gen. Robin Olds: Combat Leader and Fighter Ace. National Museum of the U.S. *Air Force*. URL: <https://www.nationalmuseum.af.mil/Visit/Museum-Exhibits/Fact-Sheets/Display/Article/196007/brig-gen-robin-olds-combat-leader-and-fighter-ace/>
3. F-4C Phantom II. Pacific Coast Air Museum. URL: <https://pacificcoastairmuseum.org/aircraft/f-4c-phantom-ii/>
4. Hastings M. *Vietnam: An Epic Tragedy, 1945–1975*. New York: HarperCollins, 2018. 857 p.
5. Heatblur. F-4 Phantom II Specifications. Heatblur. URL: <https://f4.manuals.heatblur.se/intro/specification.html>

6. LeMay C., Kantor M. Mission With LeMay: My Story. Garden City, NY: Doubleday, 1965. 565 p.
7. MiГ-21ПФ в музеї. Aviamuseum. URL: <https://aviamuseum.com.ua/ru/exposition/exposition/kb-mig/193-mig-21pf>
8. MiГ-21ПФ літак. Flot3000. URL: <https://flot3000.com/ru/file/9395>
9. Operation Bolo: The Air Battle That Changed the War. War History. 23 травня 2020 р. URL: <https://warhistory.org/@msw/article/operation-bolo>
10. Robin Olds: An Air Force Legend. Holloman Air Force Base. 4 квітня 2016 р. URL: <https://www.holloman.af.mil/Article-Display/Article/712735/robin-olds-an-air-force-legend/>
11. Чмихало Г. Індокитай. В'єтнамська війна. Дніпро: ЛІРА, 2022. 240 с.

Коваленко Михайло

Донецький національний університет імені Василя Стуса

АМЕРИКАНСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВІДНОСИНИ В УМОВАХ ДРУГОГО ПРЕЗИДЕНТСТВА ДОНАЛЬДА ТРАМПА: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Ключові слова: американсько-українські відносини, Дональд Трамп, російсько-українська війна, зовнішня політика США, міжнародна підтримка.

Keywords: US-Ukrainian relations, Donald Trump, Russian-Ukrainian war, US foreign policy, international support.

Друге президентство Дональда Трампа, яке розпочалося 20 січня 2025 р., стало новим етапом у розвитку американсько-українських відносин на тлі російсько-української війни, що триває вже понад три роки. Інавгураційна промова Трампа містила обіцянку «зробити Америку знову великою», що включала перегляд зовнішньополітичних пріоритетів і скорочення витрат на міжнародні конфлікти [1]. Цей підхід одразу викликав занепокоєння в Україні, яка з 2022 року значною мірою залежить від американської військової та економічної підтримки. Мета цього дослідження – визначити можливий вплив політики Трампа під час другої каденції на американсько-українські відносини, оцінити її наслідки для підтримки України в умовах війни та окреслити можливі сценарії розвитку партнерства між двома країнами. Особлива увага приділяється змінам у зовнішньополітичному курсі та їх відображенню в аналітичних звітах і медіа, громадській думці в США.

Однією з ключових подій стала зустріч Трампа з Президентом України Володимиром Зеленським 28 лютого 2025 р. у Білому домі. За даними Reuters, зустріч завершилася напружено: Трамп звинуватив Зеленського у «небажанні йти на компроміси» та заявив, що «США не можуть бути світовим поліцейським», натякаючи на можливе скорочення допомоги [4]. Зеленський натомість наголосив, що без американської підтримки Україна не зможе стримувати російську агресію, що відображено в його інтерв'ю TIME [8].

Аналітики Council on Foreign Relations зазначають, що Трамп прагне «швидкого завершення війни» через прямі переговори з Росією, що може передбачати територіальні поступки з боку України [2]. Ця позиція контрастує з політикою

адміністрації Байдена, яка зосереджувалася на безумовній підтримці України, включно з наданням систем HIMARS, танків Abrams і літаків F-16. На нашу думку, підхід Трампа має вигляд спроби повернутися до реалізму в зовнішній політиці, де національні інтереси США ставляться вище за ідеологічно обумовлені зобов'язання. Однак це може виявитися недалекоглядним, адже ослаблення України посилить позиції Росії в регіоні, що в довгостроковій перспективі загрожує і американським інтересам у Європі. Центр стратегічних і міжнародних досліджень (CSIS) у звіті від 28 січня 2025 р. прогнозує, що Трамп застосує «примусову дипломатію», пропонуючи Росії економічні стимули (зняття частини санкцій) в обмін на припинення бойових дій [6]. Проте автори звіту застерігають, що без чітких гарантій безпеки для України, зокрема членства в НАТО чи двосторонніх угод зі США, це може призвести до довгострокової дестабілізації регіону [6].

Громадська думка в США щодо політики Трампа залишається неоднозначною. Опитування Economist / YouGov, проведене 23–25 лютого 2025 р., показало, що 45 % американців не схвалюють його підхід до російсько-української війни, тоді як 40 % підтримують [3]. Детальний аналіз результатів демонструє чіткий партійний розкол: 61 % республіканців схвалюють дії Трампа, вважаючи їх «прагматичними», тоді як 74 % демократів відкидають їх як «зраду союзника» [3]. Динаміка розподілу думок, наведена у звіті, підкреслює зростання ізоляціоністських настроїв серед виборців Республіканської партії. Водночас Reuters-Ipsos (10 березня 2025 р.) фіксує погіршення загального ставлення до зовнішньої політики Трампа: з 37 % несхвалення у січні до 50 % у березні [1]. Ця тенденція частково пояснюється медійним висвітленням подій, зокрема критичними статтями в The New York Times і CNN про «зменшення американського лідерства» після рішення Трампа призупинити обмін розвідданими з Україною в лютому 2025 р. [8]. Ставлення американців до НАТО також зазнало змін. Звіт Pew Research Center від 14 лютого 2025 р. показує, що підтримка Альянсу серед республіканців знизилася з 51 % у 2024 р. до 47 % у 2025 р. [5]. Графік цього тренду, представлений у звіті, ілюструє вплив риторики Трампа, який неодноразово називав НАТО «застарілим» під час передвиборчої кампанії 2024 р. Для України це створює додаткові виклики, адже її інтеграція до Альянсу залежить від американської підтримки. Водночас європейські партнери, як-от Франція та Німеччина, висловили готовність компенсувати можливе скорочення американської допомоги, про що свідчить заява канцлера Німеччини Олафа Шольца від 5 березня 2025 р. про додаткові €10 млрд для України [7].

Економічна та військова підтримка України союзниками НАТО стала ще однією сферою напруження. Згідно з Kiel Institute for the World Economy, станом на лютий 2025 р. США надали Україні €114,2 млрд, що становить значну частину загальної допомоги, тоді як країни ЄС разом виділили €132,3 млрд [7]. Проте Трамп у промові від 4 березня 2025 р. завищив американський внесок до \$350 млрд, що було спростовано аналітиками [8]. Такі заяви, ймовірно, спрямовані на внутрішню аудиторію, щоб виправдати скорочення фінансування. Наслідки вже помітні: за даними TIME, призупинення обміну розвідданими у лютому призвело до втрат українських сил у Курській області, де Росія розгорнула

додаткові підрозділи [8]. Ще одним фактором стала ініціатива Трампа щодо «мирного плану», про який він натякнув у Twitter 6 березня 2025 р., запропонувавши «нейтральний статус» для України в обмін на припинення вогню [1]. Ця пропозиція викликала обурення в Києві, де її назвали «капітуляцією перед Росією», а також критику з боку сенаторів-демократів, як-от Чак Шумер, який заявив, що «Трамп продає Україну задешево» [4]. Проте серед республіканців ідея знайшла підтримку: опитування Economist / YouGov показало, що 52 % прихильників партії вважають «нейтралітет» прийнятним рішенням [3].

У висновку можна сказати, що американсько-українські відносини у 2025 р. суттєво ускладнилися, водночас політика Трампа визначає не лише долю двостороннього партнерства, а й ширший геополітичний ландшафт. З одного боку, його прагнення до переговорів із Росією відкриває можливості для деескалації, що могло б зменшити людські втрати та економічний тягар війни. З іншого боку, скорочення підтримки США, як свідчать дані CSIS і TIME, загрожує послабленням України на фронті [6; 8]. Опитування Economist / YouGov і Pew Research Center підкреслюють зростання ізоляціонізму в США, що може призвести до перекладання відповідальності за Україну на європейських союзників. Для України це означає необхідність адаптації до нової реальності: пошук альтернативних джерел підтримки (наприклад, посилення співпраці з ЄС і Великою Британією) та розробка стратегії протидії тиску з боку США щодо поступок Росії [3; 5].

Водночас позиція Трампа може стати каталізатором для переосмислення американської зовнішньої політики, якщо його «мирний план» зазнає невдачі через опір Кремля чи внутрішній спротив у Конгресі. Перспективи залишаються невизначеними: якщо США остаточно втратять інтерес до російсько-української війни, Україна ризикує втратити стратегічного партнера, що змінить баланс сил у Східній Європі. Однак активна дипломатія Києва та підтримка Європи, як показує приклад Німеччини [7], можуть частково компенсувати цей розрив. На нашу думку, Трамп недооцінює стратегічну важливість України для безпеки Європи. Якщо США вийдуть із гри, це може спровокувати ланцюгову реакцію – від посилення Росії до дестабілізації Балтійських країн. Україні варто не лише шукати нових союзників, а й активніше використовувати інформаційну дипломатію, щоб переконати американське суспільство в необхідності підтримки.

Подальші дослідження мають зосередитися на трьох напрямках: 1) аналізі реакції європейських країн на політику Трампа, зокрема через призму їх внесків у підтримку України; 2) оцінці довгострокових наслідків «примусової дипломатії» для стабільності регіону; 3) вивченні внутрішньополітичних факторів у США, які можуть вплинути на зміну курсу Трампа, наприклад, тиск Конгресу чи вибори 2026 року. Отже, другий термін Трампа стає випробуванням не лише для американсько-українських відносин, а й для глобальної ролі США як гаранта світового ліберального порядку.

Джерела та література

1. Reuters-Ipsos Poll. Three Weeks that Changed the World: How Trump Turned Against Ukraine and Europe. *Reuters*. March 10, 2025. URL: <https://www.reuters.com/investigations/3-weeks-that-changed-world-how-trump-turned-against-ukraine-europe-2025-03-10/>

2. Council on Foreign Relations. Securing Ukraine's Future: What Should the United States Do? *CFR*. January 29, 2025. URL: <https://www.cfr.org/article/securing-ukraines-future-what-should-united-states-do>
3. Economist / YouGov Poll. Donald Trump's Administration and Policies. *YouGov*. February 23–25, 2025. URL: <https://today.yougov.com/politics/articles/51692-donald-trump-administration-policies-government-cuts-attitudes-other-countries-february-23-25-2025-economist-yougov-poll>
4. Trump says Ukraine willing to negotiate, Russia 'ready for peace'. *Reuters*. March 5, 2025. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/trump-halts-all-us-military-aid-ukraine-white-house-official-says-2025-03-04/>
5. US Views of Ukraine Aid, NATO and European Defense in 2025. *Pew Research Center*. February 14, 2025. URL: <https://www.pewresearch.org/short-reads/2025/02/14/americans-views-of-the-war-in-ukraine-continue-to-differ-by-party/>
6. Can Trump Persuade Putin to Make Peace in Ukraine? *Center for Strategic and International Studies (CSIS)*. January 28, 2025. URL: <https://www.csis.org/analysis/can-trump-persuade-putin-make-peace-ukraine>
7. Ukraine support after 3 years of war: Aid flows remain low but steady – Shift towards weapons procurement. *Kiel Institute for the World Economy*. February 14, 2025. URL: <https://www.ifw-kiel.de/publications/news/ukraine-support-after-3-years-of-war-aid-flows-remain-low-but-steady-shift-towards-weapons-procurement/>
8. Hundreds Dead: Inside the Trump Ukraine Fallout. *TIME*. March 7, 2025. URL: <https://time.com/7265679/satellites-front-failing-hundreds-dead-fallout-trump-ukraine-aid-pause/>

Король Дмитро

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ВПЛИВ «ДОВГОЇ ТЕЛЕГРАМИ» ДЖОРДЖА КЕННАНА НА СТАНОВЛЕННЯ СТРАТЕГІЇ СТРИМУВАННЯ КОМУНІЗМУ

Ключові слова: стратегія стримування, США, СРСР.

Keywords: containment strategy, USA, USSR.

Стратегія стримування, сформульована Джорджем Кеннаном, стала наріжним каменем зовнішньої політики США у другій половині XX століття. Її поява була зумовлена низкою історичних, ідеологічних та політичних чинників. Основна мета цього дослідження – визначити ключові передумови, що призвели до виникнення цієї стратегії саме в такому вигляді. Водночас, оскільки тема є надзвичайно широкою та багатовимірною, розгляд сутності самої концепції стримування та її подальшої еволюції буде проведено у майбутніх дослідженнях.

Політика стримування комунізму була інноваційним підходом у міжнародних відносинах. Вона вплинула на конфігурацію світової системи безпеки та визначила характер відносин між США та СРСР. Розуміння її походження дає змогу краще оцінити механізми формування стратегічного мислення в умовах глобального протистояння.

22 лютого 1946 р. із посольства США в Москві до Вашингтона була відправлена секретна аналітична телеграма. Вона містила понад 5 000 слів і стала найдовшою в історії Держдепартаменту США, через що отримала свою назву. Цей документ був підготовлений у відповідь на запит Міністерства фінансів США щодо причин відмови СРСР від участі у створенні Міжнародного валют-

ного фонду та Світового банку. Оскільки посол був відсутній, відповідь на запит підготував Джордж Кеннан.

Головні тези «Довгої телеграми», які вказують на передумови виникнення стратегії стримування:

- «Почуття незахищеності». Кеннан зазначав: «Російська влада століттями відчувала глибоку невпевненість і підозру до зовнішнього світу, що зумовило її прагнення до ізоляції та контролю над сусідніми територіями» [2]. На думку Дж. Кеннана, це ідея з'являється через те, що російська влада розуміла свою слабкість і відсталість перед розвиненим Заходом. Однак замість прагнення докласти більше зусиль для власного розвитку переважав страх зовнішньої інтервенції. Тому головною метою було знищити суперника, уникаючи будь-яких умов та домовленостей.

- «Радянська влада не репрезентує настрої суспільства». Кеннан вважав, що «російський народ, за великим рахунком, доброзичливий до зовнішнього світу...» [2]. Тобто політичний курс СРСР викликаний діями лише владної верхівки. Це реалізовується за допомогою тотальної пропаганди, яка доносить на рідну потрібні наративи.

- Кеннан також зазначав, що головною причиною успіху марксизму на території Росії стало те саме почуття незахищеності, описане вище. Дипломат стверджував, що після встановлення більшовицького режиму ленінська інтерпретація марксистської теорії стала «стала фіговим листком їх моральної та інтелектуальної респектабельності» [2].

Тобто, ховаючись за догмами марксистської теорії, втілювалась агресія та імперіалізм радянської держави. Радянські лідери дотримувалися доктрини, яка зображала зовнішній світ як ворожий і загрозливий. Водночас він сприймався як приречений на неминучий занепад через внутрішні кризи, що нарастають, доки остаточно не зруйнується. Серед «кризових характеристик»:

- Джордж Кеннан зазначав, що люди, які займають найважливіші керівні посади в СРСР, «погано знають зовнішній світ і психологічно схильні до самогіпнозу» [2]. На його думку, росіяни не вірять в існування об'єктивної істини, а будь-які факти розглядають як інструмент досягнення власної мети.

- Неможливість іноземних урядів безпосередньо донести свою позицію до російського керівництва стала серйозною проблемою у відносинах із СРСР. Кеннан вважав, що дипломатичні повідомлення та пропозиції, які передавалися через посередників, спотворювалися та ставали об'єктом для інтриг і маніпуляцій. На його думку, це було одним із наслідків «неповаги росіян до об'єктивної істини» [2].

- Ідеологічне протистояння стало ключовим аспектом холодної війни. Обидві наддержави прагнули утвердити свою модель суспільного устрою – капіталізм чи комунізм – як домінуючу у світі. США використовували демократію, ринкову економіку та громадянські свободи як засіб залучення союзників, тоді як СРСР просував соціалістичну модель, засновану на плановій економіці, однопартійній системі та державному контролі. Баланс сил підтримувався через глобальні ідеологічні блоки, активну пропаганду та політику культурного впливу. Отже, стримування радянської експансії передбачало не лише військову й еко-

номічну перевагу, а й боротьбу за свідомість і цінності людей у різних частинах світу.

Саме ці положення стали основою для подальшої еволюції американської зовнішньої політики. Його концепція протистояння радянському впливу була розвинена у стратегічному документі NSC-68, підготовленому у квітні 1950 р. на замовлення Ради національної безпеки США [1].

Основні положення NSC-68 [1]:

- СРСР як головний суперник США. У документі стверджувалося, що Радянський Союз прагне до глобального домінування та становить довгострокову загрозу для західних демократій.

- Для забезпечення ефективного стримування СРСР документ закликав до значного розширення військового бюджету США та нарощування ядерного потенціалу.

- Підкреслювалася важливість об'єднання західних держав у спільній боротьбі проти комунізму, що згодом привело до посилення НАТО.

- NSC-68 наголошував на необхідності надання допомоги країнам, які могли стати жертвами комуністичної експансії, що вилилося в економічні програми підтримки.

- Акцент також робився на тому, що США мають не лише військово й економічно протидіяти СРСР, а й вести активну пропагандистську кампанію, що сприятиме розширенню впливу демократичних цінностей у світі.

Отже, передумови створення політики стримування Джорджа Кеннана були зумовлені комплексом історичних, ідеологічних та політичних чинників, що сформували міжнародну ситуацію після Другої світової війни.

Значну роль відіграла традиційна недовіра радянського керівництва до зовнішнього світу, що була посилена марксистсько-ленінською ідеологією та страхом перед капіталістичними країнами. Радянський Союз прагнув розширення своєї сфери впливу, використовуючи тоталітарні методи контролю та пропаганду. Водночас відсутність об'єктивного аналізу міжнародних відносин і схильність радянських лідерів до самогіпнозу створювали ризики непередбачуваних рішень.

Однак на особливу увагу заслуговує явище ядерного балансу сил. Адже конфронтація між США та СРСР у період холодної війни мала кардинально нову природу, оскільки ґрунтувалася не лише на зіткненні геополітичних інтересів, а й на глибокій ідеологічній протилежності двох суспільних систем. Якщо у традиційних міжнародних відносинах вестфальського типу конфлікти виникали передусім через баланс сил і боротьбу за вплив, то в умовах холодної війни будь-які інтереси держав розглядалися через ідеологічну призму.

Тому на основі цих аспектів Джордж Кеннан не ставив за мету для Сполучених Штатів ні пряму війну з СРСР, ні прагнення до пошуку форм мирного співіснування. З одного боку, світ був виснажений після жаклих подій Другої світової війни, та й СРСР не бажав вступати у прямий повномасштабний воєнний конфлікт зі США. З іншого боку, мирне співіснування можна побудувати лише на основі надійної комунікації та дотримання взятих на себе зобов'язань. Однак на основі аналізу Джорджа Кеннана можна зробити висновок, що СРСР

був недостатньо відповідальним актором міжнародних відносин у цьому контексті. Тому єдиним ефективним засобом для отримання перемоги над Радянським Союзом є дотримання політики стримування. Тобто спробувати систематично послаблювати опонента, уникаючи як тотальної війни, так і відкидаючи надії на мирне співіснування в майбутньому.

Описані у «Довгій телеграмі» ідеї Джорджа Кеннана та їх подальший розвиток у стратегічних документах США стали фундаментом американської зовнішньої політики в період холодної війни. Концепція стримування, сформульована на основі аналізу радянської ідеології, політики та специфіки управління, визначила основні підходи США у протидії СРСР.

Значення цієї стратегії полягало в розумінні радянської влади як агресивної та ізольованої системи, що спотворює реальність і прагне до світового домінування. Кеннан наголошував на необхідності комплексного підходу до стримування комуністичного впливу, що згодом було відображено в документі NSC-68. Його рекомендації стали основою для активної міжнародної політики США, яка включала військове посилення, економічну допомогу союзникам, формування стратегічних альянсів і ведення ідеологічної боротьби.

Джерела та література

1. A Report to the National Security Council by the Executive Secretary. *Office of the Historian*. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1950v01/d85>
2. The Long Telegram, from George Kennan in Moscow to the Secretary of State, National Security Archive. *National Security Archive*. February 22, 1946. URL: <https://nsarchive.gwu.edu/document/21042-long-telegram-original>

Домбровська Вероніка

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ГЕОЕКОНОМІЧНЕ СУПЕРНИЦТВО США ТА КИТАЮ

Ключові слова: суперництво, торговельні війни, мито.

Keywords: rivalry, trade wars, tariffs.

Американсько-китайські відносини визначають як класичне суперництво великих держав за гегемонію у світі. Дві найбільші економіки світу ведуть не лише боротьбу за ринки збуту й технологічне лідерство, а й намагаються посилити свій вплив у міжнародних фінансових та виробничих сферах. Торговельні війни за останні десятиліття набули найяскравішого свого вираження і спричинили значні зміни у глобальній економічній динаміці.

Із березня 2018 р. адміністрація президента США Дональда Трампа почала запроваджувати мита на імпорт сталі та алюмінію на загальну суму понад 50 млрд доларів, аргументуючи це необхідністю захисту національної безпеки. У відповідь Китай ввів мита на американські товари, зокрема сільськогосподарську продукцію, автомобілі та морепродукти. Протягом 2018–2019 рр. обидві країни поступово розширювали списки товарів, що підпадали під мита, включно з електронікою, текстилем, хімічною продукцією та іншими категоріями. Ста-

ном на кінець 2019 р. майже 97 % китайського імпорту до США було обкладено митами. Із 2020 р. обидві країни підписали «фази 1» торговельної угоди, в якій Китай зобов'язався збільшити закупівлі американських товарів, зокрема сільсько-господарської продукції та енергетичних ресурсів [1, с. 53–59], але з 2022 р. США посилили обмеження щодо китайських технологічних компаній, зокрема у сфері напівпровідників, штучного інтелекту та 5G-технологій [2]. У 2023 р. торговельний дефіцит США з Китаєм сягнув 252,1 млрд доларів, а американські інвестиції в Китай зросли на 3,8 %, тоді як китайські інвестиції в США зменшилися на 6,2 %. Вашингтон також стримував передачу передових технологій Китаю, особливо у військовій сфері, інвестував у власну промислову базу та кібербезпеку, щоб зберегти технологічну перевагу та захистити критичну інфраструктуру [3].

Незважаючи на те, що з того часу минуло кілька років, напруженість у торговельних відносинах між двома країнами залишається високою. У своєму звіті за 2024 рік Міжнародний валютний фонд зазначає, що товарообіг між США та Китаєм склав 582 млрд доларів. США експортували до Китаю товарів на суму 143,5 млрд доларів, що на 2,9 % менше, ніж попереднього року, тоді як імпорт китайських товарів до США зріс на 2,8 % і досяг 438,9 млрд доларів, що свідчить про значний торговельний дефіцит на користь Китаю. До того ж ескалація торговельних напружень між США та Китаєм може призвести до зниження глобального ВВП на 0,5 % у наступні два роки [4, с. 61–66], що свідчить про необхідність пошуку дипломатичних рішень для уникнення подальших економічних втрат. До того ж зазначається, що з 1 лютого 2025 р. Дональд Трамп відновлює повні 25 % мита на імпорт сталі та підвищує мита на імпорт алюмінію до 25 % для Канади, Мексики та Китаю [5].

Натомість Міністерство фінансів Китаю з 10 лютого 2025 р. теж впровадило додаткові мита на деякі товари зі США. Серед них: імпортне вугілля та скраплений природний газ (СПГ) стягуватимуться митом у розмірі 15 %, тоді як сира нафта, сільськогосподарське обладнання та деякі транспортні засоби обкладатимуться митом у розмірі 10 % [6].

Попри це, Ван І, міністр закордонних справ КНР, на Мюнхенській конференції 14 лютого 2025 р. наголосив, що політика Китаю щодо США залишається стабільною та послідовною, ґрунтуючись на трьох принципах Сі Цзіньпіна: взаємна повага, мирне співіснування та взаємовигідна співпраця. Він зазначив, що Китай і США мають різні соціальні системи, і їх суперництво не повинно переростати в конфлікт, оскільки це завдасть шкоди всьому світу. Пекін прагне стабільних і здорових відносин із Вашингтоном і готовий до співпраці у вирішенні глобальних викликів. Водночас Китай рішуче виступатиме проти будь-яких спроб стримування та тиску, захищаючи свій суверенітет і право на розвиток. Ван І підкреслив, що Китай подолає всі труднощі, залишаючись непохитним перед зовнішніми викликами, і процитував китайські прислів'я про силу духу та витривалість нації [7].

Підсумовуючи, можна сказати, що попри всі розбіжності, обидві країни розуміють ризики подальшої ескалації. Торговельні війни не тільки гальмують власне економічне зростання, а й впливають на світову економіку, створюючи нестабільність на ринках. Китай демонструє готовність до діалогу, наголошую-

чи на важливості взаємоповаги та співпраці, а США наголошують на необхідності захисту власних інтересів.

Джерела та література

1. Economic and Trade Agreement between the Government of the United States of America and the Government of the People's Republic of China. *Office of the United States Trade Representative*. 2020, 91 p. URL: https://ustr.gov/sites/default/files/files/agreements/phase%20one%20agreement/Economic_And_Trade_Agreement_Between_The_United_States_And_China_Text.pdf
2. Siripurapu A., Berman N. The Contentious U.S.–China Trade Relationship. *CFR*. 14 квітня 2025 p. URL: <https://www.cfr.org/backgrounder/contentious-us-china-trade-relationship>
3. U.S. Relations With China. *U.S Department of State*. URL: <https://www.state.gov/u-s-relations-with-china/>
4. Global Financial Stability Report. *Steadying the Course: Uncertainty, Artificial Intelligence, and Financial Stability*. Washington, DC: International Monetary Fund, 2024. 128 p.
5. President Donald J. Trump Imposes Tariffs on Imports from Canada, Mexico and China. *The White House*. 1 лютого 2025 p. URL: <https://www.whitehouse.gov/fact-sheets/2025/02/fact-sheet-president-donald-j-trump-imposes-tariffs-on-imports-from-canada-mexico-and-china/>
6. Оголошення тарифної комісії Державної ради про введення додаткових мит на деякі імпортовані товари, що походять зі Сполучених Штатів. *Ministry of Finance of the People's Republic of China*. 4 лютого 2025 p. URL: https://www.mof.gov.cn/zhengwuxinxi/caizhengxinwen/202502/t20250204_3955222.htm
7. Ван І говорить про принципову позицію Китаю щодо відносин Китаю та США. *Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China*. 15 лютого 2025 p. URL: https://www.mfa.gov.cn/web/wjzbzhd/202502/t20250215_11555644.shtml

Білецька Марія

Донецький національний університет імені Василя Стуса

САНКЦІЙНА ПОЛІТИКА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ПРОТИ РФ

Ключові слова: санкції, ефективність, санкційна політика, Велика Британія, підтримка України.

Keywords: sanctions, effectiveness, sanctions policy, Great Britain, support for Ukraine.

Санкції є важливим інструментом стримування. Так, одним із ключових складників боротьби з агресією РФ проти України стало запровадження санкцій на окремі політичні еліти, обмеження доступу до міжнародних фінансових ринків, замороження активів, імпорту та експорту певних товарів. Санкції розглядаються як запобіжні та обмежувальні заходи, які дають змогу реагувати на політичні виклики та події, що суперечать цілям і цінностям держав, що їх застосовують [4]. Проте питання ефективності санкцій у припиненні активних бойових дій залишається відкритим.

Дослідники й команди експертів регулярно аналізують накладені на РФ санкції [1; 4; 7], намагаючись спрогнозувати їх ефект і побудувати стратегію на майбутнє. *Метою цього повідомлення є визначення впливу санкцій Великої Британії проти Росії як інструменту протидії агресору.*

Санкційна політика Великої Британії щодо РФ підтверджує рішучу підтримку України як стратегічного партнера. Проаналізувавши введення санкцій з 2014 р.

можна, простежити кілька ключових етапів. Як член ЄС, Велика Британія відіграла важливу роль у формуванні санкційної політики об'єднання. Вперше політичні та економічні санкції були застосовані проти РФ у відповідь на окупацію Криму і частини Донецької та Луганської областей у 2014 р. [1]. Європейський Союз засудив незаконну окупацію Криму та у зв'язку з відсутністю кроків з боку Росії щодо деескалації 17 березня 2014 р. ЄС запровадив перший рівень обмежувальних заходів у формі візової заборони та заморожування активів осіб, які посягнули на територіальну цілісність України [2]. Санкції торкнулися також колишніх українських посадовців, зокрема Віктора Януковича.

У квітні 2014 р. розпочався другий етап впровадження санкцій. До санкційного списку було внесено російську політичну еліту, олігархів та лідерів так званих ЛНР і ДНР [1]. У ЄС почали обговорювати довгострокові заходи, спрямовані на зменшення енергетичної залежності від Росії.

У серпні 2014 р. були введені економічні санкції. ЄС обмежив доступ російських державних банків до європейських фінансових ринків, заборонив експорт високотехнологічного обладнання, яке може бути використане у військово-промисловому комплексі і призупинив співпрацю в енергетичному секторі. Торговельні санкції суттєво обмежили торгівлю з Кримом, а також заборонили імпорту і експорт товарів подвійного призначення. Одним із найважливіших кроків стала заборона на розвідку і видобуток нафти, зокрема ліцензування технологій на шельфі та в Арктиці, що мало значний негативний вплив на російську економіку в довгостроковій перспективі. До 23 червня 2016 р. діяли секторально-економічні обмежувальні заходи, запроваджені ЄС проти російської економічної діяльності на території тимчасово окупованої АР Крим та міста Севастополя. Йдеться про заборони та обмеження для компаній і приватних осіб з ЄС щодо діяльності в Криму в торговельно-економічній, фінансовій та інвестиційних сферах, енергетиці, туристичній галузі [2].

У 2014 р. відток капіталу з Росії досягнув \$154,1 млрд, що на \$92,5 млрд більше, ніж у 2013 р. Щоб стримати наслідки санкцій та девальвацію рубля, ЦБ РФ посилив монетарну політику та використав міжнародні резерви. Проте Світовий банк зазначав, що головним фактором падіння рубля стало зниження цін на нафту, а не санкції [5]. Девальвація рубля спричинила інфляцію, а заборона імпорту продовольства в серпні 2014 р. лише посилила цей процес. До лютого 2015 р. продовольча інфляція сягнула 23,3 %, що знизило споживання та послабило економічне зростання.

Проаналізувавши ефективність санкцій у 2014–2016 рр., можна зробити висновки, що вирішальний вплив на економіку Росії спричинило падіння цін на нафту. Хоча санкції послабили економіку, вони працюють на перспективу й не мають швидкого результату. Головною ознакою недостатньої ефективності санкцій є продовження агресивної політики РФ проти України.

Із початком широкомасштабного російського вторгнення в Україну країни світу почали закривати свій повітряний простір для цивільної авіації Росії. Першою цей крок здійснила Велика Британія [4]. На початку квітня 2022 р. Лондонський морський ринок страховиків (London's marine insurance market) оголосив усі морські води Росії «військовою зоною». Це значно ускладнює участь РФ у

світовій торгівлі: країна критично залежить від портів у частині експорту нафти та зерна [4].

З лютого 2022 р. Велика Британія оперативно запровадила санкції проти понад 1 700 осіб та 382 організацій, пов'язаних із російським режимом [2]. Відбулося заморожування активів, заборона на поїздки та обмеження на фінансові операції, спрямовані на ускладнення доступу Росії до міжнародних фінансових ринків. У 2024 р. обмеження, накладені Великою Британією, вперше торкнулися суден так званого «тіньового флоту», який використовує Росія для обходу санкцій та подальшої безперешкодної торгівлі нафтою.

Станом на червень 2024 р. санкції позбавили Росію активів і доходів на суму понад 400 млрд доларів. За ці кошти можна було б фінансувати вторгнення ще чотири роки. У межах санкційного режиму проти Росії Велика Британія ввела санкції проти понад 2 000 фізичних та юридичних осіб [8].

Найбільший пакет санкцій проти Росії з початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну уряд Великої Британії оголосив 24 лютого 2025 р. Під санкції потрапили російські виробники і постачальники верстатів, електроніки та товарів подвійного призначення для військових РФ [3]. Російські та іноземні банки, що допомагають фінансувати війну в Україні, також не залишилися поза увагою. Уперше були запроваджені санкції і проти керівництва Корейської народної армії Північної Кореї, що відправляє військових до Росії. До того ж санкції націлені проти російських олігархів, фізичних та юридичних осіб, що спонсують війну. Під санкції також потрапили 40 кораблів «тіньового флоту» РФ. З вересня 2024 до січня 2025 р. ці судна перевезли російської нафти та нафтопродуктів на суму понад 5 млрд доларів. Завдяки специфікаціям загальна кількість нафтових танкерів, які потрапили під санкції, досягла 133 одиниць – це найбільший показник серед інших країн Європи [6].

Згідно з останнім звітом KSE Institute, станом на лютий 2025 р. маємо такі економічні показники, що вказують на результат санкційної політики. Знижка на російську нафту становить 11,2 доларів за барель (у середньому) в січні 2025 р. проти 8,7 доларів за барель у грудні 2024 р. [7]. Рахунок поточних операцій залишається дефіцитним: другий місяць поспіль Росія спостерігала дефіцит поточного рахунку (0,7 млрд доларів у січні), оскільки експорт товарів, особливо за винятком нафти та газу, був нижчим [7]. Великий дефіцит бюджету Росії в січні 2025 р. досягнув 1,7 трлн рублів (або ~17 млрд доларів) на фоні високих витрат (4,4 трлн рублів), і це рекордні показники [7]. Через обмежений політичний простір, через санкції російська влада дедалі частіше стикається з конкуруючими цілями, а інфляція продовжує зростати.

Проте головною проблемою ефективності санкцій, попри їх масштаби, є можливість часткового обходу санкцій, особливо торговельних. Саме тому фінансові санкції є ефективнішими. Перевага фінансових санкцій – у швидкості їх запровадження, адже фінансовий ринок краще регулюється. Такі санкції набагато важче обійти, а пошук альтернативних інвесторів чи донорів є вкрай складним. Фінансові санкції стримують інвесторів із нейтральних країн [4].

З іншого боку, РФ навчилася обходити санкції через нейтральні країни, зокрема Китай, Туреччину, ОАЕ, і знайшла способи постачання критично важли-

вих компонентів оборонної промисловості. У країнах, які підтримують її агресивну політику, РФ знаходить партнерів і використовує альтернативні ринки. З цього випливає ще одна проблема недостатньої ефективності санкцій – відсутність згуртованості міжнародної спільноти. Поки Велика Британія та інші союзники України запроваджують суворі санкції, Угорщина, Греція, Китай, виступають за послаблення санкцій, дають можливість РФ обходити їх, компенсувати витрати, знаходити нових партнерів. Навіть більше, російська економіка адаптується до санкційного тиску. Кремль розширює використання альтернативних платіжних систем, торгівлю енергетичними ресурсами з Китаєм, що компенсує втрати від європейського ринку.

З огляду на політику США щодо війни в Україні Британія активізувала зусилля своєї підтримки, стала головним союзником України і лідером у Європі зі впровадження антиросійських санкцій. Санкційні заходи призвели до зниження конкурентоспроможності російської промисловості, зменшення інвестицій, певного обмеження російської політичної еліти, обмеження доступу народу Росії до подорожей у певні країни та зниження ефективності експорту та імпорту товарів. Усе це негативно впливає на економіку та політику РФ, проте питання напруження ефективних механізмів щодо унеможливлення обходу санкцій є пріоритетним завданням у найближчій перспективі.

Джерела та література

1. Бураковський І. Україна: політика економічних санкцій проти рф та рб сьогодні. Серія: Погляд експерта. *Інститут економічних досліджень та політичних консультацій*. URL: http://www.ier.com.ua/files/Projects/2022/IPIM/Погляд_експерта_IB.pdf
2. Два роки санкцій: хто і як пресує Путіна. *Укрінформ*. 17.03.2016. URL: <https://surl.lu/qnsxhz>
3. Капустянська І. Британія оголосила найбільший пакет санкцій проти Росії. *LB.ua*. 24.02.2025. URL: https://lb.ua/world/2025/02/24/662399_britaniya_ogolosila_naybilshiy_paket.html
4. Міжнародні санкції як інструмент стримування російської агресії проти України: аналіт. доп. / А. Бобровицький та ін.; за заг. ред. М. Паламарчука. Київ: НІСД, 2023. 76 с. URL: <https://surl.li/ykphwg>
5. Санкції проти Росії: очікування та результати. *Європейська правда*. 22.06.2015. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/06/22/7035095/>
6. Санкції проти РФ. *Міністерство закордонних справ України*. 06.03.2025. URL: <https://mfa.gov.ua/protidiya-agresiyi-rf/sankciyi-proti-rf>
7. KSE Sanctions. URL: <https://sanctions.kse.ua/en/>
8. New UK sanctions to crack down on Putin's war machine. Prime Minister's Office. *GOV.UK*. 13.06.2024. URL: <https://surl.li/qnyspg>

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРОБЛЕМАТИКИ ІНДО-ТИХОООКЕАНСЬКОГО РЕГІОНУ В СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Ключові слова: Індо-Тихоокеанський регіон, Глобальний Південь, Quad, БРІКС.

Keywords: Indo-Pacific region, Global South, Quad, BRICS.

Індо-Тихоокеанський регіон з кожним роком стає все більш важливим для світової економіки і політики. На разі в цьому регіоні живе 5,9 млрд людей, що робить його найбільшим за населенням регіоном у світі. А за економічними показниками 60 % світового ВВП і дві третини світового росту економіки припадають саме на Індо-Тихоокеанський регіон [11, с. 3]. Як у грудні 2021 р. в Джакарті зазначив колишній держсекретар США Ентоні Блінкен: «Сполучені Штати визнають, що значна частина майбутнього нашої планети буде написана в Індо-Тихоокеанському регіоні. Наша незмінна відданість цьому регіону і наша співпраця з нашими союзниками і партнерами допоможе нам досягти вільного і відкритого, взаємопов'язаного, процвітаючого, стійкого і безпечного регіону для усіх» [11, с. 2]. Тому такий зсув на Схід є закономірним процесом міжнародних відносин.

Метою цього дослідження є визначити фактори, які обумовлюють актуальність проблематики Індо-Тихоокеанського регіону в сучасних міжнародних відносинах.

Як було зазначено вище, у регіоні стрімко розвивається економіка й величезне населення, що сприяє впливу держав Індо-Тихоокеанського регіону на світову політику. Саме тому все частіше в дослідженнях цього регіону згадується його вплив у контексті зростання Глобального Півдня. Повноцінного визначення поняття Глобального Півдня як такого та його географічних меж немає. Але зазвичай під цим терміном об'єднують відносно донедавна відсталі країни Латинської Америки, Африки, Азії та Океанії, які вважають, що їх інтереси недостатньо представлені і що система міжнародних відносин потребує реформ [5, с. 1]. Хоча наразі не існує структури, яка б включала всі країни Глобального Півдня, організація БРІКС претендує на статус платформи для стратегічної кооперації держав Глобального Півдня в питаннях безпеки й економіки [6, с. 2]. З Індо-Тихоокеанського регіону до неї входять Індія, КНР та Індонезія. Хоча БРІКС і проголошує, що їх співпраця «не є ні антизахідною, ні спрямованою на повалення наявного світового порядку, а ймовірніше, на конструктивне реформування його несправедливих аспектів, щоб дати більше можливостей світу, який розвивається» [9, с. 1], очевидно, що Росія та Китайська Народна Республіка використовують БРІКС як платформу для просування своїх інтересів і зменшення впливу Західних держав на держави Глобального Півдня.

Найбільш політично й економічно активною державою Індо-Тихоокеанського регіону є Китайська Народна Республіка. Це пов'язано з тим, що Пекін тільки порівняно нещодавно став впливовим гравцем на світовій арені, тому хоче забезпечити гегемонію у своєму регіоні, витіснивши вплив США з Індо-Тихоокеан-

ського регіону. Для цього використовується ініціатива «Один пояс, один шлях», яка була запущена ще у 2013 р. Цей проєкт охоплює майже всю Євразію і ставить за мету об'єднати материковий Китай з країнами Європи по землі і по морю. Важливою особливістю цього проєкту є всеохопний підхід до членства. Інакше кажучи, він відкритий для всіх країн та міжнародних і регіональних організацій, які мають намір стати частиною цього мегапроєкту [2, с. 54], що полегшує розповсюдження китайського впливу. Через Індійський океан проходить 95 % торгівлі Китаю з Близьким Сходом, Африкою та Європою, тому Китай керує або володіє 91 активним портовим проєктом в усьому світі. А вже існує 117 портів у 43 країнах, переважно на Глобальному Півдні [1, с. 1]. Таких результатів Пекін зміг досягти завдяки наданню дешевих кредитів без зобов'язань, окрім їх виплати, на відміну від країн Заходу і Світового банку, які вимагають демократичних реформ. А оскільки більшість країн Індо-Тихоокеанського регіону мають проблеми з корупцією, китайські кредити є більш привабливими. Також ці проєкти часто супроводжуються нестабільними умовами фінансування, відсутністю прозорості та явним нехтуванням екологічними та соціальними нормами [1, с. 1].

Отже, країни потрапляють у залежність від китайських грошей і повинні віддавати свої порти в оренду китайським державним компаніям. Найбільш відомим прикладом є Шрі-Ланка з міжнародним портом Хамбантота. Шрі-Ланка накопичила понад 8 млрд доларів боргу перед китайськими державними підприємствами, з яких 1,1 млрд доларів було використано на будівництво порту Хамбантота. У 2017 р., коли уряд Шрі-Ланки намагався погасити свої борги, він погодився передати порт в оренду Китаю на 99 років в обмін на зменшення боргу [1, с. 1]. Також подібні порти будуються на узбережжі Індійського океану Індокитаю та Африканських держав.

Не менш важливим фактором актуалізації Індо-Тихоокеанського регіону є Тайванська й Малаккська протока. Тайванська протока є надзвичайно важливою для світової торгівлі, оскільки через неї проходить товарів на суму \$2,45 трлн – понад п'ята частина світової морської торгівлі [8, с. 1]. Тому Пекін всіляко намагається перетворити Тайванську протоку у свою внутрішню. А Малаккська протока важлива для КНР через бажання забезпечити свою енергетичну безпеку. Приблизно 80 % близькосхідного імпорту енергоносіїв до Китаю проходить через Малаккську протоку, де безпеку в основному забезпечують військово-морські сили США та Індії [2, с. 53]. Відчуваючи загрозу своїй безпеці, Китай через ініціативу «Один пояс, один шлях» активно інвестує в інфраструктуру країн ASEAN, що забезпечує зближення країн Малаккської протоки навколо Китаю [7, с. 10].

Сполучені Штати Америки, реагуючи на дії Китайської Народної Республіки, також почали проводити більш активні дії у регіоні, де вони традиційно були гегемоном. Ще у 2022 р. торгівля між США та Індо-Тихоокеанським регіоном дійшла 2 трлн доларів, а інвестиції держав з Індо-Тихоокеанського регіону в економіку США склали 956 млрд доларів [11, с. 3]. Ці цифри показують, що Штати будуть продовжувати свою присутність у цьому регіоні. Основним документом, який визначає політику Вашингтону в Індо-Тихоокеанському регіоні, є «Indo-Pacific Strategy», який був розроблений у лютому 2022 р. Основними

пріоритетами США є забезпечення безпеки й економічний розвиток Індो-Тихоокеанського регіону. Забезпечувати безпеку Штати будуть через кооперацію з країнами цього регіону. Об'єднання Quad, у яку ще входять Австралія, Індія та Японія, є одним із найбільш пріоритетних для США. Хоча метою цієї організації проголошується співпраця у сферах охорони здоров'я, новітніх технологій, безпеки і клімату, але все частіше її починають використовувати як майданчик для координації дій проти поширення впливу КНР, проводячи спільні навчання. Особливу увагу США приділяють співпраці з Індією, визнаючи її як регіонального лідера. Оскільки Індія, хоч і входить до БРІКС, та позиціонує себе в якості одного з лідерів Глобального Півдня, але не налаштована так агресивно до гегемонії США, як Китай, і готова співпрацювати з Америкою у сфері безпеки. Отже, Штати використовують співпрацю з Нью-Делі як стратегічний важіль впливу на КНР, щоби захистити свої морські інтереси, яким загрожує китайська присутність в Індійському й Тихому океані [3, с. 91].

AUKUS, у який входять Австралія, Сполучене Королівство та Сполучені Штати, є не менш важливим союзом для Вашингтону, оскільки співпраця в його межах допомагає поширювати свій вплив на острови в Тихому океані та на півдні Індійського. Також у документі неодноразово наголошується про важливість підтримки незалежності Тайваню як одного з найважливіших економічних партнерів США.

Особливу увагу Вашингтон приділяє економічній співпраці, беручи участь або проводячи економічні форуми. USAID надали 4 млрд доларів допомоги, а прямі інвестиції збільшилися двічі за десятиліття [11, с. 7]. США взяли участь або започаткували: Indo-Pacific Economic Framework, Asia-Pacific Economic Cooperation, Indo-Pacific Business Forum, за підсумками яких Штати поглиблюють свої економічні відносини і допомагатимуть працювати над питаннями сталого розвитку, цифрової економіки та економічної інтеграції. Не менш важливою є підтримка малих острів-держав у Тихому океані. Штати погодилися будувати інтернет-кабелі, щоб з'єднати між собою острови у Тихому океані. Також Вашингтон буде допомагати островам у Тихому океані у боротьбі зі змінами клімату та підняттям рівня океану [11, с. 10].

Отже, можна сказати, що актуальність Індо-Тихоокеанського регіону у сучасних міжнародних відносинах обумовлюється двома основними факторами: економічне зростання держав цього регіону та боротьбою за вплив у ньому між КНР та США. Цей регіон генерує занадто коштів, щоб залишатися непоміченим. Майже 60 % населення, величезний товарообіг і збільшення ринків збуту зумовлюють збільшення інтересу до Індо-Тихоокеанського регіону у світовій політиці.

Джерела та література

1. Runde D. F., Hardman Au., Bonin C. Responding to China's Growing Influence in Ports of the Global South. *Center for Strategic & International Studies*. 30.10.2024. 1 p. URL: <https://www.csis.org/analysis/responding-chinas-growing-influence-ports-global-south>
2. Demir E. Fragmented or Integrated Asia: Competing Regional Visions of the US and China. *Rising power quarterly*. 2018. Vol. 3, iss. 2. 224 p. URL: <https://rpquarterly.kureselcalismalar.com/wp-content/uploads/2018/10/Rising-Powers-Quarterly-Volume-3-Issue-2.pdf>

3. Jagannath P. Panda. India's Call on China in the Quad: A Strategic Arch between Liberal and Alternative Structures. *Rising power quarterly*. 2018. Vol. 3, iss. 2. 224 p. URL: <https://rpquarterly.kureselcalismalar.com/wp-content/uploads/2018/10/Rising-Powers-Quarterly-Volume-3-Issue-2.pdf>
4. Myers L. China's Economic Security Challenge: Difficulties Overcoming the Malacca Dilemma. *Georgetown Journal of International Affairs*. 22.03.2023. 1 p. URL: <https://gia.georgetown.edu/2023/03/22/chinas-economic-security-challenge-difficulties-overcoming-the-malacca-dilemma/>
5. Brooke-Holland L. What is the Global South? *House of commons library*. 11.07.2024. 1 p. URL: <https://commonslibrary.parliament.uk/what-is-the-global-south/>
6. Jütten M. Outcome of the 16th BRICS Summit in Kazan, Russia. *European Parliamentary Research Service*. 2024. 2 p. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2024/766243/EPRS_ATA\(2024\)766243_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2024/766243/EPRS_ATA(2024)766243_EN.pdf)
7. Shankar Bharti M., Kumari S. China's Belt and Road Initiative in Southeast Asia and its implications for ASEAN-China strategic partnership. *Asian Review of Political Economy*. 2024. 21 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/386345022_China's_Belt_and_Road_Initiative_in_Southeast_Asia_and_its_implications_for_ASEAN-China_strategic_partnership
8. Crossroads of Commerce: How the Taiwan Strait Propels the Global Economy / M. P. Funairole, B. Hart, D. Peng, B. Lin, J. Verschuur. *Center for Strategic & International Studies*. 10.10.2024. 1 p. URL: <https://features.csis.org/chinapower/china-taiwan-strait-trade/>
9. Xuejing M. Why is BRICS so popular among Global South countries? *ChinaDaily*. 11.06.2024. 1 p. URL: https://www.idcpc.org.cn/english2023/opinion/202411/t20241108_165925.html
10. Reddy R. K. China in the Indian Ocean Region. Ports and Bases. *Organisation for Research on China and Asia*. 06.07.2022. 1 p. URL: <https://orcasia.org/article/296/china-in-the-indian-ocean-region>
11. Матеріал *Державного департаменту США офісу прес-секретаря*. 09.02.2024. 12 p. URL: <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2024/02/Indo-Pacific-Strategy-Second-Anniversary-Fact-Sheet.pdf>

Савельєва Анна

Донецький національний університет ім. Василя Стуса

КОНФЛІКТ КИТАЮ І ТАЙВАНЮ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2022–2025): ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЗИЦІЙ ТА КЛЮЧОВІ ВИКЛИКИ

Ключові слова: конфлікт, НАТО, США, геополітика, санкції.

Keywords: conflict, NATO, USA, geopolitics, sanctions.

Конфлікт між Китаєм і Тайванем є однією з найгостріших геополітичних проблем сучасності. Тайвань, який фактично є незалежною державою, Китай офіційно вважає своєю провінцією. Загроза силового сценарію об'єднання Тайваню з КНР існувала десятиліттями, проте події, що розгорнулися після початку російсько-української війни у 2022 р., вплинули на динаміку цього конфлікту. У цій роботі буде розглянуто, як змінювалися позиції Китаю і Тайваню під впливом війни в Україні, які уроки сторони винесли з цього конфлікту та які трансформації спостерігалися у 2022–2025 рр.

Давайте розглянемо передумови конфлікту між Китаєм і Тайванем. Історія конфлікту між Китаєм і Тайванем сягає 1949 р., коли після громадянської війни

влада Китайської Республіки (Гоміньдан) втекла на острів Тайвань, а на материковій частині було утворено Китайську Народну Республіку (КНР). Відтоді КНР розглядає Тайвань як невід'ємну частину своєї території, тоді як Тайвань функціонує як де-факто незалежна держава з власним урядом, армією та економікою.

«Мобілізаційний» конфлікт між Китаєм і Тайванем загострився в останні роки. Тайбей посилював мобілізацію та оборонні можливості, розширюючи призов до армії. Натомість Китай проводив масштабні військові навчання та демонстрував готовність до можливого військового вирішення питання.

Розглядаючи вплив російсько-української війни на позиції Китаю та Тайваню, можна стверджувати, що російське вторгнення в Україну у 2022 р. стало переломним моментом для глобальної геополітики. Конфлікт сприяв переосмисленню безпекових стратегій Китаю та Тайваню.

Китай офіційно заявляв про нейтральну позицію щодо війни в Україні, проте фактично підтримував Росію економічно та дипломатично. Також Китай уважно аналізував реакцію Заходу на агресію Росії та наслідки санкцій, і військові навчання біля Тайваню стали регулярними, що свідчить про готовність КНР до силового сценарію [2; 3].

Тепер розглянемо позицію Тайваню. Тайвань сприйняв війну в Україні як сигнал щодо необхідності посилення обороноздатності [4]. Також можна сказати, що активізувалася дипломатія Тайваню, що призвело до розширення військового співробітництва зі США та Японією [5]. Висновок – оновлення стратегії національної безпеки через асиметричні військові методи [1].

Проаналізуємо ключові трансформації у 2022–2025 рр., наприклад, зміну підходу до оборони Тайваню. Тайвань реформував свою армію, створюючи високомобільні загони для асиметричної війни. Успіхи України в обороні сприяли перегляду військових стратегій. Війна також змусила змінити підхід Китаю до санкцій та міжнародного тиску. Китай уважно аналізував економічні санкції, накладені на Росію, що стримувало його від активних дій проти Тайваню. У 2024 р. КНР почала нарощувати співпрацю з країнами Глобального Півдня, щоб мінімізувати ризики санкцій у разі ескалації [2].

Щодо ролі США та міжнародної спільноти у китайсько-тайванському протистоянні – Вашингтон посилив підтримку Тайваню, що призвело до збільшення напруження в регіоні. Водночас НАТО та ЄС приділили більше уваги безпеці в Азійсько-Тихоокеанському регіоні [3].

Окреслимо напрями подальших досліджень. У майбутніх дослідженнях варто детальніше вивчити вплив війни в Україні на довгострокову стратегію Китаю щодо Тайваню, можливі сценарії конфлікту в Тайванській протоці у 2025–2030 рр., а також роль міжнародної дипломатії у врегулюванні китайсько-тайванського протистояння.

Як висновок, можна сказати, що російсько-українська війна значно вплинула на геополітичну ситуацію у світі, зокрема на конфлікт між Китаєм і Тайванем. Китай аналізував ситуацію в Україні для адаптації власної стратегії, тоді як Тайвань активно готувався до можливого воєнного сценарію, враховуючи український досвід. Далі розвиток подій залежатиме від політичних рішень, економічних факторів та дій міжнародної спільноти.

Джерела та література

1. Bodeen C. China conducts air and sea drills near Taiwan in response to US and Taiwanese statements. *AP News*. 18 березня 2025 р. URL: <https://apnews.com/article/taiwan-china-planes-ships-d7e0beea3f6164046d34d1dfa1dda71a>
2. Зеленюк Х. Готовність Китаю до війни, світова «вісь зла» та об'єднання з Пекіном: інтерв'ю з головою МЗС Тайваню. *TCH.ua*. 12 січня 2024 р. URL: <https://tsn.ua/exclusive/gotovnist-kitayu-do-viyini-svitova-vis-vis-zla-ta-ob-yednannya-z-pekinom-interv-yu-z-golovoyu-mzs-tayvan-yu-2490940.html>
3. Навчання китайської армії навколо Тайваню та їхні наслідки. *LB.ua*. 23 травня 2024 р. URL: https://lb.ua/blog/oleksandr_antoniuk/614807_navchannya_kitayskoi_armii_navkolo.html
4. Портников В. «Небезпечні друзі США». Чим Тайвань нагадує Україну? *Радіо Свобода*. 13 січня 2024 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-viyna-tayvan-putin/32772875.html>
5. Китайсько-тайванський конфлікт та російська агресія проти України: про спільне і відмінне між ними. *Укрінформ – актуальні новини України та світу*. 04 червня 2025 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3812448-kitajskotajvanskij-konflikt-ta-rosijska-agresia-proti-ukraini-pro-spilne-i-vidminne-miz-nimi.html>

Оніщук Олександр

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ГЛОБАЛЬНИЙ ПІВДЕНЬ ЯК НОВИЙ ВЕКТОР УКРАЇНСЬКОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ: АФРИКАНСЬКИЙ ВИМІР

Ключові слова: Африка, дипломатична присутність, економічне співробітництво, міжнародна підтримка, протидія російському впливу.

Keywords: Africa, diplomatic presence, economic cooperation, international support, opposition to Russian influence.

«Глобальний Південь», що включає країни Африки, Латинської Америки, Південної Азії та Океанії, відіграє дедалі більшу роль у міжнародній політиці. Для України, яка дещо переглянула свої зовнішньополітичні пріоритети після 2022 р., співпраця з державами Глобального Півдня стала важливим напрямом дипломатії. Політика України все більше зміцнюється задля посилення дипломатичної присутності у різних регіонах, розширення економічного співробітництва, протидії російському впливу та зростання власного міжнародного іміджу.

Метою дослідження є аналіз основних напрямів політики України щодо Глобального Півдня, визначення її викликів та перспектив. Дослідження розглядає дипломатичний, економічний та інформаційний складники цієї політики, вплив зовнішніх факторів на розвиток відносин України з країнами регіону.

Політика України на Африканському континенті знаходиться на етапі формування, проте вже зараз це можна назвати проривом. Станом на лютий 2025 р. Україна активно відкриває посольства, впроваджує гуманітарні ініціативи та прагне закріпитися як геополітичний гравець – все це отримало назву «українсько-африканського ренесансу» [2]. Цей процес розпочався після ухвалення МЗС України в 2022 р. Стратегії розвитку відносин з державами Африки [4, с. 2].

Також важливим кроком є залучення до налагодження співпраці високопосадовців з обох сторін. Так, із 2022 до 2024 р. Володимир Зеленський провів

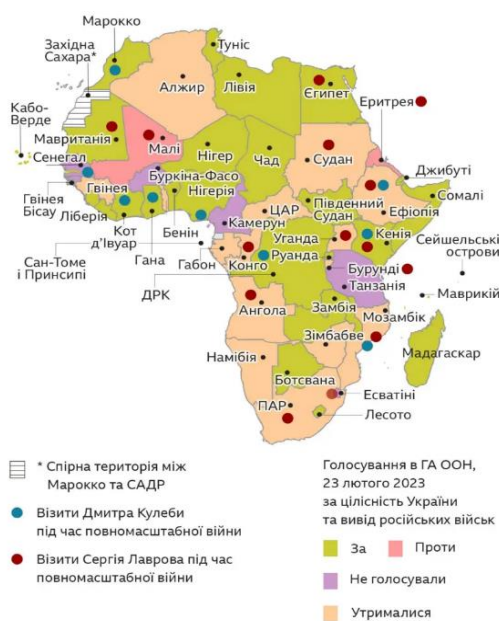
більше 30 зустрічей з очільниками африканських країн. Український експеримент закордонних справ Дмитро Кулеба в межах офіційного візиту відвідав 12 держав Африки [5, с. 2].

Україна – гарант продовольчої безпеки в Африці. Просування українського аграрного експорту потребує окремого висвітлення, але програма «Grain from Ukraine» дала змогу відправити 1,8 млн тон сільгосппродукції в різні країни Африки [4, с. 12], що свідчить про посилення міжнародної співпраці. Україна співпрацює з країнами на рівні партнерів, що дає змогу взаємовигідно розвиватися. Вона починає виправляти історичну відсутність українського бізнесу на цих територіях через впровадження різноманітних ініціатив та форумів, як от «Україна-Африка 2024» [1].

Не можна не згадати те, що головним викликом в Африканському регіоні для України залишається активний російський вплив. Росія використовує різні засоби для посилення своєї присутності від пропаганди та економічних засобів до військового втручання. Отже, Росія зазнала з боку МЗС України засудження діяльності ПВК «Вагнер» в Африці, яка причетна до воєнних злочинів у Малі, ЦАР та Судані.

Росія використовує радянську спадщину та антизахідну риторику, яка частково підтримується в регіоні. Це своєрідна інформаційна війна, що ведеться, зокрема, й проти України. Також використання так званого «Африканського корпусу» РФ та інших терористичних організацій на території низки суверенних держав є частиною політики, яку веде Росія заради збереження свого впливу на Африканському континенті. Зазначимо, що ці угруповання підтримують внутрішні розбіжності та конфлікти, що спричиняє збільшення кількості жертв, займаються незаконним видобутком та відчуженням цінних корисних копалин цих держав з метою фінансування загарбницької війни Росії проти України [3].

Як Україна та Росія борються за підтримку Африки

Як Україна та Росія борються за підтримку Африки

Джерела: BBC, МЗС України, UN

Джерела: BBC, МЗС України

Джерела: BBC, МЗС України

Рисунок 1 – Підтримка Африки [2]

Африка не є монолітом, а складається з 54 суверенних держав, що є членами ООН. Саме в цьому полягає головна причина протистояння України та Росії в цій геостратегічній зоні. Боротьба за лояльність урядів є метою, якої прагнуть регіональні конкуренти, адже це 54 голоси (28 %) на ГА ООН, тому це можна назвати боротьбою за африканську прихильність і підтримку. Поки що Україна гідно тримається в цьому протистоянні, адже вперше жодна африканська країна не проголосувала проти резолюції ГА ООН «Територіальна цілісність України» від 12 жовтня 2022 р. Україна заручилася підтримкою Анголи, Марокко та Гвінеї-Бісау, які раніше займали нейтральну позицію [4, с. 6]. Це можна назвати справжнім проривом української дипломатії.

Підсумовуючи, варто зазначити, що політика України щодо Глобального Півдня на сучасному етапі є важливим інструментом зміцнення її міжнародних позицій. Геополітична присутність України в цьому регіоні досягається дипломатичними та економічними зв'язками, також вона формує власний позитивний імідж серед населення через різноманітні форуми та освітні ініціативи, наприклад, академічну мобільність. Водночас ці досягнення є складними та багатограними, оскільки в регіоні триває боротьба між країнами, які є набагато потужнішими за Україну.

Сьогодні Глобальний Південь є ареною інформаційного, політичного та економічного протистояння, і Україна веде активну боротьбу за підтримку своїх партнерів. З іншого боку, Україна має справу з перешкодами у вигляді російської дезінформації, воєнного впливу та історичних зв'язків.

З огляду на геополітичні реалії Україні потрібно формувати довгострокову стратегію взаємодії з державами Глобального Півдня. Це вимагає не лише тактичних дипломатичних ініціатив, а й комплексного підходу, що поєднує економічні, інформаційні та безпекові інструменти. Успішна політика в цьому напрямі стане важливим чинником міжнародної суб'єктності України та її ролі в багатопольному світі.

Джерела та література

1. Євген Перебийніс взяв участь в Аграрному форумі «Україна-Африка 2024». *Міністерство закордонних справ України*. 23 жовтня 2024 р. URL: <https://mfa.gov.ua/news/evgen-perebijnis-vzyav-uchast-v-agrarnomu-forumi-ukrayina-afrika-2024>
2. Ерман Г. Як Україна і Росія «воюють» за прихильність Африки. *BBC News Ukrainian*. 22 червня 2023 р. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-65965889>
3. Заява МЗС щодо дестабілізуючої діяльності Росії в низці держав Африки. *Міністерство закордонних справ України*. 08 жовтня 2024 р. URL: <https://mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-shchodo-destabilizuyuchoyi-diyalnosti-rosiyi-v-nizci-derzhav-afriki>
4. Здобутки МЗС України на африканському напрямі у 2022 році. *Міністерство закордонних справ України*. 2022. С. 13. URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/PRESS/mfa-digest-2022.pdf>
5. Комунікаційна Стратегія Україна – держави Африки 2024–2026 рр. *Міністерство закордонних справ України*. 2024. С. 13. URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/strategiya-afrika-1.pdf>

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПАРТНЕРСТВА «УКРАЇНА – НАТО» В УМОВАХ СУЧАСНИХ БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ

Ключові слова: Україна, НАТО, співробітництво, безпека, реформи, інтеграція, війна, Росія, партнерство, Альянс.

Keywords: Ukraine, NATO, cooperation, security, reforms, integration, war, Russia, partnership, Alliance.

З моменту проголошення незалежності у 1991 р. співпраця України з НАТО пройшла тривалий шлях еволюції, трансформуючись із формального партнерства в тісну взаємодію у сферах оборони, безпеки та реформ. Головна мета цього співробітництва полягає у зміцненні національної безпеки країни та сприянні її євроатлантичній інтеграції. Співпраця охоплює широкий спектр питань: від участі у миротворчих місіях до допомоги у реформуванні Збройних Сил України, а також передбачає обмін розвідданими, спільну розробку військових технологій і програми підготовки кадрів.

На першому етапі (1991–2014) Україна приєдналася до програми «Партнерство заради миру», що стало вагомим кроком в інтеграції до європейської системи безпеки. Завдяки цій програмі відкрилися можливості для глибшого співробітництва з НАТО в політичній, військовій та економічній сферах. У цей період Україна активно долучалася до спільних навчань і операцій НАТО, зокрема в Косові та Іраку, де військові продемонстрували високий рівень професіоналізму. Попри старт реформ в оборонному секторі, спрямованих на досягнення стандартів НАТО, їх непослідовність гальмувалася корупцією, фінансовими труднощами та політичною нестабільністю. Зусилля були спрямовані на адаптацію українських сил управління, логістики та озброєнь до стандартів Альянсу, але ці процеси відбувалися повільно через економічні виклики [1; 2].

Другий етап (2014 – сьогодення) розпочався після початку російської агресії. Ситуація навколо окупації Криму та війни на Донбасі стала каталізатором для інтенсифікації співпраці з НАТО. Виявлені слабкості української армії змусили переглянути оборонну стратегію і посилити запит на підтримку Альянсу. У відповідь НАТО активізувало програми допомоги, включно з консультаціями, матеріально-технічною підтримкою та наданням сучасного озброєння. Україна отримала статус партнера з розширеними можливостями, що стало важливим кроком для поглиблення співпраці, спільних навчань і обміну інформацією [3; 4].

Події після повномасштабного вторгнення Росії в 2022 р. стали переломним моментом у відносинах України та Альянсу. Київ прагне здобути членство в НАТО, розглядаючи це як найефективнішу гарантію національної безпеки. Українське суспільство демонструє небувалу підтримку інтеграції в Альянс, адже війна довела обмеженість інших міжнародних механізмів забезпечення безпеки. Попри те, що питання членства залишається дискусійним через геополітичні ризики, співпраця України з НАТО досягла найвищого рівня в історії. Альянс надає суттєву військову, фінансову та політичну підтримку, включно з озброєнням, гуманітарною допомогою та санкціями проти Росії [5; 6].

Водночас НАТО прагне уникнути прямого воєнного протистояння з Росією, що ускладнює перспективи членства України. Однак наявна співпраця вже є важливим елементом у протидії російській агресії та зміцненні європейської безпеки.

Джерела та література

1. Відносини з Україною. *Організація Північноатлантичного договору*. 28 травня 2025 р. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_37750.htm
2. Декларація Бухарестського саміту. *Організація Північноатлантичного договору*. 15 квітня 2009 р. URL: <https://www.nato.int/docu/other/ukr/pr/2008/p08-049u.html>
3. Єрмак А. Указ Президента України № 121/2021 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 р. «Про Стратегію воєнної безпеки України». *Президент України Володимир Зеленський: офіційне інтернет-представництво*. 25 березня 2021 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>
4. Заява Ради Україна – НАТО на рівні міністрів закордонних справ. *NATO*. 29 листопада 2023 р. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_220818.htm
5. Інтерв'ю міністра оборони України для BBC news ukraine. *АрміяInform*. 24 вересня 2019 р. URL: <https://armyinform.com.ua/2019/09/24/intervyu-ministra-oborony-ukrayiny-dlya-bbc-news-ukraine/>
6. Рада Україна – НАТО. *Організація Північноатлантичного договору*. 07 березня 2025 р. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_217652.htm

Мельник Ольга

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ

Ключові слова: російсько-українська війна, трансформація безпекової політики ЄС, архітектура безпеки.

Keywords: Russian-Ukrainian war, transformation of the EU's security policy, security architecture.

Повномасштабна війна, розгорнута Російською Федерацією 24 лютого 2022 р. проти України, кардинально змінила підходи європейських держав до питань безпеки, оборони та міжнародного співробітництва. Ця нова реальність призвела до посилення єдності колективного Заходу, пробудження Європи в безпековому та оборонному вимірах, зміцнення й розширення НАТО та зростання присутності США [3]. Але незважаючи на це, зберігаються політичні розбіжності серед членів ЄС, зокрема щодо питання стратегічної автономії союзу.

Європейський Союз переглянув свої стратегічні пріоритети, суттєво збільшив оборонні витрати, розширив санкційний тиск на Росію та надав безпрецедентну підтримку Україні. Однак загроза безпеці у вигляді РФ все ще зберігається. До того ж головний гарант безпеки для Європи, США, закликає Європу відігравати активнішу роль у забезпеченні безпеки регіону, пріоритизує інші регіони [14]. Додатково, в Європі дедалі більше набирають популярності антиєвропейські сили, багато з яких фінансуються Кремлем. Це все стимулює трансформацію безпекової політики ЄС.

Якщо раніше країни-члени відкладали або уникали обговорення теми концепції стратегічної автономії ЄС, то сьогодні, в умовах нових викликів, постає гостра потреба у розбудові власної архітектури безпеки задля становлення самостійного суб'єкта в безпеці, економіці та геополітиці. Боездатність Європи у 2025 р. знаходиться на катастрофічно низькому рівні, і це за умови наявності значних ресурсів та потенціалу. В цьому контексті Україна є важливим стратегічним партнером для ЄС і ключовим елементом у європейській безпековій політиці, без якої самостійно та ефективно протистояти загрозам, які несе Росія, неможливо.

Після того, як на європейському континенті спалахнула найбільша війна з часів Другої світової, у ЄС усвідомили, що потрібно нарешті звернути увагу на оборонний сектор. На пленарному засіданні Європарламенту в 2022 р. було прийнято рішення про збільшення інвестування в оборону. Оскільки у 2021 р. спільні інвестиції в цей сектор ЄС становили лише 8 % за умови необхідного рівня в 35 % [2]. У 2024 р. країни ЄС витратили в середньому 1,9 % ВВП на оборону – приблизно 326 млрд євро. Порівняно з 2021 р., витрати зросли на 30 % [10]. Однак є розбіжності між країнами за обсягом внесків. Найбільші внески робили Польща й країни Балтії. Наразі Польща – єдина країна в ЄС, яка витрачає на оборону 5 % ВВП та активно спонукає інші країни-члени до цього [6]. Сьогодні Брюссель розглядає такі можливі варіанти фінансування: кошти з бюджету ЄС, створення спеціального оборонного фонду, залучення фінансів через ЄІБ, запозичення коштів за аналогією з Фондом відновлення економіки після пандемії тощо [8].

Європа надала Україні значну допомогу та підтримку. За 3 роки війни вона виділила 132,3 млрд євро допомоги. Найбільшу частку свого ВВП на допомогу Україні виділили малі європейські країни, як-от країни Балтії та Данія. Водночас великі економіки Європи, як-от Велика Британія, Німеччина та Франція, виділяють значно меншу частину своїх ресурсів, залишаючи нереалізований потенціал підтримки [12]. ЄС схвалив 16 санкційних пакетів проти росії, до яких увійшли заморожені російські активи на суму понад 300 млрд доларів, та економічні обмеження. У першому випадку активи можуть слугувати фінансовим та дипломатичним важелем на РФ [11]. Наслідки санкцій включили економічні труднощі для Росії, однак вони також спричинили економічні збитки для ЄС, особливо у сферах енергетики та торгівлі. Європейська підтримка України еволюціонувала від надання лише оборонної зброї до постачання наступальних озброєнь, однак між країнами були суперечності щодо дозволу використання зброї по території Росії. А питання про можливість використання європейських військ в Україні залишалося спірним до 2025 р., коли риторика змінилася на підтримку миротворчих місій у межах ЄС. Більшість країн, як-от Велика Британія, Швеція, Франція, Німеччина, готові відправити війська до України для моніторингу мирних угод, тоді як інші, як-от Словаччина та Польща, виступають проти [5]. Президент України активно виступає за інтеграцію ЗСУ в структури ЄС, наголошуючи на важливості участі України в майбутній європейській безпеці.

Європа нарешті повинна стати самостійною військовою одиницею, повинна урізати свої соціальні програми та виробляти більше зброї, ніж Росія, і це без-

заперечний факт, який потрібно закріпити й просувати далі. Наразі США беруть курс на пріоритизацію інших регіонів і будуть сфокусовані на Азії, тому що вбачають Китай головною загрозою. На Європу ж покладають гарантування безпеки в регіоні. Отже, країнам потрібно негайно підвищувати обороноздатність, збільшувати витрати на виробництво зброї та на власні армії, їм потрібно сформувати сильне об'єднання, що матиме геополітичну вагу. І про це говорив Президент України після Мюнхенської конференції у своїй промові. Він закликав створити збройні сили Європи, започаткувати спільне оборонне виробництво, спільні контингенти, синхронізувати армію та обов'язково включити в це ЗСУ – єдину у світі армію, яка має досвід ведення гібридної війни [7]. Це так само розуміють європейці, які підтримують цю концепцію. Те, що описав Зеленський – це стратегічна автономія ЄС, суть якої полягає в самостійному від США розвитку ЄС, розбудові власної архітектури безпеки та становленні його як самостійного суб'єкта. Еммануель Макрон ще у 2024 р. розпочав дискусію про введення військ в Україну, стратегічну автономію від США, ключову роль Європи в процесах, пов'язаних із війною в Україні та безпекою в регіоні, але зіткнувся з багатосторонньою критикою. Варто зауважити, що Макрон не завжди це демонструє на практиці, приклад цьому – 2 % ВВП на оборону у Франції [13]. Сьогодні його риторика є консенсусною, її підтримують ФРН, ВБ, Польща, Балтійські країни та інші. Для забезпечення власної безпеки Європа повинна надати Україні довгострокову допомогу та гарантію безпеки. Однак внутрішні розбіжності серед членів ЄС стають дедалі все більш очевидними. Зокрема, Словаччина відмовляється відправляти миротворців в Україну, а Угорщина критикує європейських лідерів за їх підтримку України, що підкреслює відсутність єдності в союзі щодо українського питання [9; 4]. Додатково, в Європі дедалі більше набирають популярності антиєвропейські сили, багато з яких фінансуються Кремлем. І сьогодні вони отримують підтримку не лише з боку Росії, а й із боку адміністрації Д. Трампа. До таких можна віднести партію «Альтернатива для Німеччини», а також прем'єр-міністрів Угорщини та Словаччини, дії яких спрямовані на дезінтеграцію ЄС. Це все стимулює трансформацію безпекової політики ЄС [1].

Війна між Росією та Україною трансформувала європейську політику безпеки. Зокрема, через збільшення витрат на оборону та зміну підходу до оборонного співробітництва всередині ЄС. Європейські країни почали більше інвестувати у власні збройні сили та оборонну промисловість, одночасно збільшуючи підтримку України в її боротьбі з Росією. Водночас внутрішні розбіжності між країнами ЄС із питань безпеки залишаються ключовим викликом для регіональної політичної стабільності. Україна ж стала важливим елементом європейської безпеки та продовжує набувати дедалі більшого стратегічного значення для ЄС. Отже, російсько-українська війна стала каталізатором змін у європейській безпековій політиці.

Джерела та література

1. Брюссель та мігранти – вороги. Чому все більше країн Європи голосує за ультраправих і до чого тут Ілон Маск. NV. 04.02.2025. URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/pravi-u-yevropi-chomu-populyarni-radikali-v-nimechchini-ispniji-franciji-y-avstriji-i-hto-jih-pidtrimav-50486852.html>

2. EU's Foreign, Security and Defence Policy after the Russian invasion of Ukraine: Speech by High Representative / Vice-President Josep Borrell at the EP plenary. *The Diplomatic Service of the European Union*. 07.06.2022. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/eu's-foreign-security-and-defence-policy-after-russian-invasion-ukraine-speech-high_en

3. Кобець Ю., Голуб'як Н. Оборонна та безпекова політика Європейського Союзу: суперечності трансформації. *Науково-теоретичний альманах Грані*. № 26(5). Жовтень 2023. С. 19–25. DOI: 10.15421/172396.

4. Миротворча місія: чи готова Європа відправити війська в Україну. *АРМІЯ inform*. 17.02.2025. URL: <https://armyinform.com.ua/2025/02/17/myrotvorchcha-misiya-chy-gotova-yevropa-vidpravtyty-vijska-v-ukrayinu/>

5. Пикало О. Велика Британія, Німеччина, Франція та інші країни Європи готові відправити війська в Україну як гарантію миру. *Forbes*. 26.02.2025. URL: <https://forbes.ua/news/britaniya-frn-frantsiya-ta-nizka-evropeyskikh-derzhav-vislovili-gotovnist-vidpraviti-viyska-v-ukrainu-yak-garantiyu-miru-bloomberg-26022025-27535>

6. Poland pushes for 5 % GDP defense spending to strengthen NATO. *The Eastern Herald*. 18.01.2025. URL: <https://easternherald.com/2025/01/18/poland-5-percent-defense-spending-2026/>

7. Крутякова Т. Мюнхенська конференція, день 3: головні події та заяви. *Telegraf*. 14.02.2025. URL: <https://news.telegraf.com.ua/ukr/ukraina/2025-02-14/5898107-myunkhenskaya-konferentsiya-glavnye-zayavleniya-zelenskogo-partnerov-i-predstavitelya-trampa>

8. Трансформація політики безпеки ЄС: збільшення автономії чи збереження пріоритету НАТО? *Аналітичний центр ADASTRA*. 12.01.2022. URL: <https://adastra.org.ua/blog/transformaciya-politiki-bezpeki-yes-zbilshennya-avtonomiyi-chi-zberezhennya-prioritetu-nato>

9. Кричковська У. Чехія та Словаччина дистанціюються від ідеї відправки миротворців в Україну. *Європейська Правда*. 19.02.2025. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2025/02/19/7205355/>

10. Упродовж наступних 10 років ЄС має інвестувати 500 млрд євро в оборонний сектор. *Служба зовнішньої розвідки України*. 04.02.2025. URL: szru.gov.ua/news-media/news/uprodovzh-nastupnykh-10-rokiv-ies-maie-investuvaty-500-mlrd-ievro-v-oboronnyi-sektor

11. Оцоколін В. ЄС розглядає заморожені російські активи, як власний важіль впливу на РФ. *LIGA ZAKON*. 27.02.2025. URL: https://biz.ligazakon.net/news/234396_s-rozglyada-zamorozhen-rosysk-aktiv-yak-vlasniy-vazhl-vplivu-na-rf

12. Недашківський В. Скільки допомоги отримала Україна від США й інших союзників. *БІЗНЕС ЦЕНЗОР*. 25.02.2025. URL: <https://ampbiz.censor.net/resonance/3537928/chy-diyis-po-ssha-nadaly-ukrayini-350-500-milyardiv>

13. Франція у 2024 році досягне витрат на оборону на рівні 2 % ВВП. *Європейська Правда*. 15.02.2024. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/02/15/7179678/>

14. «Шок і приниження». Що сказав віцепрезидент США у Мюнхені і чому така реакція. *BBC News Україна*. 14.02.2025. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/crm7yr8dewno>

Гутнік Катерина

Донецький національний університет імені Василя Стуса

БЛОКУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ЯК ІНСТРУМЕНТ КОНТРОЛЮ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПОЛЯ АВТОРИТАРНИМИ РЕЖИМАМИ

Ключові слова: Блокування соціальних мереж, авторитарні режими, контроль інформації.

Keywords: Blocking social networks, authoritarian regimes, information control.

У сучасному світі соціальні мережі стали невід'ємним складником повсякденного життя. Однак вони використовуються не тільки як інструмент м'якої сили, а й як засоби контролю та обмеження. Існує багато прикладів того, як дер-

жави та корпорації можуть маніпулювати алгоритмами, блокувати контент, впливати на інформаційний простір, водночас формуючи вигідний для себе наратив. Це створює логічне запитання: з якою метою вони вдаються до таких методів?

Блокування соціальних мереж є поширеним інструментом, який використовується авторитарними режимами для контролю інформації, придушення інакомислення, обмеження поширення інформації про ті чи інші події, які можуть зашкодити репутації чинної влади, та обмеження свободи слова. Також соціальні мережі можуть блокуватися через можливу загрозу для національної безпеки. Для глибшого розуміння цього явища доцільно розглянути конкретні приклади таких дій, реакцію на них та які наслідки вони мають для суспільства.

Яскравим прикладом таких дій є «Арабська весна». Учасники цих протестів використовували соціальні мережі Facebook, Twitter та YouTube для координації протестувальників, організації протестів, мобілізації населення, а також оприлюднювали жорстокі дії влади проти мирних демонстрантів, привертаючи в такий спосіб міжнародну увагу до подій. Однак блокування соцмереж викликало обурення і не змогло повністю зупинити протести, а навпаки, призвело до збільшення використання анонімних мереж для поширення інформації. Варто зазначити, що опісля такого обурення владні верхівки арабських держав врахували допущені помилки та перейшли від заборонних методів (блокування соцмереж та відключення доступу до інтернету) до їх моніторингу і контролю, що дало змогу швидко й адекватно реагувати на інформаційні «вкиди» та протестні заклики [2].

Блокування інформації в глобальній мережі Інтернет може відбуватись декількома шляхами. Наприклад, у КНР блокуються не лише окремі пости з неприйнятною інформацією: під блок підпадають одразу цілі платформи та вебсайти, тобто їх цензура працює у реальному часі, підчищаючи інформацію в онлайн-обговореннях [3; 4]. У РФ ситуація інакша: вони рідше блокують платформи, а більше покладаються на «охолоджуючий ефект» з метою створення культури майбутнього самопридушення поширення інформації [3].

У Північній Кореї блокування інтернету є одним із найбільш радикальних проявів інформаційної ізоляції, де доступ до глобальної мережі фактично відсутній для більшості населення, а замість нього функціонує внутрішня система Kwangmyong – закритий інтернет, що містить лише схвалений державою контент. Цей підхід дає змогу режиму Кім Чен Ина повністю контролювати інформаційні потоки, запобігаючи впливу зовнішніх ідей та зберігаючи ідеологічну монополію, що є критично важливим для підтримки тоталітарної влади [1].

У висновку можна сказати, що блокування соціальних мереж є ефективним інструментом авторитарних режимів для контролю інформації та придушення інакомислення, однак його результативність варіюється залежно від методів реалізації та реакції суспільства. Від радикальної ізоляції, як у Китаї та Північній Кореї, до психологічного тиску в РФ, ці стратегії демонструють спроби зберегти владну монополію, але стикаються з обмеженнями через технологічні обхідні шляхи та суспільний спротив. Отже, хоча блокування може тимчасово зміцнити контроль, його довготривала ефективність у цифрову епоху перебуває під питанням.

Джерела та література

1. Бліхар М. М., Нарбут І. Правові особливості доступу до інформації та захисту прав у мережі інтернет. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Том 2, № 79. DOI: 10.24144/2307–3322.2023.79.2.3. URL: <https://surl.li/oewmmh>
2. Остапчук А. М., Пасічний Р. Я. Роль соціальних мереж в організації «Арабської весни». *75-а Студентська науково-технічна конференція: збірник тез доповідей*. Львів: Вид. НУ «ЛП», 2017. С. 333–336. URL: <https://nakkkim.edu.ua/images/Instytutu/nauka/vydannia/Humanitarian-Studios-NAMSCA-2017.pdf#page=333>
3. Why China's Internet Censorship Model Will Prevail Over Russia's. *CFR*. December 2017. URL: <https://www.cfr.org/blog/why-chinas-internet-censorship-model-will-prevail-over-russias>
4. When is the Internet Not the Internet? *Internet Society*. 01.12.2023. URL: <https://surl.gd/teaybr>

Федорчук Вадим

Донецький національний університет імені Василя Стуса

БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ДЕМОГРАФІЧНОЇ КРИЗИ

Ключові слова: демографічна криза, старіння населення, низька народжуваність, соціально-економічна стабільність.

Keywords: demographic crisis, aging population, low birth rate, socio-economic stability.

Ще в 1798 р. Томас Мальтус, англійський економіст і демограф, у своїй праці «Досвід про закон народонаселення» стверджував, що населення зростає в геометричній прогресії, тоді як ресурси – лише в арифметичній [6, с. 9]. Це повинно було призвести до катастрофічних наслідків, але з часів життя дослідника населення Землі зросло у 8 разів і постала інша проблема: чимало держав стикаються з низькою народжуваністю та страждають від депопуляції. Це окреслює для людства діаметрально протилежну загрозу – зникнення.

Метою цього дослідження є визначення основних безпекових загроз демографічної кризи в Європі та розгляд стратегій боротьби з нею. Дослідження базується на кількісно-статистичному підході.

Найгостріше ця проблема постала для Європи. Ще на початку 1990-х рр. країни Східної Європи відчули різке скорочення населення, а ближче до 2010-х рр. і в високорозвинених країнах Західної Європи народжуваність впала нижче необхідного рівня відтворення. Варто зазначити, що населення країни є фундаментом суспільної стабільності, основним джерелом трудових ресурсів, споживачем і носієм економічних відносин. Демографічні зміни впливають на розвиток трудового потенціалу, що визначає рівень національного доходу.

Старіння населення теж є надзвичайно небезпечним трендом, хоча зростання тривалості життя свідчить про його високу якість. Згідно з даними Євростату, частка людей, старших за 64 роки, продовжує зростати. За останні 10 років їх кількість зросла з 18,7 % до 21,6 % [3]. Старіння населення передбачає додаткові потреби, зокрема необхідність адаптації робочих місць, систем соціального забезпечення та охорони здоров'я, щоб забезпечити зростаючий попит на доступну та якісну медичну допомогу і довготривалий догляд. Відповідно: демографічна криза загрожує економічній безпеці скороченням робочої сили, що послаб-

лює продуктивність і конкурентоспроможність; старінням населення, яке тисне на соціальні системи та бюджет, а також зменшенням споживчого попиту, що гальмує розвиток економіки.

Хоча демографічні тенденції зазвичай формуються протягом тривалого часу, раптові події, як-от пандемія COVID-19 та російська агресивна війна проти України, можуть порушувати усталені моделі. У деяких випадках такі труднощі є тимчасовими, тоді як в інших вони можуть мати тривалий вплив на демографічні зміни. Популярною є думка, що з цими проблемами може впоратися відкрита міграційна політика. Імігранти – зазвичай люди середнього віку – можуть забезпечити як збільшення рівня народжуваності, так і працювати, сплачуючи податки. Однак важко назвати це справжнім вирішенням кризи. Це радше відтермінування. Згідно з прогнозом ООН, чисельність людства досягне піку приблизно у 2085 р. [4]. Отже, в певний момент позитивний вплив міграції повністю нівелюється через глобальну тенденцію до зменшення народжуваності. До того ж доволі часто у зв'язку зі збільшенням кількості мігрантів загострюються соціальні суперечності, може початися процес розмиття національної ідентичності – пряма загроза стабільності держави. До прикладу, хвиля мігрантів з Африки та Близького Сходу під впливом ісламського фундаменталізму порушували суспільний лад всередині країн, що їх прийняли. Це підкреслює важливість вдосконалення політики стимулювання народжуваності всередині держав Європи, оскільки залежність від міграції шкодить національній економічній та соціальній безпеці.

У межах опитування, замовленого Європейською Комісією та проведеного у 2023 р., найважливішою проблемою громадяни ЄС визначають саме старіння населення [2]. На 2 % відстає загроза зменшення кількості працездатного контингенту на ринку праці, яка прямо впливає з тенденції, що займає першу позицію. Варто розглянути досвід боротьби європейських держав із демографічною кризою більш детально.

Італійська демографічна криза є однією з найбільших на континенті. Для її вирішення країна запровадила низку ініціатив. Зокрема, батьки можуть скористатися відпусткою по догляду за дітьми з частковою компенсацією зарплати, що сприяє підтримці сімей. Також діє програма «Будинки за 1 євро», яка стимулює переселення до малонаселених регіонів. Для підвищення народжуваності запроваджені фінансові стимули, включно зі щомісячною допомогою. Італія також підтримує трудову міграцію, що допомагає компенсувати нестачу робочої сили та зменшити навантаження на пенсійну систему. Додатково, реалізується програма Silver Workers, що сприяє залученню літніх людей до ринку праці, а для запобігання «відтоку мізків» впроваджено інвестиції в освіту та працевлаштування молоді через програму Next Generation EU [8].

Франція є однією з небагатьох європейських країн із відносно високим рівнем народжуваності, проте вона також стикається з викликами старіння населення та необхідністю підтримки сімей. Для стимулювання народжуваності уряд надає фінансову допомогу сім'ям через систему «Allocation familiales», що включає виплати на дітей та пільги для одиноких батьків. Вагітні жінки та молоді матері отримують широкий спектр соціальних і медичних послуг, як-от безкоштовні обстеження та підтримка під час догляду за дитиною. Закон про

адаптацію суспільства до старіння передбачає покращення житлових умов для літніх людей та заходи для їх соціальної інтеграції. Діє програма «Carte Familles Nombreuses», яка надає багатодітним сім'ям пільги на транспорт, культурні заходи та інші послуги. До того ж уряд інвестує у створення якісної системи догляду за дітьми, що дає змогу батькам поєднувати роботу та сімейне життя. Франція також активно розвиває сільські території, стимулюючи зайнятість і підтримуючи фермерські господарства, для зменшення депопуляції регіонів [8].

Наша держава ж, окрім природної демографічної кризи, переживає значну міграційну. За даними нещодавнього звіту ЦРУ, Україна має найменшу народжуваність і найбільшу смертність у Європі [1]. За офіційними даними Укрстату, населення України станом на 1 січня 2022 р. становило приблизно 41 млн мешканців, та внаслідок початку війни ця цифра сильно зменшилася [7].

Після завершення війни демографічна проблема стане головною для держави та суспільства, бо якщо не станеться суттєвих змін, то станом на 2100 рік в Україні буде мешкати орієнтовно 15,3 млн осіб, що є критичним для самого факту існування держави [5]. Це напряду створює загрозу для військової безпеки країни через зменшення призовного контингенту та вимушене скорочення оборонного бюджету.

Зараз у світі немає жодної держави, яка б могла вирішити проблему демографічної кризи. Система пільг, виплат та відпусток і приблизно не компенсує зусилля, які потрібні для виховання навіть однієї дитини. До того ж наявний високий рівень індивідуалізму в розвинених країнах і зменшення соціальної взаємодії через можливість навчання та праці дистанційно. Висока вартість власного житла теж є важливим фактором. Навіть невелике збільшення рівня народжуваності дає державі надію на майбутнє, тож це той напрям, що потребує особливої уваги на рівні з безпекою зовнішньою.

Отже, демографічна криза в Європі, зокрема в Україні, створює серйозні загрози для безпеки держав у різних сферах. В економічному вимірі скорочення населення та старіння робочої сили підривають продуктивність, зменшують обсяг податкових надходжень. Соціетальна безпека опиняється під загрозою через посилення навантаження на пенсійну систему, зростання соціальної напруженості, пов'язаної з міграційними викликами, та руйнування традиційних інститутів сім'ї. Політичні ризики зростають через потенційне зниження довіри громадян до державних інституцій, неспроможність урядів ефективно вирішувати проблему депопуляції та соціальної підтримки. У військовому аспекті демографічний спад безпосередньо скорочує мобілізаційний резерв, послаблюючи обороноздатність держави, що є критичним для України у світлі сучасних загроз.

Хоча деякі країни намагаються компенсувати демографічні втрати завдяки міграції, це не є довгостроковим рішенням і може призвести до нових соціальних проблем. Водночас приклади політики стимулювання народжуваності, як у Франції та Італії, демонструють необхідність комплексного підходу, що включає підтримку сімей, зайнятість жінок і активне старіння.

Вирішення цієї проблеми потребує цілісної державної стратегії, яка сприятиме зростанню народжуваності, економічному розвитку та соціальній стабільності, адже без демографічного відродження національна безпека залишатиметься вразливою.

Джерела та література

1. Death rate Comparison. *The World Factbook. We are the Nation's first line of defense* – CIA. 1 січня 2025 р. URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/field/death-rate/country-comparison/>
2. Eurobarometer. *Language selection | European Union*. 1 січня 2025 р. URL: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/3112>
3. Population structure and ageing – Statistics Explained. *Language selection | European Commission*. 1 січня 2025 р. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Population_structure_and_ageing#Slightly_more_than_3_persons_of_working_age_for_every_person_aged_65_years_and_over
4. United Nations. World Population Prospects 2024: Summary of Results / *United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division*. New York: United Nations, 2024.
5. Zimko O. UN forecast: By 2100, Ukraine's population will decline to 15.3 million people. *RBC-Ukraine*. 15 липня 2024 р. URL: <https://newsukraine.rbc.ua/news/un-forecast-by-2100-ukraine-s-population-1720970563.html>
6. Голіков А. П. Глобальна демографічна проблема сучасності: стан та перспективи. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2016. Вип. 5. С. 8–12.
7. Державна служба статистики України. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2022 року. *Держстат України*. Київ, 2022. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. Програма USAID RANG. Демографічна ситуація у державах-членах ЄС. Програма USAID RANG. Лютий 2024. URL: <https://internews.ua/storage/app/media/rang/Materials/2024/EU/EUDemographicSituation.pdf>

Іващук Анастасія

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ПОЗИЦІЯ ГРАВЦІВ СХІДНОЇ АЗІЇ ЩОДО ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ В 2024 РОЦІ: ЗМІНИ РИТОРИКИ ТА ДІЙ

Ключові слова: Китай, КНР, міжнародні відносини, Японія.

Keywords: China, PRC, international relations, Japan.

Вступ. Війна росії проти України стала не лише ключовим фактором де-стабілізації безпекової архітектури Європи, а й стратегічною дилемою для Азійського регіону загалом та Східної Азії зокрема. З початку війни одним із чинників процесу визнання росію агресором і терористом або, наприклад, у питаннях введення санкційного режиму були і залишаються держави Східної Азії. Ключові гравці, зокрема Китай, Японія, Південна Корея, а також Тайвань, демонструють різні підходи до оцінки та реагування на поточну ситуацію в моменті та зокрема.

Ці позиції формуються під впливом як внутрішньополітичних чинників, так і зовнішньополітичних стратегій, зокрема в контексті відносин зі США, росією або глобальними економічними інтересами. Китай, наприклад, балансує між формальним нейтралітетом і фактичною підтримкою рф, що проявляється у риторичі, торговельно-економічних зв'язках і дипломатичних ініціативах. Натомість Японія та Південна Корея засуджують агресію й приєднуються до західних санкцій проти москви, підкреслюючи важливість дотримання принципів суверенітету та територіальної цілісності.

Мета статті. Ці аспекти актуалізують потребу в аналізі змін дискурсу та поведінки основних акторів Східної Азії, а саме Китаю та Японії, щодо війни в Україні у 2022 та 2024 р., їх відносин із росією та підходів до розбудови системи безпеки в регіоні.

Результати дослідження. З моменту вторгнення у 2022 р. Росії на територію України Китай дотримується стратегії, яку часто називають «проросійським нейтралітетом» або «стратегічним відстороненням» [3]. У межах збереження дипломатичної, економічної та військової підтримки Росії Пекін прагне розвивати стабільні відносини як зі Сполученими Штатами, так і з Європою. Ця стратегія є частиною ширшої мети Китаю – зменшення впливу США та реформування міжнародного порядку. Спільні авторитарні цінності та взаємні економічні інтереси сприяють цьому альянсу: Китай отримує вигоду від купівлі російських енергоносіїв за зниженими цінами, а Росія отримує вкрай необхідну промислову та військову продукцію. Зокрема, китайський експорт верстатів і напівпровідників відіграв вирішальну роль у відродженні російської оборонної промисловості [2].

Всупереч заявам про нейтралітет, Китай позиціонує себе як миротворець, засуджуючи військову допомогу Україні з боку західних країн та пропонуючи план «Миру». На практиці він інтенсифікував як економічні, так і військові відносини з Росією. Спільні військово-морські навчання у 2024 р., як-от масштабні операції «Океан 2024», засвідчили їх зростаючу стратегічну координацію [3]. Ці навчання збіглися в часі з розширенням НАТО і зростанням занепокоєння щодо глобального розколу. Одночасно Китай намагався провести певні лінії. На саміті Шанхайської організації співпраці (ШОС) у 2022 р. Сі Дзі Пінь підтвердив свою підтримку суверенітету країн Центральної Азії і продовжує виступати проти ядерного розповсюдження. Економічні відносини, однак, лише посилилися. Частка Китаю у зовнішній торгівлі Росії зросла з 18 % у 2021 р. до 33,8 % у 2024 р., з помітним збільшенням експорту товарів подвійного призначення [1]. Китайсько-російська оборонна співпраця також розширилася, збільшилася частота і складність спільних навчань. Але це партнерство має свої межі. Кілька китайських банків відмовилися від російських транзакцій в очікуванні вторинних санкцій, тимчасово перервавши торгівлю у 2024 р. Проте нинішні тенденції підтверджують, що обидві країни зуміли обійти ці обмеження, підтвердивши свою стратегічну орієнтацію, незважаючи на зовнішній тиск.

Повномасштабне вторгнення росії в Україну виявило обмеженість китайсько-російських відносин, які, попри риторику про стратегічне партнерство, насправді ґрунтуються на окремих національних інтересах, а не на спільному ідеологічному фундаменті. Це партнерство є не «віссю автократій», а радше союзом двох стратегічно автономних держав із розбіжними уявленнями про міжнародний порядок. Китай, зацікавлений у стабільності глобальної системи, прагне зберігати її цілісність, тоді як росія намагається скористатися невизначеністю, що виникає у світовій політиці. Розходження в їх стратегічних орієнтирах із часом лише поглиблюються, що обмежує перспективи подальшого зближення [9].

Водночас позиція Пекіна щодо війни в Україні залишається неоднозначною: Китай уникає відкритого засудження російської агресії, що породжує занепоко-

ення щодо потенційного посилення росії, особливо на тлі повідомлень про можливу військову підтримку з боку Китаю [9].

Однак якщо говорити про іншого гравця у цій території, то можемо побачити кардинально протилежну позицію. Політика Японії щодо російсько-української війни кардинально змінилася з 2022 до 2024 р. У 2022 р. Японія значно відійшла від своєї історично обережної політики щодо зовнішніх воєн, відповівши на всеосяжне вторгнення Росії потужними санкціями та військовою допомогою. До 2024 р. Японія перетворилася на фундаментального союзника України, наголошуючи на вимірах довгострокової реконструкції, економічної відбудови та стратегічного союзу.

У 2022 р. Японія швидко відреагувала на війну. Уряд діяв у тандемі з країнами «Великої сімки», жорстко запровадивши санкції, зокрема й заморожування російських активів, обмеження бізнесу з Центральним банком Росії та відключення багатьох російських банків від системи SWIFT [7]. Це був разючий контраст із традиційно обережною реакцією Японії на міжнародні конфлікти. Водночас Японія розпочала безпрецедентну кампанію з надання Україні нелетальної військової допомоги, зокрема касок і бронежилетів, що стало помітним відходом від її традиційно пацифістської зовнішньополітичної позиції. Висвітлення конфлікту в засобах масової інформації також змінилося: репортажі все частіше набувають більш аналітичного та збалансованого тону. Голоси проросійських коментаторів були маргіналізовані, а науковці та експерти з міжнародних відносин і європейської безпеки отримали більший голос. Громадська думка також змінилася, оскільки зростало усвідомлення того, що дії Росії становлять ширшу загрозу безпеці, зокрема у зв'язку з Тайванем і островами Сенкаку [6].

До 2024 р. Японія перейшла від надання надзвичайної допомоги до довгострокових офіційних зобов'язань щодо відновлення та стійкості України. Третій за величиною донор України, вона надала понад 4,2 мільярди доларів США, а в грудні 2023 р. пообіцяла виділити ще 4,5 мільярдів доларів США [4]. Японія також відіграла важливу роль у стабілізації енергетичного сектору України, фінансуючи відновлення інфраструктури та постачаючи ключове обладнання для зменшення наслідків російських атак на енергосистему. На додаток до гуманітарної та економічної допомоги, Японія посилила свою участь через дипломатичні та бізнес-ініціативи, включно з проведенням Японсько-української конференції зі сприяння економічному відновленню в лютому 2024 р. Конференція підкреслила прагнення Японії збільшити приватні інвестиції та встановити стабільні економічні відносини з Україною.

Контраст між реакцією Японії у 2022 та 2024 рр. підкреслює перехід від реактивного кризового менеджменту до проактивної, інституціоналізованої допомоги. Реакція Японії у 2022 р. характеризувалася переважно засудженням дій Росії, запровадженням жорстких санкцій та наданням початкової військової допомоги. У 2024 р. пріоритет країни змінився на довгострокові зусилля з відновлення, інвестиційні схеми та зміцнення економічної інфраструктури України. Хоча Японія не збільшила свою військову допомогу до летального озброєння, її участь у післявоєнній відбудові України стала довгостроковим зобов'язанням. Зміна в політиці Японії – це не лише приєднання до західних союзників, а й за-

гальне визнання глобальних наслідків війни, особливо в контексті безпеки у Східній Азії [5].

Від початку війни Японія активно реалізує багатогранний підхід до сприяння відновленню миру та стабільності в Україні – стратегію, яка ще п'ять років тому могла б здаватися малоймовірною. Зіткнувшись із новими складними викликами, Японія й надалі шукатиме креативні рішення, доповнюючи зусилля інших країн. Вона залишається надійним партнером міжнародної коаліції, що працює над забезпеченням майбутнього процвітання України.

Отже, бачимо, як Китай, хоча і дотримується дискурсу нейтралітету, розширює свою економічну та військову координацію з Росією, намагаючись іти шляхом, вигідним для Москви, не викликаючи під час цього вторинних санкцій. Тим часом Японія перейшла від стриманої реакції до стратегічного партнерства з Україною, суттєво розширивши свою економічну допомогу та беручи активну участь у відновленні країни. Всі ці факти демонструють динаміку міжнародних відносин у Східній Азії та зростаюче значення війни в Україні для глобальної безпеки.

Джерела та література

1. China's Position on Russia's Invasion of Ukraine. *U.S.–CHINA | Economic and Security Review Commission*. 31 березня 2025 р. URL: <https://www.uscc.gov/research/chinas-position-russias-invasion-ukraine>
2. China's Position On the War in Ukraine: special report by Warsaw Institute. *VoxUkraine | «Вокс Україна» – більше ніж найкраща аналітика про Україну*. 14 серпня 2023 р. URL: <https://voxukraine.org/en/china-s-position-on-the-war-in-ukraine-special-report-by-warsaw-institute>
3. Chinese Assessments of the War in Ukraine, 2 years on. *Interpret: China*. 11 червня 2024 р. URL: <https://interpret.csis.org/chinese-assessments-of-the-war-in-ukraine-2-years-on/>
4. Cilliers J. Japan's unflagging support for Ukraine, in peace- and wartime. *UNDP*. 16 лютого 2024 р. URL: <https://www.undp.org/ukraine/blog/japans-unflagging-support-ukraine-peace-and-wartime>
5. Hirano T. How Japan Perceives Russia's War Against Ukraine? Kyiv: New Europe Center. 16 р.
6. Japan's Response to the Russia-Ukraine Conflict: Shaping Indo-Pacific Security | The National Bureau of Asian Research (NBR). *The National Bureau of Asian Research (NBR) | The Asia Policy Think Tank*. 1 жовтня 2024 р. URL: <https://www.nbr.org/publication/japans-response-to-the-russia-ukraine-conflict-shaping-indo-pacific-security/>
7. White Paper on Development Cooperation 2022 Japan's International Cooperation. Ministry of Foreign Affairs of Japan. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. Грудень 2022 р. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/oda/white/2022/html/honbun/b1/s1_1.html
8. Three years of war in Ukraine: the Chinese-Russian alliance passes the test. *OSW Centre for Eastern Studies*. 20 січня 2025 р. URL: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2025-01-20/three-years-war-ukraine-chinese-russian-alliance-passes-test>
9. Лоссовський І., Крупеня І. Причини азійського нейтралітету щодо російсько-української війни. *Україна дипломатична*. 15.01.2024. Випуск XXIV. DOI: 10.37837/2707-7683-2023-10.

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ «ГЛОБАЛЬНОГО ПІВДНЯ»

Ключові слова: Глобальний Південь, інтеграція, об'єднання, Глобальна Північ.

Keywords: Global South, integration, unification, Global North.

Після закінчення холодної війни поняття «Глобальний Південь» у міжнародних відносинах використовувалося як альтернатива поняттю «третій світ» і стосувався економічно менш розвинених держав, переважно членів Руху неприєднання. Проте сьогодні Глобальний Південь – це держави з усього світу з різноманітними економічними та політичними системами й асиметричним потенціалом, який, однак, не заважає їм виробляти спільні позиції з ключових питань міжнародної політики, зокрема й у межах багатосторонніх форматів. Зростаючий вплив Глобального Півдня на міжнародні відносини посилює конкуренцію з іншими центрами сили, і насамперед із євроатлантичною спільнотою.

Для досліджень у сфері міжнародних відносин зростаючий геополітичний вплив Глобального Півдня означає необхідність аналізувати зовнішньополітичні парадигми цих держав, аби краще зрозуміти їх погляди та позиції «зсередини», а не лише крізь призму західних парадигм міжнародних відносин.

Спільним інтересом світової спільноти є те, щоб Глобальний Південь виступав одним із незалежних балансуючих стовпів міжнародного порядку – у співпраці та конкуренції з Глобальним Заходом і Глобальним Сходом. Важливо, аби, справедливо відстоюючи власну суб'єктність у відносинах із Заходом, Глобальний Південь водночас не потрапив у нову залежність – цього разу від Сходу.

Тому метою дослідження є аналіз наявності точок дотику між державами Глобального Півдня, які б виступили у якості інтегруючого чинника у їх відносинах.

У ХХІ столітті політичний і дипломатичний вплив деяких країн Глобального Півдня, особливо в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, суттєво зріс паралельно з економічним зростанням. Ці держави дедалі активніше демонструють свою політичну, економічну й дипломатичну силу, а також виступають за реформу міжнародного порядку, який базується на ліберально-демократичних цінностях.

Глобальний Південь – загальний термін для опису країн, що розташовані переважно у південній півкулі, метою якого є узагальнення цих країн у групу з огляду на їх економічні та політичні характеристики. Термін вперше актуалізувався у 1980-х рр. із візуалізацією умовного поділу країн світу по лінії Брандта (приблизно 30-та паралель пн. ш.), призначений для розмежування «Розвиненої Півночі» та «Бідного Півдня». Сюди входять країни з низьким або середнім рівнем економічного розвитку. Це регіони, як-от Латинська Америка, Африка, Південна та Південно-Східна Азія, Острівні держави Тихого океану. Частина цих країн була колишніми колоніями високорозвинених держав Півночі. Для регіону характерний високий рівень нерівності, переважання первинного та вторинного секторів економіки, висока частка експорту у ВВП, значний рівень бідності, стрімке збільшення населення, соціальна нестабільність [3].

Поняття Глобального Півдня не є довершеним, адже воно ігнорує неоднорідність, історичний контекст, відмінність політичних режимів та економічні ста-ни всіх країн. Проте таке використання поняття є підґрунтям до поширення ідей інтеграції та співпраці серед країн.

З огляду на актуальність інтеграції відбувається формування її ідейно-ідеологічних засад серед країн. До прикладу, у стратегії зовнішньої політики Китаю йдеться про сприяння побудові нового типу міжнародних відносин, поглиблення та розширення глобального регіонального партнерства, поширення представництва країн, що розвиваються [6], а Бразилія прагне економічної, політичної, соціальної та культурної інтеграції країн Латинської Америки [7]. БРІКС є прикладом не тільки економічної, а й політичної взаємодії. Він включає 10 країн, 9 із яких є представниками Глобального Півдня. Організація спрямована на створення центру тяжіння для Півночі.

Аби досягти мети дослідження, необхідно розглянути чинники, що сприяють інтеграції, та чинники, що її ускладнюють.

У 2023 р. Прем'єр-міністр Індії Нарендра Моді на саміті «Голос Глобального Півдня Саміт» закликав до реформування основних міжнародних організацій, включно з Радою Безпеки ООН, з метою звернення уваги на занепокоєння країн, що розвиваються, та врахування реалій ХХІ століття. Тому на голосуванні G20 Індія намагатиметься представити інтереси Глобального Півдня і створить глобальний центр передового досвіду цього регіону, впроваджуючи різні ініціативи [1].

Попри те, що міжнародний порядок і система відносин уособлені в ООН, держави Глобального Півдня формують свої регіональні організації, відповідно до бачень та ідей регіону. Так, G77 + Китай – є найбільшою міжурядовою організацією країн, що розвиваються в Організації Об'єднаних Націй. Її мета – формування та підтримка колективних економічних інтересів; сприяння співпраці Південь–Південь [4]. АСЕАН формує механізми відносин між державами Південно-Східної Азії. Африканський Союз, що є панконтинентальною організацією, спрямовує процеси задля зміцнення континенту.

Отже, сформувалися підстави до переформатування певних поточних процесів. Відповідно до «Звіту за прогнозами про світову економічну ситуацію та перспективи за 2025 рік», економіка Східної Азії буде мати достатні темпи зростання, Південна Азія буде регіоном, що розвивається найшвидше, а в Африці очікується покращення. Натомість Європа та США матимуть виклики, що може обмежити відновлення економіки. Світова торгівля зросте на декілька відсотків саме завдяки експорту Азії [5].

Проте у регіоні є певні процеси та суперечності, як-от відсутність єдиного геополітичного бачення, економічні відмінності та внутрішня нестабільність, що ускладнюють поглиблену співпрацю та взаємодію. 2024 рік відзначився менш активною позицією Бразилії щодо групи Південних країн та обережністю у прийнятті рішень у БРІКС. Президент держави закликав до активного створення багатополярного порядку, проте також наголосив на важливості, аби новий порядок був у міжнародній системі, закріплюючи це відмовою від створення конкурентної долара валюти [2]. Натомість держава почала зміцнювати альянси з Європою

та Штатами, підписавши угоду ЄС–Меркосур 6 грудня 2024 р. та продовжуючи партнерство зі США.

Із 2020 р. відносини між Індією та Китаєм ускладнилися. Це призвело до підвищення орієнтації Індії на Сполучені Штати. У жовтні 2024 р. кордони стабілізувалися і відбулись певні дипломатичні кроки [6], але процес нормалізації китайсько-індійських відносин і далі є суперечливим та негарантованим. Конкуренція за вплив у міжнародних організаціях, як-от ШОС і БРІКС, створює напруження. Країни протистоять у питанні реформ глобального управління.

Отже, держави Глобального Півдня дедалі частіше виступають проти подання війни як глобального конфлікту, а не суто європейського. Насправді Глобальний Південь не вважає цю війну переломним моментом для міжнародного ліберального порядку, який вже давно сприймається ним як такий, що занепадає та є несправедливим. Відтак підхід Глобального Півдня до цього конфлікту суттєво відрізняється: він передбачає переосмислення власних відносин із великими державами, уникнення втягування в суперництво між наддержавами та вимоги перегляду світового порядку, що склався після 1945 р., зокрема через реформування Ради Безпеки ООН. Це формує серед них певний ідеологічний бекграунд відносин на противагу наявному міжнародному порядку.

Цей різкий осуд західних претензій на глобальне лідерство в інтересах власної вигоди набув особливої гостроти на тлі реакції Заходу на російське вторгнення в Україну. Він підживлює оновлені прагнення переглянути ліберальну міжнародну систему – як зсередини, так і ззовні. Саме це бачення нового світового порядку, так званої «Нової епохи глобального розвитку», обіцяє встановити глобальну справедливість у сфері управління та розвитку, приваблюючи дедалі більше країн Глобального Півдня.

Водночас постійна критика системи ООН з боку більшості держав, хоч і не безпідставна, містить у собі потенціал для ще одного поворотного моменту в глобальному порядку. Якщо Захід дійде висновку, що ліберальний інтернаціоналізм більше не вартий захисту, то відродження світу, в якому панує логіка реалізму Фукідіда – «панують найсильніші» – може остаточно затьмарити інтереси багатьох малих і середніх держав Глобального Півдня, що призведе до конфлікту між ними через необхідність трансформувати системи регіональної безпеки та відносин у межах своїх регіонів.

Попри зростання міжнародної значущості та впливу, Глобальний Південь не є «єдиною політичною групою» або «міжнародним майданчиком» і не має офіційного представництва – наприклад, у формі договірної організації. Водночас відносне зниження впливу Заходу, наприклад, на Близькому Сході, створило простір для активізації позазахідних сил, зокрема Китаю.

Хоча стратегія Глобального Півдня як єдиного цілого не існує, його роль і позиціонування стають дедалі важливішими в умовах трансформаційних переходів системи міжнародних відносин, що потребує подальших досліджень і концептуалізації діяльності держав Глобального Півдня та розбудови моделі з ними України.

Джерела та література

1. Narendra Modi. Opening remark on day 2nd of voice of global South summit. 2023. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=hUzhS5KTSVQ&t=262s>
2. President Lula's speech during the open plenary session of the BRICS Summit. Kazan. 2024. URL: surl.li/tmryti
3. Stewart P. Alexandra Huggins. The term «Global South» is surging. It should be retired. *Carnegie endowment for international peace*. 2023. URL: <https://carnegieendowment.org/posts/2023/08/the-term-global-south-is-surging-it-should-be-retired?lang=en>
4. The Group of 77 at the United Nations. *Aims*. URL: <https://www.g77.org/doc/>
5. World Economic Situation and Prospects 2025. *United Nations. Department of Economic and Social Affairs Economic Analysis*. 2025. URL: surl.li/qzxae1
6. Зовнішня політика Китаю. *Сайт Міністерства закордонних справ*. URL: https://www.gov.cn/guoqing/2023-03/12/content_5745875.htm?eqid=a3dc4a6a0002fffa0000000664590afd
7. Конституція Федеративної Республіки Бразилія 1988 року. Розділ 1. Стаття 4. URL: https://www.planalto.gov.br/ccivil_03/constituicao/constituicao.htm

СЕКЦІЯ З ВИКОРИСТАННЯ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ ТА «М'ЯКОЇ СИЛИ» ЗА ВІЙН І МИРУ

Северенчук Анна, Яблонська Надія

Державний університет «Житомирська політехніка»

РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ У РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

Ключові слова: особистість, міжнародні відносини, політичне лідерство, геополітика, дипломатія.

Keywords: personality, international relations, political leadership, geopolitics, diplomacy.

Роль особистості в історичних подіях та міжнародних відносинах є важливим соціокультурним феноменом. Однак деякі теорії стверджують, що історія визначається глобальними соціальними, економічними та культурними процесами, і вплив окремих політичних діячів на формування міжнародних відносин є незаперечним. У різні історичні епохи правителі, реформатори, військові лідери та дипломати відігравали ключову роль у зміні політичної карти світу, розв'язанні або запобіганні конфліктам, визначенні векторів міжнародного розвитку. Роль особистості у формуванні історичних процесів завжди була предметом дискусій серед науковців [3].

Видатні політичні лідери, дипломати та реформатори змінювали перебіг історії завдяки своїм рішенням і політичним ініціативам. В античні часи видатні особистості, як-от Олександр Македонський, визначали долю цілих цивілізацій, поширюючи культуру, ідеї та політичні системи на завойовані території. Походи Македонського не лише створили найбільшу імперію свого часу, але й започаткували процес еллінізації, який вплинув на розвиток світової культури. У добу середньовіччя правителі, як-от Карл Великий у Західній Європі чи Салах ад-Дін на Близькому Сході, формували міжнародні відносини через дипломатію, союзи та воєнні кампанії.

Новий час відзначився появою нових лідерів, які здійснили ключові перетворення у своїх країнах і на міжнародній арені. Наполеон Бонапарт реформував Францію та розширив її вплив далеко за межі Європи, започаткувавши низку змін у державному управлінні, які залишаються актуальними й досі [4]. Отто фон Бісмарк об'єднав Німеччину, заклавши основи сучасної європейської дипломатії, а Вудро Вільсон визначив політику повоєнного врегулювання після Першої світової війни, зокрема ініціювавши створення Ліги Націй як першої спроби організувати систему колективної безпеки у світі.

У ХХ столітті роль політичних лідерів у міжнародних процесах лише зростала. Період двох світових воєн, холодної війни та глобалізації продемонстрував, як окремі особистості визначали долю цілих народів. Франклін Рузвельт, Вінстон Черчилль були ключовими фігурами під час Другої світової війни та створення нової світової системи безпеки [5]. Рузвельт сприяв формуванню ООН як

основного механізму міжнародного миру, Черчилль визначив стратегічний курс Великої Британії під час війни і в післявоєнний період. У другій половині XX століття особливої ваги набула роль політичних таких фігур: Шарль де Голль, який відновив авторитет Франції на міжнародній арені та заклав основи сучасної французької зовнішньої політики; Рональд Рейган, який відіграв визначальну роль у завершенні холодної війни; Ден Сяопін, який змінив курс Китаю, спрямовуючи його на шлях економічного розвитку і модернізації.

Сучасні міжнародні відносини продовжують демонструвати ключову роль лідерів у глобальній політиці [7]. Наприклад, Ангела Меркель протягом багатьох років формувала політику Європейського Союзу, визначаючи курс економічного розвитку та врегулювання криз. Джо Байден і його адміністрація здійснювали вплив на міжнародні безпекові питання, зокрема щодо Китаю та Близького Сходу. Сі Цзіньпін реалізує глобальні стратегії Китаю, зміцнюючи економічний вплив країни через ініціативу «Один пояс – один шлях». Еммануель Макрон визначає європейську політику в умовах зміненої безпекової ситуації, а Нарендра Моді активно розвиває міжнародне співробітництво Індії.

Зауважимо, що повномасштабна російсько-українська війна 2022 року започаткувала зміни у формуванні президентського дискурсу в міжнародних відносинах. Наприклад, виваженість Володимира Зеленського, його глобальне прагнення зробити все задля перемоги України були оцінені іноземними політичними представниками. Про нього писали у журналах, говорили в теленовинах, світові видання оголошували його «людиною року» (за результатами опитування читачів американського журналу «Time»), іноземні лідери та посли нагороджували найвищими орденами своїх країн. Володимир Зеленський став найвпливовішою людиною Європи. Його роль було високо оцінено за рішучість в опорі російській агресії та активну підтримку демократичних цінностей українського народу. Неможливо упустити фактор успішного президентського дискурсу Володимира Зеленського, що став запорукою ефективності його зовнішньої політики та інтересу міжнародних партнерів для України [2].

Зазначимо, що у науковій літературі існує кілька основних підходів до розгляду ролі особистості в міжнародних процесах [7]. Теорія «великих людей» (Томас Карлайл) наголошує, що історію творять видатні особистості, чий рішення та дії є визначальними. Марксистський підхід підкреслює роль суспільно-економічних чинників, а не окремих лідерів. Політико-психологічний підхід досліджує особисті риси лідерів, їхню харизму, стиль управління та прийняття рішень [1]. Системна теорія міжнародних відносин вважає, що лідери діють у межах глобальних структур, де їхній вплив обмежений системними факторами.

Резюмуємо, що особистості у міжнародних відносинах відіграють вагому роль у формуванні політичних, культурно-мистецьких та економічно-суспільних процесів. Від античних правителів до сучасних лідерів рішення окремих діячів впливають на долі народів та змінюють перебіг історії. Попри структурні фактори, роль особистості, харизми та стратегічного мислення залишається ключовою в розвитку міжнародних відносин.

Джерела та література

1. Величко К. Економічне лідерство США в системі сучасних міжнародних економічних відносин. *Економіка та суспільство*. 2023. № 56. С. 41. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2991>
2. Джуман О. Президентський дискурс Володимира Зеленського у міжкультурному діалозі: кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2024. 67 с. URL: https://dspace.znu.edu.ua/jspui/bitstream/12345/19086/1/MR_Djuman%20Oleg.pdf
3. Дзірба О. М. Тенденції формування політичного лідерства в Україні в 2004–2023 рр.: кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2024. 63 с. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/24256/1/Dzirba_2024.pdf
4. Завербний А. Лідерство та комунікації в організації: навчальний посібник / упоряд.: Н. Я. Михаліцька, М. Р. Яцик. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. 512 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/8174/1/Лідерство%20та%20комунікації_print.pdf
5. Іоффе М. І. Лідерство у міжнародних відносинах: теоретико-концептуальний аналіз. *Політикус*. 2021. № 6. С. 101–105. URL: <https://jvestnik-politology.donnu.edu.ua/article/view/16361/16253>
6. Іоффе М. І. Особливості впливу різних стилів лідерства на ефективність управління підприємством. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2024. Т. 35(74), № 2. С. 6–10. URL: https://econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/35_74_2/9.pdf
7. Іоффе М. І. Сучасні виклики лідерства в державному управлінні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2024. Т. 35(74), № 1. С. 6–10. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/1_2024/4.pdf

Фролова Вікторія

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

УКРАЇНСЬКІ РЕГІОНИ ЯК ПОЛЕ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ В УКРАЇНСЬКО/РАДЯНСЬКО-ЧЕХОСЛОВАЦЬКИХ ВІДНОСИНАХ 1945–1953 РР.

Ключові слова: публічна дипломатія, Україна, Чехословаччина, регіони.

Keywords: public diplomacy, Ukraine, Czechoslovakia, regions.

З методологічного погляду, вдалим застосуванням концептів публічної, культурної дипломатії, «м'якої сили» в історичному дослідженні є розвідки А. Тертичної, І. Матяш, Т. Орлової та ін. Обмежене використання концепту публічної дипломатії та пов'язаних із нею понять в історичних дослідженнях часто супроводжується прагненням «не перетнути межу» у дотриманні напряму чи спеціалізації, що є актуальним для подолання кваліфікаційних етапів (підготовка, наприклад, дисертацій), відповідності профілів наукових напрямів та певних інших відповідностей. Водночас збагачення, оновлення методологічного інструментарію істориків здатне збагатити уявлення про феномен радянського у царині історії зарубіжних відносин України.

Нова система міжнародних відносин після Другої світової війни обумовила активну інтеграцію в зарубіжні зв'язки окремих регіонів, що напряму стосуєть-

ся України. Обмежена і контрольована присутність у міжнародних організаціях, залежне закордонне відомство (до 1946 р. – Наркомат зовнішніх справ, далі – Міністерство закордонних справ УРСР), унеможлиблювали діяльність УРСР як повноцінного суб'єкта міжнародних відносин. Республіка та її напів бутафорні відомства виконували важливі функції «вписування» українського сегмента у відносини з новими союзниками, фактично сателітами СРСР, до яких потрапила й Чехословаччина.

Найбільш дотичними до нашої теми, де розкривається місце одного з ключових регіонів у розвитку українсько-чехословацьких відносин – Закарпаття, є праці І. Вовканича, І. Шніцера, І. П. Худіша та інших, у яких аналізується період інтеграції регіону до складу УРСР та СРСР. За межею дослідницьких зацікавлень тривалий час залишалися інші регіони України, що не мали таких щільних історичних зв'язків із Чехословаччиною, як Закарпаття. Період 1945–1953 рр. став періодом своєрідного інформаційного прориву, коли українська столиця – Київ, а найголовніше – території за її кордонами, були включені до маршрутів чехословацьких та інших іноземних гостей.

Як відзначила А. Тертична, «до ключових принципів публічної дипломатії та стратегії просування національного бренду належать забезпечення розуміння іноземною аудиторією політики держави, роз'яснювальна робота з обґрунтуванням фундаментальних цінностей, комунікація із використанням зрозумілих і послідовних меседжів, адаптація звернень до окремих цільових аудиторій, широкі контакти з іноземними ЗМІ, взаємодія з різними іноземними партнерами та активна участь у міжнародному спілкуванні» [1, с. 12]. Ці принципи з відповідним ідеологічним, пропагандистським контентом були наявні у публічній дипломатії СРСР і УРСР у відносинах із Чехословаччиною. Публічна дипломатія у тоталітарній державі виконувала певну задану функцію, але умови, особливості цих функцій, інструменти та актори, які ними послуговувалися, – це формувало специфіку окремого «кейсу» в українських / радянських відносинах з іншими країнами.

Щодо українських регіонів як поля публічної дипломатії в українсько-чехословацьких відносинах 1945–1953 рр. висловимо декілька основних тез:

1. Зміст, характер заходів публічної дипломатії «по-радянськи» визначали завдання, спущені «згори», з Москви, але не тільки від центрального партійного керівництва, а й від МЗС СРСР, яке готувало інформаційні матеріали та визначало параметри діяльності республіканських виконавців. Ключову роль у реалізації завдань із наповнення дипломатії «публічністю» в Україні виконували ЦК КП(б)У, МЗС України, органи безпеки, а з громадських (за формою) організацій – Українське товариство культурних зв'язків із закордоном [2, с. 66–67].

2. У географії регіонів можна простежити певну динаміку: якщо у 1945–1946 рр. це був Київ та райони Київської області, то з часом, коли відбудували інфраструктуру, маршрути охопили передусім області Центру та Південного Сходу України, а також Крим. Київська, Дніпропетровська, Запорізька, Харківська області мали чітко визначені шляхи пересування і перебування з такими ж чітко визначеними об'єктами для показу іноземцям [5]. Крим розглядався як місце відпочинку, але більшості груп із Чехословаччини це не стосувалося. Українські області, які з погляду соціального та політичного «спокою» тривалий час

були виключені з маршрутів для гостей із Чехословаччини, – західні області, де тривала боротьба з українським національним опором.

3. У плані географії Закарпаття становить окремий приклад, зважаючи на проблеми інтеграції, вирішення багатьох проблем виходу з повоєнного становища. Публічна дипломатія за участі Києва тільки почасти зачіпала область [7]. Прикметно, що більшість делегацій із Чехословаччини прибували до Києва або з Москви, або з Праги [7, арк. 4], і Закарпаття як транзитний регіон не розглядалося.

4. Публічна дипломатія за своїм змістом була покликана виконати основні завдання: сформувати образ СРСР як «держави народу для народу» та переконати в абсолютній успішності його моделі державного і суспільного розвитку. Регіональні маршрути «відпрацьовували» окремі пункти програми для різних цільових груп, що часто мало комплексний характер. Чисельні селянські делегації з Чехословаччини ознайомлювали не тільки з міським життям, досягненнями промисловості, а й давали змогу побачити життя села, а головне – поспілкуватися з селянами, колгоспниками, чому сприяли неформальні зустрічі, багаті застілля, насичена культурна програма [5, арк. 126–128]. Але це спілкування було контрольоване, а бажання вийти за межі дозволеного господарями одразу фіксувалося працівниками з органів безпеки, що супроводжували усі групи [3, арк. 122]. Відвідувані селянськими делегаціями українські села були розташовані поблизу обласних центрів, «глибинки» чи непідготовлених об'єктів вони не бачили, що давало спотворене уявлення про рівень життя більшості селянства. Дієвим інструментом ставали особисті зустрічі [4, арк. 13–15], щирість яких мала компенсувати чисельні проблеми ще не відбудованої після війни країни.

5. Подорожі українськими регіонами мали продемонструвати масштаби країни, кількість населення, широку панораму досягнень, природне розмаїття. Центральне місце у тематичному наповненні численних зустрічей з виробничими колективами, діячами культури, насамперед літераторами, належало Другій світовій війні [6, арк. 101–103]. Показово також те, що групи з Чехословаччини ніколи не перетиналися з іншими іноземними групами, наприклад, з Румунії, Болгарії чи Китаю, які їздили тими самими маршрутами.

Джерела та література

1. Тертична А. В. Публічна дипломатія в українсько-болгарських відносинах (1991–2018): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02. Київ, 2021. 26 с.
2. Фролова В. С. Нові джерела з історії українсько/радянсько-чехословацьких відносин: делегація з Чехословаччини в Україні у лютому 1949 р. *Культурологічний альманах*. 2023. № 3. С. 65–77.
3. Центральний комітет Комуністичної партії України (ЦК КПУ), м. Київ (1918–1991) ЦДАГО України (Центр. держ. архів громадських об'єднань та україніки). Ф. 1. Оп. 23. Спр. 5823. Арк. 101–179.
4. Центральний комітет Комуністичної партії України (ЦК КПУ), м. Київ (1918–1991) ЦДАГО України (Центр. держ. архів громадських об'єднань та україніки). Ф. 1. Оп. 24. Спр. 2915. Арк. 13–15.
5. Центральний комітет Комуністичної партії України (ЦК КПУ), м. Київ (1918–1991) ЦДАГО України (Центр. держ. архів громадських об'єднань та україніки). Ф. 1. Оп. 24. Спр. 3556. Арк. 126–127.

6. Центральний комітет Комуністичної партії України (ЦК КПУ), м. Київ (1918–1991) ЦДАГО України (Центр. держ. архів громадських об'єднань та українці). Ф. 1. Оп. 23. Спр. 5826. 312 арк.

7. Українське товариство культурного зв'язку з закордоном, м. Київ. ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 5110. Оп. 1. Спр. 628. 289 арк.

Фаріон Анастасія

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ДИПЛОМАТІЯ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Ключові слова: дипломатія, російсько-українська війна, антипутінська коаліція.

Keywords: diplomacy, russian-Ukrainian war, anti-putin coalition.

Дипломатія є ефективним способом обміну інформацією та ідеями між різними культурами та країнами. Для досягнення вищого рівня глобалізації Україна має зрозуміти, що рівноправна участь у загальному глобальному розмаїтті не означає максимальної залежності від зовнішнього світу. Дипломатія потрібна для більш стабільних міжнародних відносин [3].

Тотальна війна між Росією та Україною суттєво змінила світовий політичний і безпековий ландшафт, що призвело до відповідних змін у гарантіях безпеки та різних механізмах реагування та вирішення криз. Російсько-українська війна – це не лише конфлікт політичного та військового рівня, а й справжнє поле битви для дипломатів. Ця війна, яка розпочалася ще в 2014 році, показує нам важливість дипломатії в міжнародних відносинах і можливості застосування дипломатичних інструментів для вирішення конфліктів [1].

Із початку російсько-української війни в 2014 році українська діаспора, яка налічує мільйони людей по всьому світу, стала важливим політичним гравцем на міжнародній арені. Її діяльність протягом цього періоду не лише зміцнила міжнародні позиції України, а й вплинула на формування світової політики проти російської агресії. Це є взірцем того, як етнічні спільноти за кордоном можуть стати потужним механізмом політичної дипломатії [4].

У 2022 році Україна вступила у війну без чіткого розуміння шляхів подальшої ескалації росією конфлікту на Донбасі та за його межами. Навчання «Захід 2021» і розгортання російських військ біля українського кордону передбачали масштабний військовий наступ. Однак ані Сполучені Штати, ані Захід не мали впевненості на 100 % щодо рішення путіна вторгнення в Україну чи нападу на НАТО [2].

Міністр закордонних справ України 2020–2024 рр. Дмитро Кулеба зазначив, що «гібридна агресія потребує гібридної оборони, а не пошуку класичних відповідей на сучасні проблеми». Україна залишається єдиною справжньою «лінією фронту» у цій глобальній гібридній війні, головними завданнями якої є виживання, перемога, оборона та захист української незалежності, ідентичності, фундаментальних європейських цінностей та національності [1].

Перед українською дипломатією стоїть проблема протидії російській пропаганді, яка поширюється з метою впливу на українців та громадян країн, які

підтримують Україну. Кількість інформаційних загроз, створених росією, є невичерпною, оскільки у воєнний час стратегії часто змінюються відповідно до динаміки результатів бойових дій, тому боротьба з інформаційними загрозами, що виникають, триває [1].

Культурна дипломатія України у період війни набула особливого значення, оскільки через мистецтво, літературу, музику та інші форми культурного самовираження українці мають можливість донести правду своєї боротьби за незалежність і отримати глобальну підтримку. Марія Кушнарєва зазначила, що з повідомлень у ЗМІ, які з'явилися після 24 лютого 2022 р. про ознайомлення іноземної аудиторії з українською культурою, майже 50 % торкалися українського кіно, 30 % – музики, 10 % – образотворчого мистецтва, 5 % – дизайну та народних промислів, 3 % – театрального мистецтва та 3 % – літератури [4].

Захід не може уявити собі майбутнього європейського порядку без росії. У будь-якому разі перемога в Україні руйнує ці ідеї, і в той момент, коли вона стане самостійним геополітичним гравцем, це обов'язково матиме вплив на зміни у розстановці сил у Європі та призведе до перебудови підходів європейців до геополітики. Саме тому Захід все більше схиляється до якнайшвидшого припинення російсько-української війни дипломатичним шляхом і тиску на Україну з метою припинення війни з Росією та підписання мирної угоди.

Отже, дипломатія в умовах російсько-української війни стає критично важливим інструментом для забезпечення національних інтересів України, забезпечення міжнародної підтримки та врегулювання конфлікту. В умовах активних бойових дій українська дипломатія зуміла не лише мобілізувати світову підтримку, а й значною мірою змістити увагу міжнародної спільноти на агресію Росії, що має в основі стратегію дестабілізації не лише України, а й глобального порядку.

Джерела та література

1. Меженська О. В. Російсько-українська війна – війна дипломатії. *Актуальні проблеми політики*. 2024. Вип. 73. С. 134–141. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/73_2024/21.pdf
2. Перепелиця Г. Українська дипломатія в умовах російсько-української війни. *Україна дипломатична*. 2022. Вип. 23. С. 276–295. URL: <https://ud.gdip.com.ua/ukrainska-dyplomatiia-v-umovakh-rosijsko-ukrainskoi-vijny.html>
3. Смирнова К. Науково-освітня дипломатія в умовах воєнного стану в Україні як інструмент публічної дипломатії. *Україна дипломатична*. 2022. Вип. 23. С. 442–449. URL: <https://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2022/12/47–2022.pdf>
4. Токарська А. Діаспоральна дипломатія України під час російсько-української війни. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2024. № 2(19). С. 226–242. URL: <https://www.relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/395/365>

АРТИВІЗМ У МІЖНАРОДНИХ КОМУНІКАЦІЯХ

Ключові слова: артivism, мистецтво, комунікація, дипломатія, зміни.

Keywords: activism, communication, diplomacy, transformation.

Міжнародна комунікація допомагає знаходити порозуміння між різними культурами, націями, релігіями. Мистецтво стає засобом такої комунікації, орієнтованим на зміни і трансформації «мовою», яка переміщується з академічного чи музейного творення в соціальні простори, стаючи освітнім інструментом. Мистецькі інституції, організації та самі митці, які співпрацюють у активістських проєктах обміну мистецтвом, відіграють важливу роль у розвитку міжнародних комунікацій.

Мета цього повідомлення – виявити взаємовплив мистецтва і суспільно-політичних рухів й окреслити функції артivismу та перспективи його використання в міжнародних комунікаціях.

Артivism – це неологізм, утворений зі слів «мистецтво» та «активізм». Він стосується соціальних і політичних художників-активістів, а також мистецтва, що використовується громадянами, як інструмент політичного чи соціального самовираження [6, с. 6–7]. Е. Аладро-Віко, Д. Живкова-Семова, О. Бейлі визначають артivism як «гібридну форму мистецтва та активізму, яка має семантичний механізм використання мистецтва, як засобу для змін і соціальних перетворень» [2, с. 10–11]. Він тісно пов'язаний зі схожими термінами, як-от «творчий активізм», «мистецький активізм», «політичне мистецтво» та «активістське мистецтво». Однак відрізняється тим, що надає однакового значення художній творчості та соціально-політичній дії, підкреслюючи «органічний зв'язок між мистецтвом та активізмом» [5, с. 83].

Витоки артivismу можна простежити у мистецьких авангардах ХХ століття: дадаїзмі, футуризмі та сюрреалізмі. Розвиток перформансу, відеоарту та концептуального мистецтва протягом останнього століття є важливими елементами, які неможливо класифікувати відповідно до мистецьких традицій, часто відображаючи їх політичні та соціальні незгоди [7, с. 30–37]. Саме в цей час колективи авангардистів застосовують схожі терміни для опису своїх робіт.

Французький філософ Жак Рансьєр у книзі «*Le partage du sensible*» (з фр. «Естетика і політика»), зазначає, що з метою сучасного мистецтва, як і сучасної політики, є створення непередбачуваного та нерозв'язного естетичного розриву, який забезпечує ефект нової чутливості та співзвуччя в афекті або «спільноті рівних», яка реалізує принцип рівності [7, с. 63]. Професор Моніка Зальцбрунн з університету Лозанни у своїй роботі «*Artivisme*» стверджує, що артivism формується через колективи, асоціації та митців, які додають свою бунтарську та нонконформістську творчість до боротьби [9, с. 1]. Стіни, фасади, пам'ятники, статуї наповнюються кольором, перетворюючи міський ландшафт на справжній музей витворів мистецтва, що відповідають потребам та проблемам суспільства, яке виражає своє незадоволення широким спектром нерівності та несправедливості, що пронизують основу соціальної структури.

У ХХІ столітті артivism стає популярнішим через успішність нового, іноді театрального, способу привернення уваги людей до гострих глобальних соціально-політичних проблем і необхідності об'єднання людства заради майбутнього. Мистецьке самовираження охоплює широкий спектр: від візуального мистецтва та муралів, графіті, коміксів, музики, флешмобу, театру, перформансів до нових форм висловлювання, як-от диджиталізація мистецтва (наприклад, NFT і токени), залучення надсучасного обладнання та матеріалів.

На міжнародному рівні митці ведуть «діалоги» з іноземною аудиторією, державою чи організацією через творчість. Пабло Пікассо, Ай Вейвей, Бенксі, Кіт Гарінг, Джон Хартфілд, Жан Мішель Баскія, Олександр Ройтбурд та інші титани сучасного мистецтва активно використовують власні твори для порушення важливих проблем сучасності. Залучення креативного мистецтва до міжнародної комунікації має вплив на просування здебільшого ліберальних цінностей і актуального міжнародного порядку денного.

Видатний німецький митець Ансельм Кіфер порушує непрості питання історичної пам'яті Німеччини та ставлення її громадян до подій війни. Він досліджує міфи, пам'ять, німецьку культуру та наслідки Другої світової війни. Художник створив тотемічні пейзажі та похоронні скульптури з щільною матеріальністю, яка наводить на думку про нарощення історії: він включив свинець, книги, бетон, гілки, попіл та одяг – часто спалений або оброблений кислотою [4]. Ці твори змусили його сучасників розібратися з минулим Німеччини, коли визнання нацизму було табу. Приверталася увага і міжнародної спільноти, і громадян Німеччини до необхідності рефлексії жахів війни та консолідації зусиль на цінності миру та життя. Його картина «Schwarze Flocken» (з нім. «Чорні пластівці») 2006 р. зображує вигорілий пустир із залишками дерев. У центрі перформансу закріплена книга, виготовлена зі свинцю, що є відсилкою до Біблії та заповітів людству [3]. У такій інтерпретації, ймовірно, згадується жага Гітлера захопити світ і стати єдиним правителем (Богом) принаймні усієї Європи та багатонаціональні чистки та вбивства невинних людей.

Приклади артивізму зустрічаються в роботах китайського дисидента Ай Вейвея. Міжнародна комунікація та образ митця проявляється в його мистецтві, як незгода з цінностями та практиками сучасного комуністичного китайського уряду, що видно з його роботи «Падіння Урни Династії Хань» 1995 р. [1]. Триптих, що задокументував, як Ай Вейвей впустив 2000-річну урну часів династії Хань, що мала значну фінансову та культурну цінність. Вона розлетілася на друзки, коли впала на землю. Оскільки початкова група зображень не змогла відобразити процес, тому була розбита ще одна аналогічна урна. Через цей провокаційний акт він віддзеркалює цензуру та обмеження, що уряд наклав на доступ до інформації та стирання культурної пам'яті в комуністичному Китаї. Митець зосереджується на проблемі політики авторитарних урядів, які будують новий суспільний лад, реалії життя в країнах, створюючи новий світ шляхом руйнування старого, не зберігаючи історичної та культурної пам'яті народів.

Існує ще багато прикладів успішного залучення артивізму як каналу комунікацій, схильного розглядати мистецтво як взаємно стимулюючий діалог без кордонів. Здатність мистецтва спілкуватися не лише словами робить його важ-

ливим надбанням у сприянні міжнародним відносинам. Митці, як активні члени громадянського суспільства, перетворюються на «голос» суспільства, тому важливо виявити потенціал креативного мистецтва у культурній дипломатії та міжкультурній комунікації. Мистецтво змушує людей замислитися над суспільством, у якому вони живуть, проблемами, що актуальні сьогодні, а в деяких випадках навіть активно долучатися до політичної діяльності.

Отже, концептуально дослідження артivismу ставить під сумнів різницю між мистецтвом і розглядається як робота заради соціальних змін, спричинених творчістю. Саме артivism є потужним елементом культурної дипломатії, оскільки він руйнує мовні бар'єри, викликає емпатію, виступаючи універсальним шляхом порозуміння, який безпосередньо спілкується зі свідомістю людей та спільнот по всьому світу. Ці нові форми взаємодії між мистецтвом, артivismом і політикою вимагають розвитку нових методів дослідження їх використання в міжнародній комунікації, публічній дипломатії та брендингу держав. Оскільки суспільство продовжує розвиватися, роль візуального мистецтва в артivismі залишається вирішальною у формуванні нових світових тенденцій у комунікаціях різних суб'єктів міжнародної системи.

Джерела та література

1. Ai Weiwei: Dropping the urn: ceramic works, 5000 BCE-2010 CE. *Glenside, Pa: Arcadia University Art Gallery*. 2010. URL: <https://surl.li/qklwfu>
2. Aladro-Vico E., Jivkova-Semova D., Bailey O. Artivism: A new educative language for transformative social action. *Comunicar*. 2018. Vol. 26, №. 57. P. 9–18. DOI: 10.3916/c57–2018-01.
3. Kiefer A. Black Flakes (Schwarze Flocken). *Artsy – Discover and Buy Fine Art*. 2006. URL: <https://surl.li/rpmsmg>
4. Knausgaard K. O. Into the Black Forest with the Greatest Living Artist. *The New York Times*. 12.02.2020. URL: <https://www.nytimes.com/2020/02/12/magazine/anselm-kiefer-art.html>
5. Latorre G., Sandoval C. Chicana/o Artivism: Judy Baca's Digital Work with Youth of Color. *Learning Race and Ethnicity: Youth and Digital Media*. Cambridge, 2008. P. 81–108. URL: <https://search.israelab.org/resources/826/826.pdf>
6. Lemoine S., Ouadi S. Artivisme: art, action politique et résistance culturelle. Paris: Alternatives, 2010. 191 p.
7. Rancière J. Politique et esthétique. *Actuel Marx*. 2006. Vol. 39, no. 1. P. 193. URL: <https://doi.org/10.3917/amx.039.0193>
8. Riemschneider B. Art at the turn of the millennium / ed. by U. Grosenick, B. L. Larsen. Köln: Taschen, 1999. 575 p.
9. Salzbrunn M. Artivisme. *Anthropen*. 2019. P. 4. URL: <https://doi.org/10.17184/eac.anthropen.091>

THE ROLE OF POPULIST LEADERS IN PEACE NEGOTIATIONS: PROS AND CONS

Ключові слова: популізм, дипломатія, мир, переговори, конфлікт.

Keywords: populism, diplomacy, peace, negotiations, conflict.

Populist leaders have increasingly become central figures in global politics, often emerging in times of economic distress, social unrest, and political dissatisfaction. Their leadership style, characterized by direct appeals to “the people” against perceived corrupt elites, can reshape the dynamics of peace negotiations in both constructive and destructive ways [12]. The involvement of populist leaders in peace negotiations raises questions about their ability to foster lasting stability, as their emphasis on popular support and nationalist rhetoric can either unlock new diplomatic opportunities or deepen existing divisions [4]. Understanding the role of populist leaders in peace negotiations requires examining how their political strategies, leadership styles, and public appeal interact with the complex processes of diplomacy.

One of the defining characteristics of populist leaders is their tendency to challenge established institutions and norms [2]. In the context of peace negotiations, this can be both an asset and a liability. On the one hand, their willingness to break with convention can allow them to propose creative solutions that traditional diplomats might overlook. Traditional diplomatic efforts often involve prolonged discussions that can become bureaucratic and slow-moving. Populist leaders, by contrast, frequently employ a no-nonsense, results-driven approach that can accelerate negotiations. On the other hand, their rejection of institutional checks and balances can undermine the legitimacy of peace agreements, particularly if they disregard democratic processes or sideline opposition voices [7]. This approach may result in fragile agreements without broad-based support, thereby heightening the likelihood of future conflict.

Moreover, their ability to connect directly with the public through social media and other communication platforms allows them to bypass bureaucratic obstacles, generating momentum for peace agreements that might otherwise be stalled by political inertia. This direct engagement with the masses can create a sense of urgency around peace processes, particularly in societies where public fatigue with prolonged conflicts is widespread [3].

Also, the appeal to ordinary people enables populists to frame peace negotiations not merely as technical or strategic processes but as moral struggles that resonate with popular sentiment [13]. By presenting themselves as the authentic voice of the people, populist leaders can generate widespread support for peace deals that might otherwise face resistance. This dynamic can be particularly effective in deeply divided societies, where traditional political elites are often seen as disconnected from the realities of ordinary citizens [14]. However, this populist strategy also carries risks, as it can oversimplify complex conflicts into binary narratives of good versus evil, making compromise more difficult.

Despite their potential to facilitate breakthroughs, the unpredictability of populist leaders can introduce an element of instability into peace negotiations. Their inclination toward unilateral decision-making and their aversion to expert advice mean that they may enter negotiations with an inconsistent or erratic approach [9]. This unpredictability can unsettle both allies and adversaries, making it difficult to sustain meaningful peace efforts. Besides, their focus on short-term electoral gains often leads them to abandon diplomatic initiatives once they no longer serve their immediate political interests. This can create a cycle of broken agreements, leading to renewed conflict and distrust [6].

Additionally, populists' preference for spectacle over substance in diplomacy can lead to superficial agreements that lack depth or enforceability. Their reliance on personal charisma and media-driven narratives often prioritizes symbolic victories over concrete, enforceable resolutions [15]. In some cases, peace negotiations led by populist figures have resulted in vague agreements that ultimately collapse due to a lack of institutional backing. Peace agreements become vulnerable to political instability or leadership changes when they lack the foundation of robust institutions and long-term commitment [10].

Notably, populism thrives on an "us versus them" mentality, which can be detrimental to the process of reconciliation and compromise. Populist leaders often frame their political opponents, both domestic and international, as enemies of the people [11]. This adversarial approach can make it difficult for them to engage in the kind of mutual concessions necessary for lasting peace. Furthermore, populist leaders often rely on strongman tactics, which can contradict the principles of diplomatic negotiation [8]. They may use coercion, threats, or aggressive posturing to extract concessions from opponents, rather than engaging in genuine compromise. This approach can be effective in the short term, but it often damages long-term diplomatic relationships and creates resentment among other political actors [1].

Likewise, populists tend to personalize foreign policy, making peace negotiations more about personal relationships between leaders rather than institutional frameworks. While strong personal relationships between leaders can sometimes lead to breakthroughs, they also make agreements highly vulnerable to changes in leadership. When peace deals rely heavily on the rapport between two individual leaders rather than systemic diplomatic structures, the departure of either leader can lead to the unraveling of previously agreed-upon terms [5]. This lack of institutional continuity poses a serious challenge to long-term stability.

At the same time, populist leaders often exploit peace negotiations as a means of consolidating their power rather than genuinely seeking conflict resolution. By portraying themselves as the sole figure capable of delivering peace, they marginalize opposition groups, limit pluralistic dialogue, and create conditions where peace efforts are seen as extensions of their personal rule rather than national reconciliation efforts [3]. In some cases, this approach can lead to the weaponization of peace processes, where agreements are designed to serve the interests of the populist leader rather than to establish fair and lasting solutions to conflicts. When peace talks become performative rather than substantive, they risk exacerbating tensions instead of resolving them.

Another crucial factor in assessing the role of populist leaders in peace negotiations is their relationship with international organizations. Many populist leaders adopt an anti-globalist stance, portraying institutions such as the United Nations or the European Union as meddling bureaucracies that undermine national sovereignty [6]. While this approach can strengthen their domestic political standing, it often isolates them on the international stage, limiting their ability to form broad coalitions necessary for enforcing peace agreements. Their reluctance to engage in multilateral diplomacy can weaken the implementation of negotiated peace accords, particularly in conflicts requiring sustained international cooperation [8].

In conclusion, the involvement of populist leaders in peace negotiations presents a complex duality, marked by both opportunities and risks. On one hand, their unorthodox leadership styles, direct appeal to the people, and willingness to challenge traditional diplomatic norms can provide fresh momentum and create breakthroughs in stagnant negotiations. On the other hand, their unpredictability, reliance on personal charisma, and tendency to prioritize short-term political gains over long-term stability can undermine the very peace they seek to broker. While populist leaders have the potential to engage public sentiment and frame negotiations in ways that resonate with ordinary citizens, their adversarial approach, rejection of institutional processes, and tendency to focus on spectacle rather than substance may weaken the foundations of lasting peace. Ultimately, the success of populist-led peace efforts depends on their ability to balance popular support with a commitment to genuine compromise, institutional continuity, and multilateral cooperation. Without these elements, their involvement in peace negotiations may risk deepening divisions rather than fostering reconciliation.

References

1. Bäck H., Debus M., Imre M. Populist radical parties, pariahs, and coalition bargaining delays. *Party Politics*. 2024. Vol. 30(1). P. 96–107.
2. Bergmann J., Keijzer N., Hackenesch C. Blackmailing and identity profiling? The behaviour of populist radical right governments in EU development policy. *Politics and Governance*. 2024. Vol. 12. P. 1–18. URL: <https://www.cogitatiopress.com/politicsandgovernance/article/view/8180/3797>
3. Blanc E. Transatlantic Diplomacy in the Age of Populism: A Story of Resilience? *Political Communication and Performative Leadership: Populism in International Politics*. Cham: Springer International Publishing, 2023. P. 299–315.
4. Chueri J. An emerging populist welfare paradigm? How populist radical right-wing parties are reshaping the welfare state. *Scandinavian Political Studies*. 2022. Vol. 45(4). P. 383–409.
5. Destradi S., Cadier D., Plagemann J. Populism and foreign policy: a research agenda (Introduction). *Comparative European Politics*. 2021. Vol. 19(6). P. 663–682.
6. Destradi S., Plagemann J. Do populists escalate international disputes? *International Affairs*. 2024. Vol. 100(5). P. 1919–1940.
7. Destradi S., Plagemann J., Taş H. Populism and the politicisation of foreign policy. *The British Journal of Politics and International Relations*. 2022. Vol. 24(3). P. 475–492.
8. Eiran E., Ish-Shalom P., Kornprobst M. Populism in international relations: champion diplomacy. *Journal of International Relations and Development*. 2025. Vol. 28. P. 80–104.
9. Jenne E. K. Populism, nationalism and revisionist foreign policy. *International affairs*. 2021. Vol. 97(2). P. 323–343.

10. Landau D. M., Lehrs L. Populist peacemaking: Trump's peace initiatives in the Middle East and the Balkans. *International Affairs*. 2022. Vol. 98(6). P. 2001–2019.
11. Müller J-W. Populism and the Crisis of Liberal Democracy. *Project Syndicate [online]*. 05.01.2016. URL: <https://www.project-syndicate.org/onpoint/opponents-and-defenders-of-political-liberalism-by-jan-werner-mueller-2024-01>
12. Schmidtke O. The 'will of the people': The populist challenge to democracy in the name of popular sovereignty. *Social & Legal Studies*. 2023. Vol. 32(6). P. 911–929.
13. Sorensen L. Populism in communications perspective: Concepts, issues, evidence. Heinisch R., Holtz-Bacha C., Mazzoleni O. (eds.) *Political Populism: A Handbook. International Studies on Populism*, 3. Nomos, 2021. P. 383–398. URL: https://eprints.whiterose.ac.uk/id/eprint/180640/4/Sorensen_2ndEd_Author_Accepted_Manuscript.pdf
14. Subedi D. B. Rethinking peacebuilding in the age of populism. *Peace Review*. 2022. Vol. 33(4). P. 495–505.
15. Thiers C., Wehner L. E. The personality traits of populist leaders and their foreign policies: Hugo Chávez and Donald Trump. *International Studies Quarterly*. 2022. Vol. 66(1). 11 p. URL: <https://surl.li/yprpgl>

Зубарєва Катерина

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ЦИФРОВА ДИПЛОМАТІЯ В КОНФЛІКТНОМУ ВРЕГУЛЮВАННІ

Ключові слова: цифрова дипломатія, конфліктне врегулювання, міжнародні комунікації, публічна дипломатія.

Keywords: digital diplomacy, conflict resolution, international communication, public diplomacy.

У сучасному глобалізованому світі цифрова дипломатія стає невід'ємною частиною міжнародних відносин, особливо в контексті конфліктного врегулювання. Вона охоплює використання сучасних технологій для ведення дипломатичних переговорів, формування міжнародної політики та налагодження комунікації між країнами.

Дослідження потенціалу цифрової дипломатії не є новим, але якщо у 2020–2022 рр. основна увага приділялася технічним і безпековим аспектам, пов'язаним з обмеженнями у зв'язку з пандемією COVID-19, то сьогодні здебільшого аналізується її вплив на реалізацію державних стратегій і багатосторонні відносини загалом. Науковці Т. Краснопольська, І. Милосердна, В. Рашица у своїх роботах розкривають роль цифрової дипломатії як напряму публічної. Сьогодні важливо зрозуміти, як цифрові технології можуть доповнювати традиційні дипломатичні методи та сприяти більш ефективному міжнародному діалогу. Саме тому *метою цієї статті* є виявити значення цифрової дипломатії в сучасних міжнародних відносинах, зокрема її ролі у врегулюванні конфліктів.

Цифрова дипломатія – це форма нової публічної дипломатії, яка використовує інтернет, нові інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) і соціальні мережі як засоби зміцнення дипломатичних відносин. Основні відмінності від класичної публічної дипломатії полягають у ширшому доступі до інформації, кращій взаємодії між окремими особами та організаціями та більшій прозорості [4, с. 77].

Її поява пов'язана зі стрімким зростанням ролі соціальних медіа у суспільному житті та їх проникненням у сферу політики. Вона охоплює широкий спектр заходів, спрямованих на формування міжнародного іміджу держави, підтримку зовнішньополітичних ініціатив та врегулювання конфліктних ситуацій через цифрові платформи.

До основних інструментів цифрової дипломатії можна віднести такі:

- створення та робота вебсайтів міністерств закордонних справ, посольств і міжнародних організацій (які слугують для пояснення та трансляції їх національної зовнішньої політики і спростування неприйнятних дій чи претензій інших держав);

- діяльність у соціальних мережах: поширення онлайн-каналів сприяє зростанню принципів відкритості та прозорості, а соціальні мережі (X, Facebook, Instagram та YouTube) забезпечують платформу для відкритого спілкування, перетворившись на найбільш потужний інструмент комунікації [2, с. 16].

Через ці канали уряди, міжнародні організації та дипломатичні представництва можуть оперативно доносити офіційну позицію з важливих питань, залучати громадськість до міжнародних обговорень і налагоджувати комунікацію з іншими державами.

З іншого боку, завдяки швидкому обміну інформацією, доступу до великої аудиторії та можливості мобілізації громадської думки цифрові платформи сприяють посиленню діалогу між сторонами конфлікту, зниженню напруги та формуванню умов для мирного врегулювання.

По-перше, міжнародні актори можуть активно використовувати цифрову дипломатію для висвітлення подій у зонах конфлікту, привертаючи увагу світової громадськості та міжнародних інституцій. Завдяки цьому уряди оперативно реагують на події, публікуючи офіційні заяви, роз'яснення та аналітичні матеріали, які допомагають сформувати міжнародну позицію щодо конфлікту. Один із найпомітніших прикладів – це офіційні X-акаунти МЗС України та президента Володимира Зеленського. Через них Україна не лише інформує світ про ситуацію на полі бою, а й закликає міжнародну спільноту до конкретних дій, як-от посилення санкцій проти росії чи надання військової та фінансової допомоги [1].

По-друге, одна з ключових загроз під час конфліктів – поширення фейкових новин і пропаганди, які можуть впливати на конфліктну ситуацію. Цифрова дипломатія допомагає боротися з дезінформацією через створення офіційних інформаційних ресурсів, фактчекінгових платформ і поширення достовірної інформації серед міжнародної спільноти. Організації, як-от НАТО, ЄС або ООН, використовують свої цифрові канали для спростування фейкових новин і формування об'єктивного бачення ситуації [3].

По-третє, цифрові технології дають змогу швидко організовувати кампанії підтримки постраждалих від конфліктів, залучати міжнародні гуманітарні організації та сприяти координації дій щодо надання допомоги. Кампанії, як-от #StandWithUkraine або #StopWar, демонструють, як цифрова дипломатія може згуртувати світову спільноту навколо важливих питань і змусити уряди вживати конкретних заходів.

По-четверте, цифрові платформи дають змогу створювати треки дипломатії, які залучають недержавних акторів, експертів, та громадянське суспільство до процесів конфліктного врегулювання. Соціальні мережі можуть слугувати платформами для обговорення важливих питань і формування громадської думки, що може вплинути на позиції урядів.

Варто зазначити, що ефективність цифрової дипломатії значною мірою залежить від її інтеграції з традиційними дипломатичними методами. Онлайн-комунікація, хоч і забезпечує швидкість і широкий охват аудиторії, не може повністю замінити офіційні переговори, зустрічі та дипломатичні місії. Традиційна дипломатія дає змогу вести конфіденційні перемовини, що часто є ключовим фактором у досягненні компромісу між сторонами конфлікту.

Отже, цифрова дипломатія має величезний потенціал для публічної дипломатії загалом і для поліпшення процесів конфліктного врегулювання зокрема. Використання новітніх технологій може сприяти швидшому реагуванню, залученню громадськості та підвищенню прозорості. Проте важливо враховувати ризики, пов'язані з дезінформацією та кібербезпекою, і розробляти стратегії для їх подолання. Успішна цифрова дипломатія вимагатиме зусиль з боку держав, міжнародних організацій та громадськості для створення сприятливого середовища для мирного врегулювання конфліктів.

Джерела та література

1. Володимир Зеленський: [офіційний акаунт Володимира Зеленського]. X (Twitter). URL: <https://x.com/zelenskyuua>
2. Краснопольська Т. М., Милосердна І. М. Цифрова дипломатія як основа нової публічної дипломатії. *Актуальні проблеми політики*. 2022. № 69. С. 13–20. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/69_2022/2.pdf
3. Note to Correspondents – on Ukraine (Zaporizhzhia). *United Nations*. 15.08.2022. URL: <https://www.un.org/sg/en/content/sg/note-correspondents/2022-08-15/note-correspondents-ukraine-%28zaporizhzhia%29>
4. Rashica V. The Benefits and Risks of Digital Diplomacy. *SEEU Review*. Vol. 13(1). 2019. P. 75–89. URL: <https://surl.gd/zrmovb>

Кривдюк Карина

Донецький національний університет імені Василя Стуса

КЛІМАТИЧНА ДИПЛОМАТІЯ ЯК НОВИЙ ВИМІР МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Ключові слова: кліматична дипломатія, міжнародні відносини, екологічна безпека, глобальне потепління, міжнародне співробітництво.

Keywords: climate diplomacy, international relations, environmental security, global warming, international cooperation.

В умовах сучасних глобальних викликів, пов'язаних зі зміною клімату, значної актуальності набуває кліматична дипломатія як особливий напрям міжнародних відносин. Кліматична дипломатія поступово перетворюється з периферійного питання на ключовий чинник формування зовнішньополітичних стратегій

держав та діяльності міжнародних організацій. Зміна клімату впливає на всі аспекти міжнародних відносин – від економічної співпраці до питань безпеки, міграції та гуманітарної допомоги [4].

Термін «кліматична дипломатія» з'явився в міжнародному дискурсі відносно нещодавно – на початку XXI століття, коли стало очевидним, що традиційні підходи до вирішення глобальних екологічних проблем є недостатньо ефективними. За визначенням Європейської служби зовнішніх дій, кліматична дипломатія – це сукупність дипломатичних зусиль, спрямованих на просування кліматичних цілей через переговори, адвокацію та зовнішньополітичні інструменти [5]. Цей напрям дипломатії охоплює широкий спектр діяльності – від багатосторонніх переговорів щодо зменшення викидів парникових газів до двосторонніх проєктів з адаптації до кліматичних змін.

Важливими віхами у становленні кліматичної дипломатії стали прийняття Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (1992), Кіотського протоколу (1997) та Паризької угоди (2015) [3]. Особливо значущим досягненням вважається Паризька угода, яка вперше об'єднала розвинені країни та країни, що розвиваються, спільною метою утримання глобального потепління на рівні «значно нижче 2 °C», порівняно з доіндустріальним періодом [3]. Принципово новим елементом стала відмова від жорсткого розподілу зобов'язань між різними категоріями держав на користь добровільно визначених національних внесків, що дало змогу залучити до кліматичного режиму більшість країн світу.

Кліматична дипломатія відрізняється від традиційної дипломатії кількома ключовими особливостями. По-перше, вона має міждисциплінарний характер, поєднуючи політичні, економічні, наукові та технологічні аспекти. По-друге, вона передбачає залучення широкого кола недержавних акторів – від бізнесу та неурядових організацій до наукових установ та місцевих спільнот. По-третє, кліматична дипломатія орієнтована на довгострокові цілі, що потребує розробки відповідних механізмів імплементації та контролю [4].

Європейський Союз є одним зі світових лідерів у сфері кліматичної дипломатії. Зелений курс ЄС (англ. *European Green Deal*), ухвалений у 2019 р., передбачає досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року та інтеграцію кліматичних цілей у всі сфери внутрішньої та зовнішньої політики [1]. ЄС активно використовує економічні інструменти для просування кліматичних цілей, зокрема механізм вуглецевого коригування імпорту (СВАМ), який має набути чинності з 2026 р. Цей механізм передбачає оподаткування імпортованих товарів із високим вуглецевим слідом, що стимулюватиме торговельних партнерів ЄС впроваджувати власні заходи з декарбонізації [1].

КНР як найбільший емітент парникових газів у світі поступово перетворюється на важливого гравця у сфері кліматичної дипломатії. У вересні 2020 р. президент Сі Цзіньпін оголосив про мету досягнення вуглецевої нейтральності до 2060 року. Китайська кліматична дипломатія характеризується прагматичним підходом та акцентом на економічних можливостях, пов'язаних із розвитком зелених технологій [2].

Для України питання кліматичної дипломатії набуває особливого значення в контексті європейської інтеграції та післявоєнного відновлення. Участь у між-

народних кліматичних процесах дає змогу нашій державі не лише долучитися до вирішення глобальних проблем, але й отримати доступ до зелених фінансів та технологій, необхідних для модернізації економіки [1]. Водночас впровадження політики декарбонізації відповідно до Європейського зеленого курсу є важливою умовою для поглиблення економічної інтеграції з ЄС [1].

Кліматична дипломатія стикається з низкою викликів, серед яких виділимо такі:

- 1) подолання розриву між амбітними цілями та реальними діями держав;
- 2) забезпечення справедливого розподілу кліматичного фінансування між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються;
- 3) інтеграція кліматичних цілей з іншими цілями сталого розвитку;
- 4) розробка ефективних механізмів моніторингу та верифікації виконання кліматичних зобов'язань [4].

Перспективними напрямками розвитку кліматичної дипломатії є посилення взаємозв'язку між кліматичною та безпековою політиками, розвиток регіональних кліматичних ініціатив та інтеграція кліматичних цілей у торговельні угоди. Особливої уваги заслуговує питання кліматичної справедливості, яке передбачає врахування історичної відповідальності та різного рівня розвитку держав під час розподілу зобов'язань із протидії зміні клімату.

Отже, кліматична дипломатія є динамічним та перспективним напрямом міжнародних відносин, який поступово трансформує традиційні підходи до міждержавної взаємодії. Вона сприяє формуванню нової, більш інклюзивної моделі глобального управління, орієнтованої на досягнення довгострокових цілей сталого розвитку та забезпечення екологічної безпеки. Успіх кліматичної дипломатії залежить від здатності міжнародної спільноти подолати політичні, економічні й технологічні бар'єри на шляху до декарбонізації та адаптації до змін клімату.

Джерела та література

1. Європейський Зелений Курс. *Екодія*. 8 травня 2023 р. URL: <https://surl.li/vuaocr>
2. Коломієць В. Китай за обсягом викидів парникових газів обігнав всі розвинені країни разом узяті. *Hromadske*. 7 травня 2021 р. URL: <https://surl.li/byeatv>
3. Хмарна О. Як країни домовилися рятувати світ і підписали Паризьку угоду. *Екодія*. 29 листопада 2019 р. URL: <https://surl.gd/yanjjw>
4. Hardt J. N. The United Nations Security Council at the Forefront of (Climate) Change? Confusion, Stalemate, Ignorance. *HAL Open science ouverte*. 28 Jan 2022. URL: <https://surl.gd/prwppg>
5. The EU climate diplomacy action plan – Interview with EEAS Adviser Pascal Delisle. *Climate Diplomacy*. 7 Jun 2017. <https://surl.li/ghfdgn>

СТРАТЕГІЧНИЙ ГУМОР У МІЖНАРОДНИХ КОМУНІКАЦІЯХ

Ключові слова: гумор, стратегічний гумор, міжнародні комунікації, Ілон Маск, Борис Джонсон.

Keywords: humour, strategic humour, international communications, Elon Musk, Boris Johnson.

Міжнародні комунікації – важливий складник сучасних міжнародних відносин, дипломатії та бізнесу. Ефективним засобом налагодження контактів, створення довіри та зменшення напруги між сторонами, що комунікують між собою, є гумор і особливо його різновид – стратегічний гумор. Як інструмент покращення відносин, він вимагає особливого розуміння етичних аспектів і культурних особливостей з метою уникнення конфліктних ситуацій.

Тему гумору в дипломатії у своїх роботах розглядають І. Вялков, В. Самойленко, К. Ластовка та В. Самохіна. Дослідники Д. Чернобров і В. Пурбахрами більше зосереджують свою увагу на стратегічному складнику гумору.

Мета повідомлення полягає в розкритті концепції «стратегічний гумор» та виявленні особливостей його застосування в міжнародних комунікаціях на прикладах його використання світовими лідерами.

Гумор – зрозумілий мовний інструмент, що зосереджений на донесенні ключових елементів повідомлення. Жарти доволі легко запам'ятовуються, швидко розповсюджуються та полегшують кризову ситуацію. Завдяки миттєвому індикатору, а саме безпомилковій емоції – посмішці, результат гумору видно одразу. За допомогою гумору можна легко отримати бажаний відгук в аудиторії, а отримані емоції дадуть відповідь, чи стратегія є влучною.

Новим трендом у дослідженні взаємовпливу гумору й суспільних комунікацій є дискусія про стратегічний гумор. Під стратегічним гумором розуміється використання гумору державами та проксі-акторами з метою просування власних інтересів та інтерпретації спірних подій на міжнародній арені як для внутрішньої, так і для закордонної аудиторії [4]. Отже, в умовах наявності різноманітних каналів комунікації це явище може бути імплементованим доволі ефективно і навіть ненав'язливо.

Концепція стратегічного гумору виокремлює два ключові аспекти:

- 1) застосування гумору як своєрідної стратегії у сфері комунікації, яка передбачає вирішення спірних міжнародних питань на користь конкретної сторони;
- 2) використання гумору виключно через його здатність емоційної залученості аудиторії.

По суті, стратегічний гумор не лише описує конкретну подію, а й вплітає її в широкий політичний сценарій. Він фактично здійснює вплив на публічну дипломатію, використовуючи конструювання, певну невизначеність, здійснюючи емоційний обмін повідомленнями та відстоюючи претензії за правду. На думку Д. Черноброва, такий гумор дає змогу міжнародним акторам протиставляти узагальненій міжнародній думці власну правду, водночас використовуючи не лише

фактичні докази, а й власний гумористичний стиль [3]. Це створює можливість ефективного поєднання гумору з креативними індустріями, які є органічним складником публічної дипломатії.

Стратегічний гумор стає елементом політичної комунікації, маючи різні цілі, наприклад:

- дипломати використовують гумор для успішного проведення переговорів / зустрічей;
- доповідачі зазвичай застосовують гумор з метою проведення цікавих та інтерактивних презентацій / доповідей;
- лідери держав вдаються до гумору з метою продемонструвати свою людяність, близькість до народу, високий інтелект і впевненість у собі [4], а також отримати задоволення від роботи, краще запам'ятати матеріал, мати уявлення про цінності та норми аудиторії, з якою співпрацюють [6].

Аналізуючи роль стратегічного гумору, варто згадати Ілона Маска, егоцентричність і використання стратегічного гумору якого останнім часом помітні усім. Контекстний гумор для конкретної ситуації став своєрідним стилем Ілона. Як один із найвпливовіших інноваторів та бізнесменів сучасного світу, Маск зазначив: «Потрібно робити людей щасливими, взамін вони писатимуть про вас історії, як наслідок, не потрібно витрачати шалені гроші на рекламу» [7].

Глобальна науково-дослідна і консалтингова компанія АСТ розглядає кейс Ілона Маска як унікальний і такий, що є чудовою ілюстрацією використання стратегічного гумору. На думку представників АСТ, це разом із незвичним стилем спілкування робить його найвпливовішим бізнесменом, оскільки Ілон може збільшити продажі та налагодити комунікацію з клієнтами, що втілюється у його фінансових показниках. Сюди ж можна додати політичне лідерство, хоч і неформальне, оскільки Маск наразі є сильною політичною фігурою, особливо в очах громадськості та за бажання може зробити «політичну погоду». Не менш важливим є те, що це характеризує його як оптимістичного підприємця, який не засмучується навіть у разі невдачі, а навпаки, намагається з цього пожартувати [7].

Однак своєрідне використання Маском стратегічного гумору має наслідком і гучні скандали. Наприклад, після замаху на тодішнього експрезидента та кандидата у президенти Дональда Трампа під час президентських виборів США у липні 2024 р., як його затятий фанат, Ілон вирішив опублікувати пост, який, в його уяві, мав абсолютно жартівливий контекст. У своєму дописі Маск порушив питання: «Чому хочуть вбити Трампа? Чому ніхто не намагається вбити Камалу?» [1]. Така публікація шокувала усіх, зокрема й Білий дім, оскільки це виглядало, як пряма погроза одному з кандидатів у президенти. На шквал коментарів Ілон відповів тим, що це був жарт, а згодом видалив пост, додавши, що публікація стала не смішною, оскільки люди не розуміють контексту. Однак ситуація зазнала значної критики і була розцінена як політичне насилля [1].

У якості іншого прикладу стратегічного гумору можна розглянути поведінку Бориса Джонсона, який перетворив гумор на «валюту своєї політики» [5]. Його політичні виступи часто описуються як неполітичні, оскільки в них постійно домінують жести й гумор, проте вони є високопрофесійними щодо його творців та стратегій сучасного контенту, як стверджує Д. Бек [2].

Як доволі комедійна персона, перш ніж стати прем'єр-міністром, Борис використовував жарти, чим відрізнявся від своїх колег у політиці. Гумор став своєрідною стратегією Джонсона для того, щоб піднятися на політичну вершину, і свідомо прорахованою стратегією, яка була необхідна для того, щоб сміялися з ним, а не з нього, його недоліків чи явних помилок. Використання жартів було частиною стратегії для отримання виборчого мандата Бориса Джонсона [5].

Значна частина політичних лідерів продовжує вважати, що місце Джонсона – на сцені, де б він розважав та відволікав людей. Його порівнюють із дитиною за його жарти та незрозумілі дії, а також уміння потрапляти в скандали, адже він відкрито висміював політичних лідерів [8].

Отже, можна зробити висновок, що стратегічний гумор – це потужний механізм у міжнародних комунікаціях, який сприяє налагодженню діалогу, встановленню позитивних відносин та підвищенню ефективності комунікації. В умовах постправди завдяки масовому залученню соціальних мереж і медіа, зростанню конвергенції новин і розваг стратегічний гумор виступає окремим інструментом комунікації у питаннях просування державних наративів і реалізації зовнішньої політики.

Джерела та література

1. Білий дім розкритикував «жарт» Ілона Маска про замах на кандидатів у президенти. *Укрінформ*. 04 червня 2025 р. URL: <https://surl.li/jgpywn>
2. Beck D. Humorous parodies of popular culture as strategy in Boris Johnson's populist communication. *The British Journal of Politics and International Relations*. 2024. Vol. 26(3). P. 830–847. URL: <https://surl.li/vahhse>
3. Chernobrov D. No laughing matter? How states use humour in public diplomacy. *LSE*. 09.07.2021. URL: <https://surl.li/ovoapk>
4. Chernobrov D. Strategic humour: Public diplomacy and comic framing of foreign policy issues. *The British Journal of Politics and International Relations*. 2022. Vol. 24(2). P. 277–296. URL: <https://surl.li/btlbak>
5. Glencross A. Political humour and the problem of taking Boris seriously. *UK Election Analysis Global Site*. 2019. URL: <https://surl.li/gbirel>
6. Pourbahrami V. Why Top Leaders use Humor in their Leadership Skills. *Humors that works*. URL: <https://surl.li/jkzjsm>
7. Mukeria M, Sitchinava T. Strategic Humor – New Trend in Business Communication. *Act-global*. 23 червня 2022 р. URL: <https://surl.li/fuwveb>
8. McTague T. The Tears of a Clown. *The Atlantic*. 24 січня 2022 р. URL: <https://salo.li/Ca14AC5>

ЖІНКИ У ДИПЛОМАТИЧНИХ ПЕРЕГОВОРАХ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Ключові слова: дипломатія, жіноче лідерство, переговори, конфлікт, миротворчість.

Keywords: diplomacy, women's leadership, negotiations, conflict, peacebuilding.

У сучасному світі жінки відіграють дедалі важливішу роль у міжнародній дипломатії та врегулюванні конфліктів. Під час російсько-української війни їхній внесок у мирні переговори, гуманітарну дипломатію та міжнародну адвокацію набуває особливого значення. Ця тема є актуальною з огляду на необхідність усебічного вивчення суспільних змін та історичних тенденцій, пов'язаних із залученням жінок до дипломатичних процесів [4, с. 15].

Одним із головних викликів є гендерні стереотипи, які досі існують у політичному та дипломатичному середовищі. Жінки, попри свою компетентність і професіоналізм, нерідко стикаються з недовірою та упередженістю, що обмежує їхню участь у переговорах. Другий виклик – це безпекові загрози. Багато жінок, які беруть участь у миротворчих ініціативах, працюють у зонах підвищеної небезпеки, де їм загрожують як фізичні, так і психологічні ризики. Також варто зазначити недостатнє представництво жінок на високих дипломатичних посадах. Хоча Україна демонструє позитивні тенденції щодо гендерної рівності, все ж у міжнародних переговорах домінують чоловіки, що зменшує можливість врахування гендерної перспективи у процесах ухвалення рішень.

Попри виклики, жінки відіграють значну роль у дипломатичних процесах, і їхній вплив зростає. Однією з ключових перспектив є активне залучення жінок до миротворчих ініціатив та переговорних груп. Дослідження показують, що участь жінок у переговорах сприяє досягненню довготривалих мирних угод. До того ж жінки часто зосереджуються на соціальних та гуманітарних аспектах конфлікту, що допомагає створювати більш комплексні рішення для відновлення миру. Їхня здатність вести переговори з урахуванням потреб постраждалого населення, зокрема жінок і дітей, сприяє більш інклюзивним і справедливим угодам. Це підтверджується міжнародним досвідом, де залучення жінок до переговорів підвищило їхню ефективність і довговічність.

У подальшому важливим напрямом є забезпечення рівних можливостей для жінок у дипломатії та зміцнення їхньої присутності на високих рівнях переговорного процесу. Створення відповідних освітніх програм, наставництва та підтримка з боку державних і міжнародних організацій дасть змогу посилити вплив жінок у сфері міжнародних відносин та сприятиме стійкому миру і безпеці [1, с. 256].

Ще однією важливою перспективою є розвиток міжнародного співробітництва, спрямованого на розширення можливостей жінок у дипломатії. Україна вже отримує підтримку від міжнародних організацій, як-от ООН та ЄС, які сприяють залученню жінок до переговорних процесів [2, с. 232]. До того ж вагомим

напрямом є посилення жіночого лідерства через освітні програми та дипломатичні тренінги. Формування нового покоління жінок-лідерів допоможе забезпечити більш справедливе представництво в міжнародній політиці.

Залучення жінок до дипломатичних переговорів під час російсько-української війни є важливим етапом у розвитку українського суспільства та його інтеграції в глобальні процеси. Подолання викликів, пов'язаних із гендерною нерівністю, сприятиме більш ефективному вирішенню конфліктів та забезпеченню стабільного миру в регіоні. У перспективі активна участь жінок у переговорах зміцнить демократичні цінності та сприятиме стійкому розвитку суспільства [3, с. 45].

Роль жінок у дипломатичних переговорах під час російсько-української війни є ключовою для досягнення стійкого миру та врегулювання конфлікту. Їхня активна участь сприяє врахуванню різноманітних соціальних, гуманітарних та безпекових аспектів під час переговорних процесів. Жінки-дипломати відіграють вирішальну роль у посередництві, гуманітарній допомозі та міжнародній адвокації, що зміцнює позиції України на світовій арені.

Подальше розширення участі жінок у дипломатії потребує підтримки з боку держави та міжнародних організацій. Важливим напрямом є створення спеціалізованих програм підготовки та підвищення кваліфікації жінок у сфері міжнародних відносин. До того ж розширення можливостей для кар'єрного зростання жінок у дипломатичних структурах сприятиме досягненню гендерного балансу та посиленню ефективності переговорних процесів.

Джерела та література

1. Матяш І. Б. Жіноче обличчя української дипломатії: нариси, спогади, інтерв'ю. Книга 1. Житомир: ТОВ «Видавничий дім "Бук-Друк"», 2024. 300 с.
2. Савенко В. Роль жінок у прийнятті рішень та вирішенні збройних конфліктів, їхня участь у миротворчих операціях. *Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в Україні: сучасні досягнення та перспективи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченій 25-й річниці з дня прийняття Конституції України та 30-й річниці проголошення незалежності України* (м. Дніпро, 10–11 черв. 2021 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. С. 231–233.
3. Татарнікова В. О. Особливості участі жінок у конфліктних та мілітарних процесах в Україні з 2013 року. Київ: КПП ім. Ігоря Сікорського, 2019. 89 с.
4. Федорова Г. Роль дипломатії під час воєнного стану. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2022. Т. 25, № 5. С. 10–17.

СЕКЦІЯ 4

ІСТОРІЯ В КОНТЕКСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПОНЕНТИ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Штагер Тетяна

Горлівський інститут іноземних мов

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Дніпро)

ІДЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КОНЦЕПЦІЇ «РУССКОГО МИРУ»: ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ТА СУЧАСНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Ключові слова: «русский мир», походження, панславізм, геополітика, пострадянський простір.

Keywords: «russian world», origins, pan-slavism, geopolitics, post-soviet space.

Після падіння Константинополя в 1453 р. Московське князівство почало формувати ідею «Третього Риму» як спадкоємця православної Візантії. Це було підкріплено шлюбом Івана III із Софією Палеолог, племінницею останнього візантійського імператора. Московська еліта розглядала це як знак передачі духовної та політичної місії від Візантії до Московії. Доктор філософії з політичних наук Лондонського університету Р. Данкан наголошує: «Ідея Москви як Третього Риму стала основою ідеологічного самовизначення Московії, обґрунтовуючи її право на духовне лідерство серед православних народів» [9, с. 214]. Ця концепція була спрямована на утвердження Москви як єдиного центру православ'я, що протистояв католицькому Заходу.

У XIX столітті ідея трансформується у панславізм – ідеологію, що проголошувала культурну, історичну та духовну єдність слов'янських народів. Російська імперія використовувала панславізм для об'єднання слов'янських народів під своїм контролем, підкреслюючи їх спільну спадщину та православну віру. Д. Хомяков, один із провідних ідеологів того часу, стверджував, що Росія має особливу місію серед слов'ян, виступаючи їхнім захисником і провідником [3, с. 45].

Відомий американський історик та політолог Тімоті Снайдер зазначає: «Панславізм не тільки зміцнював ідеологічний фундамент імперії, але й ставав виправданням для її територіальних амбіцій» [1, с. 172]. У XX столітті ця ідея відроджується в радянському контексті через концепцію «дружби народів», що мала на меті консолідацію багатонаціонального Радянського Союзу.

У XXI столітті концепція «русского миру» набуває нового розвитку завдяки активній підтримці Російської православної церкви (РПЦ). Вона слугує ключовим елементом у створенні ідеології духовної єдності народів, які раніше входили до складу Російської імперії чи СРСР. Патріарх Кирило часто акцентує на ідеї «спільної духовної спадщини», стверджуючи, що Росія, Україна та Білорусь утворюють єдиний цивілізаційний простір. Доктор історичних наук В. Яремчук підкреслює: «Концепція “русского миру” та пов'язані з нею терміни “Малоросія” і “Новоросія” були предметом дослідження таких науковців, як С. Адамович з Прикарпатського університету ім. Василя Стефаника, А. Бойко з Інсти-

туту журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка та П. Павленко з Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. У своїх роботах вони підкреслювали штучний характер нав'язування цих домінант українському суспільству через російські медіа та мережу УПЦ МП» [6]. Ця риторика має на меті посилити легітимність геополітичних амбіцій Росії. Стрімкого поширення концепція «русского миру» набула після 21 червня 2007 р.: у зв'язку з указом Президента Російської Федерації В. Путіна № 796 було створено фонд «Русский мир» [6].

Концепція «русского миру» є не лише культурно-релігійною ідеологією, але й ключовим інструментом гібридної війни Росії проти України. Вона забезпечує виправдання агресивних дій, як-от анексія Криму та війни на Донбасі, через наративи про «захист російськомовного населення» та «історичну справедливість». Як зазначає Тімоті Снайдер, «русскій мир» стає ідеологічним підґрунтям для поширення впливу Росії та виправдання її територіальних амбіцій [1, с. 173]. Це також підтверджується аналітичними дослідженнями американського історика, політолога, Олександра Мотиля, який описує ідеологію «русского миру» як частину політики дестабілізації суверенних держав пострадянського простору [8, с. 256].

Концепція «русского миру» активно використовується в геополітичній стратегії Росії для повернення свого впливу на пострадянські держави. Наприклад, анексія Криму в 2014 р. була виправдана наративами про «захист російськомовного населення» та «історичну справедливість». Ці самі аргументи використовуються для втручання у внутрішні справи України, Молдови, Грузії та інших країн. Як пише данський історик Копенгагенського університету М. Суслов, «ідея «русского миру» перетворилася на ідеологічне виправдання для агресивних дій Росії, спрямованих на створення сфер впливу» [2]. Така політика супроводжується інформаційними кампаніями, які поширюють ідеологію «русского миру» через ЗМІ, освітні програми та релігійні структури.

Концепція «русского миру» є багатовимірним ідеологічним явищем, яке має глибоке історичне коріння та сучасну геополітичну значущість. Вона базується на історичних наративах про духовну місію Москви як «Третього Риму» та прагненні до культурної й політичної єдності слов'янських народів. У сучасному контексті ця концепція слугує інструментом легітимізації зовнішньополітичних амбіцій Росії, активно підтримується Російською православною церквою та використовується для впливу на пострадянському просторі. Водночас вона стає основою для інформаційних кампаній, спрямованих на підтримку імперських претензій та збереження контролю над колишніми республіками СРСР.

Отже, «русскій мир» залишається ключовим елементом у стратегії Росії щодо зміцнення свого впливу як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях.

Одним із ключових аспектів концепції «русского миру» у XXI столітті є її роль у гібридній війні Росії проти України, ідеологія використання для легітимізації територіальних претензій, виправдання воєнної агресії та проведення інформаційних проблем. Концепція «русского миру» стає основою впливу на пострадянські держави та інструментом дестабілізації регіону.

Джерела та література

1. Снайдер Т. Криваві землі: Європа поміж Гітлером та Сталіним: монографія. Київ: Грані-Т, 2011. 448 с.
2. Суслов М. Концепція «русского мира»: пострадянська геополітична ідеологія та логіка «сфер впливу». *Геополітика*. 2018. Т. 23(2). С. 330–353. DOI: 10.1080/14650045.2017.1407921.
3. Хомяков Д. Про слов'янську єдність і роль Росії. Москва: Імператорська друкарня. 1856. 576 с.
4. Указ Президента Российской Федерации «О создании фонда “Русский мир”». URL: <https://docs.cntd.ru/document/902047878> (дата звернення: 24.01.2025).
5. Якубова Л. Д. Рашизм. Звір з безодні / НАН України. Ін-т історії України; передм. Валерій Смолій. Київ: Академперіодика, 2023. 315 с.
6. Ярмчук В. РПЦ на Донбасі як інструмент інформаційно-пропагандистської політики Російської Федерації. Способи і форми протидії держави і суспільства церковно-релігійній деструкції. *Донбас у системі інформаційної безпеки держави: регіональні особливості, зовнішні виклики, інструменти боротьби з антиукраїнською пропагандою*. Аналітична доповідь. Київ, 2015. С. 124.
7. Постанова «Про Заяву Верховної Ради України «Про використання політичним режимом російської федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненавистницьких». *Верховна Рада України / Законодавство України*. 02 травня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3078-20#Text>
8. Chatham House. Russia's Use of Soft Power in the Post-Soviet Space. *Policy Brief*. 2020.
9. Duncan P. J. S. Russian Messianism: Third Rome, Holy Revolution, Communism and After. London: Routledge, 2000.

Hnyp Yevhenii

University of Wrocław

MUSCOVITE-UKRAINIAN WARS IN HISTORY AND MODERNITY

Ключові слова: історія, українсько-російські відносини, козаки, Річ Посполита, війна за незалежність України.

Keywords: history, Ukrainian-Russian relations, cossacks, Polish-Lithuanian Commonwealth, Ukrainian war of independence.

В історії знайдеться чимало збройних конфліктів, у яких українці на боці інших держав билися проти московитів. Найбільше можливостей схрестити мечі створили війни під знаменням Великого князівства Литовського, Руського і Жемайтського. Литовські князі Гедимін та його син Ольгерд протягом XIV ст. зібрали під своїм пануванням левову частку руських земель [4, с. 63–64]. Натомість московські князі вирішили, що вони є єдиними повноправними володарями Русі і їхній святий обов'язок – об'єднати втрачені землі [1, с. 80]. Під таким ідеологічним прикриттям Московське та Литовське князівства сточили не одну війну, в яких українці брали участь також.

Литовсько-московська війна 1500–1503 рр. виявилася першою масштабною поразкою для Великого Князівства Литовського. Частина українських земель відійшла Московії, а князь Іван III прозвав себе «государем всія Русі» [1, с. 74]. Цікавою в цій війні є участь українців, оскільки бойові дії відбувалися за удільні князівства Сіверщини, а серед воєначальників були представники руських велико-

панських родів. В обороні Мстиславля брав участь прийдешній, один з перших організаторів українського козацтва Остап (Остафій) Дашкевич, а Костянтин Острозький, руський шляхтич, командував у битві над Ведрошою [3, с. 99]. В обох битвах русько-литовські сили зазнали поразки, Мстиславль було розграбовано й спалено, а Острозький потрапив у полон. Однак у 1507 р. під час битви під Оршею в наступній війні той самий Костянтин Острозький на чолі польсько-литовсько-руської армії розгромив московську, що стало вирішальною подією того конфлікту, й Литва змогла повернути частину захоплених московитами руських територій [3, с. 108].

Найуспішнішим проявом сили українців можна вважати війну між Річчю Посполитою та Московією 1609–1618 рр., коли Московське царство занепадало [2, с. 323–327]. До російської історіографії цей період увійшов під назвою «смута» через кореляцію подій, які негативно впливали на стан країни [8, с. 46]. Через нездатність подолати скруту місцеві бояри запросили польського королеви́ча Владислава Вазу на трон царя. У перспективі це мало призвести до унії Польщі, Литви й Московії, однак колаборанти були усунені самим королем Сигізмундом III Вазою, прагнучи власноруч обійняти владу в підкореному краї. Поляків вигнали з Москви, а Міхаїл Романов був обраний як новий цар у 1613 р. [2, с. 349–350].

Молодий Ваза вирішив організувати похід на Москву у 1617 р., інспірований вдалими нападами Лісовського в глибині царства. Початково військо Речі Посполитої здобувало перемогу практично без складнощів, але потім забракло ресурсів для подальшої війни. Тоді Владислав отримав допомогу від Війська Запорозького. Протягом 1618 р. на чолі з Петром Конашевичем-Сагайдачним 20-тисячне козацьке військо пробралось на територію Московії, захопило найукріпленіші фортеці, пройшлося по містах та селах, чинячи величезну шкоду царству. Осінню Сагайдачний отримав листа від Владислава Вази з наказом доєднатися до нього в поході на столицю. Козаки влаштували рейд на околиці, що змусило московитів підписати не вигідне для них Деулінське перемир'я. Перемоги козаків стали можливими завдяки глибокій кризі Московії [5, с. 374–377].

Водночас українці найбільшу шкоду понесли від московитів у період власної Руїни. Повстання Хмельницького, що було спрямоване проти Речі Посполитої й утисків польською, католицькою шляхтою православних мешканців, призвело до союзу з Москвою у 1654 р. Не всім ідея такого зв'язку сподобалася, проте це був вимушений крок для перемоги у повстанні. Коли гетьман помер, козацтво поділилося на різні групи, які шукали допомоги у поляків, московитів, турків та кримських татар. Часом союзи ламалися, що призводило до конфлікту з іншою стороною. Так, Іван Виговський, оскільки московити підтримували антигетьманські повстання, змушений був повернутися до Речі Посполитої й укласти Гадяцький договір, що поклало початок війні 1658–1659 рр. з Московією. Непопулярний союз із Польщею, недавнім ворогом, призвів до розколу суспільства, і попри розгромну перемогу козаків і кримських татар у битві під Конотопом, міжусобиці знівелили здобуте на війні, й Україна була поділена на дві васальні території між Москвою та Варшавою внаслідок Андрусівського перемир'я [7, с. 255].

Іван Мазепа спробував розірвати залежність, укладаючи союз зі шведським королем Карлом XII у 1708 р. Невдала змова відбувалася за закритими дверима і для більшої частини суспільства стала несподіванкою. Зусиллям російських діячів Мазепу запам'ятали як зрадника царя, хоча той понад усе прагнув звільнити Україну від Росії, Польщі, Швеції, будь-кого [6, с. 158–184]. Протягом двох наступних століть спалахували нові повстання проти російського та польського гніту, однак жодне не увінчалось бажаною перемогою.

Війна за незалежність 1917–1921 рр. мала дещо спільне з періодом Руїни: українці знову стали жертвою власних конфліктів, недалекоглядної політики, знову опинилися під владою росіян. Петлюра і Скоропадський, дві особи з кардинально різним баченням устрою України, вели боротьбу за владу; держави Антанти, союзники Російської імперії, були негативно налаштовані до незалежної України після укладення Берестейського миру й підтримували білогвардійців Денікіна у спробі відновити імперію; Махно здобував прихильність селян на півдні, створюючи анархічне суспільство, Вільну територію, яка виступала проти будь-якої форми державності, в тому числі української. Цей епізод завершився окупацією більшовиками, черговими репресіями українців, розстріляним відродженням, Голодомором.

Сучасна російсько-українська війна не схожа на будь-яку іншу. Українці мають суверенну державу та вперше підтримку міжнародної спільноти на такому рівні. Важливим є розуміння українців, ким насправді є ворог – не сусід із відмінними політичними поглядами, а росіянин, який прийшов зі зброєю в руках, щоб підкорювати всіх українців незалежно від особистої ідеології. Проте політична нестабільність і внутрішні конфлікти можуть створити ризики для державності, нову Руїну, а тоді росіянам буде легко захопити та повторити все зло, яке вони заподіяли колись.

Джерела та література

1. Pipes R. *Rosja carów*. Warszawa: Bellona. 2022. 355 s.
2. Wójcik Z. *Historia powszechna XVI–XVII wiek*. Warszawa: PWN. 1991. 609 s.
3. Бантыш-Каменский Д. Н. *История Малой России от водворения Славян в сей стране до уничтожения Гетманства*. Киев–Санкт-Петербург–Харьков: Южно-рус. кн-во Ф. А. Иогансона. 1903. 609 с.
4. Грушевський М. С. *Історія України-Руси*, Т. 4. Київ: Наукова думка. 1993. 535 с.
5. Грушевський М. С. *Історія України-Руси*, Т. 7. Київ: Наукова думка, 1995. 624 с.
6. Субтельний О. М. *Мазепинці: Український сепаратизм на початку XVIII ст.* Київ: Либідь, 1994. 240 с.
7. Яковенко Н. М. *Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст.* Київ: Генеза, 1997. 380 с.
8. Платонов С. Ф. *Смутное время: Очерк истории внутреннего кризиса и общественной борьбы в Московском государстве XVI и XVII веков*. Петроград: Время, 1923. 168 с.

УКРАЇНА ТА РОСІЯ: МІФ ПРО «БРАТНІ НАРОДИ»

Ключові слова: братні народи, російська пропаганда, імперіалізм, малоросійство, історична ідентичність.

Keywords: fraternal nations, Russian propaganda, imperialism, Little Russian identity (Malorossianism), historical identity.

Концепція «братніх народів» століттями використовувалася в російській імперській та радянській пропаганді для виправдання політичного, культурного та військового домінування над Україною. Ідея про братні народи з'явилася в часи пізнього сталінізму після Другої світової війни і остаточно утвердилася після «відзначення» 300-річчя Переяславської ради у 1954 році. Саме тоді виникла ця міфологема про російський народ як старшого брата й український народ як молодшого брата [1]. Такий термін формувався і поширювався через спалювану історіографію, яку видавали за офіційну пропаганду та масову культуру, створюючи хибне уявлення про нібито спільне історичне коріння, невіддільний зв'язок і природну єдність українського та російського народів. Однак ці наративи з російської сторони не лише викривляють реальну історію відносин між двома націями, а й слугують ідеологічним обґрунтуванням для політики імперіалізму та агресії з боку Росії.

Міф доволі добре зрежисовано радянськими «сценаристами» з різних внутрішніх органів, спецслужб і пропагандистських ЗМІ. У Росії, скажімо, такими брудними речами займаються навіть політики та високопосадовці. Вони часто використовують концепцію «братніх народів» у своїй риторичі. Наприклад, президент Росії Володимир Путін неодноразово згадував про «братні народи» у своїх промовах. У 2021 р. він заявив, що українці та росіяни – це «один народ». Ця маніпуляція використовується для обґрунтування та виправдання політичних дій Росії щодо сусідніх країн. Путін: «Я не вважаю, що український народ – недружній. Я вважаю, що українці й росіяни – це взагалі один народ» [8]. Наступним прикладом є заява заступника голови Ради безпеки Росії Дмитра Медведєва у лютому 2024 р. про те, що росіяни та українці є «одним народом», а термін «братні народи» з'явився лише у XX столітті після розпаду СРСР. Далі ж він вказує на майже тисячоліття єдності двох народів, як єдиного цілого. Про благородне визволення українців від поляків, литовців та інших загарбників. Ну і звичайно, закріпив він свої наративи прикладами української інтелігенції, яка буцімто була лояльною до всього російського. Особливо важливим було зазначити Тараса Шевченка. Медведєв тут розкрив його, як українця, що любив та писав російською. Так його ідея змінює термін «братні народи» на один «великий народ» із багатолітньою історією [5].

Українці та росіяни не є «братніми» народами, а тим паче – не «єдиним народом». Хоча це здається очевидним, іноді доводиться пояснювати це, спираючись на базові аргументи. Наприклад, кожен із цих народів має власну унікальну історію формування та соціокультурного розвитку, причому в багатьох ас-

пектах їх відмінності є разючими. Навіть більше, протягом історії між українцями та росіянами відбувалося чимало воєн, які аж ніяк не можна назвати «братніми» чи «громадянськими». Це були зіткнення двох окремих народів, де один – російський – постійно намагався знищити інший – український [9].

Історію правильно було б почати з Києва. Саме тут у IX столітті виникла середньовічна держава Русь. Упродовж наступних століть Руссю у широкому сенсі називали всі землі, що визнавали владу київських князів, проте у вузькому значенні цей термін стосувався насамперед середнього Подніпров'я навколо Києва. Північно-східні території, де пізніше постало Московське князівство, тоді називали Заліссям. Імперські амбіції Росії сформувалися значно пізніше. Після монгольської навали XIII століття історичні шляхи сучасної України та Росії остаточно розійшлися. Українські землі продовжували свій розвиток у європейському контексті, що включав демократичні традиції, самоврядування, дотримання європейського права, релігійну терпимість і повагу до приватної власності. Ці риси визначали політичну культуру місцевого населення та зберігалися в козацькій державі – Гетьманщині. Натомість північно-східні землі колишньої Русі стали частиною Золотої Орди. Політична культура Московського князівства формувалася під впливом ординських традицій, що передбачали беззаперечне підкорення правителю, абсолютне домінування держави, відсутність приватної власності на землю та общинний устрій [10].

Терміни «малоросія» і «великоросія» спочатку не мали таких емоційних сенсових відтінків, якими ми наділяємо їх тепер, коли здається, що малий – це поганий, нижчий, а тоді все було навпаки. Ці терміни виникли ще в XIV столітті в Константинополі, і кардинально з інших причин [6]. Тоді руська (Київська) метрополія вперше поділилася на дві частини: Київську і Галицьку. І в канцелярії Патріарха Константинопільського вигадали дві назви для двох її частин: одна Галицька, невелика, і друга – Київська, більша [11, с. 399, 402–403]. Але з XVIII сторіччя український народ сприймався в етнічному відношенні окремим від московського. Тому в козацьких літописах зазначалось, що Україна та Московія – це різні землі, населені різними народами і об'єднані єдиним царем, а тому українці мають безумовне право на свої «старовинні» привілеї та свободи. У XVIII ст. в російській мові поступово виникає поняття «малоросіяни», що починалось, як ознака географічного значення жителів України. І навіть на початку XIX ст. поняття «малорос» відображало населення України, пов'язане з росіянами спільним царем та релігією, та в жодному разі не зачіпало етнічного чи історичного контексту [3, с. 9–27]. Прийняття Гетьманщиною протекції російського царя загальмувало процес самовизначення українського народу. У 1720–1760-х рр. почала формуватися малоросійська свідомість, оскільки козацька еліта прагнула зрівнятися у правах із російським дворянством. Вона надавала перевагу становій ідентичності над політичною чи етнічною, що давало їй змогу легітимізувати свій соціальний статус у структурі Російської імперії та відкривало широкі кар'єрні можливості [4]. Прибічники малоросійської ідеї розглядали Російську імперію як свою державу, яку вони допомагали будувати, обґрунтовуючи прихильність до неї в тому числі і перемогами над ідеологічними ворогами України – Річчю Посполитою, Кримським ханством і Османською імпе-

рією [2, с. 46–79]. Російська держава підтримувала малоросійство як запоруку культурного і політичного провінціалізму, прибираючи залишки національної пам'яті та сентиментів [7, с. 523–528]. Великою мірою політика підтримки «малоросійства» гальмувала побудову української державності. Але деяким прошаркам інтелігенції все ж вдавалось відстоювати елементи національних цінностей. Михайло Драгоманов увів у вжиток термін «носії малоросійщини», про яких говорив: це зросійщені українці, національний характер яких утворювався під чужим тиском і впливом, що мало наслідком засвоєння переважно гірших якостей чужої національності і втрати кращих своїх. Тож це, напевно, єдиний аспект, на який справді можуть звертати увагу російські історики-пропагандисти. Проте навіть у вищезазначений період часу не всі українці підтримували «малоросійство», а якщо й підтримували, то робили це часто тільки заради соціального статусу та подальшої кар'єри.

Отже, концепція «братніх народів» є штучним міфом, створеним російською імперською та радянською пропагандою з метою виправдання культурного, політичного та військового домінування над Україною. Цей наратив використовувався для формування викривленого уявлення про історичну спільність українців і росіян, хоча реальні історичні процеси свідчать про їх окремішність. У сучасному світі цей міф використовується як ідеологічне обґрунтування російської агресії проти України. Однак історичні факти підтверджують: українці й росіяни – не «братні» народи, а самостійні нації з власною культурною ідентичністю та шляхом розвитку.

Джерела та література

1. Грицак Я. Ярослав Грицак: як виник міф про «братні народи»? *Український інститут національної пам'яті*. 2022. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/rosiysko-ukrayinska-viyna-istorychnyy-kontekst/yaroslav-grycak-yak-vynyk-mif-pro-bratni-narody>
2. Когут З. Українська еліта у XVIII столітті та її інтеграція в російське дворянство. *Коріння ідентичності. Студії ранньомодерної та модерної історії України*. «Критика». 2004. С. 46–79.
3. Котенко А. Л., Мартынюк О. В., Миллер А. И. «Малоросс»: эволюция понятия до Первой мировой войны. *Новое литературное обозрение*. 2011. С. 9–27.
4. Нагорна Л. П. Ідентичність національна. Енциклопедія історії України. Інститут історії України НАН України. 2005. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Identychnist_nacionalna
5. Никитина О. Медведев объяснил, почему русские и украинцы – не братские народы. *Взгляд*. 2024. URL: <https://vz.ru/news/2024/2/22/1254735.html>
6. Онищенко О. Задущливі обійми: як виник міф про три братні народи? *Куншт*. 2023. URL: <https://kunsht.com.ua/articles/zadushlivi-obijmi-yak-vinik-mif-pro-tri-bratni-narodi>
7. Панасюк Л. В. Ідентичність та білінгвізм в Україні. *Гілея: науковий вісник* / гол. ред. В. М. Вашкевич. ВІР УАН, 2011. Вип. 46. С. 523–528.
8. Семенченко В. Гривні в Москві та український прапор над Держдумою: Зеленський різко відповів на звинувачення Путіна. *Obozrevatel*. 2021. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/politics/grivni-v-moskvi-ta-ukrainskij-prapor-nad-derzhumoyu-zelenskij-rizko-vidpoviv-na-zvinuvachennya-putina.htm>

9. Чому українці й росіяни – не «братні» народи? *Ukrainer*. 2022. URL: <https://www.ukrainer.net/ne-bratni-narody/>
10. Чому українці та росіяни історично – не «братні народи»? *Український інститут національної пам'яті*. 2022. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/rosiysko-ukrayinska-viyna-istorychnyy-kontekst/chomu-ukrayinci-ta-rosiyany-istorychno-ne-bratni-narody-infografika>
11. Jean Darrouzès. *Notitiae episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae*. Paris, 1981. 538 p.

Стьопочкін Михайло

Запорізький національний університет

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ 1917–1921 РР. У НАЗВАХ ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИН ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ПЕРІОДУ НОВІТНЬОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2014–2025 РР.

Ключові слова: Українська Народна Республіка, Україна, Визвольні змагання, Збройні Сили України, Новітня російсько-українська війна.

Keywords: Ukrainian People's Republic, Ukraine, Liberation struggle, Armed Forces of Ukraine, Contemporary Russian-Ukrainian war.

Новітня російсько-українська війна (2014–2025) є своєрідним продовженням Визвольних змагань (1917–1921), адже у вказаних конфліктах конфліктуючими сторонами є дві країни – Україна та Росія. Історична пам'ять, яка залишилася з часів Визвольних змагань, справляє свій вплив на найменування українських військових частин у часи Новітньої російсько-української війни. Для українців неабияке значення в розбудові власних Збройних Сил становить військово-історична пам'ять та традиції, які закладалися впродовж усієї історії розбудови національного війська України.

Новітня російсько-українська війна (2014–2025) і Визвольні змагання (1917–1921) мають ознаки гібридних конфліктів. Російські путінське та ленінське політичні керівництва використовували в обох конфліктах невизнані проросійські квазідержавні формування. У Новітній російсько-українській війні – це «Д/ЛНР»; у Першій советсько-українській війні – «Донецько-Криворізька радянська республіка», «Одеська радянська республіка» та «Радянська республіка Тавриди». Проросійські квазідержавні утворення використовували військові формування з місцевих сепаратистів та з більшовиків.

Розбудова Збройних Сил новітньої України обґрунтована тією історичною спадщиною, яка їм дісталася від збройних формувань та регулярної армії Української Народної Республіки. Передусім така спадковість пояснюється не тільки збереженням військово-історичних традицій. Переїняття історичної військової спадщини від Української Народної Республіки демонструє, що новітня Україна має пряме державотворче продовження від Української Народної Республіки.

Варто зазначити про 131-й окремий розвідувальний батальйон імені полковника Євгена Коновальця. Ця військова частина була створена ще в часи гібридної фази Новітньої російсько-української війни (2014–2025) [2]. 1 жовтня 2023 р. батальйону присвоєно почесне найменування «імені полковника Євгена Коновальця» [3].

Євген Коновалець (1891–1938) ще студентом здійснював активну громадсько-політичну діяльність. Мобілізований до австро-угорської армії у часи Першої світової війни, дослужився до звання командира чети (взводу) в 19-му ландверному полку. У червні 1915 р. Коновальця було взято в російський полон і інтерновано в Царицин (Волгоград). Після Лютневої революції Євген Коновалець втік з полону до Києва, де розпочав служити розбудові українського війська [4, с. 41–53]. У січні 1918 р. Євгена Коновальця обрано командиром Галицько-Буковинського куреня Січових Стрільців – добровольчого збройного формування, створеного з військовополонених-галичан у Києві. Курінь боровий Київ у Першій советсько-українській війні (1917–1918); ліквідував січневий більшовицький заколот у Києві; охороняв очільників Центральної Ради. Бійці формування зарекомендували себе як здисципліновані та вишколені [4, с. 54–55].

Ще варто згадати про 26-ту артилерійську бригаду імені генерал-хорунжого Романа Дашкевича. Сама бригада була сформована у 2004 р. 6 травня 2019 р. бригаді присвоєно почесне найменування імені генерал-хорунжого Романа Дашкевича [5].

Роман Дашкевич (1892–1975) заснував у свої студентські роки молодіжне політичне товариство «Січові Стрільці – II». З 1915 р. служив старшиною артилерії в австро-угорській армії, в 1915 р. потрапив до російського полону. Пізніше долучився до розбудови збройних формувань УНР, зокрема її артилерійської складової [6, с. 40–44; 7, с. 133–134].

Також згадаємо 57-му окрему мотопіхотну бригаду імені кошового отамана Костя Гордієнка. Бригада була започаткована в жовтні 2014 р. під час гібридної фази Новітньої російсько-української війни. Створена на базі 1-ї спеціальної бригади територіальної оборони в місті Кропивницький. 6 травня 2019 р. бригаді присвоєно почесне найменування – «імені кошового отамана Костя Гордієнка» [14].

Постать кошового Костя Гордієнка є важливою не тільки через Новітню російсько-українську війну (2014–2025) та Визвольні змагання (1917–1921). Безпосередньо сам кошовий був учасником московсько-українських війн XVIII ст. Кошовий отаман Кость Гордієнко (?–1733) був кошовим отаманом Запорізької Січі. Він відкрито виступив проти російського самодержавства царя Петра I [8].

Ім'я Костя Гордієнка стосується і Визвольних змагань (1917–1921). Ще в серпні 1917 р. було українізовано 34-ий армійський корпус Російської армії і перетворено його на 1-ий Український корпус [6, с. 23]. У вир українізації потрапила Туркестанська дивізія, з якої було зукраїнізовано полк, який отримав назву «полк імені кошового Костя Гордієнка». Коли розпочалася Перша советсько-українська війна, полк, не відміну від багатьох інших українізованих частин, не розпався. Вояки полку залишили фронт, на який потрапили в часи Першої світової війни, і брали участь у захисті України від більшовицької інтервенції [6, с. 34; 9, с. 15–16].

Славетну пам'ять має 93-тя окрема механізована бригада «Холодний Яр», що була створена в далекому 1992 р. Сформована на базі 93-ї механізованої дивізії Збройних Сил України. Дислокувалася на Подніпров'ї та Запоріжжі. Стала першою військовою частиною, яка брала участь у миротворчих місіях. З початку гібридної фази Новітньої російсько-української війни бригада боронила До-

нецький аеропорт, звільняла Піски та брала участь в інших воєнних операціях [10].

«Холодний Яр», або Холодноярська республіка (1919–1922), охоплювала території сучасних Чигиринських та Кам'янських районів Черкаської області. Центр республіки знаходився в урочищі Холодний Яр, у Мотронинському Свято-Троїцькому монастирі. Очільники збройного формування республіки, брати Чучупаки, вели боротьбу проти більшовиків та білогвардійців. Повстанське керівництво визнавало чинним лише Українську Народну Республіку і йшло в бій під її прапором [11].

28-ма окрема механізована бригада імені Лицарів Зимового Походу має дуже унікальну історію формування. Вона бере свій початок від естонської армії. У 1940 р., коли Естонія була окупована советськими військами, естонська національна армія увійшла у склад Червоної армії і була розформована на полки. Один із таких полків, 21-ий стрілецький, опинився на теренах України. Згодом полку присвоїли назву 89-го гвардійського стрілецького. Місце дислокації полку було у сел. Чорноморське під Одесою. У 1992 р. полк перейшов до складу Збройних Сил України. У 1998 р. з цього полку була створена 28-ма окрема механізована бригада Збройних Сил України. Під час гібридної фази Новітньої російсько-української війни (2014–2025) бригада одразу вирушила на південь Донеччини утримувати державний кордон з Росією [12]. 23 серпня 2019 р. бригаді було присвоєно найменування «імені Лицарів Зимового походу» [13].

Згадка про Зимовий похід безпосередньо пов'язана з подіями Другої советсько-української війни (1918–1921). Під час війни, влітку 1919 р., Українська галицька армія спільно з армією Директорії розпочали сумісний похід проти більшовиків на Правобережжі України. Українські вояки вирушили у партизанський рейд більшовицькими тилами [1, с. 134–136].

Отже, бачимо, що увага до військово-історичної пам'яті Визвольних змагань є важливим ідейним чинником у найменуванні новітніх українських військових частин. Враховуючи сьогоденні історичні аналогії, Новітню війну України з Російською Федерацією, маємо логічні підстави звертатись до попереднього досвіду боротьби Української Народної Республіки з Російською Советською Республікою / Російською Соціалістичною Федеративною Советською Республікою. Передусім таке звернення до минулого сприяє більш чіткому усвідомленню боротьби проти російського ворога, яка триває і досі та мотивує до остаточної перемоги над ним. До того ж збереження військово-історичної пам'яті Української Народної Республіки і передання її військовим новітньої України має освітньо-просвітницьку мету.

Передання сучасним військовим України славетного минулого українського вояцтва збагачує їхню духовну та інтелектуальну скарбницю; показує, що українські вояки мають героїчний спадок попередніх борців за незалежність; унеможливорює забуття подвигу пращурів сьогоднішніми поколіннями.

Джерела та література

1. Турченко Ф., Каганов Ю., Турченко Г. Історія України (1914–1945): підручник для здобувачів вищої освіти ступеня бакалавра у галузі гуманітарних наук. Запоріжжя: «Гельветика», 2021. 368 с.

2. 131-й розвідбат – народжений війною. *Ukrainian Military Pages*. 06 червня 2019 р. URL: <https://web.archive.org/web/20190306111502/https://www.ukrmilitary.com/2016/04/131-orb-born-of-war.html>
3. Дим Н. В ЗСУ з'явився батальйон Євгена Коновальця: президент вручив почесні найменування і відзнаки. *Новинарня. Новини України, що воює*. 01 жовтня 2023 р. URL: <https://novynarnia.com/2023/10/01/v-zsu-zyavyvsya-bataljon-yevgena-konovalczya-prezydent-vru-chyv-pochesni-najmenuvannya-i-vidznaky/>
4. Коляда І., Куцик Р. Знамениті українці: Євген Коновалець. Харків: Фоліо, 2023. 126 с.
5. Президент України присвоїв 26 артилерійській бригаді почесне найменування «імені генерал-хорунжого Романа Дашкевича». *Житомирська обласна державна адміністрація*. 06 травня 2019 р. URL: <https://oda.zht.gov.ua/news/prezydent-ukrayiny-prysvoyiv-26-artylerskiy-brygadi-pochesne-najmenuvannya-imeni-general-horunzhogo-romana-dashkevycha/>
6. Стефанів З. Українські Збройні сили 1917–1921 рр. ч. 1: Доба Центральної Ради і Гетьманату. 2-ге видання. Вінніпег: СУВ, 1947. 119 с.
7. Тинченко Я. Офіцерський корпус армії Української Народної Республіки. Київ: Темпора, 2007. 536 с.
8. Станіславський В. Гордієнко Кость. *Енциклопедія історії України*: Т. 2: Г–Д / редкол.: Валерій Смолій та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2004. 688 с. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Gordienko_K
9. Тинченко Я. Новітні запорожці. Війська Центральної Ради, березень 1917 – квітень 1918: науково-популярне видання. Київ: Темпора, 2010. 112 с.
10. Андрійчук А. «Ніколи назад», – історія й бойові звичаї 93-ї ОМБр «Холодний Яр». *Ukrainer*. 7 вересня 2023 р. URL: <https://www.ukrainer.net/93-ombr-kholodnyy-yar/>
11. Мараєв В. Холодноярська республіка. 1921. *Енциклопедія історії України*: Т. 10: Т–Я / редкол.: В. Смолій та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2013. 688 с. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Kholodnoyarska_respublika_1921
12. Тинченко Я. За Україну, за Естонію. Незвичайна біографія 28 ОМБр ім. Лицарів Зимового походу. *Український тиждень*. 1 вересня 2022 р. URL: <https://tyzhden.ua/za-ukrainu-za-estoniiu-nezvychajna-biohraiia-28-ombr-im-lytsariv-zymovoho-pokhodu/>
13. Почесні найменування українських частин. *Militarnyi*. 23 серпня 2019 р. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/pochesni-najmenuvannya-ukrayinskyh-chastyn/>
14. Печерський А. Всеволод Петрів – творець Полку імені Костя Гордієнка: до 140-річчя від дня народження. *АрміяInform*. 14 січня 2023 р. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/01/14/vsevolod-petriv-tvorecz-polku-imeni-kostya-gordiyenka-do-140-richchya-vid-dnya-narodzhennya/>

Щеглов Андрій

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

ПРОПАГАНДА ТА АГІТАЦІЯ СТАЛІНСЬКОГО ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ ПРОТИ УПА ТА ОУН НА СТОРІНКАХ МІСЦЕВОЇ ПРЕСИ СТАНІСЛАВЩИНИ (1944–1945)

Ключові слова: інформаційна війна, преса, Станіславщина, тоталітарний режим, Організація українських націоналістів, Українська повстанська армія.

Keywords: information warfare, press, Stanislavshchyna, totalitarian regime, Organization of Ukrainian Nationalists, Ukrainian Insurgent Army.

У пропонованому дослідженні, зі урахуванням досягнень сучасної української історіографії, вперше у науковий обіг вводяться критично опрацьовані публікації обласної та районної преси Станіславської області періоду найактивнішої боротьби Червоної армії та репресивних структур сталінського тоталітарного режиму з відділами Української повстанської армії (УПА) загалом та членами Організації українських націоналістів (ОУН) особливо.

Разом зі традиційною для української історіографії 1990-х – початку 2020-х рр. увагою до вивчення радянської репресивно-каральної системи, на нашу думку, варто окремо аналізувати ідеологічно-пропагандистське забезпечення фактичної окупації Західної України Червоною армією за підтримки структур НКВС–НКДБ. У цьому контексті дослідницький інтерес становить комплекс тогочасних періодичних видань, які відновили / почали свій вихід в обласних та районних центрах західних областей Української РСР у 1944–1945 рр.

У сучасній українській історіографії наявні лише нечисленні публікації українських істориків та політологів на запропоновану тематику, переважно періоду повномасштабної російсько-української війни [1; 2; 15].

Основну джерельну базу пропонованої роботи становлять публікації обласної газети «Прикарпатська правда» та матеріали районної періодики – газети «Більшовицька правда» (Рогатин), «Наша перемога» (Кути), «Сталінська перемога» (Обертин), «Сталінським шляхом» (Надвірна).

Зайняття Червоною армією західноукраїнського регіону на завершальному етапі Другої світової війни супроводжувалось потужною пропагандистською кампанією, що мала змінити ідейно-політичні установки місцевого населення, забезпечити встановлення тотального ідеологічного контролю над духовним життям мешканців краю [1, с. 134]. Інформаційний простір регіону формувала партійно-радянська преса, яка виконувала функцію колективного пропагандиста і агітатора більшовицької політики. Її діяльність не передбачала об'єктивного висвітлення подій – все визначалося політичною доцільністю, інтересами правлячої партії. Найголовнішою рисою тогочасних засобів масової інформації стала політична заангажованість, що чітко виявилось у тематичній наповненості газетно-журнальних публікацій [9, с. 5].

Одним із домінуючих наративів інформаційної війни радянських спецслужб та партійних органів у західноукраїнському регіоні на завершальному етапі Дру-

гої світової війни та в перші повоєнні роки стало формування й актуалізація внутрішнього «образу ворога», передовсім через негативне представлення членів ОУН та вояків (УПА) [1, с. 134].

Інформаційно-психологічні функції у повсякденному житті мешканців західних областей УРСР виконувала періодика – республіканські газети «Радянська Україна» і російськомовна «Правда Украины», органи обкомів партії «Вільна Україна», «Радянське слово», «Радянська Волинь», «Прикарпатська правда», «Радянська Буковина», інформаційно-пропагандистські зведення Радінформбюро тощо [2, с. 176–177]. Разом із цими виданнями місцева преса Станіславщини повинна була не просто репродукувати для своєї аудиторії ключові пропагандистські концепти центральних та республіканських газет, а задля більшої переконливості доповнювати відповідні наративи близьким для читачів локальним контекстом.

Радянська влада вела приголомшливу інформаційну кампанію за допомогою преси – лише за перші чотири місяці 1945 р. в Станіславській області було розповсюджено 2 240 тис. примірників газет і журналів, а через відділення «Союздруку» в містах і селах регіону було продано 125 тис. примірників книг і брошур масової політичної літератури [13, с. 1].

Головною ідеєю пропаганди проти ОУН та УПА була дискредитація українського націоналістичного руху, прирівнювання його до «нацистів» або ж «прислужників нацистів». Звинувачення подавалися у пресі особливо брудним тоном: «Український народ ... таврує ганьбою мерзенніших німецьких наймитів, цепних псів Гітлера – українсько-німецьких націоналістів (оунівців усіх мастей: бандерівці, мельниківці, бульбівці і іншу наволоч) [11, с. 2].

Активно розроблялася тема «зради» українського народу учасниками руху опору: «... німецькі бандити ... залишили свою агентуру українсько-німецьких націоналістів, цих лютих зрадників і запродавців українського народу» [6, с. 2].

Логічним продовженням теми «зради» виступала тема «народної помсти»: «Прокляття українського народу падає на голови мерзенних оунівських верховодів. Прокляття і жадоба помсти. Нікуди не сховаються вони від карі народної» [8, с. 2].

До інформаційно-психологічного протистояння сталінізму з українським національно-визвольним рухом місцева преса активно залучала тематику міжособистісного родинного протистояння між тими, хто опинився по різні боки цієї війни: «Старший його брат – Микола пішов на ганебно-зрадницький шлях боротьби проти українського народу: він знаходиться в бандерівській банді... Власними б руками задушив, – заявляє Петро Свідрук, – від нього, як рідного брата я відмовляюсь і зрікаюсь, як від підлого зрадника...» [14, с. 2].

Також на сторінках газет значно перебільшувалася терористична діяльність ОУН(б). Подавалася інформація про жорстокі розправи не тільки над радянськими активістами, але й над літніми людьми, жінками та дітьми, з деталізованим описом способів вбивств [15, с. 63].. «...оунівський каральний загін розправився з 14-ти річним українським хлопчиськом із Донбасу за те, що той не хотів бути німецьким рабом» [11, с. 2], а «Сотня “Шума” замордувала 5 родин в селі Турмер. В селі Лози, Галицького району, на моїх очах замордовано 27 осіб» [3, с. 2].

Після завершення бойових дій Другої світової війни популярним став пропагандистський контекст «повернення до мирної праці» та чинення цьому опору з боку українського національно-визвольного руху, бо «Це вороже недобите охвістя, ще й зараз продовжує піднімати свою брудну криваву руку над мирними людьми, намагаючись заважати мирній праці» [6, с. 2] і «Недобиткам банд українсько-німецьких націоналістів недовподобі стала віддана праця гуцулів» [7, с. 2].

Часто радянська влада на сторінках преси вдавалася до закликів покаяння та обіцяла прощення учасникам підпілля. «... усім учасникам українсько-німецьких націоналістичних банд термін для явки з повинною до 20 липня 1945 р. Це останній термін і останнє попередження!» [5, с. 3]. «20 липня був останній строк явки з повинною... прийшли з повинною багато учасників банд... І тепер разом з усіма трудящими будують нове щасливе радянське життя» [7, с. 2]. Разом із такими закликами у публікаціях недвозначно вказувалося на застосування репресій проти членів родин повстанців: «Хто не отямиться сьогодні і не порве зв'язки з бандитами, той буде знищений, а сім'я вивезена в далекі табори Радянського Союзу» [10, с. 2]. Тих упівців, які повірили та здалися, далі активно використовували в інформаційно-пропагандистському протистоянні. Вони виступали на мітингах та зборах, а їх заклики до членів збройного підпілля активно друкували локальні газети. «Я, громадянин Шпитько Микола Олексійович... заявляю про зголошення себе до органів радянської влади!... чесною працею хочу спокутувати свою провину перед народом, радянською владою... Я звертаюся до всіх бандитів: припинити бандитські дії і повернутися до чесної праці. Радянська влада сьогодні прощає, а далі глядіть, – буде пізно» [4, с. 4].

Місцева преса радянського періоду має наукову цінність для подальших історичних, політологічних та соціокомунікативних досліджень інформаційної війни сталінського тоталітаризму проти УПА та ОУН. Автором віднайдено в обласній та районній періодиці Станіславської області 1944–1945 рр. публіцистичні матеріали, які ілюструють приклади ключових наративів радянської пропаганди, які партійні агітатори й радянські спецслужби прагнули донести до різних верств місцевого населення з метою зменшення кадрової та соціально-економічної бази підтримки українського національно-визвольного руху. Хоча нечисленна малотиражна місцева преса відігравала допоміжну роль у механізмі інформаційно-психологічного впливу сталінського тоталітарного режиму на мешканців краю, але її локальний характер мав би посилити пропагандистський ефект від поширення маніпулятивних тез про «українсько-німецьких буржуазних націоналістів – зрадників», «всенародну помсту» за їх «терористичну діяльність», «прощення радянською владою бандитів, які прийдуть з повинною» з прагненням долучитися до «мирної праці» тощо.

Джерела та література

1. Гулай В., Гриньох Н. Ідеологічно-пропагандистська складова репресивної політики сталінського тоталітарного режиму в західних областях України наприкінці Другої світової війни та в перші повоєнні роки як основа формування та реалізації радянської моделі політики пам'яті. *Радянські репресії у західних областях України (1939–1953): історія, особистості, пам'ять*: монографія. Рига: Baltija Publishing, 2022, С. 127–148.

2. Даниленко В. Засоби радянського інформаційно-психологічного впливу на жителів Західної України в 1944–1945 рр. *Західні землі України у перші післявоєнні роки (1944–1953): повсякденне життя*: монографія. Рига: Baltija Publishing, 2022, С. 158–182.
3. До сотень «Сапера», «Чорного» і провідникові бойовки «Крамаренко». *Прикарпатська правда*. 7 липня 1945 р. № 130. С. 2.
4. Дрепюк М. Каяття. *Прикарпатська правда*. 1945. № 130. 20 липня. С. 4.
5. Звернення. До робітників, селян і інтелігенції західних областей України. *Радянська Україна*. 20 травня 1945 р. № 99. С. 3.
6. Зорін І. 20 липня – останній строк явки з повинною. *Сталінська перемога*. 19 липня 1945 р. № 23. С. 2.
7. Івченко С. Злочинні дії бандерівців. *Наша перемога*. 9 вересня 1945 р. № 31. С. 2.
8. Коба Ф. Українопродавці. *Прикарпатська правда*. 22 серпня 1944 р. № 81. С. 2.
9. Крупський І. Західноукраїнська преса 1944–1956 рр. в умовах посилення компартійного диктату. *Збірник матеріалів звітної наукової конференції за 2016 рік (секція «Журналістики»)*. Львів: Малий видавничий центр факультету журналістики, 2017, С. 3–5.
10. Максим'юк П. Буде пізно. *Сталінським шляхом*. 19 липня 1945 р. № 56. С. 2.
11. Миколаєнко І. Цепні пси Гілера (бесіда друга). *Прикарпатська правда*. 12 грудня 1944 р. № 159. С. 2.
12. Прошу помилування. *Сталінським шляхом*. 19 липня 1945 р. № 56. С. 2.
13. Розповсюдження преси. *Радянська Україна*. 29 травня 1945 р. № 105. С. 1.
14. Ухов О. Два брати. *Сталінським шляхом*. 2 серпня 1945 р. № 60. С. 2.
15. Федик Л. Фейки та пропаганда у інформаційній боротьбі радянської влади з ОУН(б). *Науковий вісник Ужгородського університету*: серія: Історія. 2022. Вип. 1. С. 66–67.

Паламарчук Юлія

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ВІД ЄВРОМАЙДАНУ ДО СОЦМЕРЕЖ: ЯК КРЕМЛІВСЬКА ПРОПАГАНДА ВИКОРИСТОВУЄ ТЕРМІН «КАСТРУЛЕГОЛОВІ» В ІНФОРМАЦІЙНІЙ ВІЙНІ

Ключові слова: кремлівська пропаганда, Революція Гідності, «корейчики», інформаційна війна.

Keywords: kremlin propaganda, Revolution of Dignity, «Koreans», informational warfare.

Інформаційна війна Московії проти України почалася ще задовго до подій Революції Гідності [4], але саме за часів революції з'явився новий часто використовуваний ярлик проти українського народу – «каструлеголові».

У цій статті розглянемо історію використання терміна «каструлеголові» в російській пропаганді, механізми його поширення, а також роль нових пропагандистських осередків, зокрема у *Twitter* та *Threads*, у розпалюванні інформаційної війни проти України.

Історія використання московської методички «каструлеголові», як було згадано вже раніше, сягає ще часів Революції Гідності, коли пропутінський режим Януковича підписав так звані «диктаторські закони», за якими в ст. 1851 адміністративного кодексу України передбачалася відповідальність за: «... участь в зборах, мітингу, вуличному поході, демонстрації, іншому масовому заході у масці, шоломі або з використанням інших засобів чи способів маскування з метою

уникнення ідентифікації особи, ..., а також участь у такому заході без дозволу органів внутрішніх справ у форменому одязі, що повторює або схожий на формений одяг працівників правоохоронних органів чи військовослужбовців» [3].

Тобто цей закон унеможливив легально брати участь у демонстраціях, а також поставив під питання захищеність демонстрантів, особливо під час свавілля Беркута з розстрілами протестувальників, що змотивувало їх шукати інші способи захисту – каструлі чи відра. Через це виник термін «каструлеголові», що швидко став частиною кремлівської інформаційної війни, трансформуючись у символ нібито «безглуздості» та «неспроможності» українського протестного руху. Далі він активно використовувався у проросійських медіа та пропагандистських ресурсах, як-от кремлівська «народна енциклопедія» *NeoLurk*, де в одній зі статей зазначається таке: «Майдауни (каструлеголові) – набрід із бомжів і безробітних, який був зібраний за копійки в усіх глухих куточках країни (але здебільшого в західних областях, де, власне, жити неможливо через тотальну розруху) і звезений до Києва для революційної масовки...» [1].

Пропаганда навмисно поширювала поняття «каструлеголові» як принизливий ярлик для учасників Євромайдану. Пропагандисти намагалися представити протестувальників як неосвічених, безробітних, які не знають, за що боряться.

Тому у 2024 р. серед так званих «корейчиків» з'явилися акаунти, що розвивають цю риторику, намагаючись дискредитувати українську владу та суспільство через наративи про «свавілля ТЦК», «могілізацію» та «каструлеголових» [2].

Один із таких акаунтів – «Томка ССРСР» – активно просуває подібні меседжі, поєднуючи їх із тезами російської пропаганди [6].

Як можна побачити на рис. 1, цей акаунт виставляє пости, які засуджують дії української влади, використовуючи інфопривід «могілізації українських громадян», ярлик «укронацист-каструля».

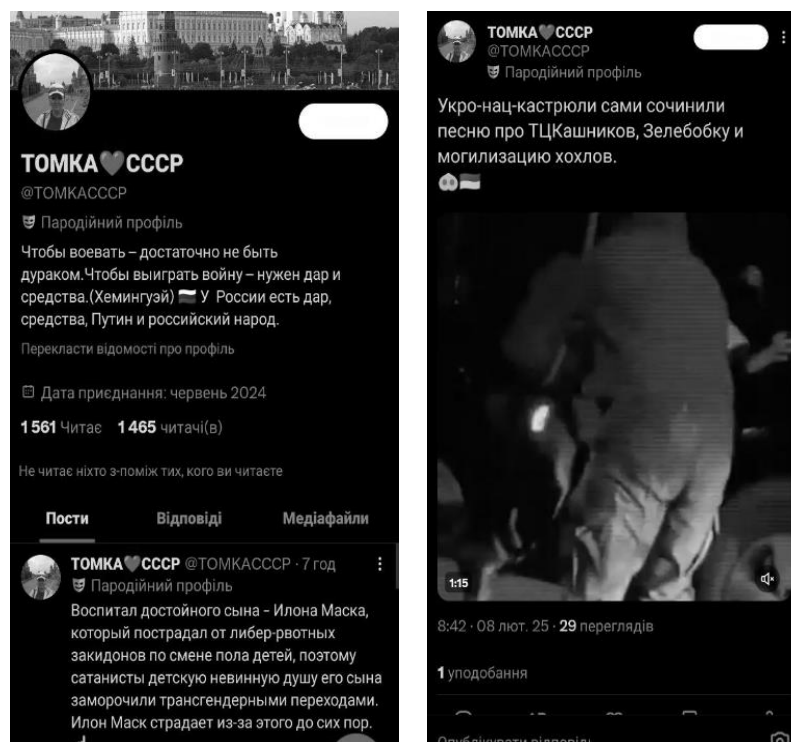

Рисунок 1 – Твіттер-акаунт «Томка ССРСР» [6]

Ці методики також почали захоплювати й інші соцмережі, наприклад, у лютому 2025 р. акаунт «Alina Borova» в соцмережі *Threads*, як це видно з рис. 2, проводить нібито «неполітизоване» опитування серед підписників: «Порадьте якийсь класний російський серіал? Каструлів, прошу не коментувати. Дякую» [5].

Вислів «каструлів прошу не коментувати» у нібито нейтральному контексті має на меті нормалізацію використання цієї парадигми на побутовій основі, що є вигідним для московського режиму задля поширення антиукраїнських настроїв серед населення.

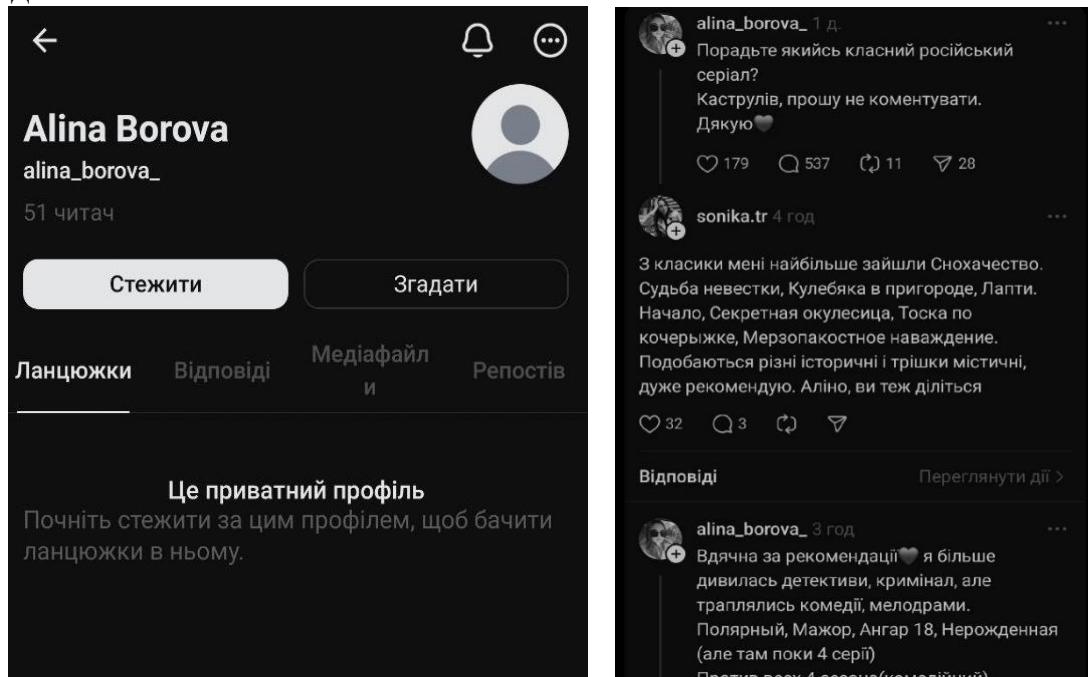

Рисунок 2 – Акаунт Alina Borova [5]

Підводячи підсумки, варто сказати, по-перше, термін «каструлеголові» став інструментом кремлівської пропаганди для дискредитації українського протестного руху, але згодом ця парадигма почала застосовуватися й на всіх українців, незалежно від ситуації, яка обговорюється: чи то протести, чи то «свавілля ТЦК». По-друге, у 2024–2025 рр. ця риторика продовжує поширюватися в соцмережах, зокрема через акаунти у *Twitter* і *Threads*, що нав'язують антиукраїнські наративи. По-третє, використання таких фраз у побутовому контексті сприяє їх нормалізації та підриву проукраїнських настроїв. Усвідомлення цих маніпуляцій і протидія інформаційним атакам є критично важливими для захисту інформаційного простору України.

Джерела та література

1. Майдауны. *NeoLurk*. URL: <https://neolurk.org/wiki/Кастрюлеголовые>
2. Паламарчук Ю. Д., Мацишина І. В. Образи Північної Кореї та Парагвайської диктатури в антиукраїнських наративах. *Прикладні аспекти сучасних міждисциплінарних досліджень*. Груд. 2024. С. 138–140.
3. Попередній аналіз закону від 16 січня 2014 року щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян. *Екологія-Право-Людина*. 16.01.2014. URL: <https://epl.org.ua/announces/po-perednii-analiz-zakonu-vid-16-sichnia-2014-roku-shchodo-dodatkovykh-zakhodiv-zakhystu-bezpeky-hromadian/>

4. Mieliekiestsev K. I. On the origins of geopolitical and information warfare preparations for the war against Ukraine by the Russian Federation in the pivotal moments of the contemporary Russian-Ukrainian relations. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects*: Scientific monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. 1436 p. DOI: 10.30525/978–9934-26-223-4-72.

5. Threads-акаунт Alina Borova. *Threads*. URL: https://www.threads.net/@alina_borova_

6. X-акаунт ТОМКА СССР. *X.com*. URL: <https://x.com/TOMKACCCP?t=H3IJ8niDUyvOKQTQSMLVeA&s=09>

Шпортун Дарія

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ТА МЕДІА НА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ В УКРАЇНІ

Ключові слова: медіа, четверта гілка влади, алгоритми, телеграм-канали, інформаційний потік.

Keywords: media, the fourth branch of government, algorithms, telegram channels, information flow.

Громадська думка – це колективне судження людей, у якому ставлення до подій і явищ виявляється у формі схвалення, осуду або вимоги. Вона формується в процесі руху інформації в суспільстві, відображає людське буття, суспільну практику і виступає регулятором діяльності.

У формуванні й поширенні громадської думки ключову роль відіграють медіа. Вони не лише інформують та повідомляють новини, але й пропагують певні ідеї, погляди, вчення, політичні програми та беруть участь у соціальному управлінні. Медіа підштовхують людину до певних вчинків через формування громадської думки, вироблення соціальних установок і переконань. Вони є інструментом безпосереднього формування громадської думки та важелем участі в соціальному управлінні. Медіа володіють маніпулятивно-управлінським потенціалом, впливаючи на установки, моделі поведінки та сприйняття дійсності. У сучасному світі їх вважають «великим арбітром» та «четвертою гілкою влади» [4]. Засоби масової інформації та політична система постійно взаємодіють як підсистеми єдиної соціальної системи. В умовах інформаційного суспільства медіа є основним засобом, через який політична система отримує вимоги і підтримку. Владні функції медіа діють і у зворотному напрямі, здійснюючи тиск на аудиторію, яка довіряє засобам масової інформації. Ця тенденція, забезпечуючи широку участь населення у політичному процесі, приховує небезпеки маніпулювання суспільною свідомістю.

Алгоритми соціальних мереж включають механізм персоналізації контенту, адаптуючи інформаційні потоки відповідно до інтересів та поведінки користувачів. Цей процес враховує вік, географічне розташування та мову, визначені на основі профілю. Мешканці певного міста отримують більше інформації про події у своєму регіоні. Інтереси користувачів формуються на основі історії переглядів та взаємодії з контентом. Алгоритми, орієнтовані на підвищення залуче-

ності, аналізують реакції користувачів. Якщо користувач взаємодіє з певним типом матеріалів через лайки, коментарі або поширення, алгоритми показують подібний контент. Це може призвести до зосередження на вузькому колі тем. Основна проблема алгоритмічного відбору така: користувачі отримують інформацію, що підтверджує їхні погляди, що зменшує ймовірність зустрічі з альтернативними думками [3]. Це сприяє формуванню інформаційних «бульбашок» і обмежує розуміння різноманітності суспільних думок. До того ж алгоритми, які пріоритизують високу залученість, можуть сприяти поширенню дезінформації. Контент, що викликає сильні емоції або підтверджує стереотипи, отримує пріоритет, навіть якщо правдивість сумнівна.

На третій рік повномасштабного вторгнення Росії в Україну моніторинг новин, повітряних тривог, обстрілів та змін на фронті став повсякденною практикою для багатьох українців. Проте поширення дезінформації, інформаційно-психологічні спецоперації та недовіра до державних медіа спонукають громадян шукати нові джерела достовірної інформації. За даними соціального опитування Громадської платформи «Опора», соціальні мережі залишаються основним джерелом новин, яким користуються 73,4 % українців. Рейтинг найпопулярніших соціальних платформ за останні три роки майже не змінився: Telegram (78,1 %), YouTube (59,5 %) та Facebook (44,6 %). Telegram зберігає лідерство як серед жінок (82,8 %), так і серед чоловіків (72 %). Серед молоді (18–29 років) найпопулярнішим також залишається Telegram (90,5 %), також зростає використання TikTok (збільшилося на понад 9 % за рік) [5].

Отже, найпопулярнішим джерелом інформації є Telegram. Дослідження громадської організації «Український інститут медіа та комунікації» показує, що майже половина користувачів вважає, що в Telegram публікують перевірену інформацію [2]. Однак не всі канали з привабливими назвами є надійними джерелами. Суттєвим недоліком новин у Telegram є їх вирваність із контексту. Типове повідомлення – це відео, зображення чи короткий текст із простим змістом. Загальний контекст таких повідомлень незрозумілий, і для необізнаного читача вони стають фрагментами реальності без зв'язку з цілісною картиною. Інша проблема телеграм-каналів – суб'єктивно-емоційне забарвлення інформації через коментарі адміністраторів та їх анонімність [1].

Показовим прикладом є канал-мільйонник «Труха». Канал публікує шокуючий контент (криваві кадри з місць аварій, відео ракетних ударів), який привертає масову увагу. «Труха» навіть платила користувачам за оперативне надсилення таких матеріалів, що призвело до звинувачень у співпраці з ворогом і навіть коригуванні обстрілів [6]. Попри все це, канал отримав почесну грамоту від Харківської ОВА за «боротьбу на інформаційному фронті», хоча його публічно звинувачували у поширенні фейків і забороненій публікації фото наслідків російських обстрілів [2]. У гонитві за першістю новини подають викривлено, а виправлення та спростування майже не з'являються – інформаційний потік рухається далі, і про неправдиві повідомлення забувають як адміністратори, так і читачі. З огляду на це важливо критично оцінювати інформацію, що поширюється в медіапросторі. Не варто піддаватись неперевіреному джерелам, незалежно від кількості їх підписників чи переглядів.

Отже, традиційні засоби масової інформації залишаються важливим джерелом формування громадської думки, проте їх вплив поступово зменшується через зниження популярності. Натомість соціальні мережі, як частина ширшого простору соціальних медіа, стають дедалі впливовішими у поширенні інформації та мобілізації громадян. Однак відсутність ефективного контролю та регулювання цих платформ сприяє поширенню дезінформації, маніпуляцій і створює ризики для об'єктивного інформування суспільства, що може призводити до посилення політичної поляризації.

Джерела та література

1. Печерський А. Як інформація з телеграм-помийок отруює свідомість. *АрміяINFORM*. 2022. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/07/02/yak-informacziya-z-telegram-pomyjok-otruyuye-svidomist/>
2. Дрозда А. Чому «Труха» – інформаційний смітник. *ZAXID.NET*. 2023. URL: https://zaxid.net/chomu_truha_informatsiyniy_smitnik_n1570556
3. Базик Р. Р. Роль соціальних медіа як інструменту поширення пропаганди та їх вплив на політичну активність. *Політикус*. Вип. 4. Розд. 2. *Політичні інститути та процеси суспільства*. 2024. С. 16–23. URL: http://politicus.od.ua/4_2024/4.pdf
4. Богуш Л. А. Вплив медіа на формування громадської думки у світі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. № 1. С. 299–305. URL: https://philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/1_2021/part_3/52.pdf
5. Снопко О., Романюк А. Дослідження. Медіаспоживання українців: третій рік повномасштабної війни. *Громадянська мережа «Опора»*. 2024. URL: https://www.oporaua.org/viyna/doslidzhennya-mediaspozhyvannya-ukrayinciv-tretyy-rik-povnomasshtabnoyi-viyni-25292?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAR1PgLuKaR5o1pN-5uUgGdApPATrysx_1YdJU3UPVPbKl-Q7a4f7vVntET8_aem_4I-0QLP-XkniwuNwDQ6mA
6. Як нам брешуть блогери й телеграм-канали. *Накупіло Радіо*. 2023. URL: <https://radio.nakupilo.ua/yak-nam-breshut-blogery-j-telegram-kanaly/>

Осадець Данило

Запорізький національний університет

ІНТЕГРАЦІЯ ЧАТРУЛЕТКИ І ТЕЛЕБАЧЕННЯ: НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ ДІАЛОГЕРА АНДРІЯ (ПОЛТАВИ) КАРПОВА (2018–2022)

Ключові слова: діалогер, діалогінг, Вата Шоу, Андрій Полтава Карпов, чатрулетка, інформаційний фронт, Новітня російсько-українська війна.

Keywords: dialoger, dialoging, Vata Show, Andrii Poltava Karpov, chatruletka, information front, the Recent Russian-Ukrainian war.

Із 2014 р. і до сьогодні триває Новітня російсько-українська війна (далі – НРУВ). Вона ведеться шляхом поєднання традиційних методів та має ознаки війни нового типу – гібридної. НРУВ ведеться у різних сферах, має низку аспектів, до яких можна віднести: воєнний, економічний, політичний, зокрема інформаційний (дослідники В. Грицюк та О. Лисенко) [10]. В останній виділяють військовий, кібернетичний, політичний, комунікативний виміри (К. Федотенко) [16, с. 157]. Водночас Н. Ніколаєнко окреслює компоненти інформаційного фронту: ІПСО, медіа, соціальні мережі, YouTube-канали, дезінформацію та протидію їй, діяльність державних органів, недержавних організацій та інше [13, с. 50].

У контексті інформаційного складника НРУВ ми виокремлюємо частину медіаактивності – діяльність діалогерів. Діалогерами ми називаємо суб'єктів інформаційного фронту НРУВ, які здійснюють відеозапис та публікацію спілкування з іншими абонентами випадкового відеочату (наприклад, Чатрулетка). Їхня ціль – це вплив на аудиторію власних глядачів із глибинною метою якісних змін позицій України у війні з РФ шляхом демонстрації поглядів росіян щодо українців та України. Це явище саме у такому розумінні сформоване НРУВ. Ймовірно, ми є першими, ким введено цей термін у науковий обіг, але слово «діалогер» було запозичено з їхнього лексикону [14, с. 108]. Паралельно через призму громадянської медіадипломатії та журналістики українським діалогерам приділив увагу дослідник В. Васильченко [4; 5].

Ця наукова розвідка спрямована на дослідження аспекту діяльності на телебаченні українського діалогера на псевдо Андрій Полтава у період з 2018 р. до 2022 р. «Полтава» є громадянином України, 1976 р. народження, справжнє ім'я – Андрій Карпов, уродженець м. Полтава, з чим, очевидно, і пов'язаний вибір творчого псевдо. А. Карпов займається підприємницькою діяльністю, є волонтером, громадським і політичним діячем, із 2014 р. – блогером, а щонайменше з 2017 р. – активним представником українського діалогерства як автор каналу «Вата Шоу» (та інших із похідними назвами) [2].

З 4 листопада 2018 р. до 20 лютого 2022 р. «Вата Шоу» виходило на телеканалі «Прямий», загальна кількість випусків – 170 за весь період. Загалом формат відео «Вата Шоу» під час інтеграції з телебаченням залишився традиційним – розмови переважно з росіянами на теми історії, політики, з елементами гумору, навіть наявна неприязнь до співрозмовників разом із нецензурною лексикою. Мова проєкту на телебаченні є українською, але сама взаємодія зі співрозмовниками зазвичай відбувається російською [7].

Відмінності «Вата Шоу» на телебаченні від традиційного формату YouTube-каналу Андрія Полтави – це звернення до глядачів у студії телеканалу та проведення передачі з медійними особами та відомими діячами України (Андрієм Сребрянським, Марією Мадзігон, Яніною Соколовою, Віктором Литовченком, Олексієм Гончаренком, Бориславом Березою, Марусею Звіробій, Олександром Дедюхіним, Сергієм Поярковим, Олексієм Петровом) [6]. За своїм змістом це реаліті-шоу [11, с. 61]. Варто зазначити, що формат «Вата Шоу» є незвичним для українського телебачення, і свідченням цього є організована 9 квітня 2020 р. перевірка телеканалу «Прямий» від Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення. Згідно з публікацією «Інституту масової інформації» (інформація на офіційному порталі Нацради відсутня), перевірка вмотивована висловлюваннями на одинадцятьох передачах Андрія Полтави з жовтня 2019 до лютого 2020 р., які «мають ознаки порушення ліцензіатом цілої низки статей Законів України “Про телебачення і радіомовлення”, “Про інформацію” і “Про захист суспільної моралі”» [12].

Телевізійна діяльність Андрія Полтави корелюється з початком передвиборчої кампанії в Україні наприкінці 2018 р. та політичними виборами 2019 р. [15, с. 115]. А. Карпов у цей же період розпочинає свою політичну кар'єру. У 2019 р. він балотувався на посаду народного депутата України від політич-

ної партії «Європейська Солідарність», у 2020 р. від тієї ж партії був обраний депутатом Полтавської міської ради. Сьогодні продовжує перебувати міським депутатом, а у період із березня 2021 до липня 2023 р. – на посаді секретаря (виконуючого обов’язки міського голови) Полтавської міської ради. Важливо врахувати у цих процесах зміну владно-політичного поля в Україні у 2019 р., де домінуючою силою стала партія «Слуга Народу», а Андрій Карпов є її критиком та опонентом. Можемо припустити, що зняття з посади секретаря шляхом голосування депутатів могло мати підґрунтя в політичній конкуренції, разом з появою однієї з перевірок «Прямого». Проте для більш чітких тверджень цей аспект потребує окремого дослідження [2; 3].

Якщо порівняти кількість переглядів «Вата Шоу» з іншими відео, розміщеними на YouTube-каналі «Прямого», то розрив суттєвий на користь діалогера – від декількох до декількох десятків разів. Середня кількість переглядів реаліті-шоу Андрія Полтави на телебаченні сягає позначки в сотні тисяч. Такі показники на YouTube є надзвичайними для цього телеканалу [6].

Після широкомасштабного вторгнення РФ у 2022 р. нові випуски «Вата Шоу» на телебаченні не виходили, а інтенсивність діалогерської активності Андрія Полтави на власних YouTube-каналах знизилася, після кінця 2022 р. наявність нових відеодіалогів не простежується [1; 9]. Станом на кінець 2024 р. діяльність А. Карпова зосереджена на громадській активності, волонтерстві та підтримці Сил оборони України. В одному з останніх відеоблогів він говорить про втрату для себе сенсу запису діалогів з росіянами [8].

Медіаактивність Андрія Карпова як діалогера є яскравим прикладом успішної інтеграції формату YouTube-блогера з телебаченням. Популярність жанру діалогінгу сама по собі та поєднання з телевізійним форматом можуть бути корисними для обох сторін, адже це взаємне привернення аудиторії. Також треба враховувати мету виникнення діалогерів – вплив на українців в аспекті формування об’єктивних уявлень про росіян та їхні погляди на Україну. Це повинно мати результатом якісні зміни участі українського суспільства в НРУВ, що схилить терези на користь України у ній. Ще однією обставиною такої інтеграції можна вважати політичні вибори 2019 р. та передвиборчу кампанію, що стартувала наприкінці 2018 р. Діяльність передачі «Вата Шоу» на телеканалі «Прямий» була перервана широкомасштабним вторгненням РФ 2022 р., що також змістило особисті акценти Андрія Карпова на підтримку українського війська, волонтерство, громадську та політичну сферу життя. Ймовірно, є підстави стверджувати про один із перших випадків завершення діяльності українського діалогера, або щонайменше про призупинення на певний період (з кінця 2022 р. до початку 2025 р., тобто до сьогодні).

Джерела та література

1. Андрій Карпов. Вата Шоу «Обране». *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/@АндрійКарповВатаШоуОбране/videos>
2. Андрій Карпов. Досьє. *Інтернет-видання «Полтавщина»*. URL: <https://poltava.to/dossier/284/>

3. Андрія Карпова усунули з посади секретаря Полтавської міської ради. *Суспільне Полтава*. URL: <https://suspilne.media/poltava/538731-andria-karpova-usunuli-z-posadi-sekretara-poltavskoi-miskoi-radi/>
4. Васильченко В. Блогер Андрій Луганський як громадянський журналіст. *Матеріали X конгресу «Авіація в XXI столітті» – «Безпека в авіації та космічні технології»*. Київ: Національний авіаційний університет, 2022. С. 162–165. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/59225>
5. Васильченко В. Громадянська медіадипломатія в реаліях сучасності. Матеріали XVI Міжнародної науково-технічної конференції «ABIA-2023» (18–20 квітня 2023 р.). Київ: ФМВ, 2023. С. 48–52. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/59486>
6. «Вата Шоу» Андрія Полтави. Телеканал «Прямий». *YouTube*. URL: https://www.youtube.com/playlist?list=PLuFlabNyN8mNtQZeSr_XHryQhJy1BnEs_
7. Вата Шоу. *Прямий*. URL: <https://prm.ua/search/вата%20шоу/>
8. Вата Шоу Live. Ну що ти? Про вибори в США. Фонтани в Полтаві і ФПВ. Андрій Полтава. Вата Шоу. 2024. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=UjICSEm7XB0>
9. Вата Шоу Live. *YouTube*. URL: https://www.youtube.com/@vata_show
10. Грицюк В., Лисенко О. Війна Російської Федерації проти України: воєнний, міжнародно-правовий, геополітичний та економічний виміри. *Український історичний журнал*. 2023. № 2(569). С. 5–33. DOI: 10.15407/uhj2023.02.005.
11. Жуков В. Тренди уніфікації та оригінальності реаліті-шоу в культурному просторі України. *Культура України*. 2022. № 78. С. 60–64. DOI: 10.31516/2410–5325.078.07.
12. Нацрада призначила перевірку Прямому через висловлювання у «Вата-Шоу». *Інститут масової інформації*. 09 квітня 2020 р. URL: <https://imi.org.ua/news/natsrada-pryznachyla-perevirku-pryamomu-cherez-vyslovlyuvannya-u-vata-shou-i32575>
13. Ніколаєнко Н. Інформаційний фронт російсько-української гібридної війни. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2022. № 1(12). С. 45–54. DOI: 10.29038/2524–2679-2022-01-45-54.
14. Осадець Д. Діалогерство – складова українського інформаційного спротиву в гібридній війні Росії (2017–2021 рр.). Збірник наукових праць студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених «Молода наука-2021»: у 5 т. Запорізький національний університет. Запоріжжя: ЗНУ, 2021. Т. 1. С. 108–110. URL: https://sites.znu.edu.ua/stud-sci-soc//2021/tom_1_.pdf
15. Паславський І. Президентська виборча кампанія: інформаційний ресурс кандидатів та їхня медійна тактика на стартовому етапі. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2019. № 46. С. 114–123. URL: <https://journ.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/05/Visnyk-46-sayt.pdf#page=114>
16. Федотенко К. «Інформаційна війна» та «інформаційний фронт»: наукове осмислення понять. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2023. № 3(58). С. 157–170. DOI: 10.21564/2663–5704.58.285787.

Чех Катерина

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ДИНАМІКА ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ НАРАТИВІВ ПРО УКРАЇНУ (НА МАТЕРІАЛАХ ДЕМОКРАТИЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ БАЙДЕНА)

Ключові слова: Джозеф Байден, США, Україна, російсько-українська війна, політична риторика.

Keywords: Joseph Biden, USA, Ukraine, Russian-Ukrainian war, political rhetoric.

Україна фігурує у президентському дискурсі США ще з часів розпаду Радянського Союзу та здобуття незалежності. Яскравим прикладом є відома промова Дж. Буша «Котлета по-київськи» [2]. Американські президенти по-різному

згадували Україну, щоб пояснити політику своєї адміністрації. Іноді такі згадування передували ухваленню рішень, готуючи суспільство до змін у зовнішньополітичному курсі США або виправдовуючи вже наявні підходи (наприклад, політика поширення демократії чи нерозповсюдження ядерної зброї). До того ж згадки про Україну були спрямовані не лише на внутрішню аудиторію, а й на зовнішню. Саме тому президентські наративи – це не просто слова про Україну, а втілення політики США, вписаної у широкий контекст вирішення складних міжнародних проблем.

Політична фігура Дж. Байдена виділяється з-поміж інших президентів США. Перебуваючи на посаді віцепрезидента, він декілька разів відвідував Київ та зустрічався з різними українськими політиками. Його підтримка Євромайдану добре відома зі спогадів про останню розмову з тодішнім президентом України В. Януковичем: «Я місяцями закликав його проявляти стриманість у поводженні з громадянами, але тієї ночі, на третій місяць демонстрацій я сказав йому, що все скінчено, час йому відкликати своїх озброєних вбивць і піти» [6]. У 2015 р. Дж. Байден відвідав меморіал Небесної Сотні. Як кандидат у президенти, у 2019 р. він чітко висловив свою позицію щодо України: «Спершу я зроблю Україну пріоритетом американської зовнішньої політики. У питанні оборони я надам більше безпекової допомоги – враховуючи зброю, щоб посилити здатність України захищатися» [10].

Досліджувати президентські наративи США необхідно з декількох причин. Насамперед це дає змогу зрозуміти, як змінюється та адаптується до нових викликів риторика президентів. Сьогоднішні реалії відрізняються від минулого: якщо раніше політики могли формувати свій імідж, контролюючи ЗМІ, то зараз вони існують в умовах соціальних мереж і миттєвого поширення інформації. Сьогодні слово – це зброя, тому політики використовують медіа як платформу для політичної комунікації. По-друге, риторика президентів має вплив на формування суспільної думки. Їх публічні виступи та висловлювання про певні події визначають настрої та позиції населення щодо цих подій. До того ж президентська риторика має довгострокові наслідки. Аналіз та розуміння президентських наративів дає змогу передбачити, як вони вплинуть на подальшу політичну комунікацію [5]. Дослідження президентських наративів виключно про Україну також є необхідним. Передусім дослідження риторики президентів дає змогу зафіксувати зміни американської політики щодо України в різні періоди. Здебільшого ці зміни обумовлені представництвом президентів демократичної або республіканської партії. Також наративи президента США про Україну формують її образ в очах західної політичної еліти. Україна залишається важливою для міжнародного порядку, який просувала адміністрація Байдена. Підтримка України відображає ключові цінності Сполучених Штатів – демократію, верховенство права та захист прав людини. Отже, дослідження президентських наративів США є важливим для розуміння змін у риторичній лінійці лідерів та їх впливу на суспільну думку.

Найбільш значущими за кількістю згадувань про Україну є теми суверенітету та демократичного врядування. У випадку України позиція щодо суверенітету і територіальної цілісності держави стосується реагування на збройну агресію Росії. США вважають агресію великої держави порушенням норм міжнародного

права і загрозою міжнародному порядку, заснованому на правилах. Як держава, яка просуває і захищає цей порядок, США взяли на себе зобов'язання підтримувати Україну. Риторика Дж. Байдена лише підтверджує цю позицію. Так, у виступі у ВР України у 2015 р. політик зазначив: «Дозвольте мені висловитися абсолютно чітко: США ніколи не визнають спроби Росії анексувати Крим» [6]. Наприкінці 2021 р. ситуація на російсько-українському кордоні загострилась. Байден висловив готовність Сполучених Штатів підтримати Україну у разі вторгнення. Він застеріг російського лідера, що в разі ескалації конфлікту США планують посилити військовий контингент у країнах НАТО та надати зброю українцям для оборони своєї країни [1].

Про демократію в Україні та демократичну Україну як важливого партнера для Сполучених Штатів Дж. Байден говорив під час зустрічі з президентом України В. Зеленським 1 вересня 2021 р. Він наголошував на спільності інтересів і цінностей обох країн, давши зрозуміти, що підтримка США стосується демократичного курсу та можливостей країни вільно обирати альянси [1]. Звісно, що така риторика не зупинила Путіна, але надала розуміння того, в якій саме Україні зацікавлені Сполучені Штати Америки.

Виступ президента Дж. Байдена щодо об'єднаних зусиль вільного світу на підтримку народу України від 26 березня 2022 р. є важливим для визначення сенсу війни з Росією. Згадування українського народу (6 разів) зображує цю війну як війну за незалежність [3]. Згадка про путінську «денацифікацію» України лише підкреслює цей альтернативний погляд на те, що в дискурсах інших країн називалося «українською кризою». Згадуючи українських біженців (4 рази), Байден підкреслює, що на боці України – весь вільний світ на чолі зі США [3]. Ці риторичні стратегії формування сенсів війни підкріплювалися практичними рішеннями. 9 травня 2022 р. Дж. Байден підписав закон про надання Україні оборонної допомоги за спрощеною процедурою (ленд-лізу) [7]. Дата підписання цього закону також, зрозуміло, спрямована на історичні паралелі. У лютому 2023 р. президент США відвідав Київ на річницю повномасштабного російського вторгнення, вкотре продемонструвавши позицію США у боротьбі України за свободу та державний суверенітет [8].

Широковідома риторика Трампа вплинула на меседжі Байдена. На тлі дебатів він починає говорити про бачення миру в Україні як кінцевої мети цієї війни: «Мир виглядає як забезпечення того, щоб Росія ніколи не окупувала Україну. Ось як виглядає мир. І це не означає, що вони є частиною НАТО. Це означає, що ми маємо з ними такі ж відносини, як і з іншими країнами, куди ми постачаємо зброю, щоб вони могли захистити себе в майбутньому» [9]. Реагуючи на критику з табору республіканців, які дали зрозуміти через Конгрес про можливу зміну політики щодо підтримки України, Байдену доводилося постійно пояснювати свою політику останніх років [4]. У заяві від 26 вересня 2024 р. він підкреслює необхідність подальшої допомоги Україні, щоб забезпечити фінал цієї війни, який би означав перемогу України.

Отже, динаміка президентських наративів США щодо України показує еволюцію зовнішньої політики держави, що змушена адаптуватися до змін у міжнародному політичному просторі. Президентська риторика щодо України фор-

мує її образ у міжнародному середовищі, впливаючи на ставлення інших держав. Підтримка Сполученими Штатами України відображає не лише їх головні цінності, а й підкреслює важливість нашої держави як партнера у боротьбі за ці принципи. Під час війни з Росією риторика Байдена зосереджена на незалежності України, боротьбі та мужності українського народу, а також на прагненні домогтися перемоги нашої держави у цьому протистоянні. Питання політичної підтримки України особливо актуалізувалося під час передвиборчої кампанії у 2024 р. Наша держава перебуває у певній залежності від позиції американського керівництва як більш сильного партнера. Отже, президентські наративи про Україну демонструють, як зміни в політичному ландшафті США впливають на формування їх зовнішньої політики.

Джерела та література

1. 10 важливих цитат Байдена про Україну за 2021 рік. *Голос Америки*. 27 грудня 2021 р. URL: <https://www.holosameryky.com/a/desyat-cytat-baydena-pro-ukrainu/6371542.html>
2. Chicken Kyiv speech: повний текст промови Джорджа Буша-старшого у Верховній Раді України 1 серпня 1991 року. *Новинарня*. 01 грудня 2018 р. URL: <https://novynarnia.com/2018/12/01/chicken-kyiv-speech-ua/>
3. Remarks by President Biden on the United Efforts of the Free World to Support the People of Ukraine. *U.S. Embassy in Ukraine*. 26 березня 2022 р. URL: <https://ua.usembassy.gov/remarks-by-president-biden-on-the-united-efforts-of-the-free-world-to-support-the-people-of-ukraine/>
4. Statement from President Joe Biden on U.S. Support for Ukraine. *The White House*. 26 вересня 2024 р. URL: <https://bidenwhitehouse.archives.gov/briefing-room/statements-releases/2024/09/26/statement-from-president-joe-biden-on-u-s-support-for-ukraine/>
5. Words as Weapons: How Rhetoric is Shaping the 2024 US Presidential Battle. *LinkedIn*. 22 вересня 2024 р. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/words-weapons-how-rhetoric-shaping-2024-us-battle-habib-al-badawi-obxxf>
6. «Весь світ стежить за вами». Що Байден казав про Україну. *BBC News Україна*. 9 листопада 2020 р. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-54866118>
7. Байден затвердив закон про ленд-ліз для України. *Укрінформ*. 09 травня 2022 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3479266-bajden-zatverdiv-zakon-pro-lendliz-dla-ukraini.html>
8. Байден розповів, чому вирішив приїхати до Києва у лютому 2023 року. *РБК-УКРАЇНА*. 17 січня 2025 р. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/bayden-rozpoviv-chomu-virishiv-priyhati-1737105952.html>
9. Богданьок О. Байден розповів, як, на його думку, виглядає мир в Україні і чи потрібен для цього вступ в НАТО. *Суспільне Новини*. 4 червня 2024 р. URL: <https://suspilne.media/761159-bajden-rozpoviv-ak-na-jogo-dumku-vigladae-mir-v-ukraini-i-ci-potriben-dla-cogo-vstup-v-nato/>
10. Як віцепрезидент Байден був в Україні 6 разів. Якою буде його політика щодо Києва тепер? *Радіо Свобода / Голос Америки*. 09 листопада 2020 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/biden-ukraina-polityka/30938049.html>

СЕКЦІЯ 5
АРХЕОЛОГІЧНІ ТА АНТРОПОЛОГІЧНІ СТУДІЇ:
ИКЛИКИ, ДОСЯГНЕННЯ, ПЕРСПЕКТИВИ

Лашко Дмитро

Донецький національний університет імені Василя Стуса

**ІСТОРІЯ ВІДКРИТТЯ І ДОСЛІДЖЕНЬ ЗОЛОТОГО ПРЕДМЕТА
З ПЕРЕДЕРІЄВОЇ МОГИЛИ**

Ключові слова: Донецщина, археологія, Передерієва могила, скіфська торевтика, Алла Моруженко, історіографія.

Keywords: Donetsk region, Archaeology, Perederieva Mohyla, Scythian toreutics, Alla Moruzhenko, historiography.

Археологам і поціновувачам скіфської культури добре відома яскрава пам'ятка скіфської торевтики з Передерієвої могили (курган 2) поблизу села Зрубне Шахтарського району Донецької області (рис. 1). Цей золотий предмет, який іноді помилково називають «шоломом», знайдено влітку 1988 р. новобудовною експедицією під керівництвом Алли Олексіївни Моруженко, завідувачки кафедри археології Донецького держуніверситету [6, с. 68]. У складі загону працювали молоді співробітники експедиції Роман Литвиненко, (виконував всю графічно-креслярську роботу), Дмитро Кравець і Олександр Євглевський, які прибули в процесі розкопок курганної групи з іншого об'єкта.

Рисунок 1 – Скіфський золотий предмет з Передерієвої могили [1]

Перша і єдина, причому доволі стисла, авторська публікація матеріалів щодо Передерієвої могили побачила світ уже після смерті дослідниці [6]. Значно розлогішою була книжка одного з учасників експедиції Д. П. Кравця, який наважився її опублікувати вже після смерті авторки розкопок і своєї безпосередньої керівниці [4]. Аналогічно сприймаються статті ще одного учасника подій, О. В. Євглевського, який, займаючись середньовічними кочовиками, несподівано ухопився за «безхозний», проте яскравий і придатний для самопіару скіфський матеріал, збагативши науку «оригінальними» ідеями щодо аналізу й інтерпретації зображень, функціонального призначення предмета, а також технології виготовлення шедеврів скіфської тореветики [2; 3]. На особливу увагу заслуговують праці знаного українського фахівця й дослідника скіфського звіриного стилю й пам'яток скіфських старожитностей Ю. Б. Полідовича, до речі, теж випускника Донецького держуніверситету, а згодом – багаторічного співробітника Донецького обласного краєзнавчого музею, наразі завідувача відділу Національного музею історії України (Київ), який, працюючи в установі, де зберігаються шедеври скіфського мистецтва, безпосередньо долучався і до знахідки з Передерієвої могили, опублікувавши кілька статей, так чи інакше присвячених цій знахідці [8–10].

Залишаючи поза межами суто наукові проблеми, пов'язані з цією скіфською пам'яткою, хочемо зупинитись на деяких питаннях другого плану, які залишаються мало- або зовсім невідомими навіть фахівцям. Один із таких сюжетів стосується назви скіфського кургану, з якого походить відомий золотий предмет. Від першої публікації авторки розкопок А. О. Моруженко в науковій літературі й публічному просторі закріпилась назва «Передерієва могила», подібно до інших відомих курганів скіфської знаті [6]. Втім останні зазвичай отримували назву відповідних топонімів. З Передерієвою ж могилою сталося не так. Оскільки жодного топоніма курган не мав, А. О. Моруженко вирішила наділити його назвою, похідною від сусіднього хутора, тоді вже нежилого, що називався Передерієвим [5, с. 28]. Дещо згодом, презентуючи нову сенсаційну знахідку на кількох конференціях і на засіданні профільного відділу Інституту Археології АН УРСР, А. О. Моруженко подавала її як «шолом» з Передерієвої могили [8, с. 15]. Після первинної обробки знахідку було передано до Музею історичних коштовностей України, а вже звідти – на реставрацію до Римсько-германського музею м. Майнца (ФРН), де відновили її первинний вигляд [9, с. 11].

Заслуговує на коментар ще один сюжет, спровокований інформацією з книжки Дмитра Кравця «Золотой шлем (Скифы и Донбасс)». Описуючи події, пов'язані з цим видатним відкриттям, автор акцентував на своєму керівництві процесом розкопок, зазначаючи, що саме він був начальником Новобудовної експедиції Донецького держуніверситету, й завдяки його пильності було врятовано «шолом» з під ножа скрепера [4, с. 25]. Це більше схоже на спробу виділитись з-поміж присутніх: «сотрудники экспедиции и я», «сразу были организованы студенты и сотрудники экспедиции, они стали вручную перебирать землю с ковша скрепера, куда они попали на моих глазах» [4, с. 26], хоча сам Д. Кравець був одним з активних учасників цього ручного перебирання ґрунту. А. О. Моруженко взагалі було витіснено на задній план, і поміж іншим згадано лише згодом: «А. А. Моруженко, сотрудники экспедиции и я» [4, с. 26], попри те, що са-

ме вона була офіційною керівницю розкопок (відповідно до відкритого листа) і безпосередню очільницю всієї групи (завідувачка кафедри і водночас науковий керівник науково-дослідної теми), якій підпорядковувався і сам «начальник експедиції» Д. Кравець.

Мало хто знає і такі робочі деталі дослідницької «кухні», що згодом були втілені в єдиній авторській [6], а також деяких наступних публікаціях щодо золотого предмета з Передерієвої могили, що автором першого графічного зображення лінійного орнаментального фриза з предмета є відомий київський художник Павло Корнієнко, а сегментовані варіанти цього рисунка, що увійшли до публікації [6] (рис. 7), втім, як і рисунки решти артефактів із цього кургану [6], (рис. 1; 2) було виконано співробітником археологічної експедиції ДонДУ, нині д-ром іст. наук і професором ДонНУ імені Василя Стуса, Романом Литвиненком.

Отже, відкриття і дослідження золотого предмета з Передерієвої могили має цікаву та неоднозначну історію, навколо якої сплелися реальні факти, вигадки й перекручування, до яких причетні як деякі учасники подій, так і різні сторонні міфотворці. Як би там не було, яскрава золота знахідка з Передерієвої могили є однією з найбільш видатних пам'яток скіфської торевтики, що походить із теренів української Донеччини й наразі прикрашає експозицію Національного музею історії України.

Джерела та література

1. Ритуальний предмет із кургану Передерієва Могила (IV ст. до н. е.). URL: https://www.ebk.net.ua/Book/i_u_m/sh_u/part/14.htm
2. Евглевский А. Скифский парадный золотой головной убор. *Музеї України*. 2009. № 10. С. 10–15.
3. Евглевский А. Золотой скифский ритуальный аксессуар или Одиссея по-скифски. *Всеукраинский специализированный журнал о металле*. 2004. № 2. С. 58–63.
4. Кравец Д. П. Золотой шлем (Скифы и Донбасс). Славянск: Печатный двор, 2002. 48 с.
5. Литвиненко Р. О. Алла Олексіївна Моруженко та бронзовий вік Дніпро-Донецького регіону. *Феномен Більського городища – 2022*. Київ; Котельва, 2022. С. 20–30.
6. Моруженко А. О. Скіфський курган «Передерієва могила». *Археологія*. 1992. № 4.
7. Моруженко А. А., Литвиненко Р. А. Могилярник епохи бронзи у с. Зрубное на р. Миус. *Донецький археологічний збірник*. 1993. Вип. 3. С. 72–93.
8. Полідович Ю. Б. Пам'яті Алли Олексіївни Моруженко: до 80-річчя від дня народження. *Музейні читання*. Матеріали наукової конференції «Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки» (Київ, 20–21 листопада, 2017 р.). Київ: ТОВ «Фенікс». С. 7–12.
9. Полідович Ю. Б. Алла Олексіївна Моруженко: до 85-річчя дослідниці. *Феномен Більського городища – 2022*. Київ; Котельва: ЦП НАН України і УТОПІК, 2022. С. 5–19.
10. Полідович Ю. Б. Загадкові ритуальні предмети скіфів: у пошуках відповідей. *Археологія і давня історія України*. 2023. Вип. 2(47). С. 257–275.

БОРОТЬБА ЗА СКІФСЬКУ СПАДЩИНУ КРІЗЬ ПРИЗМУ ВИСТАВКОВИХ ПРОЄКТІВ У ЧАСИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Ключові слова: «скіфське золото», інформаційна війна, виставкові проєкти, Крим.

Keywords: «Scythian gold», information war, exhibition projects, Crimea.

За свідченнями Геродота та археологічними дослідженнями, скіфи – це кочовий іраномовний народ, який перебував на території сучасної України протягом VII–III ст. до н. е., в період раннього залізного віку [5].

Сьогодні скіфські артефакти є важливими елементами культурної та історичної спадщини українського народу. Важливі колекційні зібрання періоду панування скіфів на території українських земель представлені численними артефактами, які експонуються не тільки в музеях України, а і в музеях ЄС, транслюючи інколи різні наративи.

З імперських часів скіфська культура та її надбання стали елементом маніпуляцій навколо українських земель, звідки і походили артефакти. Археологічні дослідження могутніх скіфських курганів, що проводились із XVIII ст. [10; 13] та вивезення їх до музеїв сучасної росії додатково підтверджує цю тезу [2]. У радянські часи російська історіографія намагалася включити скіфський сюжет до своєї культурно-історичної спадщини, розглядаючи її як «спільне надбання» [3]. Ці тези актуальні і сьогодні в межах російсько-українського протистояння.

Беручи до уваги повномасштабне вторгнення росії в Україну, що розпочалось у 2022 році, питання збереження культурної спадщини, в тому числі скіфських артефактів, постає особливо гостро. Виставкові проєкти як в Україні, так і за кордоном є не тільки засобом популяризації, але й інструментом боротьби за українську ідентичність і міжнародне визнання культурного надбання.

Виставкові проєкти в часи російсько-української війни, які стосувалися скіфської культури, були організовані в музеях України та за кордоном (Німеччина, Нідерланди, Велика Британія). Серед найвизначніших та найрезонансніших була виставка «скіфського золота» – «Крим – золотий острів у Чорному морі», спочатку в Рейнському Крайовому музеї Бонна (Німеччина, 2013), а згодом в археологічному музеї Алларда Пірсона (Нідерланди, 2014), що знайомили світову спільноту з багатством скіфської культури [18].

Представлені експонати з Автономної Республіки Крим мали бути повернуті в червні 2014 р. Зважаючи на анексію Криму росією, повернення експонатів до музеїв не сталося, що створило перший в історії прецедент. 19 листопада 2014 р. було розпочато судову справу у районному суді Амстердама за ініціативи кримських музеїв, де, з одного боку, кримські музеї вимагали повернути експонати до окупованого Криму, а з іншого боку, – була українська сторона з вимогою повернення артефактів до Національного музею України [15]. Врешті-решт, протягом довгого судового процесу, у листопаді 2023 р. колекція «скіфського золота» повернулась в Україну і сьогодні експонується Скарбницею Національного музею України [4].

Російська сторона, зважаючи на публікації у ЗМІ, практично не називала артефакти, які вони бажають повернути, а використовувала цей судовий інцидент, імовірно, як легітимізацію анексії Криму [7; 8; 12]. Україна, навіть зважаючи на зміни в законодавстві щодо музеєфікації експонатів, теж вважала повернення «скіфського золота», ймовірно, важливим аспектом у міжнародній політичній площині – невизнання анексії країною-агресором [11; 16; 17].

Використання судових процесів у поверненні артефактів російською стороною виступає як додаткова можливість легітимізації викрадених артефактів та визнання анексії міжнародною спільнотою.

Екстраординарною була виставка в Британському музеї (Лондон, 2017). З 14 вересня 2017 р. до 12 січня 2018 р. у Лондоні проходила виставка «Скіфи: воїни стародавнього Сибіру», де росія демонструвала артефакти скіфської культури. Деякі з них походили з території України, були вивезені з української території періоду російської імперії – СРСР. Росія ці артефакти виставила виключно як частину власної історії [9], що додатково підтверджує тезу просування країною-агресором інформаційної кампанії в стилі «один народ». Оскільки робота над виставкою розпочалася після початку боротьби за «скіфське золото», то вона стала додатковим фактом просування російського нарративу, що саме росія є колискою скіфської культури [14]. Посол України у Великій Британії Н. Галібаренко 13 вересня 2017 р. порушила це питання та отримала відповідь від Британського музею, що «не існує жодних сумнівів стосовно походження предметів згаданої виставки, більшість з яких вже публічно презентувалися в минулому» [19].

Скіфські експонати все частіше стають елементом російської пропаганди. Російська влада неодноразово намагалася привласнити скіфську спадщину. Пропаганда активно просуває наратив про «спільну історію» українських та російських земель, зосереджуючи свою увагу на відсутності розвитку окремої української культури.

Особливо небезпечним в умовах повномасштабного вторгнення стало привласнення експонатів із захоплених музеїв та вивезення їх на територію підконтрольну росії. Зокрема, у квітні 2022 р. стало відомо, що після викрадення й допиту доглядачки музею російські військові, за сприяння колаборанта Є. Горлачова, викрали одну з найбільших колекцій скіфського золота з музею у Мелітополі та вивезли її до Криму. За повідомленнями The New York Times, було вкрадено щонайменше 198 золотих предметів [1].

Є. Горлачов виступив із заявою, що експонати «є великою цінністю для всього колишнього Радянського Союзу», а його за заслугу перед окупаційною владою було нагороджено орденом «За відвагу». Росія реалізує стратегію використання культури, зокрема музеїв, як елементу воєнної агресії [6].

Війна йде не тільки на фронті, але й у культурній площині, адже нам постійно потрібно доводити свою правоту. Країна-агресор все частіше реалізовує стратегію використання культури, в тому числі музеїв, як елемент воєнної агресії та поширення російської пропаганди.

Сьогодні скіфська спадщина є не тільки частиною історії, а й важливим елементом сучасної боротьби України за власну культурну ідентичність в умо-

вах російсько-української війни. Завжди росія використовувала історію як зброю, тож сьогоднішні події це підтверджують. Виставкові проекти стають інструментом «soft power», допомагаючи Україні довести міжнародній спільноті своє право на власну історію. Тож боротьба за скіфську спадщину триває не тільки в політичному та воєнному аспектах, а й на рівні музейної та наукової діяльності. Виставкові проекти відіграють у цьому важливу роль, даючи змогу зберігати та популяризувати унікальну історію України.

Джерела та література

1. Gettleman J., Chubko O. Ukraine says Russia looted ancient gold artifacts from a museum. (Published 2022). *The New York Times*. URL: <https://www.nytimes.com/2022/04/30/world/europe/ukraine-scythia-gold-museum-russia.html>
2. Артамонов М. И. Сокровища скифских курганов в собрании Государственного Эрмитажа. Ленинград, 1966. 120 с.
3. Археологія Української РСР: У 3-х тт. Т. 2: Скіфо-сарматська та антична археологія. Київ: Наукова думка, 1971.
4. Відкрилася виставка «Скарби Криму. Повернення», що покаже легендарне «скіфське золото». *Національний музей історії України*. 04 липня 2024 р. URL: <https://nmiu.org/posts/243>
5. Геродот. Історії в дев'яти книгах. Київ, 1993. 752 с.
6. За отважное воровство – в Мелитополе оккупанты наградили медалью одиозного коллаборанта. *RIAM*. 21 червня 2023 р. URL: [https://ria-m.tv/news/322484/za_otvajnoe_vorovstvo_v_melitopole_okkupanty_i_nagradili_medalyu_odioznogo_kollaboranta_\(foto\).html](https://ria-m.tv/news/322484/za_otvajnoe_vorovstvo_v_melitopole_okkupanty_i_nagradili_medalyu_odioznogo_kollaboranta_(foto).html)
7. Минкульт РФ подтвердил возвращение в Киев скифского золота, но «повода для паники нет». *The Internet Archive*. 09 серпня 2015 р. URL: <https://web.archive.org/web/20150809210542/http://toneto.net/news/kultura/minkult-rf-podtverdil-vozvrashchenie-v-kiev-skifskogo-zolota--no--povoda-dlya-paniki-net->
8. Московская комиссия прибыла в Крым для возвращения скифского золота. *Крымский сайт*. *The Internet Archive*. 19 лютого 2015 р. URL: <https://web.archive.org/web/20150613000629/http://crimea.kz/134535-Moskovskaya-komissiya-pribyla-v-Krym-dlya-vozvrasheniya-skifskogo-zolota.html>
9. Нестеренко Є. Ермітаж приховує правду: скіфське золото з України видають за «сибірське». 2+2. 26 серпня 2024 р. URL: <https://2plus2.ua/zateryannyj-mir/novyny/sensaciynapravda-80-skifskogo-zolota-v-ermitazhi-z-ukraini-a-sibirskih-skifiv-nikoli-ne-isnuvalo>
10. Полін С. В. Мельгунівський курган (Лита Могила). *Енциклопедія історії України*: у 10 т. Київ: Наукова думка, 2009. Т. 6. С. 596.
11. Полухович Д. Не золото не скіфів: за які артефакти насправді бореться Україна в Амстердамі. *«Ділова столиця» – найсвіжіші новини України та світу*. 26 жовтня 2021 р. URL: <https://www.dsnews.ua/ukr/society/ne-zoloto-ne-skifov-za-kakie-artefakty-na-samom-deleboretsya-15032019220000>
12. Постпред РФ пожаловался, что ЮНЕСКО не может содействовать возвращению «скифского золота» в Крым. *WebArchive / 112*. 20 квітня 2015 р. URL: <https://web.archive.org/web/20150810102603/http://112.ua/obshchestvo/postpred-rf-pozhalovalsia-chto-yunesko-ne-mozhet-sodeistvovat-vozvrashcheniyu-skyfskoho-zolota-v-krim-222605.html>
13. Придик Е. М. Мельгуновский клад 1763 г. *Материалы по археологии России*. СПб, 1911. № 31. 24 с.
14. Скифы в заложниках у россиян. *InformNapalm*. 04 листопада 2017 р. URL: <https://informnapalm.org/41391-skify-v-zalozhnikah-u-rossiyan/>
15. Строкова Л. Так зване «скіфське золото» з кримських музеїв: проблема повернення культурних цінностей України з Нідерландів. *Культурні цінності Криму і Донбасу в умовах війни та окупації*. Київ, 2016.

16. Тарадай Д. «Скіфське золото»: Київ вступає в юридичну битву з Кримом – BBC Україна. *BBC Україна*. 15 травня 2015 р. URL: https://web.archive.org/web/20150806210157/http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/05/150515_dispute_scythian_gold_dt

17. У Нідерландах вирішили повернути «скіфське золото» Україні. *TCH.ua*. 14 грудня 2016 р. URL: <https://tsn.ua/groshi/u-niderlandah-virishili-povernuti-skifske-zoloto-ukrayini-846530.html>

18. У Німеччині відкрили виставку «Крим – золотий острів у Чорному морі». *Інформаційне агентство Українські Національні Новини (УНН)*. 08 грудня 2013 р. URL: <https://web.archive.org/web/20131208002807/http://www.unn.com.ua/uk/news/1228987-u-nimechchini-vidkrili-vistavku-krim-zolotiy-ostriv-u-chornomu-mori>

19. Щодо виставки «Скіфи: воїни стародавнього Сибіру» у Британському Музеї. *Посольство України в Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії*. 03 листопада 2017 р. URL: <https://uk.mfa.gov.ua/news/60864-shhodo-vistavki-skifi-vojini-starodavnyogo-sibiru-u-britanskomu-muzeji>

Кобас Константин Йосиф

Донецький національний університет імені Василя Стуса

РИМСЬКЕ ПРОНИКНЕННЯ В ПІВНІЧНЕ ПРИЧОРНОМОР'Я У I СТ. ДО Р. Х. – IV СТ.

Ключові слова: античність, Північне Причорномор'я, грецький поліс, римське проникнення, vexillations римських військ.

Keywords: antiquity, the Northern Black Sea coast, the Greek polis, Roman penetration, vexillations of Roman troops.

Проникнення римлян у Північночорноморський регіон – явище відоме, але недостатньо досліджене в українській історіографії. Недостатня дослідженість цього явища проявляється у відсутності єдиної думки щодо перебігу римського проникнення в Північне Причорномор'я, подальшої військової присутності та форм її прояву. Питання щодо римського проникнення, його перебігу та подальших впливів на життя регіону неодноразово порушувалося у працях як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників: В. Кадєєва, В. Зубаря, Н. Сон, В. Анохіна, В. Дякова, В. Гайдукевича, К. Гриневича, М. Ростовцева, В. Блаватського, Д. Піппіді, В. Крапівіної, Е. Соломонік, Б. Кене, А. Романчук, П. Каришковського, Р. Козленко, С. та А. Буйських, І. Смирнова, Г. Белова, С. Крижицького, Т. Моммзена, К. Колесникова, В. Домашевського, В. Латишева, І. Антонової, С. Жебелева, Е. Міннса, Д. Каллістова [6, с. 5–8, 12].

Мета нашого дослідження полягає в описі процесу римського проникнення в зазначений регіон, подальшого розгортання та характеристики присутності римлян, а також визначенні її форм.

Джерельна база зазначеної проблеми є дуже різноманітною, вона включає дані широкого комплексу джерел: писемних, археологічних, епіграфічних, архітектурних, зображальних, картографічних, скульптурних, ономастичних тощо. Писемні джерела представлені переважно працями античних та середньовічних авторів (істориків, географів, ораторів, письменників), серед яких варто виділити: Аппіана, Посідонія, Плінія Старшого, Страбона, Клавдія Птолемея, Корнелія Тацита, Діона Кассія, Йосифа Флавія, Флегонта Траллійського, Гая Светонія,

Лукіана, Помпонія Мели, Амміана Марцеліна, Зосима, Константина Багрянородного [1, с. 286–287; 6, с. 9–10]. Але зазначений тип джерел дає лише фрагментарну інформацію, а деяка є прихованою або побічною. Епіграфічні джерела здатні надати нам більш об'єктивну інформацію, порівняно з писемними джерелами. Епіграфіка римського проникнення представлена: лапідарними написами, присвятами, написами, клеймами римських легіонів, графіті, залишками військових дипломів, манумісіями, надгробними епітафіями, написами фарбою на кераміці [6, с. 10–11]. Головною особливістю епіграфічних джерел цього періоду є виконання написів латиною, що напряду засвідчує про перебування на території полісів частин I Італійського, V Македонського, XI Клавдієвого легіонів, допоміжних когорт, ал вершників, кораблів Равенської ескадри та Мезійського Флавієвого флоту [1, с. 291]. Джерела археологічного комплексу становлять більшість від усіх вищенаведених джерел. Вони включають у себе: залишки римських фортифікаційних споруд, таборів, кераміки, місць виробництва, зброї, військової амуніції, предметів побуту, предметів «римського імпорту», наявних у похованнях сарматів, остеологічні рештки, залишки вівтарів, храмів та ін. культових споруд, поховання легіонерів, здійснені в некрополях полісів Північного Причорномор'я. За допомогою них ми можемо реконструювати саме перебування римлян в означеному регіоні. Нумізматичні джерела римського часу є вельми поширеними, порівняно з іншими джерелами. Їх ареал включає в себе як область Північного Причорномор'я, так і всю іншу територію сучасної України, що може свідчити про певні торговельні зв'язки Риму з місцевим населенням (землеробськими племенами черняхівської культури) [2, с. 4; 27; 34]. Представлені вони римськими монетами (динаріями, солідами, статерами) та монетами грецьких полісів Північного Причорномор'я, що карбувалися в період римської присутності.

Початковим етапом римського проникнення в Північне Причорномор'я треба вважати період так званих Мітридатових війн (89–84, 83–82, 74–63 рр. до Р. Х.), що велися між Римською Республікою і Понтійським царством Мітридата VI Евпатора [3, с. 366; 8, с. 308–309]. Саме тоді римляни вперше проникають у Причорноморський регіон і починають там закріплюватися. Проникнення не було спонтанним, воно мало поступовий характер і відбувалося протягом доволі довгого проміжку часу (II пол. I ст. до Р. Х. – I пол. II ст. Р. Х.). Активність римлян із часом зростала або спадала зовсім. Початок серйозного закріплення римлян у цьому регіоні можна пов'язати з римською анексією Одриського царства у 46 р. і подальшим перетворенням його на провінцію Фракія, а також з успішними діями римлян у римо-боспорській війні 45–49 рр., що призвело до утвердження на боспорському престолі проримськи налаштованого царя Котіса I (45/46–68 рр.). До того ж зазначені події мали вплив на розвиток і встановлення більш тісних зв'язків між Тірою, Ольвією, Херсонесом Таврійським та Римською імперією [2, с. 366–367; 8, с. 212, 320]. Яскравим проявом цього стала військова експедиція легата Мезії Тиберія Плавтія Сільвана [6, с. 20–22; 4, с. 19–21], що відбулася між 63 і 66 рр. [4, с. 21] і була спрямована на підтримку Херсонеса Таврійського в боротьбі проти скіфо-сарматських племен. Кочовики зазнали поразки, а безпосередня загроза місту була ліквідована [4, с. 23–24; 8, с. 213]. Для запобігання

скіфським нападам римлянами було розміщено залогу в спеціально збудованій для цього цитаделі на мисі Ай-Тодор (у районі сучасного м. Алушти) [1, с. 346]. Описані події треба розглядати в межах східної політики імператора Нерона (54–68 рр.), яку він активно провадив на початку 60-х рр. I ст. [4, с. 20]. Однак перебування залоги не було довгим, оскільки загальноімперська політична криза, смерть імператора Нерона, громадянська війна 68–69 рр. та подальші виснажливі війни імператора Доміціана (81–96 рр.) із Дакією змусили римлян на деякий час відмовитися від своїх амбітних планів щодо Північного Причорномор'я [10, с. 16; 8, с. 214], та вивести звідти наявні на той час військові сили. Активізувалися римляни в Північному Причорномор'ї лише на початку II ст. Це стало наслідком успішної наступальної політики імператора Траяна (98–117 рр.), яскравим проявом якої стали римо-даккські війни (101–102, 105–106 рр.). Проявом же філеллінської політики імператорів Адріана (117–138 рр.) і Антоніна Пія (138–161 рр.) стало перетворення римської військової присутності в цьому регіоні з тимчасового на стале явище. Полягала ж вона у розміщенні вексильцій I Італійського, V Македонського, XI Клавдієвого легіонів разом із когортами допоміжними військ у тамтешніх грецьких полісах: Тірі, Ольвії, Херсонесі Таврійському та у цитаделі Харакс на мисі Ай-Тодор [8, с. 163, 165]. Щодо Боспорського царства можна зробити висновок, що на його території ніколи не знаходилися римські залоги, оскільки ми не маємо в розпорядженні прямих документальних свідчень, якщо, звичайно, не брати до уваги короткочасний період перебування римських військ під час подій римо-боспорської війни 45–49 рр. [6, с. 18].

Присутність римських залог у грецьких полісах варто розглядати як своєрідну форму військового союзу, взаємовигідного для обох сторін. Для греків вигода такого союзу полягала в захисті їхніх полісів від нападів варварів, для римлян – у можливості стримання варварів за лініями кордону з заподіянням їм превентивних ударів. Імовіріше, вона регламентувалася на підставі певних договорів та угод, які міста могли укладати з Римською імперією. Їх зміст, як, власне, і наявність – достеменно невідомі. Цей союз був спрямований насамперед проти кочовиків – скіфів, сарматів, карпів, таврів, від набігів яких потерпали надчорноморські поліси на початку нової ери. Перебування залог у полісах стало певним стабілізуючим фактором, що разом із постійними субсидюваннями з боку римлян сприяло економічному піднесенню полісів у I–III ст. [8, с. 224, 324], хоча присутність римських залог мала певні впливи на культурно-релігійне і суспільно-політичне життя полісів. Ці впливи виявилися у своєрідній романізації життя, масштаби якої, однак, не треба перебільшувати.

Кінцевим періодом римської присутності в полісах Північного Причорномор'я стала загальноімперська «криза III ст.» і комплекс кризових явищ та подій, безпосередньо пов'язаних із нею. Саме тоді з північночорноморських полісів було виведено римські залоги задля посилення ними частин регулярної армії у зв'язку зі збільшенням тиску готів та інших германських племен на кордони імперії. Після цього римські залоги більше не з'являлися в зазначених полісах, окрім Херсонеса Таврійського, де у період IV–V ст., за свідченнями Константина Багрянородного, розміщувався загін балістаріїв, озброєний балістами та онаграми [9, с. 255; 7, с. 61]. Але про сталість перебування загону не можна говори-

ти впевнено, як, власне, і про його римську належність [5, 136–137; 6, с. 61, 66]. Сама ж «криза III ст.» назавжди поклала край римській (класичній) військово-політичній активності в Причорноморському регіоні.

Отже, від I ст. до Р. Х. Північнопричорноморський регіон був у сфері римських політичних і військових інтересів. Проникнення римлян у регіон Північного Причорномор'я відбувалося поступово, в кілька етапів. Перебування залог у полісах спочатку не мало постійного характеру. У їх присутності були зацікавлені більше греки, ніж римляни. Саме ж перебування залог мало форму своєрідного військового союзу, а системна криза, яка до самих підвалин вразила Римську імперію у III ст. [2, с. 3], змусила римлян евакуювати свої легіони з полісів та згорнути свою активність у цьому регіоні.

Джерела та література

1. Археология Украинской ССР: в 3 т. Том второй: Скифо-Сарматская археология / отв. ред. С. Д. Крыжицкий, А. С. Русаева. Киев: Наукова думка, 1986. 589 с.
2. Брайчевський М. Ю. Римська монета на території України. Київ: Видавництво Академії Наук Української РСР, 1959. 254 с.
3. Давня історія України: в трьох томах. Том 2: Скифо-антична доба / відп. ред. С. Д. Крижицький. Київ: Інститут Археології НАН України, 1998. 494 с.
4. Зубар В. М. Про похід Плавтія Сільвана в Крим. *Археологія*. 1988. № 3(63). С. 19–27.
5. Зубарь В. М. Херсонес Таврический и Римская империя. Очерки военно-политической истории. Киев: Институт археологии НАН Украины, 1994. 180 с.
6. Кадеев В. И. Херсонес Таврический в первых веках нашей эры. Харьков, 1981. 143 с.
7. Колесников К. М. Римська військова присутність, гарнізон Херсонеса та особливості міжнародно-правового статусу міста у IV–V ст. *Древности 2012: харьковский историко-археологический ежегодник*. 2012, Том 11. С. 61–68.
8. Крижицький С. Д., Зубар В. М., Русаева А. С. Античні держави Північного Причорномор'я. Т. 2. Київ: Вид. дім «Альтернативи», 1998. 351 с.
9. Константин Багрянородный. Об управлении империей / под ред. Г. Г. Литаврина, А. П. Новосельцева. Москва: Наука, 1991. 496 с.
10. Смирнов О. І. Ольвія та Рим у I–IV ст. н. е. *Наукові праці*. Том X. С. 15–18.

Гадинко Олександр

Сторожинецька гімназія Сторожинецької міської ради

Чернівецької області

ДАВНЄ НАСЕЛЕННЯ ПЕРЕДГІР'Я БУКОВИНСЬКИХ КАРПАТ: ПРИРОДА І МАТЕРІАЛЬНІ ВПЛИВИ КУЛЬТУР РЕГІОНУ

Ключові слова: археологічна культура, селище, урочище, тераса, поселення, річка, заплава, долина, височина, слов'яни.

Keywords: archaeological culture, settlement, tract, terrace, settlement, river, floodplain, valley, hill, Slavs.

Сьогодні Сторожинецький район належить до того історичного ареалу Чернівецької області, який має багатовікову історію. Район розташований у південно-західній частині Чернівецької області, у передгірській частині Карпат. На півночі межує з Кіцманщиною, на сході – з Чернівцями та Глибоччиною, на за-

ході – з Вижниччиною, на півдні – з Румунією. Дві третини площі займає Буковинське передгір'я, і лише одну третю – буковинські Карпати. Район займає вигідне географічне положення. Місцевість перерізає залізниця Чернівці – Глибока – Сторожинець – Берегомет із відгалуженням з Карапчева на Чудей – Красноільськ. Найважливіші шосейні шляхи Чернівці – Сторожинець – Красноільськ, Глибока – Сторожинець – Вижниця та Кіцмань – Дубівці – Сторожинець. На території району протікає річка Серет із притокою Малий Сірет. У районі здавна проживають українці, румуни, поляки й інші народності [1, с. 89–92; 4, с. 2–4; 11, с. 4–6].

Рельєф – горбиста рівнина, яка ускладнюється Чернівецькою височиною, що простягається від Сторожинця до Чернівців і піднімається на 500 м н. р. м., досягаючи максимальної висоти 537 м (г. Цецино). У межах Передгір'я Чернівецької області, неподалік Сторожинця, збереглися у повному розрізі алювіальні відклади шостої надзапальної тераси потужністю 17 м.

Карпатське Передгір'я в структурному відношенні відповідає Передкарпатському крайовому прогину, який чітко виділяється своїм горбисто-грядовим типом рельєфу. Такі гряди простежуються в районі гір Спаська, Цецино та в інших місцях на вододілі між ріками Глибочок та Глиниця. З усіх семи терас у долині Пруту, Сірету та Черемошу найкраще виділяється третя. Її розріз добре видно у с. Клинівка. Заплава у Сірету вузька, а його притоки мають більш-менш прямолінійні долини з помітною терасованістю у нижній частині схилу. В окремих місцях схили повністю порушені зсувами (с. Кам'янка, Великий Кучурів, Снячів, Стара Жадова, Зруб-Комарівський, Комарівці). Яскравий орографічний уступ Карпат видно біля с. Красноільськ-Красношора. Тут вузькою смугою на поверхню виходять вапнякові скелі юрського періоду, які є екзотичними утвореннями. Друга та третя тераси р. Малий Сірет утворюють Красноільську підгірську улоговину.

Прут-Сіретське Передкарпаття здебільшого збігається із Зовнішньою зоною Передкарпатського крайового прогину, складеного з потужної товщі глинисто-піщаних відкладів тортону. Характерними для цього ареалу є ерозійно-зсувні рельєфи та неотектонічні рухи, за допомогою яких виразно утворилися височини понад 500 м, як-от г. Цецино (537 м), г. Вивіз (494 м), широкі терасові долини. Хоча Сірет надто малий, порівняно з його долиною, проте така невідповідність пояснюється тим, що коли верхня частина, якою був Черемош, була перехоплена і скерована до Пруту, Сірет позбувся великої притоки і через це змілів. З південного заходу до Карпат прилягає Міжсіретський терасовий лісолучний район. Розташований він між двома Сіретами – Великим та Малим. Характерними особливостями міжсіретського регіону є абсолютні висоти (до 330–350 м – у долинах річок і 480–530 м – у межиріччях), наявність великих площ лісів.

Сірет – ліва притока Дунаю, яка бере початок на північно-східному схилі Карпат біля гори Бурсукової на висоті 1 100 м. Верхня частина Сірету, що протікає по області, складає 100 км. Загальна довжина Сірету становить 513 км. Гірська ділянка річки становить 20 км, передгірно-рівнинна – 80 км. Площа басейну становить 47,600 тис. кв. км. Гірська ділянка бере початок безпосередньо від витоків і сягає Берегомету. Тут же місцями трапляються тераси та заплави.

Так, у межах річкових долин Черемошу та Сірету простежуються 7 терас висотою 140 м над руслом. Це територія Буковинського Передгір'я, що простягається між долиною р. Сірет і крайовими хребтами Карпат. Тут висоти становлять приблизно 500 м. Ця територія густа протоками річок Сірету і Малого Сірету, що надає місцевості вигляду дрібногорбистої підгірної височини. Тут же трапляються великі тераси широкої долини р. Малий Сірет. У долинах річок Міхидри, Малого Сірету, Серетелю спостерігається надмірна зволоженість і заболоченість земель. Сьогодні основна маса поселень зосереджена вздовж нижніх та середніх терас Сірету та Малого Сірету, в долинах їх притоків. Верхні тераси переважно вкриті лісами.

Зазвичай найдавніші сліди життєдіяльності людини вишукують на берегах великих повноводних річок, підгір'ях, терасах, заплавах, там, де природа створила умови для життя. У прадавні часи людина цілком освоїла річкові долини і притоки Сірету. Ареал заселення обіймає територію Передкарпатської височини – терени Передгір'я буковинських Карпат. За археологічними даними, територію південно-західної частини області справдавна населяли різні народності та племена. За історичними даними, населені пункти тут відомі лише з XV ст. Особливістю цього регіону є те, що до кінця в належний спосіб не оцінена археологічна, історична, соціокультурна спадщина краю [5, с. 27–30, 43–44, 72–73, 127, 168; 10, с. 50–56, 75–76, 85–87, 121–124, 137; 12].

Районний центр – місто Сторожинець – відомий з грамоти 18 лютого 1448 р. (за пам'ятками матеріальної давньоруської культури – селище з XIV–XV ст.) завдяки розкопкам 1960-х рр. видатного археолога Б. Тимощука.

Відбитки новокам'яного віку (неоліт, VII–V тис. до н. е.) виявлені в с. Чудей (рад. Межиріччя). Село розташоване на схилах Карпат між річками Малий Сірет та Сіретель, за 16 км від райцентру. Через Межиріччя протікає маленька річка Чудин, що впадає до Сіретелі. Уперше пункт згадується в 1707 р. [1, с. 90–92; 3, с. 202–203; 4, с. 3–5; 8, с. 3–5; 9, с. 546–547, 589; 13].

Пам'ятки відомої трипільської культури (VI – поч. III тис. до н. е.) виявлені у с. Великий Кучурів. Культурний шар цієї культури знайдений у північно-західній частині села. У центрі села, на лівому березі р. Дереглуй, в урочищі Селище – поселення культури Карпатських курганів II–V ст. н. е., слов'янської (VIII–IX ст.) та давньоруської (XIV–XV ст.) культур. На північ від села, на лівому березі р. Вільховець, в урочищі Стінка – ще одне поселення культури Карпатських курганів. За археологічними відомостями, село існує з XIV ст. В історичних джерелах відоме з 1421–1422 р.

Сліди поселення трипільської та давньоруської (X–XI ст.) культур виявлені також у центрі с. Михальча, в урочищі Церковище. На правому березі р. Коровля, на південний захід від села, в урочищі Перлева, та на північ від села, біля хутора Заволока, в урочищі Стара Стирка – поселення культури Карпатських курганів. У західній частині села, на обох берегах р. Тетичка, в урочищі Перлева – поселення слов'янської культури VIII–IX ст. Знаходиться в західній частині села, розташовується на першій надлуговій терасі р. Коровля, в урочищі Поляна [3, с. 245, 252; 9, с. 569–570, 606; 14, с. 51–52].

У центрі села Дубове, на п'ятиметровій терасі правого берега р. Коровля (басейн Пруту) відоме поселення трипільської та слов'янської культур (VIII–

IX ст.). Селище знаходиться в центрі села, на 5-метровій терасі правого берега р. Коровля. Вперше село згадується 19 вересня 1436 р.

Знахідки ж скіфського часу (VII–III ст. до н. е.) знайдені в центрі с. Бобівці, на правому березі р. Глиниця (права притока Пруту), в урочищі Григори. Розташовується село за 14 км північніше Сторожинця. Вперше згадується в документах 1421 р. [3, с. 211, 222; 9, с. 604].

Поселення слов'янської культури (VIII–IX ст.) відоме ще в центрі та на західній частині с. Годилів, на лівому березі Потоку. Так, у Селищі, у західній частині села, на мису, утвореному двома струмками, в 1972 р. були виявлені розорені житла з печами-кам'янками та уламки горщиків типу Луки-Райковецької. У Селищі, що на лівому березі Потока, у 1973 р. були знайдені на південних схилах уламки кераміки типу Луки-Райковецької.

У с. Давидівка, що за 800 м на схід від церкви, на високому березі р. Малий Серет відкопане поселення культури Карпатських курганів. У центрі села, на правому березі Малого Серету, в урочищі Селище – поселення XIV–XV ст. На північ від села – кургани. Розташоване село за 18 км західніше Сторожинця. Відоме лише з XVIII ст. [3, с. 219; 9, с. 605].

В Їжівцях, у східній частині села, на правому березі р. Малий Серет, в урочищі Замка – поселення XIV–XV ст. Розташовані Їжівці на прикордонній смузі, за 20 км на північний захід від Сторожинця. Вперше згадуються 17 серпня 1428 р. під назвою Южинці.

Рештки поселення культури Карпатських курганів установлені в Кам'яній, в центрі села, на лівому березі р. Кам'янка, в урочищі Селище та за 1 км на схід від села, на лівому березі р. Коровля, між потоками. У центрі села, на мису, утвореному ріками Кам'янка і Малий Стирка, в урочищі Каличанка та на захід від села в урочищі Полинак – поселення слов'янської культури (VIII–IX ст.). У 1971 р. в місцях темних плям-жител знайдено уламки кераміки типу Луки-Райковецької. Розташоване село на північному заході від Сторожинця, на відстані 14 км. Згадується з XVIII ст. [3, с. 229–230, 236; 9, с. 605].

У Панці (рад. Клинівка, що за 7 км від райцентру), у південній частині села, в лісі, на мису Поланка знайдено городище без культурного шару. У документах село згадується 1428 р. Поселення XIV–XV ст., що в урочищі Селище, відкрите у східній частині Костинців. Вперше згадується 1608 р. Розташовані за 16 км від Сторожинця [3, с. 242, 259; 9, с. 606].

Поселення культури Карпатських курганів розшукане також на північній околиці с. Ропча, що на лівому березі р. Глибочок, в урочищі Прибан. Через село протікає р. Сірет, розташовується за 7 км від Сторожинця. Пам'ятки цієї ж культури виявлені на хуторі Мислів у 1963 р. Поселення знаходиться за 1 200 м на захід від господарських будівель, на лівому низькому березі безіменного струмка. Археологічні пам'ятки цієї культури були свого часу встановлені й вивчені дослідницею-археологом Л. Вакуленко на всій території Підгір'я українських Карпат. Вперше згадується село 18 лютого 1448 р.

У східній частині Снячева, на обох берегах однойменної ріки, в урочищі Садовий, відкриті поселення трипільської культури, культури Карпатських курганів та поселення слов'янської (VI–IX ст.) культури. За 3,5 км від центра села

на схід, на лівому березі р. Глиський, в урочищі Васьків Горб – ще одне поселення трипільської культури. У південно-східній частині села, на лівому березі р. Снячів, в урочищі Толока – поселення слов'янської культури VI–VII ст. За 3 км на південний схід від села, в лісі, на мису правого берега р. Тисів, в урочищі Окопи – городище. На території городища наявні знахідки слов'янської культури VIII–X ст. На північ від центру села тече річечка Клітимній, а з заходу на схід – р. Снячовець. Поселення розташоване за 12 км від Сторожинця і 18 км від Чернівців. Поселення трипільської, голіградської (XI–VIII ст. до н. е.), давньоруської (XII–XIII ст.) культур відомі у західній частині с. Спаська, на пагорбі в урочищі Паланка. В Тисівцях, у південно-західній частині села, на правому березі р. Глиський, в урочищі Паньки виявлені сліди поселення трипільської культури. У північній частині села, на лівому березі р. Дереглуй, в урочищі Жалававторівка – ще поселення голіградської культури; в Ясенах, у центрі села, на берегах р. Кабин, в урочищі Селище – поселення культури Карпатських курганів. Згадується у грамоті від 1432 р. [3, с. 270, 252; 9, с. 607; 14, с. 51, 53].

Поселення XIV–XV ст. Відомі і в Старій Жадові, в центрі села, на правому березі р. Серет, в урочищі Селище та в Старих Бросківцях, у північній частині села, на лівому березі р. Глиниця, в урочищі Сесія. Вперше поселення з'являється в історичних документах 15 березня 1490 р. Стара Жадова розташована за 24 км від райцентру, на 10 км простягається обабіч берегів Сірету та його притоки Жадівки. Села Старі і Нові Бросківці, що розташовані відповідно за 15 і 8 км від райцентру, мають гористу місцевість, покриту здебільшого лісами. Через Старі Бросківці протікає річка Глиниця (ліва притока Пруту). Вважається, що раніше село називалося Борисківці (Борисове село), про що свідчить грамота від 23 лютого 1448 р. [3, с. 205, 214; 9, с. 596, 607–608].

У селах Верхні та Нижні Петрівці, Красноільськ, Комарівці, Дубівці, Буденець, Банилів-Підгірний сліди археологічних культур сьогодні не виявлені. Вперше згадуються Нижні Петрівці 11 липня 1610 р., Красноільськ – 1431 р. Розташований населений пункт за 25 км від райцентру, Нижні Петрівці – за 20 км, Верхні Петрівці – за 16 км на південь. Комарівці вперше згадуються в історичних документах у 1610 р., Дубівці відомі з грамоти 1463 р. Розташовані обидва населені пункти на лівому березі Пруту. Уперше Банилів-Підгірний (Банилів Волоський, Банилів над Сіретом), згадується в документах від 17 серпня 1428 р. Інше село Буденець відоме з 18 жовтня 1435 р. Розташовані села на р. Малий Сірет [3, с. 241, 243, 261; 9, с. 560, 580, 604–606].

Характеризуючи давні населені пункти Сторожинеччини, можна дійти таких висновків. По-перше, природно-географічні та кліматичні особливості краю суттєво вплинули на час та місце появи людини на цих теренах, що підтверджується умовами проживання та назвами самих населених пунктів. По-друге, археологічні розвідки, розкопки та дослідження у цьому регіоні проводилися ще в 1960–70-х рр. XX ст., тому актуальність їх набуває значення з двох причин – чимала дослідницька перерва у часі та необхідність проведення подальших історико-археологічних розвідок цього терену. По-третє, цей регіон населяли різні культури – трипільці, скіфи, слов'яни, – про що свідчать залишки їх матеріальної культури. По-четверте, основним автохтонним населенням краю є українці

(слов'яни) і румуни (волохи), чий сліди знаходимо в кожному населеному пункті, які починають згадуватися в письмових документах лише з XIV–XV ст. і далі. По-п'яте, вивчення минулого рідного краю (землі) є важливим обов'язком збереження історичного минулого народу, його пам'яті, мови. Цьому сприяють як історичні, так і географічні умови розташування регіону, а також соціокультурна спадщина краю.

Джерела та література

1. Особливості буковинського пограниччя: історія культурного полілогу: монографія / Л. Антошкіна, О. Гадинко, Г. Красовська, П. Сигеда, О. Сухомлинов. Донецьк: Ноулідж, 2010. 237 с.
2. Буковина. Історичний нарис. Чернівці: Зелена Буковина, 1998. 416 с.
3. Буковина. Загальне краєзнавство / пер. з нім. Ф. С. Андрійця, А. Т. Квасецького. Чернівці: Зелена Буковина, 2004. 484 с.
4. Гадинко О. О. Сторожинець: мандрівка крізь віки. Чернівці: Прут, 2013. 208 с.
5. Географія Чернівецької області / за ред. Я. І. Жупанського. Чернівці: Чернівецька обласна друкарня, 1993. 192 с.
6. Карпенко Ю. О. Топонімія Буковини. Київ: Наукова думка, 1973. 238 с.
7. Квітковський Д., Бринзан Т., Жуковський А. Буковина, її минуле і сучасне. Париж – Філадельфія – Детройт: Зелена Буковина, 1956. 966 с.
8. Ліщук Д., Гадинко О. Особистості епох. Чернівці, 2016. 100 с.
9. Малишко В. М. Сторожинець / Історія міст і сіл Чернівецької області. Київ: Головне видавництво УРЕ АН УРСР, 1969. С. 546–558.
10. Природа Чернівецької області / за ред. К. І. Геренчука. Львів: Вища школа, 1978. 160 с.
11. Речмедін А. П. Сторожинець. Ужгород: Карпати, 1977. 63 с.
12. Сторожинець: обличчя міста / ДНВП «Картографія»; авт. тексту О. Гадинко. Київ: Картографія, 2007. 2 пл. (1 арк.).
13. Тимошук Б. О. Знай і вивчай свій рідний край. *Радянське село*. 1963. 13 червня.
14. Чернівецька обласна організація українського товариства охорони пам'яток історії та культури. Каталог пам'яток археології Чернівецької області, взятих під державну охорону. Чернівці: Чернівецька обласна організація українського товариства охорони пам'яток історії та культури, 1992 р. 62 с.
15. Liebenwein D. Storozynez. Buchenland – Bukowina. Beschreibung und Erinnerungen. Darmstadt: Eigenverl, 1983. 206 p.

Мазур Максим

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ОПИС ПЕРВИСНИХ РЕЛІГІЙ ТА ПРИРОДА РЕЛІГІЙНОГО МИСЛЕННЯ ЗА ПАСКАЛЕМ БУАС

Ключові слова: релігія, фетишизм, магія, анімізм.

Keywords: religion, fetishism, magic, animism.

Актуальність досліджень релігійного мислення сьогодні є дуже високою в сучасній антропології. Якщо раніше релігії, як еволюційному та соціокультурному явищу, надавались доволі примітивні пояснення, то наразі висунуто велику кількість тверджень, що концентруються на релігії не тільки з погляду потреби нових інститутів влади або пояснення невідомих сил природи, а ще й з інших

позицій (одна з таких наведена у цій статті). Розуміння логіки релігійного вірування, як і будь-якого ідеологічного світосприйняття, є вкрай актуальним для історії та гуманітарного й соціального знання взагалі, адже ідеали, уявлення, релігійні вірування залишаються важливими не лише в міжлюдських, але й у міждержавних відносинах [2–4].

Мета статті – розкрити основні етапи розвитку первісної релігії та співвіднести їх із даними, отриманими в роботі французького антрополога Паскаля Буає «Пояснюючи релігію. Природа релігійного мислення».

Паскаль Буає у цій книзі на основі даних історії, антропології та еволюційної психології показує, що всі релігії є схожими за структурою, а також те, що всі вони є механізмом, який паразитує на патернах світосприйняття, сформованих у нашому мозку під час еволюції. А саме: однією з найбільш ранніх форм релігії є «магія», яка не передбачає існування разом із реальним, природним світом світу ілюзорного, надприродного. Але водночас вона має те, що дає змогу вважати її однією з перших форм релігії – наявність надприродних впливів, що походить від тих, хто магією займається. У магії ще немає розподілу світу на справжній і потойбічний, але зроблений перший крок для цього розподілу [1, с. 51–54].

У процесі подальшого розвитку властивістю магічного впливу стали наділятися не тільки події, тобто поява або зникнення тих чи інших предметів, їх зміни та інше, але й самі ці предмети. На долю людини почав впливати архаїчний фетишизм, наприклад, віра в амулети, що приносять успіх. Далі віра відділяється від предметів або людей із фізичними властивостями у більш абстрактних духів, потойбічних предків тощо. Певною категорією таких сутностей є душі померлих (для позначення цього вірування використовують термін «анімізм»). До анімізму прийшли внаслідок того, що люди почали турбуватися, окрім живих, ще й за покійних. Але покійні люди, як нам відомо, з часом стають небезпечними для людини, особливо якщо вони померли від заразної хвороби. Розуміючи, що від покійників йде певний шкідливий вплив, люди почали вживати захисних заходів. Так покійників почали ховати. З часом також виникла віра в потойбічний світ, причому були люди, які могли задобрювати духів та проводити різноманітні ритуали. Ці ритуали ставали все більш поширеними [5, с. 266–267; 1, с. 58–59].

Загалом це є коротким описом стадій первісної релігії, але також варто співвіднести їх із тим, що пише Паскаль Буає у своїй книзі. Він починає з того, що описує, як еволюційно склалося мислення більшості людей, і розповідає: у людей у їх первісній історії було декілька проблем, з них перша – пошук їжі, друга – проблема розмноження, третя – конфлікти, а також, навпаки, – альтруїстична поведінка. Отже, за думкою П. Буає, у людей сформувалися певні психологічні механізми, що дають змогу вирішувати ці проблеми, тобто є велика кількість спеціалізованих систем у голові людини, а також загальний інтелект; ці спеціалізовані системи працюють несвідомо. Він називає їх «системами логічного виведення». Однією з таких систем є інтуїтивна біологія: наприклад, ми всі знаємо, як «приблизно» ведуть себе всі коти, а також як вони побудовані. Ми знаємо це, побачивши хоча б одного кота в дитинстві; так, ми не тримаємо в го-

лові інформації про всіх котів, а маємо шаблон кота, який (за наявності великих відмінностей) ми співвідносимо з новим котом, якого бачимо (причому інтуїтивна біологія є тільки в голові людини, а не є фактичною). Іншою важливою системою логічного виведення є інтуїтивна психологія – те, що сучасні психологи називають «теорія розуму». Вона відповідає за оцінку та розпізнавання психологічного стану інших людей і є спеціалізованою системою, оскільки вона обмежена у людей з особливими потребами, наприклад, із розладами аутистичного спектра [6, с. 95–105].

Що ж формує привабливість релігійних концепцій за П. Буає? Давайте ретельніше поглянемо на перелічені вище форми первісної релігії. Насамперед побачимо, що в них фігурує феномен людини, яка уявляє, що вона взаємодіє з певними надлюдськими агентами (ці агенти можуть бути як предками, так і тотемами). Також церемоніальна розмова з предками завжди проводилася за допомогою певних людей – шаманів, жерців, відьом. Ці характеристики універсальні для всіх суспільств. Ці уявлення існують в розумі людей у межах певного шаблону, структури, яка залежить від так званої «core category», або в іншому варіанті «ontological category». Загалом цих категорій 4: людина, тварина, рослина та інструмент (вони є у всіх від народження у примітивному вигляді). Отже, береться одна з цих категорій і додається особливість, яка в реальному житті не притаманна цій категорії, наприклад, християнський бог насправді відійде до core category «людина», до якої додали те, що він є всемогутнім. У звичайної людини такої особливості немає, і саме ця неприродність співвідношення core category та особливостей робить певні релігійні ідеї дуже популярними, що підкріплюється антропологічними дослідженнями. Певна core category активує певні інструменти логічного виведення в мозку. Так, ми очікуємо від бога, що він, окрім своєї надприродної особливості, буде поводитися, як людина, мислити, як людина. Це полегшує сприйняття його як сутності звичайними людьми [6, с. 40–45, 71–90].

Відповідні правила (тобто core category з надприродною особливістю, а також використання систем логічного виведення для кращого розуміння бога) можна застосовувати і до первісних форм вірування: магія – це «людина» (яка керує магією) та «надприродні особливості» (можливість проводити цю магію), фетишизм – це категорія «інструмент» і «надприродна особливість» цього інструменту. З іншого боку, анімізм (тобто віра в духів предків) – це вже також використання систем логічного виведення для кращого розуміння бога. Отже, розуміння «духів» краще відбувається людьми, коли ми уявляємо їх саме у формі «людей» – це легше для нашої психіки. Ці пояснення популярності певних релігійних концепцій є тільки частиною даних, досліджених у книзі П. Буає. Використання цієї методології може бути корисним під час аналізу багатьох вірувань.

Джерела та література

1. Базик Д. Феномен первісної релігії. *Українське релігієзнавство*. 2009. № 2 (спецвип.). С. 46–60.
2. Мелекесцев К. Ідеологічне і прагматичне у польсько-українських відносинах. *Вісник Донецького національного університету. Філософські науки*. Вінниця: ДонНУ, 2016. № 1–2. С. 137–150.

3. Мелекесцев К. Католицька церква в національному та регіональному вимірі українсько-польських відносин. *Доля поляків і доля вітчизни: погляд крізь століття. Том III / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка / уклад. А. Глушковецький (наук. і відп. ред.) та ін. Вінниця: ТОВ «Твори», 2021. С. 214–218.*

4. Мелекесцев К. Культурний та цивілізаційний аспект новітніх польсько-українських відносин (2005–2011). *Література та культура Полісся / відп. ред. Г. В. Самойленко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2016. С. 200–210.*

5. Поливач М. А. Зародження та формування релігії. *Продовольча та екологічна безпека в умовах війни та повоєнної відбудови: виклики для України та світу: мат. міжн. наук.-практ. конф., секція 4: Якість освіти та гуманітарна наука в умовах війни та глобальних викликів (м. Київ, 25 трав. 2023 р.). Київ, 2023. 358 с.*

6. Boyer P. Religion Explained: The Evolutionary Origins Of Religious Thought. New York: Basic Books, 2001. 385 p.

Яцун Вікторія

Донецький національний університет імені Василя Стуса

СТАНОВИЩЕ ЖІНОК У ДОІСЛАМСЬКІЙ АРАВІЇ

Ключові слова: жінки, період Джахілії, Аравія, племена.

Keywords: women, Jahiliyyah period, Arabia, tribes.

Попри наявність численних досліджень становища жінок в ісламському світі, доісламська доба Аравії залишається менш вивченою. Це дає змогу простежити еволюцію гендерних відносин і їх трансформацію під впливом ісламу, дізнатись витоки традиційної соціальної поведінки народів Аравійського півострова.

Знання про період до ісламу походять із різних джерел, як-от Коран, Хадис, твори літератури (наприклад, Муаллакат, «Книга пісень» Абу-ль-Фарадж аль-Ісфгані, «Дні арабів») та біографії поетів – муаллаки, Хаттаба ібн Нуфайла, королеви Зеновій та інших. Цей період зазвичай називають Джахілія, що означає невігластво – ісламський термін, який зустрічається в Корані.

Серед найбільших народів, які населяли територію Аравії, були Набатеї і Бедуїни. Набатеї – це давній семітський народ, який населяв Північну Аравію та Південний Левант (прибл. 37–100 н. е.). Бедуїни – це арабська етнічна група, яка переважно мешкала в пустелі, традиційно поділена на племена або клани і домінувала на півострові. Суспільство було патріархальним, з успадкуванням по чоловічій лінії [1, с. 21].

Часто виникали міжплемінні війни, в яких жінки могли виступати або в ролі заручниць, або іноді – «посланцем миру» (вести переговори, домовлятися про викуп полонених або в шлюбах між ворогуючими племенами ставали гарантами виконання домовленостей). Давні араби цінували захоплення жінок-заручниць, оскільки вони могли вимагати високий викуп за заручників або обмінювати їх на своїх власних. Іншою перевагою заручниць було те, що їх можна було одружити без посагу і отримати більше дітей, у такий спосіб збільшуючи свою чисельність, а отже, – і силу, що підвищувало статус серед інших племен. Якщо чоловік не хотів одружуватись, то міг подарувати жінку одному зі своїх родичів

або друзів, продати її, а інколи і вбити. Проте були війни, коли жінки спонукали чоловіків до боротьби, розпалюючи їхній гнів. Наприклад, війна між Бану Таглібом і Бану Шайбаном відома як Басуська війна, яка тривала 40 років [4, с. 11].

Правовий і соціальний статус жінки в період Джахілії визначався патріархально-племінними звичаями. Закони про спадщину в доісламській Аравії були загалом несприятливими для жінок. Доньки та дружини мали незначне або взагалі не мали права успадковувати майно від своїх померлих родичів. Жінки вважалися утриманками, тому не мали права володіти багатством незалежно від опікуна-чоловіка. До того ж жінок не лише позбавляли прав на спадщину, а й вони самі вважалися частиною майна померлого.

Шлюб у Джахілії був інститутом створення сім'ї, яка була первинним осередком суспільства. Без шлюбу не було б ні сім'ї, ні зв'язків, які б об'єднували різних членів спільноти. Арабське суспільство до ісламу знало два види шлюбу: ендогамію (шлюб між двоюрідними братами) і екзогамію (шлюб поза племенем). Перший вид між двоюрідними братами і сестрами не допускав шлюбу поза племенем. Серед можливих причин переважання такого типу шлюбу можна назвати віру арабів у чистоту роду. Ендогамний шлюб об'єднував усіх членів племені кровним зв'язком, що сприяло співпраці всіх у захисті інтересів племені з розумінням, що жоден чужий елемент не був включений. На відміну від цього, мета екзогамії полягала у зміцненні відносин з іншими племенами. Екзогамний шлюб починався зі шлюбу з полоненими, які використовувалися як спосіб народження дітей, щоб збільшити силу племені, але пізніше вони почали одружуватися за межами племені з вільними жінками, щоб укласти союз з іншими племенами, щоб належати до сильного племені, яке могло захистити їх від небезпеки.

Незважаючи на те, що ці два види шлюбу були різними, вони мали спільну мету – забезпечення виживання спільноти. Тому жінки були засобом для досягнення цієї мети.

Іноді практикувались полігінія – форма шлюбу, коли чоловік перебуває у шлюбному зв'язку відразу з декількома жінками. Зазвичай це було з метою мати якомога більше хлопчиків, оскільки вони потрібні для війн [3].

Розлучення існувало в арабському суспільстві до ісламу – це міг зробити чоловік. Воно передбачало, що чоловік відмовляється від прав на свою дружину, після чого вони розлучалися. До того ж чоловік не платив розлученій дружині аліменти.

Були винятки, коли право на розлучення було в руках дружини: серед них були Сальма бінт Амр, Фатіма бінт аль-Ахмар та Атіках бінт Мурра – жінки, які належали до привілейованих станів, займалися торгівлею або ж були нащадками відомого роду чи племені [4, с. 35].

Араби високо цінували своїх матерів. Статус жінок покращувався, якщо вони народжували хлопчиків. Якщо чоловік розлучався з дружиною, вона зазвичай залишала дітей при собі та давала їм своє прізвище [4, с. 57].

У доісламській Аравії чоловіки були джерелом сили, тоді як жінки були тягарем для своїх сімей. Практика поховання дочок живцем не була поширена серед усіх племен, а була знайдена лише в деяких племенах, як-от Кінда, Кейс,

Худейл, Асад, Бакр, Тамім. Серед причин були бідність і голод; страх, що їхні дочки будуть захоплені в полон і принесуть ганьбу та безчестя їхній родині; погане здоров'я і хвороби. Поховання дочок живцем розглядалося деякими арабами як своєрідна доброта і милосердя до жінки, оскільки батьки знали про слабкість дочок і їхню нездатність боротися з усіма складнощами життя.

Однак існували батьки, які шанували своїх дочок і надавали їм право вирішувати своє майбутнє життя та обирати партнера. Деякі батьки звикли радитися зі своїми дочками і брати їх як своїх супутниць на набіги [4, с. 50].

Статус жінки сильно варіювався залежно від законів і культурних норм племен, у яких вони жили. Жінки вищого класу зазвичай мали більше прав, ніж жінки племені, і могли володіти майном або навіть успадковувати від родичів [2, с. 47]. Серед них була Септимія Зенобія, фактична правителька Пальмірського царства, відома своєю відвагою та мудрістю. Хадіджа бінт Хувейлід, перша дружина Пророка, була багатою вдовою з племені курайшитів, яка займалась торгівлею, здобула пошану і мала чималий достаток. Її рішення обрати чоловіка в епоху панування чоловіків і полігамії, коли жінки не мали прав і соціального статусу, показує силу характеру, влади.

Отже, в доісламській Аравії жінки мали обмежені права і зазвичай підпорядковувались чоловікам та виконували різні ролі в суспільстві, зокрема ролі дружин, матерів, заручниць. Проте становище жінок, права і свобода значно відрізнялося залежно від їхнього соціального статусу, племінної приналежності, ролі в суспільстві: жінки вищого статусу мали більше прав і можливостей, ніж жінки з нижчих соціальних верств, що відображало складну взаємодію між племінними звичаями та соціальними функціями.

Джерела та література

1. Скляренко О., Скляренко О. Етнічна ономастика: монографія: у 5 кн. Кн. 1: Світ арабів і арабський антропонімікон. Одеса: Астропринт, 2020. 284 с.
2. Engineer A. Right of women and muslim societies. URL: <https://docs.manupatra.in/newslines/articles/Upload/B6C1AAA9-8139-40FF-88F7-E0277E725297.pdf>
3. Masarwah N. Marriage in Pre-Islamic Arabia as Reflected in Poetry and Prose: The Social and Humane Relations Between Husband and Wife. David Publishing. 3 novemder 2013. URL: https://www.researchgate.net/publication/275044240_Marriage_in_Pre-Islamic_Arabia_as_Reflected_in_Poetry_and_Prose_The_Social_and_Humane_Relations_Between_Husband_and_Wife
4. Siddique H. An appraisal to the status of woman in pre and post-islamic Arabian peninsula with specific reference to her marital rights. Zia-e-tahqeeq. 2017. URL: <https://ziaetahqeeq.gcuf.edu.pk/ZTQ/Split%20Vol-7,%20Issue%2013/15.%20AN%20APPRAISAL%20TO%20THE%20STATUS%20OF%20WOMAN%20IN%20PRE%20AND%20POST-ISLAMIC%20ARABIAN%20PENINSULA.pdf>

**ПІДПОРЯДКУВАННЯ РОСІЙСЬКОЮ ІМПЕРІЄЮ
НОМАДИЧНОЇ ОЙКУМЕНИ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я:
ПЕРЕСЕЛЕННЯ НОГАЙЦІВ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХVІІІ СТ.**

Ключові слова: ногайці, депортація, Російська імперія, Північне Причорномор'я, Поволжя.

Keywords: Nogais, deportation, Russian Empire, Northern Black Sea Region, Volga Region.

Конфлікт геополітичних інтересів Російської та Османської імперій (останню в регіоні представляло Кримське ханство), досягнув свого апогею в 1768 р., коли почалася російсько-турецька війна, яка докорінно переорієнтувала розстановку сил на території Північного Причорномор'я. Ще з часів розпаду Золотої Орди кримські хани Гіреї були «старшими» нащадками Чингізидів як серед інших ханів, та й порівняно з московськими царями.

Під час кампаній 1769–1770 рр. російська армія стрімко просувалася вглиб Криму. Ця обставина поставила ногайців перед вибором: лишитися вірними османсько-кримського підданству або прийняти російський протекторат. У 1769 р. кубанські ногайці вже перейшли на бік росіян та підтримали генерала Медема, який згодом штурмом оволодів резиденцією ханського сераскера на Кубані в м. Копила [2]. Серед причорноморських ногайців імперські чиновники почали агітаційну кампанію. Командувач Другої армії П. Панін у жовтні 1769 р. доручив кошовому отаману П. Калнишевському послати під виглядом дезертирів заporожців, завданням яких було нарікання на турків та агітація за перехід у російське підданство.

Першим актом обіцяного покровительства стала допомога провіантом голодуючим ногайцям після звернення-прохання до Паніна головного єдисанського мурзи Джан-Мамбета. Але спершу було незрозуміло, які наміри мала Росія, намагаючись розірвати відносини ногайців із Кримом і Туреччиною. Посилаючись на реляцію Катерини II від 2 квітня 1770 р., дослідник В. Грибовський подає остаточно визначену офіційну позицію Росії до ногайців «склонять их не к нашему подданству, но только к независимости и отложению своему от турецкой власти, обещая им ... наше ручательство, покров и оборону» [5, с. 165].

Ще більше посилили проросійські погляди ногайців поразки турецьких військ біля Ларги та Кагула. 25 липня 1770 р. до П. Паніна прибули представники буджаківців та єдисанців з листом, який підписали п'ять головних ногайських мурз і в якому йшлося про намір прийняти російське підданство [6]. Вже 5 серпня було розпочато офіційні переговори з мурзами. Така поспішність зумовлювалася бажанням ногайців якнайскоріше припинити зіткнення з російською армією.

Прибувши до князя Прозоровського, 3 вересня 1770 р. єдисанські та буджакські мурзи з почтом приблизно 600 чоловік склали присягу на вірність і урочисто проголосити обітницю прихилити до союзу з Росією решту ногайців. У той самий день на загальному зібранні ногайських орд було обрано хана над усіма причорноморськими ногайцями – Джан-Мамбет мурзу, який навіть отримав від

Катерини II титул бія. П. Панін, як основний реалізатор ідеї прийняття ногайцями російського підданства, пропонував запровадити такі самі атрибути влади хана, які видавав турецький султан кримським ханам.

Але ногайське підданство не було винятком з-поміж інших народів, яким Російська імперія обіцяла протекторат. Царат відразу ж почав запроваджувати за ними контроль. До головної ставки союзних ногайців, яка знаходилася на Тилігулі, прибув постійний резидент П. Веселицький. Ймовірно, основним його завданням було заохотити єдичкульців та джембойлуківців також перейти під «крило» Російської імперії. Одночасно кримський хан Каплан-Гірей II більше року утримував єдичкульців та джембойлуківців під контролем, не звертаючи уваги на намагання єдисанців та буджаківців переконати піти їх шляхом.

Боячись назрівання непотрібного Росії конфлікту на території бойових дій, її уряд вирішив переселити їх подальше. 10 жовтня 1770 р. розпочалася переправа через Південний Буг, організована генерал-аншефом Воєйковим та П. Паніним. Невдовзі російські спостерігачі засумнівалися у прихильності ногайців до російського підданства й помітили легкі прокримські коливання, що невдовзі стало причиною повторного прийняття їх присяги князем Прозоровським [5]. А от переправу через Дніпро доручили кошовому отаману П. Калнишевському. Цікаво, що всі витрати цієї переправи за рішенням російського уряду лягли на кошті Запорозького Коша. Перевезення відбулося за допомогою двох човнових груп: «У 1770 р. П. І. Панін переслав у Кіш копію свого таємного листа до київського генерал-губернатора Ф. М. Воєйкова з планом відокремлення Кримського ханства від Туреччини. Восени 1770 р., після офіційного приєднання до Росії, ці орди наказано перевести на лівий берег Дніпра, на р. Кальміус. За наказом Коша полковник Олекса Сукур організував перевезення ногайців дубами і човнами поблизу Кизикермена. Листування з Комісією в справах татарських (П. І. Паніним, П. О. Румянцевим, П. Веселицьким)» [1].

У січні 1771 р. місцем тимчасового перебування ногайців було визначено землі Війська Запорозького: «зачав от ... Александровской крепости и до Самары а оттоль взял свое окружение к устьям рек Верхней Терсы и Ганчулы впадающих в Волчьи воды и по оным рекам тож и по Нижней Терсе где она впадает в Верхнюю Терсу и даже до ея вершины» [4].

Протягом липня–вересня 1771 р. відбувалась переправа ногайців через р. Дон. Закінчилась вона на початку 1772 р. Прозвітував про це Джан-Мамбет-бій і повідомив, що усі ногайські орди, включно з джембойлуківцями та єдичкульцями, перейшли на Кубань. Якщо спиратися на повідомлення Є. Д. Феліцина, на Кубань прибуло 80 тисяч кибиток [3], що становило приблизно 400 тисяч осіб.

Вже у 1775–1776 рр. Кубань стала предметом суперечок кримських Гіреїв та прийшлими туди ногайцями і Джан-Мамбетом. Саме під час цих непорозумінь російський уряд доручив О. Суворову регулювати ногайське питання, що згодом ще відіграє свою роль.

Готуючись до нової війни з Туреччиною, російський уряд знову організував переселення ногайців із Прикубання на Приуралля. Реакцією ногайців стали масові втечі до своїх попередніх покровителів. Російські війська намагалися зупинити їх, але це вже набуло характеру стихійного лиха, яке вийшло з-під конт-

ролю. Іноді доходило до того, що ногайці вбивали своїх жінок і дітей, щоб пришвидшити рух [8]. На непокору ногайців зреагував О. Суворов, наказавши у жовтні 1783 р. здійснити масштабну каральну експедицію. Під час цієї кампанії з 56 тисяч ногайських сімей лишилося 3 тисячі, а в полон потрапило більше тисячі [5].

Така агресивна та радикальна реакція ілюструвала неспроможність російського уряду адекватно керувати ногайцями. Згодом дії імперського уряду стали м'якшими, деякі ногайські мурзи навіть лояльно зустрічали імператрицю Катерину II біля Ольвіополя (нині місто Первомайськ Миколаївської області) у 1787 р., а ногайська кіннота супроводжувала її аж до Криму.

Тож ми не можемо говорити, що всі представники ногайського етносу були одностайні в позиції щодо російського підданства. Одні прийняли його й лишилися вірними, інші намагалися втекти, коли Росія показала своє реальне ставлення, а ще частина ногайців лишилася на території Північного Причорномор'я і лояльно ставилася до прийшлої російської влади.

Джерела та література

1. Архів Коша Нової Запорозької Січі: корпус документів 1734–1775 / гол. ред. кол.: П. С. Сохань (голова), О. М. Апанович, Г. В. Боряк, наук. ред. І. Л. Бутич. Центральний державний історичний архів України; НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ. 1998. Т. 1. 698 с.
2. Дружинина Е. И. Кючук-Кайнарджийский мир 1774 года (его подготовка и заключение). Москва, 1955. 368 с.
3. Грибовський В. В. Ногайські орди Північного Причорномор'я у XVIII – на початку XIX століття: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Запоріжжя, 2006. 237 с.
4. Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків. Львів, 1990–1992. Т. 2.
5. Кочекаев Б.-А. Б. Ногайско-русские отношения в XV–XVIII вв. Алма-Ата: Наука, 1988. 272 с.
6. Скальковский А. О ногайских колониях в Таврической губернии. *Памятная книга Таврической губернии*. Симферополь, 1867. Вып. I. С. 358–398.
7. Щеглов И. Л. Трухмены и ногайцы Ставропольской губернии. Материалы по исследованию полевого и скотоводческого хозяйства в Трухменской и Ачикулакской степи. Т. 1. Бюджеты трухмен и ногайцев. Ставрополь, 1910. 559 с.

СЕКЦІЯ 6 РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ В ІСТОРІЇ ТА СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Придатко Софія

Донецький національний університет імені Василя Стуса

РОЛЬ КАРЛА МАРКСА В ІСТОРІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Ключові слова: марксизм, капіталізм, пролетаріат, експлуатація, диктатура пролетаріату.

Keywords: marxism, capitalism, proletariat, exploitation, dictatorship of the proletariat.

Карл Маркс відомий своєю філософією, розробленою разом із Фрідріхом Енгельсом, яку називають узагальнено «марксизм». Насамперед ця філософія стосувалася так званого робочого класу.

У багатьох європейських країнах до середини ХІХ ст. капіталізм повністю замінив феодальний устрій. Цей перехід спричинив значний розвиток виробництва, науки, техніки та культури. Але водночас капіталізм створив і нову суспільну верству – пролетаріат, який закономірно мав стати рушійною силою для подолання капіталістичного ладу та побудови нового, справедливого суспільства. Відповідно це породило збентеження та нерозуміння людей, які не знали, як діяти далі. «Класові суперечності при капіталізмі суттєво загострюються. Свідченням цьому є низка відкритих виступів пролетарів проти буржуазії. Постають французькі робітники в Ліоні, Сілезькі ткачі в Німеччині, широко розгортається чартистський робітничий рух в Англії. Робітники вимагають поліпшення умов праці, підвищення заробітної плати, зменшення робочого дня. Проте їх виступи носили в той час неорганізований, стихійний характер. Робітники ще не розуміли мети, за яку потрібно боротися, не знали істинних, ефективних шляхів і засобів боротьби із своїми класовими ворогами» [6]. Це породило певну відчуженість, оскільки люди, які мали стати рушійною силою в державах, зазнали критики. Варто зазначити, що здебільшого їхній принцип життя базувався на тому, щоб вижити за таких умов праці, а свідомість і дух були вторинними.

З огляду на проблеми суспільства Карл Маркс заснував матеріалістичний погляд на історію, що означало, що в основі суспільства лежить так званий економічний базис, а держава, релігія та культура ставали похідними. Розвиток продуктивних сил завжди випереджає виробничі відносини, які через свою інерційність гальмують цей розвиток. Ця суперечність вирішується революційним шляхом, коли відбувається зміна виробничих відносин, як це було під час буржуазних революцій. Історія людства, за Марксом, є послідовністю суспільно-економічних формацій, що змінюють одна одну: від первіснообщинного ладу до робото-власницького, феодального і капіталістичного. Комунізм, за його прогнозами, мав стати наступною формацією після капіталізму. За винятком первіснообщинного ладу та комунізму, інші формації є антагоністичними, тобто базуються на експлуатації одного класу іншим.

Отже, люди, які належали до робітничого класу, знайшли пряму підтримку. Усім була до вподоби ідеальна картинка рівності, де відбувається рівний матеріальний та духовний розквіт, а також те, що усі належать до одного класу та є повноцінно рівними. Люди забували за революцію, шляхом якої все мало очиститися та оновитися, на думку Маркса. Цікаво те, що філософія Карла Маркса стала першою, яка захищала та була спрямована на неосвічених людей, тобто пролетаріат. «Для К. Маркса заповіти гуманістичної моралі втрачають будь-яку цінність. Старе, буржуазне царство, в якому сповідувалися права особи, має загинути. Воно розкладеться, а на його місці постане нове, негуманістичне, нелюдське суспільство, в якому пануватимуть нова, нелюдська, негуманістична мораль і культура зі своїми новими “наукою” і “мистецтвом” – це і буде нове явище, явище “колективу”» [1]. Цитата свідчить, що пролетаріату підтримання ідеології, ідей та філософії Маркса було лише на користь, оскільки вони б були найвищим і єдиним класом, і завдяки втіленню в реальність цієї ідеології їхній спосіб життя залишився таким самим, де всі були рівні. Також ми бачимо, що моральність із часом все більше втрачала цінність, особливо для представників робочого класу, оскільки їм було далеко не до неї, коли питання стоїть про те, як прогородувати себе та свою сім'ю. В ідеальному світі Маркса так звані мистецтво та наука були б колективними завдяки рівності в усіх сферах життя.

«На думку марксистів, економічний розвиток капіталізму неминуче буде створювати передумови для першої фази комунізму (у XX ст. більшість марксистів називали цю фазу соціалізмом). Але буржуазія, досягнувши панування після ліквідації феодалізму, опирається зміні устрою. Пролетаріат зростає, посилюється й набуває здатності скинути панування буржуазії в ході світової пролетарської революції. Переможний пролетаріат встановлює диктатуру пролетаріату, що трактується К. Марксом та Ф. Енгельсом як демократія, оскільки диктаторські методи використовують робітники, які становлять більшість населення. Диктатура пролетаріату має взяти під контроль народне господарство та ліквідувати приватну власність на засоби виробництва. К. Маркс та Ф. Енгельс вважали, що коли диктатура виконає свої завдання завершення боротьби з буржуазією, вона сама по собі відімре» [8]. Бачимо, як, за планом марксистів, повинно було розвиватися суспільство і що його чекало у майбутньому. Така думка мала великий вплив на суспільство, особливо в економічній сфері. Здебільшого представники пролетаріату і самі марксисты вважали, що капіталізм є швидкоминучим, натомість вони бажали побудувати щось вічне. Як приклад можна навести Володимира Леніна, який не зовсім чітко слідував за ідеями марксизму. Він адаптував марксизм до умов російської імперії, створивши теорію імперіалізму як вищої стадії капіталізму. Його концепція «диктатури пролетаріату» стала основою радянської політичної системи, яку далі наслідував Йосип Сталін, спотворивши марксизм-ленінізм, у такий спосіб створивши централізовану тоталітарну державу з репресіями та примусовою колективізацією.

Як бачимо, ідеї Карла Маркса лягли в основу політики над державою, та саме його філософія привернула увагу найбільше до пролетаріату як до найнижчого класу. Завдяки його ідеям людство звернуло увагу на проблеми нерівності та експлуатації. Піддавши критиці капіталізм, Карл Маркс дав поштовх до но-

вих соціально-економічних реформ: впровадження мінімальної заробітної плати, регулювання умов праці, створення соціального страхування, пенсійних систем і безкоштовної освіти, посилення ролі держави в економіці та формування «держави загального добробуту». Незважаючи на позитивні наслідки, ця ідеологія мала негативний вплив через експерименти на прикладі СРСР, де проявилися проблеми, зокрема бюрократизація, репресії та економічна неефективність, що показали складність втілення марксизму в реальність, у філософії якої була закладена соціальна рівність в усіх сферах життя.

Джерела та література

1. Баранівський В. Вчення Карла Маркса та наслідки спроб його реалізації. *Політичний менеджмент*. 2008. № 2. С. 161–166. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2008_2_18
2. Карл Маркс (Karl Marx). Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця. Видавничий дім «ІНЖЕК». Видатні економісти. URL: <https://www.hneu.edu.ua/vydavnychyj-dim-inzhek/vydatni-ekonomisty/karl-marks-karl-marx>
3. Краус Н. М. Історія економіки та економічної думки: структурно-логічні схеми, таблиці, малюнки: навч. посіб. Київ: «Центр учбової літератури», 2014. 194 с.
4. Макеєв С. О. Соціологія: навчальний посібник. Київ: «Укр. Енциклопедія», 1999. 344 с.
5. Політичні ідеї Карла Маркса та Україна. *Радіо Свобода*. 07 травня 2025 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1115385.html>
6. Філософія марксизму. *Видокремлений структурний підрозділ «Житомирський торговельно-економічний фаховий коледж Державного торговельно-економічного університету»*. URL: <http://www.ztec.com.ua/ztec/e-lib/Філософія/Лекц.№6.%20Філософ.%20Марксизму.pdf>
7. Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Навчальний посібник. Київ: Либідь, 2005. 576 с.
8. Шубін О. В. Марксизм як ідеологічна течія. *Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во «Наукова думка», 2009. 790 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Marksizm_techiya*

Бондарчук Тетяна

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ОСВІТНІЙ «ПУНКТ БОЖЕВІЛЛЯ» ХРИСТИНИ АЛЧЕВСЬКОЇ

Ключові слова: Христина Алчевська, освіта, недільна школа, просвітництво.

Keywords: Khrystyna Alchevska, education, Sunday school, enlightenment.

«Кажуть, що у кожної людини буває свій “пункт божевілля”. Моїм виявилося бажання навчати грамоти якомога більше жінок», – ці слова Христини Алчевської стали символом її самовідданої діяльності у сфері народної освіти.

Христина Алчевська – просвітниця XIX – початку XX ст., педагог і фундатор першої в Україні безкоштовної жіночої школи – Харківської недільної школи для жінок, що вісім років перебувала в нелегальному статусі. Вона на власному прикладі довела, що жінки мають право на рівний доступ до знань і науки, та присвятила своє життя боротьбі за його втілення.

Народилася майбутня освітянка 16 квітня 1841 р. у містечку Борзна на Чернігівщині у родині викладача повітового училища. Її мати була випускницею Смольного інституту шляхетних дівчат. Христина Алчевська пізніше згадувала,

що саме мати прищепила їй здатність «привертати серця людей» [2, с. 65]. Батько ж, за спогадами, був доволі жорстоким чоловіком, який, незважаючи на вчительську кар'єру, не любив дітей [1, с. 23–24].

Шлях дівчини до освіти був непростим, адже її батько був противником жіночої освіти. У зв'язку з цим у книзі спогадів «Передумане й пережите» Христина Алчевська згадує, як навчилася читати й писати раніше за двох старших братів, підслуховуючи їхні приватні уроки й таємно отримуючи знання від батька [1, с. 24]. Вона підкреслила, що обрала шлях просвітництва спокійно і після нетривалих вагань у часи, коли український рух зазнавав переслідувань. Христина писала про свою любов до України та українського народу, виховуючи такі ж почуття не лише у своїх учнів, а й у власних дітей [5, с. 9].

У дитинстві дівчинка дуже любила читати та перебрала всю літературу, що була в батьківській бібліотеці. Самоосвіта дала їй змогу отримати ґрунтовні знання та усвідомлене бажання «навчити якомога більше жінок грамоті». Це кредо стало метою життя Х. Алчевської, хоча сама вона так і не здобула систематичної освіти [4, с. 189].

У 16 років, після смерті матері, Христина Данилівна знайшла порятунком у вчителюванні. Так, будинок знайомих Мамчичів під Курськом став, за її власними словами, «першим знайомством з народом і школою», адже згодом вона стала засновницею жіночої школи. Христина стає небайдужою учасницею суспільних процесів у країні та поборницею прав жінок, про що свідчить її численне листування з прогресивними діячами того часу [4, с. 190].

Левову частину свого життя Христина Данилівна Алчевська присвятила справі народної освіти: від учительки до керівника недільної школи та віцепрезидента Міжнародної ліги освіти, від авторки першого науково-практичного дослідження проблеми сприйняття і розуміння народом класичних творів до очільниці великих творчих колективів зі створення всесвітньо визнаних навчально-методичних посібників. Христина Алчевська однією з перших порушила питання про загальну безкоштовну початкову освіту, зокрема для жінок, в умовах заборони недільних шкіл. Вона заснувала Харківську недільну школу для дівчат, яка стала осередком жіночої освіти в місті. Головним досягненням Алчевської було створення унікальної методики викладання, яка включала індивідуальний підхід до кожного учня, використання наочних матеріалів та інтерактивні методи навчання [2]. Вона розробила систему добровільного читання, яка сприяла швидкому набуттю навичок грамотності навіть дорослими жінками, які раніше не мали доступу до освіти. Її методичні розробки отримали міжнародне визнання, а школа стала зразком для інших навчальних закладів.

Важливим доробком Алчевської були праці з педагогіки та методики навчання. Найвідомішими з них є «Книга для дорослих» та «Що читати народові?», де вона аналізувала найефективніші підходи до освіти та рекомендувала літературу для самостійного навчання [3, с. 9]. Ці посібники перетворились на важливий засіб поширення знань серед широких верств населення, сприяючи підвищенню рівня грамотності. Завдяки діяльності Алчевської значна кількість жінок отримала можливість розширити свій світогляд і здобути необхідні знання для подальшої самореалізації.

Незважаючи на численні перешкоди, Христина Алчевська залишила помітний слід в історії української освіти. Її «пункт божевілля» став дороговказом для наступних поколінь освітян, надихаючи їх на боротьбу за рівність та доступ до освіти. Її внесок у розвиток жіночої освіти незмірний. Її ідеї живуть і сьогодні, нагадуючи про важливість знань у формуванні особистості та суспільства загалом. Понад 50 років свого життя Христина Алчевська присвятила справі народної освіти. Її подвижництво є прикладом самовідданої праці та вірного служіння справі народної освіти, а її ім'я посідає гідне місце в історії українського народу.

Джерела та література

1. Алчевська Х. Д. Передуманное и пережитое: Дневники, письма, воспоминания. Москва: Тип. И. Д. Сытина, 1912. 466 с.
2. Бондар Л. Засновниця жіночої недільної школи в Харкові: до 165-річчя від дня народження Христини Алчевської. *Педагогічна газета*. 2006. № 5. С. 7.
3. Дроздовська О. Алчевська Христина Данилівна. *Українська журналістика в іменах: матеріали до енциклопедичного словника* / за ред. М. Романюка. Львів, 1996. Вип. 3. С. 9–10.
4. Хмельницька Л. Педагогічні інновації Христини Алчевської в системі народного шкільництва другої половини XIX – початку XX століття. *Society. Document. Communication*. 2021. Вип. 11. С. 186–204.
5. Заради світла і добра. Христина Алчевська: рек. список літератури / упоряд. Г. Москович; ред. Д. Дигас. Львів, 2018. 16 с.

Бралаган Яна

Донецький національний університет імені Василя Стуса

КУЛЬТУРНО-ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ТА ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ

Ключові слова: Леся Українка, Ольга Кобилянська, культурно-громадська діяльність.

Keywords: Lesya Ukrainka, Olga Kobylyanska, cultural and public activities.

Леся Українка та Ольга Кобилянська – видатні постаті української культури, які зробили вагомий внесок у культурно-громадське життя свого часу. Вони були активними учасницями інтелектуальних рухів, підтримували розвиток української літератури, виступали за емансипацію жінок та брали участь у діяльності громадських організацій. Їхній внесок у формування модерної української нації залишається вагомим.

На противагу літературній діяльності, громадське життя Лесі Українки та Ольги Кобилянської є менш дослідженим. Окрема інформація про їх залученість у суспільно-політичне життя зустрічається у загальних роботах О. Копач, М. Драй-Хмари.

Леся Українка (Лариса Петрівна Косач) була не лише видатною поетесою, а й активною громадською діячкою, яка відігравала важливу роль у культурному житті України кінця XIX – початку XX ст. Дівчина зростала в колі освічених людей, що, певне, і зумовило її цікавість до письма, музики та вивчення мов [4, с. 1–2].

Леся Українка була активною громадсько-політичною діячкою, продовжуючи справу свого дядька Михайла Драгоманова. Вона підтримувала радикальний підхід до суспільної діяльності, прагнучи не лише культурного, а й політичного самовизначення України [4, с. 8–9]. У 1896 р. разом з Іваном Стешенком вона створила в Києві Українську соціал-демократичну групу, яка займалася агітаційно-просвітницькою діяльністю, виданням брошур та співпрацею з європейськими соціалістичними рухами. Пізніше ця група увійшла до Революційної української партії (РУП). Згодом Леся Українка разом з Михайлом Коцюбинським та іншими долучилася до Української соціал-демократичної робітничої партії [4, с. 9–10].

У своїх політичних поглядах Леся Українка спочатку підтримувала ідею федералізму, але згодом прийшла до думки про необхідність незалежної державності України. Під впливом революційних подій 1905–1907 рр. вона усвідомила значущість соціальних змін та брала активну участь у революційному житті Києва, Санкт-Петербурга й Тифліса [3].

У 1907 р. Леся Українка відійшла від активної громадської діяльності й зосередилася на творчості. Вона стала однією з головних постатей українського національного руху поряд із Михайлом Грушевським, який представляв політичне лідерство. Проте більше за політичні питання авторку цікавило духовно-культурне, мистецьке життя [3].

Леся Українка починала творчий шлях у народнопісенній манері, але згодом її поезія набула глибших історіософських і культурологічних мотивів. Вона досліджувала античність, середньовіччя та Відродження, створюючи громадянську лірику, насичену етичним пафосом. Її підхід ґрунтувався на думці, що тенденційність твору має виникати природно, а не бути штучно нав'язаною [1, с. 11–13].

Переживання особистої трагедії (смерть Сергія Мержинського) вплинули на її творчість, зокрема на «любовну драму у віршах» (цикл 1900–1901 рр. «Ритми») та цикл, присвячений Мержинському. Саме після цих подій вона почала працювати в жанровій драматичній поемі, а твір «Одержима» (1901) став початком її новаторської драматургії. Загалом вона створила 20 драматичних творів, що відкрили нову епоху в українському театрі.

Леся Українка також була талановитою перекладачкою. Ще в літературному гуртку «Плеяда» (1888–1893) вона ініціювала програму перекладів, що охопила понад 150 творів світової літератури. Вона перекладала з російської, німецької, французької, польської, італійської та античних мов твори Гоголя, Гайне, Гюґо, Шекспіра, Данте, Байрона та інших.

Важливу роль у її творчості відігравав фольклор. Вона не тільки використовувала народні мотиви, а й займалася їх збиранням та дослідженням. Її записи народних пісень і казок були опубліковані Іваном Франком та іншими дослідниками, а зібрані народні ігри та пісні були видані вже після її смерті. У 1908 р. Леся Українка ініціювала експедицію Філарета Колесси для запису кобзарських дум [3].

Отже, Леся Українка поєднала в собі глибоку ліричну поетесу, новатора-драматурга, політичну та громадську діячку, талановиту перекладачку та до-

слідницю народної творчості, ставши втіленням образу модерної української літератури.

Не менш важливу роль у суспільному житті України на межі XIX–XX ст. відігравала Ольга Кобилянська. Вона була не лише видатною письменницею, а й активною громадсько-культурною діячкою, співпрацювала з українськими періодичними виданнями, як-от «Буковина», «Літературно-науковий вісник», «Українська хата» та ін. Знайомство з Лесею Українкою, Наталею Кобринською, Софією Окуневською сприяло розвитку її національної самосвідомості та розширенню літературних поглядів.

Кобилянська була ініціатором заснування «Товариства руських жінок на Буковині» (1894), виступила з доповіддю «Дещо про ідею жіночого руху», де відстоювала право жінки на незалежне духовне і фізичне життя. Її твори («Людина», «Царівна», «Valse mélancholique») порушували питання емансипації, боротьби жінок за власну гідність, право на самореалізацію. Вона підтримувала зв'язки з молодими модерністами, які присвятили їй альманах «За красою» (1905), що став маніфестом українського модернізму. Її творчість викликала гострі дискусії, зокрема щодо декадентських мотивів у літературі.

Ольга Кобилянська також спілкувалася зі студентською молоддю, що згуртовувалася навколо журналу «Промінь» у Чернівцях, і підтримувала зв'язки зі львівським виданням «Нові шляхи». Вона була авторкою низки публіцистичних статей, автобіографічних нарисів та спогадів про відомих діячів, як Леся Українка та Михайло Коцюбинський. Її творчість стала знаковою для українського модернізму. Соціально-психологічні повісті й романи Кобилянської, зокрема «Земля», глибоко розкривали суспільні, моральні та гендерні конфлікти перехідної епохи, поєднуючи символічні мотиви з реалістичним зображенням життя [2, с. 11–12, 106–110].

Леся Українка та Ольга Кобилянська зробили значний внесок у розвиток української культури та громадського життя. Вони не лише створили унікальні літературні твори, а й взяли активну участь у формуванні національної свідомості, підтримували жіночий рух, сприяли популяризації української мови та культури. Їхня діяльність стала важливим складником становлення модерної української нації, а їхній вплив залишається відчутним і сьогодні.

Джерела та література

1. Драй-Хмара М. Леся Українка: життя й творчість. Київ: Держ. вид-во України, 1926. 156 с.
2. Копач О. Мовостиль Ольги Кобилянської. Торонто: НТШ, 1972. 191 с.
3. Романов С. Українка Леся. *Енциклопедія історії України*. URL: <https://tinyurl.com/2s3uaex7>
4. Старицька-Черняхівська Л. Хвилини життя Лесі Українки. *Літературно-науковий вісник*. 1913. Т. LXIV. Річн. XVI. С. 12–31.

ПРОЩАВАЙ, ЗБРОЄ: ПОГЛЯД НА ПЕРШУ СВІТОВУ ВІЙНУ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЕРНЕСТА ГЕМІНГВЕЯ

Ключові слова: війна, художня література, Ернест Гемінгвей.

Keywords: war, fiction, Ernest Hemingway.

Дослідження антивоєнної новелістики ХХ ст. на фоні сучасних подій на українських теренах стає важливим задля порівняння досвіду очевидців та сучасників війни. Також аналіз художніх творів розкриває нові можливості для історичних досліджень і дає змогу поглянути на історичні події через призму особистого сприйняття учасників цих подій.

Метою роботи є аналіз твору Ернеста Гемінгвея «Прощавай, зброє» в контексті досвіду проживання учасником Першої світової війни [1].

Творчість Гемінгвея насамперед цікавить філологів та літературознавців, що досліджують його твори з погляду літературного стилю та впливу на світову літературу. Водночас зачіпаються теми впливу особистісного досвіду автора на сюжет його робіт та антивоєнні наративи. У цьому сенсі відзначимо праці літературознавців, як-от Н. В. Чикирис, Н. В. Романенко, З. В. Савченко, О. В. Семенюк [2; 3; 4; 5].

Основним мотивом творчості провідного американського письменника першої половини ХХ ст. Ернеста Гемінгвея постає війна у всіх її проявах і тема так званого «втраченого покоління», частиною якого був він сам. Письменник розглядав війну як трагедію та безглуздя, що не вирішує політичних питань, а лише призводить до масового знищення, стресу, каліцтв, глибоких психологічних травм, духовного занепаду, жорстокості та втрат. Саме ці свої переконання та особистий досвід переживання Першої світової війни автор втілює у романі, що побачив світ у 1929 р. Твір багато в чому можна назвати автобіографічним, адже першооснова сюжету – події з життя самого автора, який у роки Першої світової, як американський доброволець, служив на італійському фронті водієм санітарної машини. І (так само, як головний герой Фредерік Генрі) через поранення перебував у госпіталі в Мілані, де мав короткотривалий роман з медсестрою Агнес фон Куровські.

Найкраще його рефлексію на пережиті події відображає передмова, написана автором до перевидання роману 1948 р., на яку, ймовірно, також вплинули події Другої світової війни. «Книга називається “Прощавай, зброє!”, і відколи вона була написана, майже безперестанку, за винятком трьох років, десять років війна.... Але автор цієї книги переконано вірить у те, що на війнах б'ються найкращі з кращих, або, скажімо так, просто добрі люди, бо що ближче ви опиняєтеся до лінії фронту, то кращих людей ви там зустрічаєте; але всі ці війни розпалюються, провокуються й оголошуються свинями, котрі конкурують між собою економічно й отримують від воєн зиск. Я переконаний, що тих людей, які провокують війну з метою нажитися на ній, необхідно розстрілювати першого ж дня, коли спалахує війна, і це мають робити ті довірені представники

лояльних країні громадян, які згодом братимуть участь у боях. Автор цієї книги з великою втіхою керував би цим розстрілом, якби його на це легально вповноважили ті, хто воюватиме...» [1, с. 7].

Творчість Е. Гемінгвея здатна значною мірою задовольнити потребу сучасного українського суспільства щодо переосмислення проблеми війни, тому що письменник зобразив воєнну тему різнобічно: і панорамно, і точково, з урахуванням різних її аспектів. Читач бачить передову і тил, солдатів і цивільних, наступи, відступи, партизанську війну, бої, евакуації, страждання біженців, поведінку людей перед загрозою смерті, воєнну медицину та фізичні травми, помилки військового командування, мужність і відданість, фронтові будні, мародерства, згвалтування, психологічні травми та їх наслідки, кохання на фронті та особисті трагедії тощо [2, с. 211].

У романі «Прощай, зброє» головний герой втрачає все. Почуття приреченості, самотності, безпритульності, втрати досягають у кінці твору найгострішого звучання. Письменник залишає свого героя у стані відчаю, спустошеного, без надії на майбутнє, демонструючи в такий спосіб типового представника «втраченого покоління», яке, переживши війну, не здатне знайти свого місця у суспільстві, не йме йому віри і марно проживає життя [4, с. 197].

Красномовним підтвердженням цієї думки є кульмінаційна сцена роману, яку можемо трактувати як апогей внутрішньої еволюції персонажа. Письменник майстерно зображує картину хаотичного відступу італійської армії під тиском німецьких військ поблизу містечка Капоретто, учасником якого стає Фредерік Генрі. Керовані страхом, бійці намагаються врятувати своє життя, здаючись у полон; солдати однієї армії, безладно стріляючи, убивають один одного, а над усім цим лунають вигуки «Хай живе мир!», «Розходимося по домівках!». Апофеозом тотального безглуздя стають дії загону польової жандармерії, спрямовані на знищення своїх же офіцерів.

Опинившись серед затриманих, лейтенант Генрі остаточно розуміє антилюдяність війни, в яку він ще не так давно вірив. Як наслідок, колишній доброволець, рятуючи власне життя, обирає долю втікача-дезертира. Показово, що за подібний вчинок Е. Гемінгвей свого героя не засуджує. Навпаки, у підтексті роману чітко простежується думка, що прощання зі зброєю для Фредеріка Генрі стає свідченням його цілковитого прозріння [3, с. 8].

Відтворюючи внутрішнє життя людини, яка пройшла крізь «м'ясорубку війни», усвідомила страшні наслідки патріотичних вигуків і патетичних промов, Е. Гемінгвей на позиціях гуманіста стверджує, що «війна навіть за благородні ідеали – це завжди злочин проти людства, адже яка б сторона не одержала перемогу, людина завжди залишається у програвші» [5, с. 13].

Отже, маємо висновок, що роман «Прощай, зброє» відображає особистісний досвід автора – учасника Першої світової війни. Твір просякнутий притаманними життєвій позиції Ернеста Гемінгвея антивоєнними настоями, що загалом були характерні для творців «втраченого покоління».

Джерела та література

1. Гемінгвей Ернест. Прощай, зброє / пер. з англ. В. Морозова. Львів: Видавництво Старого Лева, 2018. 424 с.

2. Романенко Н. В. Воєнна проза Е. Гемінґвея у новітньому українському перекладі (на прикладі роману «Прощай, зброє»). *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 22. Т. 2. С. 209–214.

3. Савченко З. В. Антивоєнна романтика 20-х років ХХ століття: порівняльний аспект (на матеріалі творів Е. М. Ремарка, А. Барбюса та Е. Хемінґвея). *Кременецькі компаративні студії*: зб. наук. праць. Вип. IV. С. 230–240.

4. Семенюк О. В. Гуманізм антивоєнної новелістики Е. Хемінґвея (на матеріалі романів «Прощай, зброє» та «І сонце сходить»). *Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка*. 2006. № 28. С. 196–198.

5. Чикирис Н. В. Творчість Ернеста Хемінґвея в українському літературному процесі ХХ століття (рецепція і типологія): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.05 / Тернопільський нац. педагог. ун-т. Тернопіль, 2005. 17 с.

Нісанов Олександр

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ВАСИЛЬ ВИШИВАНИЙ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ

Ключові слова: Василь Вишиваний, Вільгельм фон Габсбург, Українські січові стрільці.

Keywords: Vasyl Vyshyvany, Wilhelm von Habsburg, Ukrainian Sich Riflemen.

Постать Василя Вишиваного є дуже цікавою і важливою в контексті вивчення історії Українських Січових Стрільців (далі УСС) та загалом прагнень української самостійності. Тому ця тема є актуальною для дослідження та висвітлення.

Тривалий час постать Василя Вишиваного залишалася маловідомою для широкого загалу та української історіографії. Його біографію детально досліджував український історик в еміграції Никифор Гірняк. У праці «Полковник Василь Вишиваний» він описав перебування Вишиваного у лавах УСС та його подальшу долю [1]. До важливих сучасних досліджень, які деталізують різні аспекти персони, належить праця авторів Ю. Терещенко та Т. Осташко [4].

З огляду на сказане вище мета дослідження – висвітлення біографії Вільгельма Габсбурга, зокрема його становлення як українського патріота Василя Вишиваного, діяльності в лавах в УСС.

Вільгельм фон Габсбург народився 10 лютого 1895 р. Він був цікавою особистістю з огляду на його погляди щодо інших представників династії, попри те, що його батько був налаштований пропольськи. Самого принца українським питанням, сам цього не підозрюючи, зацікавив князь Чарторийський. Ображаючи гуцулів, Чарторийський підштовхнув Вільгельма в доволі юному віці вирушити в Карпати, познайомитися з українцями. Ця подія і стала першочерговою у формуванні проукраїнських поглядів принца [4].

Після закінчення військової академії Вільгельм Габсбург очолив 13-й Уланський корпус, який складався переважно з українців. Це підштовхнуло Вишиваного вивчити українську мову і зацікавитись літературою та історією України, що стало ще одним фактором зміцнення його проукраїнської позиції. Окремо треба зазначити, як саме Вільгельм Габсбург отримав ім'я Василь Вишиваний.

Це ім'я він отримав через те, що один із його підлеглих солдатів привіз Вільгельму Габсбургу вишиванку. Це й стало приводом до набуття прізвиська «Василь Вишиваний» [4].

Як описував Вишиваний у своїй автобіографії, його корпус дислокувався в Карпатах, коли почалася Перша світова війна. Коли Вишиваний прибув у Карпати, щоб очолити частину, він роздавав синьо-жовті стрічки своїм воїнам, незважаючи на можливі звинувачення у зраді за «загравання з москвофілами». Такий вчинок В. Вишиваного ще раз доводить його позицію щодо України [3].

Вишиваний також описує своє перебування в м. Олександрівську. Новий австрійський імператор Карл I, який доводився Вишиваному двоюрідним братом, призначив Вишиваного командувачем «Української бойової групи ерцгерцога Вільгельма». Спершу група УСС дислокувалася в м. Одесі, потім у м. Херсоні, і нарешті м. Олександрівську – причиною стала боротьба з більшовиками. Саме в Олександрівську Вишиваний проводив українізацію та організовував національний опір більшовикам [2].

22 травня 1918 р. козацький полк полковника УНР Петра Болбочана та січові стрільці Василя Вишиваного зустрілися на честь і святкування дня Святої Трійці (П'ятидесятниці) у Великому Лузі на Запоріжжі. «Наші серця і душі горять прекрасним, яскравим, нестримним полум'ям гордості та радості з нагоди 22 травня тут, у Великому Лузі... Приходить сільський старшина. Принца, Галицько-Українську Січову армію, Отамана Болбочана і всю вільну Україну він вітає хлібом-сіллю, щирими і палкими словами радості. Принц відповідає українською мовою, подає руку селянам, і раптом з натовпу здіймаються радісні вигуки, коли величезна людська хвиля заносить нас і моїх людей у цей величезний пишний сад...», – згадує у своїх спогадах Василь Вишиваний [22].

Перебуваючи на місці, де раніше знаходилася Запорізька Січ, Вишиваний також намагався перешкодити збройним силам Австрії, які реквізували зерно в селян. Селяни, які чинили опір реквізиції в інших регіонах, отримали захист Вишиваного на його території. Це обурило німців та австрійців, тому восени 1918 р. командування Вишиваного віддало наказ на переведення бригади на Буковину [2].

26 серпня 1947 р. Вишиваний був заарештований радянськими розвідниками у Відні за звинуваченням у співпраці з ОУН та французькою і британською розвідками. За сфальсифікованим звинуваченням його мали ув'язнити на 25 років, але йому не судилося почути цей вирок, бо у 1948 р. Вишиваний помер у радянській лікарні в м. Києві [3].

Отже, Вільгельм фон Габсбург пішов проти своєї родини, стосунки з якою через проукраїнські погляди розірвав назавжди. Він був визначною особистістю в українській історії та справжнім захисником українських інтересів на європейській арені й заплатив за проукраїнську позицію своїм життям.

Джерела та література

1. Гірняк Н. Полковник Василь Вишиваний. Вінніпег: Новий Шлях, 1956. 70 с. URL: https://web.archive.org/web/20120421160643/http://unknownwar.info/_894/

2. Крамбі К. Василь Вишиваний: князь Габсбурзький, який обрав Україну. *Євромайдан Пресс*. 30 квітня 2021 р. URL: <https://euromaidanpress.com/2021/04/30/vasyl-vyshyvany-the-hapsburg-prince-who-chose-ukraine/>

3. Стрельська Л. До життєпису Вільгельма Габсбурга. *Військово-історичний альманах*. 2002. 4.1(4). С. 137–141.

4. Терещенко Ю., Осташко Т. Український патріот з династії Габсбургів. Київ: Темпора, 2011. 408 с.

Івасюк Вікторія

Донецький національний університет імені Василя Стуса

КАТЕРИНА ЗАРИЦЬКА: МІСІЯ В УПА

Ключові слова: Українська повстанська армія, український визвольний рух, Український Червоний Хрест, жінки, національно-визвольна боротьба.

Keywords: Ukrainian Insurgent Army, Ukrainian liberation movement, Ukrainian Red Cross, women, national liberation struggle.

У контексті дослідження українського визвольного руху середини ХХ ст. особливої уваги заслуговує постать Катерини Зарицької – визначної діячки ОУН та УПА, організаторки Українського Червоного Хреста (УЧХ) та зв'язкової головнокомандувача УПА Романа Шухевича. Її життєвий шлях є яскравим прикладом самовідданого служіння українській справі та демонструє, як патріотичне виховання та особисті переконання можуть сформувати героїчну особистість.

Катерина Зарицька народилася 3 листопада 1914 р. в Коломиї в інтелігентній родині [3, с. 10]. Її батько, Мирон Зарицький, був відомим математиком, професором Львівського університету та членом Наукового товариства імені Шевченка [3, с. 18]. Він належав до Легіону Українських Січових стрільців, що справило значний вплив на формування національної свідомості доньки. Мати Володимира походила зі священницької родини, що забезпечило глибоке християнське виховання майбутньої діячки визвольного руху [5, с. 1].

Формування світогляду та початок активної громадської діяльності Катерини Зарицької припадає на період навчання у Львівській приватній гімназії сестер Василянок. Саме тут вона не лише здобула ґрунтовну освіту, але й долучилася до юнацтва ОУН, що визначило її подальший життєвий шлях. У цей час вона проявила себе як здібний організатор, обіймаючи посаду референтки відділу пропаганди юнацької мережі ОУН [3, с. 10–12]. Особливо важливим етапом стала її участь у складі дівочої бойово-розвідувальної п'ятірки під керівництвом Марії Кос, де вона набула перший досвід підпільної роботи [2, с. 324].

Визначальним моментом у становленні Катерини Зарицької як діячки визвольного руху став Варшавський процес 1934 р. Як наймолодша підсудна, вона проявила неабияку мужність і відданість справі. Хоча її звинуватили лише у співучасті в організації замаху на польського міністра внутрішніх справ Броніслава Перацького, зокрема у наданні допомоги виконавцю замаху Грицьку Мацейку в організації втечі, вона отримала суворий вирок – 8 років ув'язнення, який згодом було скорочено до 4 років за амністією [2, с. 389–396].

Період ув'язнення став для Зарицької не лише випробуванням, але й часом особистісного зростання та формування міцних зв'язків з іншими учасниками визвольного руху. Саме в тюрмі вона познайомилася з Михайлом Сорокою, який згодом став її чоловіком. Їхнє кохання, що зародилося за ґратами, стало символом незламності духу та відданості як особистим почуттям, так і спільній справі боротьби за незалежність України [3, с. 86–87].

Після звільнення з ув'язнення у 1939 р. розпочався новий етап у біографії Катерини Зарицької. Одруження з Михайлом Сорокою мало стати початком щасливого подружнього життя, проте доля розпорядилася інакше [3, с. 90]. У березні 1940 р. вагітну Катерину заарештували радянські органи безпеки. В ув'язненні вона народила сина Богдана, якого змушена була віддати на виховання батькам. Цей період став початком її тривалої боротьби не лише за незалежність України, але й за право бути матір'ю та дружиною [3, с. 92].

Найбільш активний та плідний етап діяльності Катерини Зарицької в українському визвольному русі розпочався після її втечі з в'язниці під час німецького наступу на Львів у червні 1941 р. [5, с. 1]. Вона відразу включилася в організаційну роботу, створивши ефективну підпільну жіночу мережу у Львові. У 1941–1943 рр., обіймаючи посаду крайової провідниці жіночої сітки ОУН, Зарицька розгорнула широку діяльність із політичної освіти жіноцтва та залучення жінок до визвольного руху [1, с. 20; 3, с. 94–108].

Особливо вагомим внеском Катерини Зарицької у визвольну боротьбу стала її діяльність на посаді організатора та керівниці Українського Червоного Хреста. Під її началом було створено розгалужену мережу медичного забезпечення повстанців, організовано підпільні шпиталі, налагоджено систему постачання медикаментів і підготовки медичного персоналу. Її організаторський талант і стратегічне мислення дали змогу створити ефективну систему медичної допомоги в умовах підпілля [3, с. 131–134]. Виконуючи обов'язки зв'язкової головнокомандувача УПА Романа Шухевича під псевдонімом «Монета», Катерина Зарицька проявила виняткові здібності в організації конспіративної роботи. Вона забезпечувала надійну комунікацію між керівництвом підпілля, організовувала конспіративні квартири та створювала ефективну систему передачі інформації. За самовіддану працю у 1945 р. була нагороджена Срібним хрестом за заслуги УПА [1, с. 21].

Арешт 21 вересня 1947 р. став початком нового етапу випробувань для Катерини Зарицької. Незважаючи на спробу самогубства через прийняття отрути, її врятували, оскільки був чіткий наказ захопити її живою [5, с. 1]. Під час слідства вона проявила неймовірну стійкість, відмовляючись давати свідчення проти своїх побратимів. У 1948 р. її засудили до 25 років виправно-трудових таборів [1, с. 21].

Період ув'язнення став свідченням незламності духу Катерини Зарицької. В умовах суворого режиму вона не лише зберегла свою гідність, але й продовжувала інтелектуально розвиватися – вивчила французьку мову, активно листувалася з чоловіком, який перебував у сусідньому таборі, обговорюючи літературу та наукові статті [3, с. 202–208]. Її моральна стійкість і людська гідність викликали повагу навіть у наглядачів та інших в'язнів [4, с. 95–97]. Звільнення у

1972 р. не принесло повної свободи – Катерині заборонили проживати у Західній Україні, і вона була змушена оселитися у Волочиську на Хмельниччині. Навіть у цих умовах вона продовжила свою місію, допомагаючи політв'язням та зберігаючи пам'ять про визвольну боротьбу [4, с. 97–99].

Життєвий шлях Катерини Зарицької є яскравим прикладом того, як патріотичне виховання, особисті переконання та відданість ідеї української державності можуть перетворити звичайну жінку на героїню національно-визвольної боротьби. Її діяльність в УПА характеризувалася високим рівнем організаторських здібностей, відповідальністю та самопожертвою заради спільної справи. Історія її життя продовжує надихати нові покоління українців на боротьбу за незалежність і суверенітет України.

Джерела та література

1. Бондарчук Л. Михайло Сорока: до 90-річчя від дня народження і 30-ліття від дня смерті (27.03.1911–16.06.1971). Дрогобич: Відродження, 2001. 293 с.
2. Мірчук П. Нарис історії ОУН 1920–1939 роки. Київ: Українська Видавнича Спілка, 2007. 1006 с.
3. Онишко Л. Нам сонце всміхалось крізь ржавії ґрати... Катерина Зарицька в українському національно-визвольному русі / ред. П. Й. Потічний. Торонто. Львів: Видавництво «Літопис УПА», 2007. 928 с.
4. Світлична Н. Зі спогадів про Катерину Зарицьку. *Сучасність*. Мюнхен, 1987. Ч. 5(313). С. 95–100.
5. Спомини відомого львівського митця, сина героїв національно-визвольної боротьби Катерини Зарицької та Михайла Сороки. *Zbruc̣. Спогади*. 14.04.2015. URL: <https://zbruc.eu/node/30848>

Кубов Мирослав

Донецький національний Університет імені Василя Стуса

ЖИТТЯ ТА ДИСИДЕНТСТВО В ЛИСТАХ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА

Ключові слова: література, Василь Симоненко, дисидентський рух, епістологія.

Keywords: literature, Vasyl Symonenko, dissident movement, epistolary studies.

Зазвичай життя письменників є не менш цікавим за їхню творчість. Василь Симоненко не є винятком. Його листи, зокрема ті, що були адресовані дружині Люсі, набули чималої популярності завдяки їх щирості та романтичності. Інші листи є не менш корисними для істориків, позаяк розкривають чимало цікавого з життя поета та важливого з погляду епістології.

Описуючи науковців, які багатосторонньо досліджували листи В. Симоненка, варто відзначити праці Т. Чухліба, Н. Романової, В. Барчана, Р. Трифонова. Вони дослідили листи поета з різних сторін, зокрема у філологічних, соціальних та філософських аспектах [4; 16; 17; 18].

Одним із найбільш розкритих проявів поета у листах є його особистість. Читаючи його листи можна підмітити його чесність, доброту та щирість. Він завжди підтримував позитивний настрій та радів за своїх співрозмовників: «Закликаю тебе до оптимізму, вірю, що ти скоро зробиш мене дядьком. Вітай

свою чарівну дружину, бережи її від лихого ока» [13]. Життєрадісність В. Симоненка заслуговує окремої згадки. У листах Василь розповідав про чимало проблем у житті, однак у кінці додавав, що все одно сподівається на краще та має надію. Навіть коли він сильно занедужав, його бажання жити аніскільки не зменшилось. Знання історії є ще однією сильною стороною поета. Зокрема, пишучи листа дорогою на Корсунь, він згадував Богдана Хмельницького, який саме у цьому місті здобув славу у бою [10]. У листах до друзів Симоненко також неодноразово розповідає про свої сімейні стосунки та всі негаразди в них, зокрема про сварки та розлучення з дружиною Люсею. Ще одна сторінка з власного життя, про яку розповідав Симоненко, – його шкідливі звички: поет писав про активне вживання алкоголю, а потім про те, як поборов цю залежність, згадував також про куріння цигарок. Одним із найцікавіших листів є черговий лист Анатолію Перепаді, в якому він виклав коротку автобіографію [1].

Щодо творчої сторони дізнаємось про його начитаність: чималу частину дня він міг проводити, поринаючи у книжки різних авторів – від Ліни Костенко до Марка Твена та інших [2]. Також дізнаємось про шлях, який він проходив заради того, аби надрукувати свої вірші та видати їх хоча б в обмеженому варіанті, а також про те, як цензура їх змінювала. Ще одним видом діяльності, яким займався Василь, був переклад творів [6]. Також у листах Симоненка можна помітити його відкритість і бажання допомогти іншим авторам у просуванні їхньої творчості [8; 15].

Патріотизм теж вирував у душі поета, зокрема, під час одного з візитів до Алли Горської вони домовились починати спілкування з вигуків «Слава Україні» та «Навіки слава» [11]. Поет слідував за подіями, які відбувалися в середовищі шістдесятників, зокрема про вшанування пам'яті Лесі Українки. Навіть в останні місяці свого життя, коли почав сильно хворіти, Симоненко продовжив цікавитися всіма подіями та просив друзів передавати газети з тогочасними новинами [11].

Підсумовуючи аналіз листів Василя Симоненка, можна зрозуміти, наскільки оптимістичним, турботливим, чуйним та дружнім був поет. Він завжди намагався допомогти іншим якщо не ділом, то словом, щиро цінував своїх друзів, був відвертим, міг говорити як про свої проблеми, так і про проблеми тих, хто був навколо.

Джерела та література

1. Анатолію Перепаді [2]. Апіляція до споживача. *Спільнота Василя Симоненка*. URL: <https://vasylsymonenko.org/lysty/do-anatoliya-perepadi-2/>
2. Анатолію Перепаді [5]. *Спільнота Василя Симоненка*. URL: <https://vasylsymonenko.org/lysty/do-anatoliya-perepadi-5/>
3. Анатолію Перепаді [11]. *Спільнота Василя Симоненка*. URL: <https://vasylsymonenko.org/lysty/anatoliya-perepadi-11/>
4. Барчан В. Проблема екзистенційної комунікації у прозі Василя Симоненка. *Рідний край: альм. Полтав. нац. пед. ун-ту*. Полтава, 2015. № 1(32). С. 111–117.
5. До Григорія Кочура [4]. *Спільнота Василя Симоненка*. URL: <https://vasylsymonenko.org/lysty/grygoriya-kochura-4/>
6. До Григорія Кочура [5]. *Спільнота Василя Симоненка*. URL: <https://vasylsymonenko.org/lysty/grygoriya-kochura-5/>

7. До Григорія Кочура [6]. *Спільнота Василя Симоненка*. URL: <https://vasylsymonenko.org/lysty/grygoriya-kochura-6/>
8. До Євгена Дударя [2]. *Спільнота Василя Симоненка*. URL: <https://vasylsymonenko.org/lysty/evgena-dudarya-2/>
9. До Євгена Дударя [7]. *Спільнота Василя Симоненка*. URL: <https://vasylsymonenko.org/lysty/evgena-dudarya-7/>
10. До Євгена Дударя [8]. *Спільнота Василя Симоненка*. URL: <https://vasylsymonenko.org/lysty/evgena-dudarya-8/>
11. До Івана Світличного [4]. *Спільнота Василя Симоненка*. URL: <https://vasylsymonenko.org/lysty/ivana-svitlychnogo-4/>
12. До Олексія Щербаня [5]. *Спільнота Василя Симоненка*. URL: <https://vasylsymonenko.org/lysty/do-oleksiya-shherbanya-5/>
13. До Олексія Щербаня [13]. *Спільнота Василя Симоненка*. URL: <https://vasylsymonenko.org/lysty/do-oleksiya-shherbanya-13/>
14. До Олексія Щербаня [14]. *Спільнота Василя Симоненка*. URL: <https://vasylsymonenko.org/lysty/do-oleksiya-shherbanya-14/>
15. До Надії Романюк [1]. *Спільнота Василя Симоненка*. URL: <https://vasylsymonenko.org/lysty/nadiyi-romanyuk-1/>
16. Романова Н. В. Екзистенціалізм як основа світогляду Василя Симоненка. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2010. № 50. С. 225–229.
17. Трифонов Р., Яновська Г. Соціолінгвістичний аспект інтертекстуальності в листах Василя Симоненка. *Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки*. 2012. Т. 137. С. 133–136.
18. Чухліб Т., Скуратівська Л. Лінгвостилістика інтимного епістолярію Василя Симоненка. *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах*. 2017. № 36. С. 80–87.

Погонець Іван

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ЙОСИП СЛІПНИЙ: ДУХОВНИЙ ЛІДЕР В УМОВАХ РАДЯНСЬКОГО ТОТАЛІТАРИЗМУ

Ключові слова: Українська греко-католицька церква, репресії, патріарх.

Keywords: Ukrainian Greek Catholic Church, repression, patriarch.

Вивчення постаті Йосипа Сліпого в сучасному контексті зумовлено його визначною роллю в історії Української греко-католицької церкви та загалом українського народу. Його ідеї щодо ролі церкви у суспільстві, збереження національної ідентичності та єдності українців не вичерпали своєї актуальності. Вивчення його спадщини важливе для розуміння механізмів духовного опору тоталітарним режимам, а також значення релігійного чинника у формуванні національної свідомості.

Постать Патріарха Йосипа Сліпого є символічною для Української греко-католицької церкви, для якої жорстке ХХ ст. стало періодом випробувань, страждань, занепаду, але й подальшого відродження. Йосип Сліпий – людина незвичайної сили духу, яка залишила глибокий слід в історії України. Він заплатив високу ціну за свою віру та переконання, до кінця був вірним своїм ідеалам [5, с. 123].

Мета цієї розвідки полягає у вивченні постаті Йосипа Сліпого, його духовної та громадської діяльності, а також впливу на розвиток УГКЦ та національну ідентичність в умовах суспільно-політичних змін ХХ ст.

За спогадами Патріарха, Сліпим прозвали когось із його прадідів через його високий зріст і великі, навислі над очима, брови, але інші виводять рід від осліпленого поляками в Терєбовлі мазепинця [6]. У 1912 р., після успішного завершення навчання в Тернопільській гімназії, Йосип продовжив свою освіту у Львівській греко-католицькій духовній семінарії та університеті. Вступні іспити у нього приймав митрополит Андрей Шептицький, який згодом висвятив його в ієрея та спрямував на навчання до Інсбрука, а потім до Риму. У 1922 р., отримавши наукові ступені «магістер агрегатус», доктора філософії та теології, Йосип Сліпий повернувся до Львова. Там він розпочав викладацьку діяльність, став професором, а згодом і ректором Львівської духовної семінарії, яка пізніше перетворилася на академію. У цей період він був найближчим помічником митрополита Андрея Шептицького [1].

Йосип Сліпий був не лише церковним діячем, а й істориком. Він, спираючись на факти, стверджував, що Русь була українською державою, а український народ, із його унікальною культурою та мовою, має давніше коріння, ніж російський. Він був не лише дослідником, але й організатором наукової роботи, що підтверджується виданням вісімнадцяти томів його наукової спадщини. За його вагомий внесок у розвиток науки та культури, а також за активну діяльність у релігійному житті України 1930-х рр. Йосипа Сліпого обрали дійсним членом Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка.

Йосип Сліпий активно подорожував країнами Європи, Америки, Азії та Австралії, щоб зміцнити зв'язки з українцями, які проживали за кордоном. Він представляв Українську греко-католицьку церкву на міжнародній арені, прагнучи надати їй незалежного статусу. Хоча Ватикан не підтримав ідею створення українського католицького патріархату, про який мріяв Йосип Сліпий, його зусилля не виявились марними. Серед його досягнень – будівництво собору Святої Софії в Римі, заснування Українського католицького університету імені Святого Климента, організація видавничої діяльності при ньому [5, с. 64].

Коли радянська влада вперше окупувала Західну Україну в кінці 1939 р., митрополит Андрей Шептицький за згодою Папи Пія XII таємно висвятив Йосипа Сліпого на єпископа з правом успадкування посади, надавши йому титул архієпископа Серрейського. Це було зроблено з розрахунком на те, що він стане наступним главою Церкви. Коли Йосипу Сліпому повідомили про це призначення, він висловив побоювання щодо прийняття такої великої відповідальності в такий складний час.

Наприкінці зими 1942 р., коли стан здоров'я митрополита Андрея Шептицького значно погіршився, Йосип Сліпий фактично взяв на себе виконання всіх архієрейських богослужінь. Після смерті митрополита Шептицького 1 листопада 1944 р. Йосип Сліпий очолив Галицьку митрополію. Спочатку влада його не чіпала, але у 1945 р., після публікації статті Ярослава Галана «З хрестом чи ножем», у якій той звинуватив греко-католицьку церкву, що вона є «агентом Ватикану» і таємно співпрацює з німецькими військами, уніатську церкву закрили, а Йосипа Сліпого заарештували [2, с. 66].

У таборах Йосип Сліпий працював на будівництві по 11 годин щодня. Він переніс тяжкі хвороби – дизентерію та пневмонію, – а також обмороження ноги.

Незважаючи на це, він щоденно проводив богослужіння. Замість вина, необхідного для причастя, він використовував воду, настояну на родзинках, які йому передавали. Щоб захиститися від доносів, він спілкувався з іншими ув'язненими священниками латиною [4].

Йому висували звинувачення у підривній діяльності проти держави, шпигунстві на користь Ватикану та в тому, що він жив за кошт простих людей, тому його було засуджено до 8 років ув'язнення. Згодом термін позбавлення волі було продовжено ще тричі, кожного разу за те, що він продовжував виконувати свої обов'язки священника. Навіть перебуваючи у в'язниці, Йосип Сліпий залишався беззаперечним лідером. Багато впливових людей, зокрема папа Іоанн XXIII та президент США Джон Кеннеді, докладали зусиль для його звільнення. Зрештою, це вдалось у січні 1963 р. Після звільнення, не маючи змоги повернутися до Львова, Йосип Сліпий оселився у Ватикані, де наприкінці 1963 р. отримав титул Верховного архієпископа, а в 1965 р. був проголошений кардиналом Папою Павлом VI [3, с. 124–125].

Підсумком життя Йосипа Сліпого стали «Спомини», які відкривають перед читачами не лише життєвий шлях видатного церковного діяча, а й складні релігійно-політичні реалії ХХ ст. Їх написання розпочалось у 1963 р., коли митрополит після 18 років ув'язнення опинився в Римі. Спогади містять критичні оцінки багатьох осіб включно з представниками як радянської влади, так і церковного середовища. Вони викривали реалії радянської політики щодо релігії, яка на Заході ще не була повністю зрозумілою. Навіть більше, Ватикан у той час проводив так звану «східну політику», що передбачала налагодження діалогу з Москвою, тому гостра критика радянського режиму з боку церковного діяча могла поставити під загрозу ці дипломатичні зусилля.

Спогади містять унікальні свідчення про митрополита Андрея Шептицького, внутрішні конфлікти у греко-католицькому середовищі, напружені відносини з польською владою та Ватиканом. До того ж «Спомини» дають змогу зазирнути у внутрішній світ Йосипа Сліпого та краще пізнати його як особистість. Вони показують його не лише як духовного провідника, а й як людину зі своїми сумнівами, стражданнями та мріями [6].

Життя та діяльність Йосипа Сліпого стали символом стійкості, мужності та відданості релігійним і національним цінностям в умовах жорстоких радянських репресій. Йосип Сліпий продемонстрував виняткову здатність до збереження та розвитку Української греко-католицької церкви в умовах тоталітарного тиску. Діяльність у таборах і подальша робота в еміграції свідчать про його стратегічне мислення та організаційні здібності. Його спогади та архівні матеріали є цінним джерелом для вивчення історії радянських репресій та опору тоталітарному режиму.

Джерела та література

1. Біблійний Йосиф України (до річниці від дня народження Йосипа Сліпого). *Український інститут національної пам'яті*. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyini-materialy/statti/bibliynnyu-yosyf-ukrayiny-do-richnyci-vid-dnya-narodzhennya-yosypa-slipogo>
2. Боднарчук Ю. Митрополит Йосиф Сліпого в епіцентрі протистояння Ватикану та СРСР. *Наукові проекти соціально-гуманітарного факультету ЗУНУ*. 2022. С. 65–70.

3. Боднарчук Ю., Франчук Н. Життєвий шлях Йосипа Сліпого як зразок національно-патріотичного виховання молодого українця. *Наукові проєкти соціально-гуманітарного факультету ЗУНУ*. 2022. С. 123–126.
4. Мандзюк Д. Митрополит Йосип Сліпий 18 років відбув у радянських концтаборах. *Gazeta.ua*. 2012. URL: https://gazeta.ua/ru/articles/history-journal/_mitropolit-josip-slipij-18-rokiv-vidbuv-u-radyanskih-konctaborah/421895
5. Онуфрієнко О. Видатний церковний діяч України Йосип Сліпий. *Наукові проєкти соціально-гуманітарного факультету ЗУНУ*. 2022. С. 63–65.
6. Сліпий Й. Спомини / ред. І. Дацько, М. Горяча. 3-тє вид. Львів, Рим: Видавництво УКУ, 2017. 632 с.

Павлік Марина

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

ПОСТАТЬ ГЕНЕРАЛ-МАЙОРА СЕРГІЯ КУЛЬЧИЦЬКОГО У НОВІТНІЙ ІСТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Ключові слова: Національна гвардія України, Антитерористична операція, повномасштабне вторгнення, Герой України.

Keywords: National Guard of Ukraine, Anti-Terrorist Operation, full-scale invasion, Hero of Ukraine.

24 лютого 2022 р. російська федерація розпочала повномасштабне вторгнення в Україну, що стало найбільшим воєнним конфліктом у Європі з часів Другої світової війни. Ця агресія спричинила масштабні руйнування, численні жертви серед цивільного населення та глобальні геополітичні наслідки. Всупереч нормам міжнародного гуманітарного права, армія країни-агресора з особливою жорстокістю продовжує стирати з лиця Землі цілі міста. Ворог продовжує прикривати свої злочини абсурдними гаслами щодо «денацифікації та демілітаризації» України, продовжує завдавати ракетних ударів по житлових будинках, лікарнях, школах.

Стараннями невеликої групи «платних» пропагандистів і колаборантів російський уряд довгі роки переконував себе, що його болісне втручання у внутрішні справи України сприймається її народом схвально. Російські воєначальники розраховували, що їх зустрінуть квітами, що українська армія не зможе дати гідну відсіч, що через кілька днів після вторгнення їхні солдати пройдуть парадом по Хрещатику. Проте вони помилялися. Світ був вражений силою українського супротиву, стійкістю нашого війська і згуртованістю народу. Українці не тільки не прийняли окупантів, а й дали їм рішучу відсіч, розвінчавши кремлівські ілюзії про «легку перемогу».

Але чи почалася російсько-українська війна у лютому 2022 р.? Звісно, ні. Війна триває вже 11 років. Незаконна анексія Криму, створення маріонеткових квазіреспублік на окупованих територіях Донецької та Луганської областей – все це відбулося ще у 2014 р. Іловайськ, Слов'янськ, Широкине... Ці назви завжди закарбувалися в нашій історії як символи боротьби та незламності.

У 2014 р. бійці Національної гвардії України (далі – НГУ) стали на захист нашої держави на Сході, де розпочалися бойові дії [2]. Власне, метою створення НГУ у 2014 р. і стало відбиття агресії російської федерації.

З перших днів свого існування підрозділи НГУ успішно протистояли незаконним збройним формуванням самопроголошених л/днр та регулярним підрозділам армії рф. І перший захисник, якому під час проведення антитерористичної операції на Донбасі було надане звання Героя України, теж був гвардійцем [3, с. 8]. Як і більшість захисників – Героїв України, він удостоївся цієї нагороди по смертно, проте особистість військового була не лише прикладом для військово-службовців, а й частиною процесу трансформації НГУ після Революції Гідності.

Його ім'я – генерал-майор Сергій Кульчицький, начальник управління бойової та спеціальної підготовки Головного управління НГУ. Діяльність генерал-майора Кульчицького була спрямована на організацію добровольчих батальйонів одразу після Революції Гідності, які згодом вирушили в район проведення антитерористичної операції та стали одними з найбільш боєздатних частин.

Його роль у становленні та бойовій підготовці НГУ важко переоцінити. Вчорашні активісти майдану під його керівництвом вивчали основи рукопашного і практику вуличного бою, вчилися діяти у складі відділення, пройшли практичні стрільби з автоматів та снайперських гвинтівок, кулеметів, метали наступальні та оборонні гранати [3, с. 10]. Генерал-майор спершу особисто контролював процес підготовки резервістів НГУ, а потім разом з особовим складом, очоливши підрозділ, вирушив на Схід України [3, с. 11].

У численних інтерв'ю та спогадах побратимів відслідковується легка вдача генерал-майора Кульчицького, оптимізм і щирість у відносинах із підлеглими. Сучасники пригадують, що навчатись під його керівництвом було легко та цікаво, адже Сергій Петрович особисто інструктував військовослужбовців на вогневому рубежі, завжди ділився секретами влучної стрільби, не цитуючи службові інструкції, а спілкуючись розмовною мовою. Завдяки його зусиллям було покращено підготовку особового складу та підвищено рівень дисципліни. Так, перший мультимедійний тир у військах з'явився саме в його бригаді. Андрій Антонищак, у 2014 р. координатор 1-го батальйону оперативного призначення Нацгвардії, став свідком епізоду, який яскраво ілюстрував стан абсолютної впевненості та стратегічного усвідомлення ситуації генералом. Попри постійні артилерійські обстріли та інтенсивну стрілянину з боку навколишнього лісу, що викликало підвищену нервозність серед особового складу, Кульчицький зберігав спокій. Його поведінка залишалася зваженою та контрольованою: він міг перебувати в альтанці, спокійно пити чай, уважно спостерігати за ситуацією та видавати короткі, але виважені розпорядження. Така манера керівництва, підкріплена спокоєм і впевненістю, мала значний вплив на моральний стан підлеглих та сприяла ефективному управлінню бойовими діями [1].

НГУ швидко стала ключовим елементом оборони: її підрозділи брали участь у визволенні українських міст і селищ, виконували бойові завдання разом із ЗСУ. До того ж гвардійські льотчики брали активну участь у боротьбі з ворогом. Так, у квітні 2014 р. перші два екіпажі на вертольотах Мі-8МТ вилетіли до району проведення Антитерористичної операції. На них було покладено

завдання з перевезення продовольства, озброєння, боєприпасів, евакуації поранених, передислокації особового складу. 29 травня 2014 р. частина зазнала болючих втрат. У небі неподалік міста Слов'янська Донецької області бойовиками з ПЗРК був збитий вертоліт гвардійської авіабази. Загинули два члени екіпажу гелікоптера – полковник Сергій Бульдович і капітан Сергій Кравченко, – та ще 10 захисників, у тому числі начальник управління бойової та спеціальної підготовки, генерал-майор Сергій Кульчицький.

«Я знаю грамоту свободи – її підписують мечі!» – писала видатна українська поетеса Ліна Костенко. Воїни НГУ, пліч-о-пліч з усіма структурними елементами Сил оборони України, у своїх руках тримають ці мечі вже понад 11 років. Захищаючи цінності свободи, вони творять історію, яку із захватом вивчатимуть нащадки. Серед них і генерал-майор Сергій Кульчицький, який відіграв важливу роль у модернізації НГУ, зміцнюючи її як ефективну військову структуру. Саме такі постаті формують дух військових структур, роблячи їх не просто армією, а єдиною бойовою спільнотою, об'єднаною спільними цінностями та пам'яттю про своїх героїв.

Джерела та література

1. Будан В. «Батя – найвища похвала, яка могла для мене бути». Пам'яті генерала Кульчицького. *Українське радіо*. 29 травня 2023 р. URL: <https://ukr.radio/news.html?newsID=101534>
2. Магуряк І. День Національної гвардії: якою є роль військового формування у війні з Росією. *24 канал*. 26 березня 2023 р. URL: https://24tv.ua/natsionalna-gvardiya-yiyi-rol-viyni-gosiyeyu-nayskladnishi-operatsiyi_n2281074
3. Національна гвардія України. Герої України 2014–2024. Документально-історичне видання. Київ, 2024. 219 с.

Ведмідь Владислав

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ДИПЛОМАТІЯ ЕРДОГАНА: БАЛАНС МІЖ КИЄВОМ І МОСКВОЮ

Ключові слова: російсько-українська війна, дипломатія Туреччини, посередництво.

Keywords: Russian-Ukrainian war, Turkish diplomacy, mediation.

З моменту повномасштабного вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 р. Туреччина під керівництвом Реджепа Таїпа Ердогана обрала шлях делікатного балансування між підтримкою Києва та збереженням робочих відносин із Москвою. Ця стратегія, що ґрунтується на прагматизмі, геополітичних амбіціях і вигідному географічному положенні Туреччини, дала змогу Ердогану позиціонувати свою країну як ключового посередника в одному з найсерйозніших конфліктів ХХІ ст. Мета цієї публікації – розкрити мотиви, зміст і потенціал посередницької дипломатії Туреччини в російсько-українській війні.

На початку війни, у лютому 2022 р., Туреччина опинилася перед складним вибором. Як член НАТО, вона не могла ігнорувати агресію Росії проти України, але економічна зацікавленість у співпраці з Москвою (зокрема імпорту газу, торгівля та туризм) і прагнення уникнути прямого конфлікту змушували Ердогана

діяти обережно. Уже 28 лютого Туреччина оголосила про закриття проток Босфор і Дарданелли для військових кораблів, посилаючись на Конвенцію Монтре 1936 р. [6]. Цей крок обмежив можливості Росії посилити свій флот у Чорному морі, що було на руку Україні, яка на той час зазнавала інтенсивних атак на півдні. Водночас Ердоган наголосив, уникаючи прямої конфронтації з Путіним, що рішення не спрямоване проти конкретної країни, а є лише виконанням міжнародних зобов'язань. У цей же період Туреччина вже постачала Україні безпілотники Bayraktar TB2 [5]. Росія висловила невдоволення, але Ердоган відмахнувся, заявивши, що це «лише бізнес», а не політичний жест, демонструючи перші ознаки своєї двоїстої політики.

У березні 2022 р. Туреччина зробила крок до активнішого посередництва. 10 березня в Анталії відбулися перші переговори між міністрами закордонних справ України та Росії – Дмитром Кулебою та Сергієм Лавровим [3]. Ердоган особисто вітав делегації, підкреслюючи готовність Туреччини сприяти діалогу. Хоча переговори не дали результатів, вони показали, що Анкара може бути майданчиком для спілкування сторін, які перебувають у стані війни. Водночас економічні зв'язки з Росією не лише не послабшали, а й почали зростати – Туреччина стала важливим ринком для російських енергоносіїв, а обсяг двосторонньої торгівлі у 2022 р. склав 197 % від даних за 2021 р. (\$68 млрд), попри санкції Заходу [2].

Літо 2022 р. стало переломним моментом для дипломатії Ердогана. 22 липня в Стамбулі за посередництва Туреччини та ООН було підписано «зернову угоду», яка дала змогу розблокувати експорт українського зерна через Чорне море [9]. Ця угода стала порятунком для України, порти якої перебували під блокадою, і запобігла глобальній продовольчій кризі, що загрожувала країнам Африки та Близького Сходу. Ердоган особисто брав участь у переговорах, демонструючи Путіну та Зеленському, що Туреччина здатна знайти компроміс там, де інші зазнають невдачі. У Стамбулі створили Спільний координаційний центр, де турецькі офіцери разом із представниками ООН, України та Росії стежили за безпечним проходженням суден. Для України це означало економічну підтримку, для Росії – можливість уникнути повної ізоляції. Проте угода була крихкою: у жовтні 2022 р. Росія призупинила свою участь після атаки на її флот у Севастополі, звинувативши Україну в порушенні умов. Ердоган оперативно втрутився, провівши телефонну розмову з Путіним 1 листопада, і переконав його повернутися до угоди, пообіцявши посилити контроль за судноплавством [1]. Цей епізод став дипломатичним тріумфом Туреччини, але водночас підкреслив її певну залежність від волі Москви.

У серпні 2023 р. Ердоган зустрівся з Путіним у Сочі, де обговорив енергетичні проєкти, зокрема «Турецький потік», який залишається важливим джерелом газу для Туреччини [4]. Ця зустріч відбулася на тлі чергової хвилі російських атак на українську інфраструктуру, але Ердоган уникав публічної критики, зосередившись на економічних питаннях. У цей же період Туреччина підтримала повернення українських полонених, зокрема бійців «Азову», що спричинило різку реакцію Росії [8]. Москва звинуватила Анкару в порушенні домовленостей, але Ердоган відповів, що це гуманітарний жест, а не політичний виклик.

На початку 2024 р. Туреччина знову спробувала посилити свою миротворчу роль. Ердоган запропонував провести саміт у Стамбулі за участю Зеленського та Путіна, хоча ця ідея не була реалізована [7]. Водночас Туреччина продовжувала постачати Україні озброєння, а з Росією розвивала торгівлю, стаючи хабом для обходу санкцій – через турецькі банки та компанії проходили платежі за російську нафту та газ, також російська нафта продавалась Туреччиною після її перемаркування під турецьку [10]. Ця політика викликала критику з боку США та ЄС, але Ердоган виправдовував її національними інтересами, зокрема потребою в енергетичній стабільності та економічному зростанні.

У лютому 2025 р. Зеленський знову відвідав Туреччину, обговоривши з Ердоганом безпеку в Чорному морі та обмін полоненими. Водночас у ЗМІ з'явилися повідомлення про те, що Туреччина розглядає можливість відправки миротворчих сил в Україну в разі досягнення перемир'я [11]. Це стало б логічним продовженням її посередницької ролі, але водночас поставило б Ердогана перед ризиком зіпсувати відносини з Росією, яка виступає проти присутності сил НАТО поблизу своїх кордонів. Економічні зв'язки з Москвою залишаються міцними – у 2025 р. Туреччина продовжує імпортувати російський газ і розвивати туристичний сектор, який значною мірою залежить від російських відвідувачів.

Дипломатія Ердогана є прикладом майстерного маневрування між Києвом і Москвою. Закриття проток, «зернова угода», військова підтримка України та економічна співпраця з Росією – усі ці кроки демонструють прагнення Туреччини максимізувати свій вплив, уникаючи прямого конфлікту. Проте цей баланс не вічний: внутрішній тиск у Туреччині, критика з боку НАТО та непередбачуваність війни можуть змусити Ердогана зробити вибір, який визначить майбутнє його дипломатичної гри.

Джерела та література

1. Мигаль М. Ердоган поспілкувався з Путіним: перші подробиці. *Главком*. 01.11.2022. URL: <https://cutt.ly/zruSNE9V>
2. Хітахунов А. Изменили ли санкции торговлю между Турцией и Россией? *Eurasian Research Institute*. URL: <https://cutt.ly/uruS1s28>
3. Fahim K., Shih G. As death toll mounts, high-level talks between Ukraine and Russia fail to yield breakthrough. *The Washington Post*. 10.03.2022. URL: <https://cutt.ly/QruS02dT>
4. Guldogan D. Turkish, Russian presidents meet in Sochi for talks. *Anadolu*. 04.09.2023. URL: <https://cutt.ly/PruS9RT0>
5. Guttman J. Bayraktar Drone: Ukraine's Secret Weapon Against Russia. *Historynet*. 16.05.2022. URL: <https://cutt.ly/QruS3Y15>
6. Ozberk T. Turkey closes the Dardanelles and Bosphorus to warships. *Navalnews*. 28.02.2022. URL: <https://cutt.ly/CruS8OrA>
7. Sezer C., Dysa Y. Erdogan offers to host Ukraine-Russia peace summit after meeting Zelenskiy. *Reuters*. 08.03.2024. URL: <https://cutt.ly/qruS4G3n>
8. Azovstal defenders to return to Ukraine with Zelensky. *The Kyiv Independent*. 08.07.2023. URL: <https://cutt.ly/DruS5Uwk>
9. Russia, Ukraine, UN and Turkey sign deal to unblock grain exports. *France24*. 22.07.2022. URL: <https://cutt.ly/PruS6Mau>
10. EU faces sanctions evasion as Russia gains €3 bln through Turkish oil relabeling. *TVP World*. 16.05.2024. URL: <https://cutt.ly/cruDq85M>
11. Turkey is ready to send peacekeepers to Ukraine. *Militarnyi*. 06.03.2025. URL: <https://cutt.ly/yruDeepG>

СЕКЦІЯ 7

УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: МЕНТАЛЬНІСТЬ ТА ІДЕНТИЧНІСТЬ

Мартинюк Наталія

Горлівський інститут іноземних мов

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

ПОШИРЕННЯ МАГДЕБУРЗЬКОГО ПРАВА НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

Ключові слова: магдебурзьке право, право на самоврядування, Україна, німецька колонізація.

Keywords: Magdeburg rights, town privileges, Ukraine, German colonization.

Магдебурзьке право є однією з найвідоміших систем середньовічного міського права, яка регулювала різноманітні політичні, соціально-економічні та правові відносини того часу. Територіально воно поширювалася у Центрально-Східній Європі, відтак і на українських землях, що увійшли до складу Польського королівства, Великого князівства Литовського, Речі Посполитої та Російської імперії. Визначальною особливістю застосування магдебурзького права в Україні стало його широке використання органами самоврядування міст Гетьманщини та м. Києва, а також у кодифікації українського права у XVIII – на початку XIX ст.

Цій тематиці присвятили свої праці вітчизняні історики та правознавці, серед яких О. Андрієвський, В. Антонович, Д. Багалій, М. Владимирський-Буданов, Т. Гошко, Я. Дашкевич, М. Долинська, А. Заєць, В. Щербина, Н. Яковенко, М. Баймуратов, С. Білостоцький, І. Бойко, П. Гураль, В. Гришко, Б. Тищик, А. Ткач та ін.

Мета роботи – прослідкувати походження і поширення магдебурзького права на теренах українських земель.

Магдебурзьке право є однією з найвідоміших систем середньовічного міського права, яка регулювала різноманітні політичні, соціально-економічні та правові відносини того часу. Воно стало юридичним закріпленням успіхів городян у боротьбі з феодалами за самостійність. Магдебурзьке право давало місту право на самоврядування та власний суд, право земельної власності і звільнення від більшої частини феодальних повинностей.

Розвиток торгівлі, що став основою життя міських громад Німеччини у IX–XI ст., висунув потребу не лише охорони від зовнішніх ворогів, а й захисту свободи і незалежності від місцевих феодалів, внутрішньої самоорганізації та самоуправління. Основою Магдебурзького права був збірник законів, відомий під назвою «Саксонське Зерцало», і збірник магдебурзького міського шеффенського права [5, с. 361]. Кодекс мав відображати земельні відносини Східної Саксонії.

Магдебурзьке право як збірник законів (статутів), правил XIII ст., став найпоширенішим міським правом середньовіччя. Саме система міського Магдебурзького права разом зі «Швабським зерцалом» та іншими аналогічними збірниками права послуговували основою формування цивільного і кримінального законо-

давства, судоустрою та судочинства у середньовічній Німеччині. Четвертий великий магістр Тевтонського ордену, Герман фон Зальца, у 1233 р. надав низку привілеїв для міст Пруссії, заснованих або підпорядкованих ордену. Він описав це у наказі: «Ми наказуємо, щоб у цих містах Магдебурзьке право дотримувалося в повному обсязі навіки» [6]. Права і привілеї сприяли притоку торгівлі та ремесел у міста Центрально-Східної Європи.

Після отримання привілею на здійснення самоврядування містом Магдебург право самоврядування почало поширюватися на інші німецькі міста, а потім сягнуло окремих міст Польщі, Литви, Чехії, Угорщини, набуваючи різних форм відповідно до місцевих умов [5, с. 361]. Розвій міського громадського життя у Німеччині припав, як зазначав М. Грушевський, на той час, коли татарські походи й спустошення середини і другої половини XIII ст. у Польщі й Угорщині викликали заходи щодо впровадження німецької колонізації для залюднення спустошених міст і сіл, піднесення підупалої торгівлі та економічного життя [7, с. 32].

Середньовічна європейська колонізація – це рух насамперед економічного характеру. Як підкреслює К. Тименецький, німецька колонізація на схід і поширення магдебургії були явищами історично обумовленими [2, с. 41–42], причому і з огляду на внутрішню історію колонізованих земель, і зважаючи на загальну історію Європи. Українські землі, зруйновані численними війнами, потребували економічної ін'єкції для свого відродження, причому вона мала включати і капітал, і трудові ресурси.

Разом із німецькими колоністами право почало свій рух на схід. Літописні згадки про німецьких поселенців у Галичині належать до середини XIII ст. Зокрема, про німців у Луцьку ми маємо відомості за 1149 р. [3, с. 66]. У Галицько-Волинському літописі зазначено, що після Батієвої навали Данило Романович закликав до новозбудованого і добре укріпленого міста Холма «прихожаа Німціи Русь, иноязычиикыи и Ляхыи» [3, с. 67]. На території України німецьке право розповсюджується в кінці XIII – на початку XIV ст. Як засвідчують джерела, проникнення німецького міського права на землі Правобережної України розпочалось із Волині ще з кінця XIII ст. [4, с. 229].

Прагматизм і універсальність Магдебурзького права – з одного боку, та духовна спорідненість українців з європейською культурою – з іншого об'єктивно зумовили його швидке поширення на українських землях у всіх сферах життя. Це відбувалося паралельно зі збереженням і розвитком українського звичаєвого права. Однак польські та німецькі впливи зростали тут, і в середині XV ст. домінували у Великому князівстві Литовському. Про це свідчать факти надання українським містам магдебурзького права в повному чи обмеженому обсягах [5, с. 56].

Для городян боротьба за надання їм Магдебурзького права була способом одержання визначеної автономії від держави і правової основи для захисту міського населення від свавілля королівських намісників і великих землевласників. Для центральної влади, що здійснював литовський князь чи польський король, воно стало важливим фактором державного управління, що давало змогу розширювати свою соціальну базу [1, с. 97–98].

З письмових джерел відомо, що місто Сянок отримало Магдебурзьке право у 1339 р. від князя Юрія II Болеслава. Зустрічалися й більш ранні дати, напри-

клад, м. Володимир отримало Магдебурзьке право в 1324 р. Проблемою у визначенні року надання Магдебурзького права є те, що до нас дійшло мало оригінальних документів, а відомі лише укази, що підтверджують надання цього права раніше, але без посилання на конкретну дату надання [6].

Приєднавши до своїх володінь Галичину, польський король Казимир III відкрив дорогу широкому напливу німецьких колоністів і протегував розповсюдженню німецького права в цих землях: привілеї на використання Магдебурзького права отримали міста Львів – перед 1352 р., Тичин і Судова Вишня 1368 р., ним ще перед 1353 р. послуговувався Перемишль, а перед 1351 р. – міста Галич, Переворськ та Ярослав, 1374 р. – Кам'янець, 1390 р. – Берестя [2, с. 4, 36].

Значне поширення магдебурзького права відбулося наприкінці панування Казимира III, тобто у другій половині XIV ст. Історикиня Тетяна Гошко наводить статистичні дані щодо кількості локованих на магдебурзькому праві міст. Так, у Польському королівстві в 1333–1370 рр. їх кількість подвоїлась. У Мало-польщі і Червоній Русі кількість королівських міст збільшилась у цей час на 42 одиниці. Приватних міст виникло 17 – удвічі менше. Отже, загальна кількість міст-магдебургій за часи Казимира III збільшилась на 59 одиниць [3, с. 69]. У XIV–XV ст. низка міст Правобережної України отримали магдебурзьке право, а саме: Камінь (1430), Луцьк (1432), Кременець (1438), Дубно (1498), Київ (1498). Впродовж XVI ст. магдебурзьке право поширилося в центрально-українських містах, з'явилося у містах Лівобережжя. Третя хвиля колонізації була пов'язана з реформаційними процесами в Європі [2, с. 44].

Отже, виходячи з колонізаційних процесів на теренах України, можна виокремити такі етапи у міському локаційному процесі щодо поширення магдебурзького права: перший етап (XIII – середина XIV ст.) – перші прояви в межах Галицько-Волинської держави німецького права, яким користувались здебільшого німецькі громади міст; перші локаційні привілеї міст. Другий етап (середина XIV – кінець XV ст.) – значне поширення магдебурзького права на українських землях, які входили до складу Польського Королівства, перші локації міст-магдебургій у Великому князівстві Литовському. Нарешті, третій етап (кінець XV–XVI ст.) – поширення магдебурзького права в центрально-українських містах та перші локації міст Лівобережжя.

Джерела та література

1. Бойко О. Д. Історія України: посіб. для студ. вищих навч. закл. Київ: Академія, 2006. 686 с.
2. Гошко Т. Міське самоврядування на українських землях у XIV–XVI ст. Прага: Research Support Scheme, 2000. 107 с.
3. Гошко Т. Нариси з історії магдебурзького права в Україні XIV – поч. XVII ст. Львів: Афіша, 2002. 255 с.
4. Заяць А. Магдебурзьке право в містах Правобережної України у XVI – I половині XVII ст. *Ефективність державного управління*: зб. наук. праць. 2009. Вип. 18/19. С. 229–236. URL: <https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/01/text18.pdf>
5. Кириченко Ю. М. Поширення магдебурзького права та його особливості в містах України. *Форум права*. 2014. № 4. С. 361–366. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/69419487-243b-4575-a5c0-6596a7250f22/content>

6. Магдебурзьке право. Друкарня [безплатна блог-платформа]. URL: <https://drukarnia.com.ua/articles/magdeburzke-pravo-eKHBk>
7. Михайло Грушевський (1866–1934). С. 22–40. URL: surl.li/zzfrfr

Некlesa Вікторія

Комунальний заклад «Гімназія № 28 Кам'янської міської ради»

МЕНТАЛЬНІСТЬ УКРАЇНЦІВ У ПОГЛЯДАХ ІНОЗЕМНИХ АВТОРІВ XVII–XIX СТ.

Ключові слова: українці, ментальність, ідентичність, іноземні автори.

Keywords: ukrainians, mentality, identity, foreign authors.

Після завершення Національно-визвольної війни і побудови Української держави середини XVII ст. козацтво довгий час продовжувало виявляти психологічні орієнтації, риси ментальності, ціннісні установки, самосвідомість, а також дотримуватися зразків політичної поведінки, які запорозька спільнота виробила в попередній період.

Підтримання традиційних параметрів групової, станової тотожності досяглося, зокрема, завдяки певному інституційному механізму, насамперед інституту козацької ради [5, с. 167]. Істотним складником політичних позицій та орієнтацій козацтва, власне його політичної культури, була система цінностей, яку виробили козаки. Вона склалася в період станового формування цього соціального прошарку. До Національно-визвольної війни серед козаків закорінилися цінності, що, зокрема, пов'язувалися з поняттями рицарства і козацького товариства. В уявленні запорожців їхня рицарська належність зумовлювалася соціальним статусом особисто вільної людини, яка професійно займається військовою справою, спираючись на відповідні права і привілеї, а також дотримуючись неписаного кодексу рицарської честі [5, с. 173].

У зв'язку з цим моральними чеснотами вважалися особиста гідність козака-воїна, вірність, воєнна звитяга, дотримання рицарського слова, захист вітчизни від ворогів, гідне служіння монархам, оборона православної церкви та ін. У понятті козацького товариства віддзеркалювався моральний підтекст належності до козацької рицарської корпорації, насамперед у сфері повсякденного життя (козацьке побратимство, братерська любов, злагода, єднання, дружба, взаємодопомога, ідеал свободи тощо).

Українські старшини не схвалювали у спілкуванні вживання вульгарної лайки. Це можна помітити у козацьких літописців, у яких нецензурні вирази воєвод Шереметева називали «московським звичаєм». Лайка розглядалася як приниження гідності, особливо у міжетнічних відносинах із представниками російської еліти. У листі полтавських старшин та козаків до гетьмана І. Брюховецького 9 липня 1666 р. зі скаргою на воєводу Я. Хитрово на перше місце було поставлено образи, «в честі нестерпні», завдані брутальними висловлюваннями на адресу полковника і старшин. Як прояв зневаги розглядалася лайка і у спілкуванні між представниками української еліти. Так, В. Кочубей у записці на П. Орлика

засуджував те, що той разом із Г. Герциком «Пана Іскру, і мене, Судію, осуждали, оговорювали, лаяли в матір і всіляко хулили і принижували». Представники політично провідної верстви Гетьманщини до поняття «особиста гідність» включали й повагу до своїх предків та здобутих тими на користь сім'ї матеріальних статків. Адже «гідність» витлумачувалася як «придатність до діяльності, зумовлена народженням у конкретній родині», а «місце у родовій генеалогії та ієрархії, обсяг маєтності, що перейшла у спадок, були визначальниками особистості, її цінності, шляхетності». Саме з огляду на вказані семи поняття ми можемо пояснити, чому сотники ічнянський (Григорій Стороженко) та іванівський (Іван Стороженко) просили у Д. Апостола «святої справедливості за таке нестерпне безчестення та побої» [5, с. 161–162].

Рицарське самоусвідомлення козаків віддзеркалювало в їхньому середовищі орієнтацію на зрівняння в правах і свободах зі шляхетством. Загалом поняття рицарства і козацького товариства і пов'язані з ними ціннісні установки та категорії були одними з найшанованіших і сталих громадянських цінностей запорожців. Вони виконували політично мобілізуючу функцію в козацькому середовищі, особливо в періоди гострих політичних напружень. Прикметно, що ціннісне підґрунтя політичного сепаратизму запорожців, яке було наявне до Національно-визвольної війни, збереглося пізніше в антиросійських політичних позиціях українського козацтва. Прикладом цього може бути універсал-відозва гетьмана І. Брюховецького, з яким він звернувся до колонтаївських козаків та мешканців цього містечка в лютому 1668 р. У цьому випадку для нас важливим є не політична підоснова антиросійського повстання «боярина і гетьмана» Брюховецького, а те, що він був чудово обізнаний із традиціями, системою цінностей, політичними орієнтаціями та настроями українського козацтва [4, с. 173].

У XVIII ст. в українському суспільстві набуло поширення соціальне явище «шукування козацтва». Феномен шукування «шукування козацтва» поставав у практичних діях і психологічних орієнтаціях представників селянства та незаможного міщанства, спрямованих на їхній перехід у козацький стан. «Шукування козацтва» зумовлювалося кількома факторами. По-перше, козацький статус означав спосіб життя, права і привілеї, що давали людині особисту свободу й відчутні соціальні та економічні переваги у становому суспільстві. По-друге, з козацьким іменем народна пам'ять пов'язувала спогади про реальну свободу у різних її проявах, яку здобули внаслідок Національно-визвольної війни рядові козаки, селяни і міщани. Морально-етичні пріоритети і настанови, соціальні та політичні ідеали, установки і орієнтації козацтва закарбувалися у ментальності й моральній свідомості українців, а отже, вплинули на їхню національну індивідуальність [5, с. 174].

Ж.-Б. Шерер із захопленням пише про українських козаків, про їх войовничий дух. «Виховані як спартанці, завжди при зброї як римляни, громадяни цієї республіки не підкорювали чужі землі, як ці останні, але захищали свої вівтарі та хатні вогнища відважно й постійно, воліючи труднощі мандрівного життя, а не розслабленості рабства», – стверджує Ж.-Б. Шерер у вступному слові. І далі він підкреслює, що «українські козаки були мирним народом», але «пересвідчившись, що їх хочуть знищити, вхопилися за шаблі й почали зміцнювати свою незалежність на небезпечній відстані від місць, де вони зазнавали нестерпного гноблення» [1, с. 98].

У праці Й. Блазіуса, де йдеться про Україну і українців, впадає у вічі те, що впродовж усієї праці він постійно порівнює українське з російським: природу, ландшафт, вигляд полів, сіл, міст, будинків, побут, звичаї, їжу тощо, навіть спосіб уживання алкогольних напоїв. Так, він пише, що українські «чоловіки п'ють спокійно і повагом, тоді як великороси бездумно заливають свої шлунки горілкою, випиваючи кварта одним махом. Навіть п'яний малорос хоче контролювати свої почуття. Вільний малорос п'є з насолодою і з радістю, а великорос-кріпак намагається втратити свідомість. Й. Блазіус стверджує, що таких картин він багато бачив щоденно у Петербурзі [2, с. 144–145].

У спогадах Кларка відчутна приязнь до українців. Перед поїздкою в Україну росіяни застерігали його щодо небезпечної подорожі серед «бандитів». Але після приїзду він переконався, що подорожувати в Україні було чи не найбезпечніше. Він зрозумів, що інформація росіян була необ'єктивною, упередженою. Тут він зустрів турботливе, щире ставлення до своєї особи, гостинність. Особливо Кларк запам'ятав частування в Одесі, що детально описав у своїх спогадах.

Отже, у поглядах іноземних авторів XVII–XIX ст. відображалось багатогранне уявлення про українців, їхню ментальність і культуру. З одного боку, козацька спільнота продовжувала підтримувати традиційні цінності, що виникли внаслідок Національно-визвольної війни, зокрема принципи рицарства, гідності, свободи та братерства. Ці ідеали стали основою для формування політичних орієнтацій та соціальної самоідентифікації українців. З іншого боку, іноземні автори, як-от Ж.-Б. Шерер, Ю. Юст, Вольтер, Й. Коль, П. Шевальє та ін., підкреслювали унікальні риси української нації, її стремління до свободи та незалежності, що виражалось в їхньому ставленні до росіян, любові до рідної землі і гостинності. Українці були сприйняті як народ, який високо цінує свою свободу, має сильну національну свідомість і прагне зберегти свою ідентичність в умовах соціально-політичних змін. Водночас спостереження іноземців дають змогу розглянути не лише фізичні, а й культурні відмінності між українцями та іншими народами, зокрема росіянами, а саме в аспектах поведінки, звичаїв, соціальних пріоритетів та взаємодії з оточуючими.

Джерела та література

1. Борщак І. Вольтер і Україна (за невиданими документами). Україна: Науковий двохмісячник українознавства. Київ: Держвидав, 1926. Кн. 1.
2. Брицький П. П., Бочан П. О. Німці, французи і англійці про Україну та український народ у XVII–XIX століттях. Чернівці: Технодруk, 2011. 308 с.
3. Панчук І. І. Історія України очима іноземців: довідник-хрестоматія. Тернопіль: Мандрівець, 2009. 304 с.
4. Стражний О. С. Український менталітет: Ілюзії. Міфи. Реальність. Київ: Книга, 2008. 368 с.
5. Шерер Ж. Б. Літопис Малоросії, або Історія козаків-запорожців... / пер. з фр. В. В. Коптілова. Київ: Укр. письменник, 1994. 311 с.

МІСТЯНИ ПОДІЛЛЯ У СЕРЕДИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ: ТЕМПИ УРБАНІЗАЦІЇ ТА СТРУКТУРА МЕШКАНЦІВ

Ключові слова: містяни, урбанізація, Поділля.

Keywords: townspeople, urbanization, Podillia.

Пришвидження процесів урбанізації з середини ХІХ століття відбувається не лише на українських теренах, а й у загальноєвропейському контексті. Окрім збільшення кількості міських жителів, для етапу є характерною поява якісних рис у міському способі життя. До цих ознак належать концентрація фінансових потоків, наявність адміністративних органів, лікарень і освітніх закладів, міської інфраструктури [1, с. 544–563]. На Поділлі урбанізаційні процеси відбувалися з меншою інтенсивністю та затримкою.

За середніми показниками в українських губерніях показник міських жителів у загальній структурі становив 9 %. На Поділлі містян нараховувалось лише 5,4 % від населення в 1851 р. і майже 7 % у 1858 р., що є антирекордом у підросійській Україні [5, с. 42–43]. Тим часом Велика Британія, Бельгія та німецькі князівства стали лідерами за темпами урбанізації.

Завадою зростанню кількості містян стало сільське господарство, відсоток якого домінував в економіці регіону, та засновані на кріпацькій праці поміщицькі латифундії. Красномовним свідченням запізнілості урбанізаційних процесів є надто повільне зростання населення міст. Навіть у Кам'янці, адміністративному центрі губернії, кількість населення ледве перейшла позначку в 35 000 осіб наприкінці століття [10, с. 8–34].

Міський прошарок Поділля у середині ХІХ ст. складався з міських обивателів: чиновників, цехових майстрів, торгових гостей. Статусом міського обивателя наділялась особисто вільна людина, що могла самостійно обирати зайнятість і передавала стан у спадок. До цехових майстрів належали особи, що займалась ремеслом чи промислом. Обов'язковою умовою була приписка цеховика до ремісничої управи. Торговому гостю надавалось часткове підданство задля заняття торгівлею за умови сплати податку [2, с. 104–108].

Хоч і малої чисельності, однак у містах краю проживали представники елітарного прошарку. Здебільшого «почесні громадяни», які не належали до аристократичних родів, однак завдяки військовим звитягам чи заняттю благодійництвом здійснювали важливий внесок у державу. Статус міг бути як спадковим, так і особистим. До таких осіб належали військові, власники заводів, висококваліфіковані іноземні фахівці та представники творчих професій. Верства звільнялась від сплати податків, військової муштри, фізичних покарань. Почесні громадяни приймали участь у міських виборах та займали виборні посади [3, с. 58–68].

Драйвером економічного життя міста був купецький стан, що включав три гільдії. Представники першої гільдії володіли правом безлімітної торгівлі, другої – провадили оптову та роздрібну торгівлю, третьої – торгували лише в роздріб у межах Поділля. Купець набував тих самих прав, що і почесний громадя-

нин. Вступ до корпорації був вільним, особі достатньо було вказати розмір капіталу. На 1854 р. в регіоні нараховувалось приблизно 6 915 осіб купецького стану, серед яких євреї, поляки, росіяни і незначна частка інших народів [6, с. 13–14].

Подільське місто ще з часів Речі Посполитої приваблювало іноземців. Саме тому цей край від українського Лівобережжя відрізняв багатонаціональний характер. Наприклад, в адміністративному Кам'янці проживали представники як мінімум семи народів. Українці мешкали на міських задвірках, продовжуючи займатись сільським господарством.

Особливістю Поділля є помітний показник містян польського походження. Ревізія 1851 р. вказує, що поляки в містах губернії складали 10 000 осіб, що є найбільшою цифрою серед міст Правобережжя [7, с. 106]. Більшість належала до колишніх однодворців, які втратили шляхетський статус і виїздили до міста в пошуках заробітку.

У кожному подільському місті та містечку проживала єврейська громада. Активна підприємницька діяльність групи створювала помітну конкуренцію виробнику в центральних губерніях. Тому Російська імперія після утвердження влади в Правобережній Україні впроваджує дію смуги осілости. Особливістю Поділля був штетл – містечко або частина міста, де мешкали тільки євреї. Етнічна група обмежувалась у праві проживання в сільській місцевості відповідно до «Положення про устрій євреїв» 1804 р. [8, с. 184–195].

Помітний слід по собі в подільських містах залишили вірмени, як-от у Кам'янці та Могилеві. Ще за Речі Посполитої вірменська громада володіла підтримкою польських королів і магнатів. Хоч вірменам і вдалось інтегруватись до ділової активності краю, втім в економічній конкуренції вони явно програвали євреям [4, с. 76].

Російська влада докладала зусиль, аби обмежити в містах краю монополію єврейського населення в бізнесі і польські впливи в адміністративному апараті. З метою поживавлення притоку російських комерсантів із центральних губерній до подільських міст у 1841 р. вийшов відповідний указ [9, с. 132–133]. Попри заохочувальне законодавство, невелика кількість росіян зважається на переїзд.

Отже, темпи урбанізації Поділля залишались на низькому рівні через особисту неволю українського населення. Навіть наприкінці століття за швидкістю урбанізаційних процесів край помітно відстає. До основних категорій мешканців належали ремісники, купці, чиновники, торгові гості, іноземці, невелика кількість почесних громадян та ін. Подільське місто мало передусім багатонаціональний характер: його населяли українці, поляки, євреї, росіяни та ін. Водночас українське населення в авангарді міського життя не перебувало.

Джерела та література

1. Jørgensen C. Nineteenth-century Transnational Urban History. *Urban History*. 2017. Vol. 44. P. 544–563.
2. Бойко Ю. Правобережна Україна в середині XIX ст. Історико-статистичні нариси. Вінниця: ВНАУ, 2020. 240 с.
3. Водотика Т., Водотика С. Почесне громадянство міст підросійської України у другій половині XIX ст.: стратегії вдячності та лояльності. *Український історичний журнал*. 2019. № 6.

4. Военно-статистическое обозрение Российской империи. Т. 10, ч. 2: Подольская губерния. 284 с. URL: bit.ly/3WWp3XX
5. Гуржій І. Розклад феодально-кріпосницької системи в сільському господарстві України першої половини XIX ст. Київ: «Дерполітвидав УРСР», 1954. 451 с.
6. Донік О. Купецтво України в імперському просторі (XIX ст.) / Київ: Інститут історії України, 2008. 271 с.
7. Кеппен П. Девятая ревизия: Исследование о числе жителей в России в 1851 г. Google Books. 296 с. URL: bit.ly/3XGRB9i
8. Куриленко О. Етнічна структура міст Правобережної України та її вплив на поземельні відносини. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* 2009. № 16. С. 184–195.
9. Повне зібрання законів Російської імперії. Т. XVI. 1842. № 15145. URL: bit.ly/3XrWxOV
10. Чорний С. Національний склад населення України в XX сторіччі: довідник. Київ: ДНВП «Картографія», 2001. 85 с.

Басько Роман

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ФОРМУВАННЯ ІНДУСТРІАЛЬНОГО МІСЬКОГО ПРОСТОРУ У ДОНЕЦЬКОМУ СТЕПУ

Ключові слова: Донбас, промисловість, урбанізація, місто.

Keywords: Donbas, industry, urbanization, city.

Формування міського простору Донбасу відбувалось у тісному поєднанні європейської та української традиції містотворення. Такі взаємовпливи дали змогу сформувати унікальну просторову структуру регіону. Частина населених пунктів, наприклад, Бахмут, Слов'янськ, Маріуполь, розпочали розвиток ще у XVIII ст. Внаслідок швидкого перебігу промислового перевороту у регіоні протягом доволі короткого часу з'явилася чимала кількість нових поселень і суттєво видозмінились уже наявні.

Широке будівництво підприємств і шахт потребувало великої кількості робітників, для забезпечення мінімальних життєвих умов яких відбувалося формування поселень. Із другої половини XIX ст. до регіону інтенсивно проникав іноземний капітал, приносячи разом із фінансами елементи індустриальної міської культури.

Враження про ще не заторкнутий подихом індустриальної доби Донецький степ зафіксував інженер О. Фенін: «Навколо, рівний, як дошка, степ, навіть без ярів, взимку сліпучо білий, ранньою весною чорний зі сніговими прогалинами, чудовий тільки раннім літом, розквітчаний червоним цвітом “воронця” (диким піоном), який оголошується співом сотень жайворонків» [6, с. 46]. Цей степовий простір з останньої третини XIX ст. почав динамічно змінюватись, наповнюючись контурами промислових об'єктів і супровідної інфраструктури.

Навколо підприємств формувалися робітничі селища, які швидко розросталися – Юзівка, Горлівка, Дружківка, Костянтинівка та інші. Формування Юзівки стало можливим завдяки підприємцю та інженеру Джону Х'юзу, котрий з 1869 р. побудував промисловий комплекс, що складався з металургійного заводу, шахт і залізниці. Для забезпечення житлом робітників було сформовано поселення,

назване Юзівкою. Воно швидкими темпами розвивалося, до початку ХХ ст. ставши потужним економічним центром. Чисельність жителів селища Юзівки зростала швидкими темпами: з початкових 164 осіб воно збільшилось у 1884 р. до майже 5,5 тис. та до 57 тис. осіб у 1913 р. Статус міста Юзівка отримала у 1917 р., внаслідок чого було сформовано місцеве самоврядування, відтак управління перейшло від Новоросійського товариства до міської думи.

Будівництво міста здійснювалося за англійськими принципами. Структура поселення була типовою, за якої в центрі розміщувався промисловий центр, навколо якого розташовувались житлові квартали та об'єкти соціальної інфраструктури [4, с. 73]. Була передбачена особлива стилістика будинків для висококваліфікованих робітників, збудовано Преображенський собор, банк, Комерційне училище, готель «Великобританія», лікарня та інші важливі для життя міста будівлі [7, с. 28–29]. Усвідомлюючи важливість рівня освіченості робітників, керівники підприємства посприяли відкриттю у 1876 р. школи для дітей місцевих робітників. У 1917 р. у школах Новоросійського товариства навчалось понад 2,7 тис. осіб. Разом зі школами Новоросійського товариства у Юзівці функціонували й інші навчальні заклади, нижчі початкові училища: двокласне училище Братства, однокласне церковно-приходське училище, єврейське громадське училище, дві єврейські жіночі школи, вище початкове училище. Сукупно у цих закладах навчалось понад 4,5 тис. осіб. Станом на 1917 р. у Юзівці працювали кінотеатри «Колізей», «Сатурн», «Соболев» та інші. Разом із православними церквами зводились культові споруди інших конфесій – католицький молитовний будинок, англіканська церква, дві синагоги тощо [8].

Важливим фактором індустріального розвитку степового Донбасу стало прокладання Курсько-Харківсько-Азовської магістралі [3, с. 26]. Розвивалась інфраструктура для обслуговування залізниці, станцій, паротягів і вагонів. Широке будівництво транспортних залізничних сполучень виходило за межі Донбасу, зокрема було поєднане Криворізьким залізничним та Донецьким вугільним басейном, завдяки чому відбувалася концентрація промислового виробництва в українському степу. Для потреб залізниці виникали робітничі селища, у процесі розбудови яких відкривалися поклади вугілля та започатковувались копальні. До прикладу, було відкрито шахти поблизу станцій Магдалинівки, Микитівки, Харцизька. Серед таких населених пунктів – Горлівка, що сформувалась на основі селищ Зайцева, Корсуня та інших. Уже в 1879 р. на місцевій шахті працювали понад 1 тис. робітників, які видобували понад 5 млн пудів вугілля на рік. Наприкінці ХІХ ст. тут було засновано два акціонерні кам'яновугільні товариства, розвивалися інші галузі – машинобудівна, ртутна, цегельно-цементна тощо. У 1878 р. було відкрито гірниче училище. Простір Горлівки розбудовувався лінійним способом і хаотично [5, с. 78–80].

У містотворенні Донбасу важливу роль відіграло солевидобування, традиції якого пов'язані зі Слов'янськом і Бахмутом. На розвитку міст негативно позначилася заборона солепромислу в 1782 р. Однак у другій половині ХІХ ст. у Слов'янську діяло декілька приватних солеварень і відбулося зростання площі міста та кількості жителів до 11 тис. у 1865 р. Бахмут, заснований на зламі ХVІІ–ХVІІІ ст., також тісно пов'язаний із традицією солевидобування. Віднов-

лення цього промислу відбулося в другій половині XIX ст., завдяки чому зріс статус міста та прискорилися темпи його розвитку. Позитивну роль відігравала наявність залізниці. Наявність корисних копалин та шляхів сполучення приваблювали іноземний капітал, зокрема завдяки його залученню було побудовано алебастровий, скляний, цегельно-черепичний заводи, які розширили промисловий потенціал міста [1, с. 147].

Окремої згадки потребує Маріуполь, місто, що формувалося як порт із високим рівнем торгівлі та переважно грецьким населенням. Однак уже в другій половині XIX ст. після прокладання залізниці та об'єднання з Донецьким басейном місто отримало «нове дихання». Через зростання обсягів перевезень було побудовано новий порт, за рахунок бельгійського та французького капіталів зведені металургійні підприємства, також діяли машинобудівні та інші заводи. Через це наприкінці XIX ст. чисельність населення перевищила 31 тис. осіб, що поставило Маріуполь серед найбільших міст Донбасу [1, с. 151].

Підсумовуючи, терени Донеччини та Луганщини у другій половині XIX ст. отримали імпульс для розвитку. Багаті на вугілля та інші корисні копалини землі сприяли виникненню промислових об'єктів і поселень довкола них. Вагому роль у процесах урбанізації відіграла залізниця. Робітничі селища зростали зі збільшенням обсягів промислового виробництва, формувалися нові міста, в яких поєднувались іноземні капіталовкладення та українські традиції містотворення. Як наслідок, із кінця XIX ст. розмірений степовий ландшафт Донеччини перетворювався на динамічний індустріальний простір.

Джерела та література

1. Від мурів до бульварів: творення модерного міста в Україні (кінець XVIII – початок XX ст.) / ред. О. П. Реєнт. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2019. 608 с.
2. Гайко Г., Білецький В. Нарис історії гірництва в Україні. Київ: Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2022. 194 с.
3. Донік О. М. З історії індустріального освоєння Донбасу (XIX – початок XX ст.). Київ: Ін-т історії України, 2014. 60 с.
4. Куліков В. О. Підприємства й суспільство в заводських і шахтарських поселеннях Донбасу та Придніпров'я в 1870–1917 рр. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2019. 388 с.
5. Молчанов В. Б. Донбас у системі соціально-демографічних та економічних процесів (XIX – початок XX ст.) / НАН України. Інститут історії України. Київ: Ін-т історії України, 2015. 106 с.
6. Фенин А. Воспоминания инженера (1883–1906 гг.). К истории общественного и хозяйственного развития России. Прага, 1938. 177 с.
7. Юз і Юзівка / Юз и Юзовка / ред. В. А. Гайдук. Донецьк: Фірма «Кардінал», 2000. 315 с.
8. Юзівка – Донецьк. *Державний архів Донецької області*. URL: <https://dn.archives.gov.ua/7569-2/> (дата звернення: 13.03.2025).

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ФРАНЦУЗЬКОГО ТА УКРАЇНСЬКОГО ЖІНОЧИХ РУХІВ У ХІХ СТ.

Ключові слова: жіночий рух, фемінізм, Україна, емансипація, Франція.

Keywords: Women's movement, feminism, Ukraine, emancipation, France.

ХІХ ст. – перше в історії людства, коли жіночий рух проявив себе та поставив питання місця і ролі жінки у суспільстві й світі. Жіночий рух в обох державах мав як спільні, так і відмінні риси; тенденції, які починались у Франції, пізніше наздоганяли Східну Європу та українські землі. Дослідники обох країн висвітлюють у темі жіночого руху доволі різноманітні аспекти, враховуючи національні особливості та явища. Серед іноземних дослідників варто виділити Е. Форгет, Б. Томас, Д. Мун та Е. Ракз. Серед українських дослідників тема українського жіночого руху зустрічається у роботах І. Гембаровської, О. Ковальчук та С. Свіржевської і В. Яручика.

Становище жінки наприкінці ХVІІІ – на початку ХІХ ст. у Франції та Україні було дещо схожим. Місце жінки визначалось суспільно прийнятими нормами, порушувати які – означало бути засудженою суспільством і навіть нести покарання. У Франції кінця ХVІІІ ст. від жінок очікували виконання домашніх обов'язків, народження і виховання дітей, більшість жінок не мали доступу до освіти чи професійної підготовки – це були привілеї чоловіків, які мусили дбати про забезпечення родини.

Важливо враховувати, що Франція наприкінці ХVІІІ ст. була королівством із наростаючою кризою і застарілим феодальним устроєм, водночас у кінці ХVІІІ ст. Україна остаточно втратила автономію і її територія була розділена між двома імперіями – Австрійською та Російською. В Україні правове становище жінки в сім'ї регулювалося сімейним законодавством Російської імперії, статті якого виникли в епоху феодалізму та вже не відповідали життєвим реаліям 2 пол. ХІХ ст. [2]. За цим законодавством дружина мала підкорятися своєму чоловікові, шанувати його, необмежено слухатися. Право на окреме проживання та паспорт жінка могла отримати лише з дозволу чоловіка, до того ж жінка не могла найматися на роботу без дозволу чоловіка.

Епоха Просвітництва у Франції ознаменувала початок критики старого режиму. Це привело до формування засад природних прав людини, наголошуванні на необхідності навчання та ін. Здавалось би, такі заклики мали позитивно вплинути на становище жінок, однак отримання жінками освіти вважалось не обов'язковим і навіть шкідливим. Найбільш відкритою галуззю, де жінки могли себе проявити, була культурна галузь. Багато французьких художниць досягли вражаючих мистецьких висот і професійного успіху[6]. Вони виставляли свої роботи у салонах, якими часто керували жінки-аристократки. Так, наприклад, художні салони утримували відомі діячки жіночого руху – Жермена де Сталь, Манон Ролан, Софі де Кондорсе.

Важливим каталізатором, що розпочав у Франції активний жіночий рух, стала Велика французька революція, учасницями якої були й жінки. Ті з них,

хто належали до простолюду, проявили себе як революціонерки, беручи участь у штурмі Бастилії та організації жіночого походу на Версаль (1789). Жінки, які належали до буржуазії і мали певну освіту, змогли підняти більш політизовані питання про становище жінки. Олімпія де Гуж у відповідь на ігнорування Декларацією прав людини і громадянина 1789 р. написала власну Декларацію прав жінки і громадянки 1791 р. – як твір-відповідь, щоб показати подвійність революційних стандартів, які стосувались винятково чоловічої частини суспільства. Петиції були масовим явищем того часу, найвідоміша з них – Жіноча петиція до Національних зборів листопада 1789 р. про вимоги рівного становища, розширення прав жінки, зміни статусу її в суспільстві. Досвід Великої французької революції заклав початок подальшим визвольним рухам, які проявили себе вже під час Лютневої революції 1848 р. Важливо згадати внесок Ежені Нібоє – однієї з перших феміністок і журналісток. Вона заснувала щонайменше п'ять газет, серед яких «Le Conseiller des femmes» («Жіночий радник»), «La Voix des femmes» («Голос жінок») та ін. [5].

Інші діячки – Жорж Санд, Дельфіна Гей де Жирарден та Гортензія Алларт – писали про проблеми ідеалізації ролі жінки-берегині сімейного вогнища, прогнози для досягнення гендерної рівності [5]. Виникали жіночі зібрання – «Жіночі клуби» та «Демократичні асоціації допомоги жінкам». Це призвело до продовження боротьби за політичні права суфражистками, коли в 1882 р. була створена Французька ліга прав жінок, у 1887 р. – Міжнародний жіночий конгрес.

Спільним явищем українського і французького рухів була саме літературна діяльність, починаючи з 2 пол. XIX ст. виникає велика кількість робіт, покликаніх на зміну становища жінки. Діячки жіночого руху спочатку проявили себе в літературі, пізніше – у сферах науки, громадського, економічного, політичного життя суспільства [4].

В Україні жіночий рух розвивався поступальніше, концепція жіночої емансипації набула більшої уваги у 30–40-х рр. XIX ст. Кирило-Мефодіївським братством було створено перший програмний документ «Визволення жінки» у 1846–1847 рр. [2]. Значним здобутком розвитку жіночого руху стало заснування Вищих Жіночих Курсів (Київ, 1878). У Києві був відкритий перший український жіночий гурток (1884) Олени Доброграєвої [3]. Жінки Наддніпрянської України з захопленням сприймали західноєвропейські ідеї про рівноправність статей. Твори французької письменниці Жорж Санд мали надзвичайний успіх в Україні [2].

Першою жінкою, котра у Галичині почала займатися жіночим питанням, була галицька письменниця і відома громадська діячка Наталя Іванівна Кобринська, яка у жовтні 1884 р. заснувала в Станіславі «Товариство руських женщин». У 1880 р. українки Галичини вислали петицію до віденського парламенту у справі допущення жінок до вищої освіти, а в 1891 р. в Стрию було організоване перше жіноче віче. У 90-ті рр. XIX ст. виникли нові жіночі організації. Так, наприклад, у 1893 р. у Львові був створений «Клуб русинок», «Жіночий кружок» у Коломиї, в 1894 р. «Жіноче товариство» в Городенці та ін. [1]. На західноукраїнських землях жіночий рух не копіював сліпо досвіду жіноцтва в інших європейських державах. Разом з ідеями соціального визволення жінки акцентували на національно-організаційних завданнях у політичній, економічній та культурно-освітній сферах [1].

Український жіночий рух був складником загальноєвропейського. Фемінізм не був запозиченим, він мав своє коріння, своїх засновниць і лідерок думок в Україні [4]. У Франції, де розвивалися революційні ідеї, жіночий рух формувався під впливом просвітницьких переконань, соціалізму та ліберальної демократії. Водночас український жіночий рух був тісно пов'язаний з національно-визвольними процесами та просвітницькою діяльністю. Незважаючи на схожі виклики, як-от патріархальна система та обмежені можливості для самореалізації, французький та український жіночі рухи мали свої відмінні риси, зумовлені різними історичними, соціальними та культурними обставинами і контекстами.

Джерела та література

1. Гембаровська І. Становлення жіночого руху в Західній Україні наприкінці XIX – на початку XX ст. *Магістерський науковий вісник*. 2015. № 23. С. 198–202.
2. Жіночі студії в Україні: Жінка в історії та сьогодні / ред. Л. О. Смоляр. Одеса: Астропринт, 1999. 440 с.
3. Ковальчук О., Потанюк Л. Причини та передумови виникнення жіночого руху в Україні на прикладі жіночих товариств (друга половина XIX – початок XX століття). *Людознавчі студії. Серія «педагогіка»*. 2017. № 5/37. С. 60–70.
4. Яручик В., Свіржевська С. Особливості фемінізму в українській літературі кінця XIX – початку XX століття. *Studia Ucrainica Varsoviensia*. 2022. № 10. С. 229–237. URL: <https://doi.org/10.31338/2299-7237suv.10.15> (дата звернення: 18.12.2024).
5. Forget E. L. Saint-Simonian Feminism. *Feminist Economics*. 2001. № 7(1). P. 79–96.
6. Moon S. J. Women's Rights in France. *Encyclopedia of Revolutions of 1848 / Ohio University*. 28 вересня 2004 р. URL: <https://sites.ohio.edu/chastain/rz/womrgt.htm>

Мироненко Анастасія

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

ЖІНОЧА ВИЩА ОСВІТА МОДЕРНОЇ ДОБИ (КІНЕЦЬ XIX – ПОЧАТОК XX СТ.) НА ПРИКЛАДІ ДОСВІДУ РОДИНИ ТРЕБИНСЬКИХ

Ключові слова: емансипація, жіноцтво модерної доби, тендерні студії, жіноча вища освіта, родина Требинських.

Keywords: emancipation, femininity of the modern age, gender studies, women's higher education, the Trebyskyi family.

Проміжок XIX–XX ст. у Європі характеризується кризою традиційних цінностей, у центрі уваги опиняється інститут сім'ї та питання жіноцтва. Загальноприйняті норми під впливом емансипації почали піддаватись критиці. Суспільство потребувало розвитку, адже старі системи вже не працювали. На цьому фоні відбувається переосмислення місця жінки у житті, її професійний та особистісний розвиток. Для освічених жінок можливості кар'єрної реалізації були обмежені корпоративними і моральними нормами. Але «нові» часи вимагали «нових» людей – освічених, енергійних, обізнаних у питаннях управління, науки, матеріального виробництва. Жінки також виявляли бажання активно брати участь у цих процесах, але в сфері інтелектуальної праці необхідна була належна підготовка, яка включала науковий ступінь або вищу освіту університетського рівня. Тому українські жінки прагнули до отримання вищої освіти.

Видатні педагоги та публіцисти того часу піддали критиці традиційну модель дівочого інститутсько-пансіонного виховання та визнали важливість серйозної підготовки громадянок до реального життя незалежно від станової, конфесійної та майнової належності батьків [2, с. 223]. Необхідність такого новаторського підходу до жіночої освіти стала актуальною і через заборгованість дворянства та загальне зубожіння, які унеможливлювали існування наявної системи станової закритої школи, оскільки її утримання ставало обтяжливим. Молоді жінки в нових життєвих умовах активно засвоювали нові соціальні практики. І якщо раніше для освічених жінок престижною була робота вчителькою або гувернанткою, то в нових умовах праця, яка до того часу вважалася ганьбою для шляхетної людини, тепер стала обов'язковою для кожної порядної людини.

Інтерес до пізнання світу й обмежені можливості навчатися вдома спонукали молодих жінок до навчання закордоном. У цей час провідні університети Європи відкривали свої двері для жінок, студентками чи слухачками дозволялось бути й іноземкам. Отже, для дівчат, які мали змогу та дозвіл від батьків або чоловіків жити й навчатися закордоном, відкривались нові перспективи. Зазвичай жінки вирушали навчатися в компанії подруг, сестер або родичів-чоловіків. Більшість жінок, склавши всі необхідні іспити, повертались додому, де застосовували свої знання на практиці. Так, закінчивши у 1878 р. Чернігівську жіночу гімназію, Марія Миколаївна Требинська (Євреїнова) (1862–1934) здобула вищу медичну освіту в Паризькому університеті [4, с. 5]. Також у Паризькій академії здобула диплом доктора медицини молодша сестра Марії Миколаївни Требинської – Єлизавета Миколаївна Євреїнова (1863–?) [6, с. 4]. Після повернення з навчання додому Єлизавета Євреїнова успішно склала фахові іспити в Медичній Випробувальній Комісії при Імператорському університеті та отримала звання «жінка-лікар».

Часом отримати дозвіл від батьків для виїзду закордон у жінок не виходило, тому доводилось вдаватися до фіктивного шлюбу. Марія Вікторівна Лучицька (дівоче прізвище Требинська, сестра чоловіка Марії Миколаївни Требинської) (1862–1924) мала намір навчатись медицині в Цюриху. Задля цього вона самостійно підготувалась до іспитів у Цюрихському університеті, але родина категорично відмовлялась надавати дозвіл на це, наполягаючи на тому, щоб Марія Вікторівна спершу вступила в шлюб. У цей час у маєтку Требинських винаймав флігель вчитель гімназії Підгаєцький, який дав згоду на фіктивний шлюб. Але матір Марії Вікторівни категорично заборонила вступати у фіктивний шлюб, адже це дає чоловікові повну владу над дівчиною, а з Підгаєцьким Марія Вікторівна була ледь знайома [1, с. 89]. Але вийшовши заміж у 1875 р. за історика Івана Лучицького, Марія Вікторівна Лучицька змогла втілити в життя свою мрію про навчання за кордоном: «Про Цюрих я думати перестала. Я зрадила медицину та природознавство. Я зацікавилась тим, чим займався мій чоловік, і стала за вказівкою І. В. із захопленням читати книжки з історії» [3, с. 280]. Тож разом із чоловіком Марія Вікторівна перебувала в Парижі й спочатку допомагала йому з перекладом наукових праць в архівах, а згодом розпочала власні дослідження й досягла успіхів у знанні скандинавських мов та перекладацькій діяльності.

Згодом на території Східної Європи розпочали свою діяльність Вищі жіночі курси, де професори університетів викладали слухачкам курси вищої освіти. Ґрунтовну освіту такого формату отримала інша представниця родини Требинських – Олена Миколаївна Требинська (1885–1967), донька Марії Миколаївни Требинської. Своє кар’єрне зростання вона бачила у сфері медицини, тому, закінчивши навчання у Київській Міністерській жіночій гімназії, вона здобула фах лікаря, закінчивши Київські вищі курси лікарів. Згодом працювала медсестрою під час Першої світової війни та завідувачкою лабораторії І-го Київського туберкульозного диспансеру в Пущі-Водиці [5, с. 3]. До того ж, чудово володіючи іноземними мовами, активно займалась перекладом віршів та прози з англійської та французької мов.

Отже, незважаючи на обмежені можливості навчання в рідній країні або необхідність вимушених освітніх поїздок за кордон, жінки таки здобували визнання у різних галузях діяльності – викладанні, літературі, медицині, перекладі та наукових дослідженнях. Освіта для них була не кінцевою метою, а засобом досягти власних цілей, особистісного розвитку та реалізації. Навчання за кордоном або на Вищих жіночих курсах у межах України надавало жінкам рівні права на наукову діяльність і кар’єрний розвиток. Державна служба поступилася своїм значенням у житті освіченої особистості, відкриваючи простір для різноманітної громадської та приватної діяльності в різних установах, що призводило до розширення сфери інтелектуальної праці. Зміни у суспільній свідомості спонукали жіноцтво до розуміння власних інтересів, і в такий спосіб бажання жінок отримати вищу освіту відображало не лише їхнє прагнення підвищити свій науковий рівень, але й потребу у доступі до затребуваної роботи, стабільного доходу та визначеного соціального статусу.

Джерела та література

1. Вільшанська О. Л. Вдалий шлюб в уявленнях городян в другій половині XIX – на початку XX ст. (На основі джерел особистого походження та художньої літератури). *Сторінки вітчизняної соціально-економічної історії*. 2012. № 20.
2. Драч О. О. Велика реформа як чинник прагнень жіночої молоді Російської імперії до вищої освіти. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* 2011. № 18. С. 223–230.
3. Лучицкая М. Я. Воспоминания. Українознавчі студії та мемуари Івана і Марії Лучицьких (кінець XIX – початок XX ст.). 2007. С. 237–346.
4. Требинські – українські громадські діячі (1856–1967). Архівні матеріали. Центр. держ. архів-музей літ. і мистецтв України, Ф. 91, оп. 1.
5. Требинські – українські громадські діячі (1856–1967). Архівні матеріали. Центр. держ. архів-музей літ. і мистецтв України, Ф. 91, Спр. 6.
6. Требинські – українські громадські діячі (1856–1967). Архівні матеріали. Центр. держ. архів-музей літ. і мистецтв України, Ф. 91, Спр. 235.

ЖІНОЧА ПЕРІОДИКА УКРАЇНИ НА ЗЛАМІ ЕПОХ

Ключові слова: жінка, періодичні видання, радянський жіночий журнал.

Keywords: woman, periodicals, Soviet women's magazine.

Дослідження періодичної преси як історичного джерела є важливим складником вивчення певної теми або періоду. Періодичні видання мають унікальну особливість, а саме здатність відображати суспільно-політичні, економічні та культурні процеси у реальному часі, що робить їх джерелом невичерпної та різнобарвної інформації.

Метою цієї роботи є огляд жіночої періодики, що видавалася на території України на зламі епох – за часів Української національної революції та в перші десятиріччя радянської України.

Історія періодичної преси України висвітлена в узагальнюючій праці В. М. Володимирова [2], особливості періодичної преси як джерела розглядаються у підручнику з джерелознавства під редакцією Я. С. Калакури [3]. Розвиток та особливості української жіночої періодики проаналізовані у дослідженнях О. М. Сушкової, Х. Астапцевої [1; 4].

Періодичні видання займають важливе місце у формуванні джерельної бази історичного дослідження, оскільки вони відображають події, тенденції та суспільні настрої певного періоду. Основними різновидами періодичних видань є газети та журнали, кожен із яких має власну специфіку подачі матеріалу. Газети зазвичай містять актуальні новини, аналітичні статті, офіційні документи, публіцистичні матеріали, що робить їх цінним джерелом для дослідження різних проблем. Натомість журнали характеризуються більш ґрунтовним підходом до висвітлення подій, публікацією наукових і публіцистичних статей, статистичних даних, що сприяє глибшому аналізу суспільних процесів [3].

На початку ХХ ст. жінки на українських землях активно боролися за свої права, зокрема за освіту, рівноправність і соціальний захист. Жіноцтво у Києві, Харкові, Полтаві, Катеринославі виступало за навчання рідною мовою, прагнуло допомогти працюючим жінкам захистити їхні права.

Попри відсутність окремих жіночих журналів, проблеми жіночого руху знаходили відображення у тогочасній пресі. Можливості видавати окремий журнал для жінок на той час не було, але періодичні видання на українських землях у межах Російської імперії не залишилися байдужими до справ жіноцтва. До висвітлення тем про жіночий рух, нові організації, жіночі права долучалися часописи «Рідний край» – замітка «Всеросійський з'їзд по боротьбі з торгом жінками» у 1909 р., «Нова громада» – публікація «Наші товариства» у 1906 р., «Село» – замітки «Женщини на виборах», «Права жінок в Новій Зеландії» у 1910 р. [4, с. 41].

У роки Першої світової війни українські часописи закрили, а діячів українського національного руху переслідували. Лише з початком Української революції, влітку 1917 р., у Києві короткочасно виходив часопис «Жіночий вісник» – орган Українського жіночого союзу. Василь Равлюк був писарем організації та

головою редакційної комісії. Союз підтримав Центральну Раду, об'єднуючи жінок задля просвіти й економічного розвитку під гаслом рівноправності. «Жіночий вісник» закликав жінок до громадської праці, розвитку ідеалу людини та жінки. Часопис ставив за мету висвітлювати шляхи жіночої освіти, сфери їхньої суспільної діяльності та соціальні завдання Союзу. Він підкреслював рівноправність жінок із чоловіками та їхнє повноправне місце в суспільстві. Видання прагнуло спрямовувати жіночий рух в Україні, відображаючи всі аспекти життя – соціальний, національний тощо [4, с. 42].

У радянський період жіночі видання стали частиною ідеологічної політики влади. Радянська преса являла собою чітко налагоджену систему друкованих засобів масової інформації, що функціонували в період існування Радянського Союзу, зокрема в Українській РСР. Вона відігравала важливу роль у формуванні суспільної думки, поширенні офіційної ідеології та висвітленні політичних, економічних і культурних процесів радянської доби.

Основними темами більшовицької преси були критика буржуазних урядів, пропаганда марксистсько-ленінських ідей та більшовицької революції, відомості про робітничий рух. Постійно, з номера в номер на її сторінках друкувалися матеріали про невідворотність революційних змін, переходу політичної влади до рук пролетаріату, керованого партією більшовиків, та про єдність історичних доль пролетарів України і Росії, про необхідність возз'єднання їх у новому інтернаціоналістичному пролетарському союзі [2, с. 18].

Поява радянських жіночих журналів була частиною загальної політики радянської влади щодо залучення жінок до активної суспільної праці та пропаганди комуністичних ідей. Першими такими виданнями стали «Комуністка», що виходила з 1920 р. в Москві, та «Работница и крестьянка», призначена для жінок робітничого та селянського походження.

На українських землях аналогічну функцію виконував журнал «Селянка України», який почав виходити у 1924 р. в Харкові, а з 1931 р. під назвою «Колгоспниця України» – у Києві. Видавцем значився ЦК КП(б)У. Часопис був засобом ідеологічного впливу, закликаючи жінок працювати до виснаження, перевиконувати норми п'ятирічок і брати активну участь у соціалістичному будівництві. Основною темою публікацій була роль жінки як робочої сили на благо партії, що відповідало загальній політиці радянської влади щодо «емансипації» жінок через їхню беззаперечну трудову відданість [4, с. 43]. Головний редактор у вступному слові до річниці часопису зазначала: «Селянка України» – масовий журнал, що призначається для широких верств селянок. Видавати й поширювати такий журнал – завдання нелегке. Адже наша дореволюційна селянка – це не тільки пригноблена та попами задурена істота, вона в своїй масі на 90 % неписьменна» [1, с. 64]. Отже, партія абсолютно знецінювала й нівелювала духовно-культурний рівень українських жінок сільської місцевості, що зберігали традиції свого народу.

Метою часопису було навчати селянок виконувати заповіді Леніна, брати участь у загальній боротьбі робітників та селян, щоб під проводом комуністичної партії перебудовувати життя на новий лад [1, с. 64].

Отже, українська періодика для жінок має свою історію, різним періодам якої притаманні свої особливості. На початку ХХ ст. жіночі проблеми знаходи-

ли відображення на сторінках загальної української преси. На хвилі революційних змін 1917 р. виникали нові видання, що акцентували на питаннях жіночої емансипації, освіти та соціальних ролей жінок у суспільстві. Важливою віхою стало створення першого жіночого журналу, який сприяв розвитку жіночої тематики в періодиці.

Радянська періодика для жінок була важливим інструментом ідеологічного впливу, спрямованого на формування образу «нової радянської жінки» – трудової, відданої партії та соціалістичному будівництву. Журнали не лише висвітлювали роль жінок у суспільстві, а й активно пропагували політичні настанови комуністичної влади. Вони сприяли залученню жінок до громадського життя, однак одночасно нівелювали їхню національну ідентичність і традиційні жіночі ролі. Отже, радянські жіночі видання слугували водночас і засобом інформування, і потужним механізмом пропаганди.

Джерела та література

1. Астапцева Х. Проблематика моди на шпальтах часопису «Селянка України» / «Колгоспниця України» (1924–1941 рр.). *Образ*. 2024. Вип. 2(45). С. 60–77.
2. Владимиров В. М. Історія української журналістики (1917–1991): навч. посіб. Київ: МАУП, 2007. С. 17–24.
3. Історичне джерелознавство: підручник / авт.: Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко, Б. І. Корольов, М. Г. Палієнко; гол. ред. С. В. Головка. Київ: Либідь, 2002. С. 304–413.
4. Сушкова О. М. Періодичні видання для жінок в Україні: динаміка розвитку та концептуальні особливості: навчальний посібник. Суми: Вид. СумДУ, 2009. С. 41–49.

Іваненко Дар'я

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ЖІНОЧИЙ РУХ В УКРАЇНІ В РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

Ключові слова: Україна, жіночий рух, Товариства руських жінок, радянська пропаганда, дисидентський рух.

Keywords: Ukraine, women's movement, Russian Women's Societies, Soviet propaganda, dissident movement.

Жіночий рух в УРСР – це унікальне поєднання боротьби за рівність, здійснення соціальних ідеалів та традиційних уявлень про роль жінки в суспільстві. Протягом століть українські жінки відігравали важливу роль у родинному, господарському та культурному житті, однак їхній політичний і соціальний вплив залишався обмеженим. Лише у ХХ ст. жіночий рух отримав новий імпульс, закріпивши офіційне рівноправ'я жінок у всіх сферах життя.

Зародження жіночого руху в Україні пов'язане ще з кінцем ХІХ – початком ХХ століття, коли з'явилися перші організації, що боролися за освітні права та трудові можливості жінок. Одним із перших значних кроків стало створення у 1884 р. «Товариства руських жінок» у Галичині, яке сприяло просвіті та культурному розвитку [1]. Під час революційних подій 1917 р. жінки здобули виборчі

права та отримали можливість активно брати участь у суспільно-політичному житті [2].

Із приходом радянської влади жіноче питання було поставлене в контексті загальної державної політики. У 1920-х рр. у радянській Україні створювалися «жіночі відділи» при комуністичних партійних осередках – так звані «жінвідділи». Їх метою була ліквідація неписьменності серед жінок, залучення їх до виробництва та виховання «нової соціалістичної» свідомості [3]. Водночас радянська влада плекала ідею «трудової жінки», яка працює нарівні з чоловіками на заводах, фабриках та в колгоспах.

Протягом 1930-х рр. жінки активно долучалися до індустріалізації, працюючи трактористками, шахтарками, інженерками. Такі особистості, як-от Паша Ангеліна, стали символами радянського періоду, демонструючи, що жінки спроможні не тільки виконувати різні види робіт на рівні з чоловіками, а й навіть краще за них [4]. Але водночас простежується й інший бік «жіночого трудового подвигу» – подвійне навантаження. Попри рівність на папері, жінки й надалі займалися домашнім господарством, народжували і виховували дітей, що часто призводило до фізичного виснаження і невдач у сімейних стосунках [2].

Радянська пропаганда наголошувала на тому, що жінка може і повинна поєднувати виробничу діяльність із побутовими обов'язками, материнством. З'являються численні зображення жінок за верстатами, у полі, з дітьми на руках, що ідеалізувало образ жінки-трудівниці та жінки-матері [3].

Активна діяльність жінок на фронтах Другої світової війни, заміщення чоловіків на підприємствах, післявоєнна відбудова знов вимагали від жінки відданості праці – відбудова країни лягла на їхні плечі нарівні з чоловіками [4]. Жінки працювали, не вимагаючи ніяких поступок, особливих умов праці. І радянська держава активно цим скористалась. Активність жіночого руху була взята під держконтроль і спрямована на демонстрацію переваг «радянського способу життя» [1]. Активно пропагували образ «радянської жінки» – активної учасниці суспільного життя, яка працює, навчається, виховує дітей, бере участь у державних, партійних, громадських заходах. Водночас, незважаючи на декларацію рівноправ'я, у керівних структурах жінки залишалися у меншості [2]. Проте серед українок було чимало тих, хто досягнув значних успіхів у науці, культурі, освіті: математик Катерина Ющенко, біолог Наталія Лобановська, письменниця Ліна Костенко та багато інших [3].

До того ж українські жінки брали активну участь у дисидентському русі, відстоюючи права людини та сприяючи формуванню національної свідомості. Такі представниці українського жіноцтва, як-от Оксана Мешко, Ніна Строката-Караванська, Ірина Калинець, активно виступали проти політики русифікації та порушення прав громадян [4].

На початку 1990-х рр., у період розпаду СРСР, жіночий рух в Україні переживає значний підйом. З'явилися численні незалежні організації, які почали працювати над захистом прав жінок, боротьбою з дискримінацією та підтримкою жіночого підприємництва [1].

Отож, жіночий рух впродовж ХХ століття пройшов складний шлях. Попри офіційно оголошену рівність, жінки часто залишалися у тіні чоловіків, викону-

ючи важку працю без належного визнання, попри приреченість на самоту і докори чоловіків. Проте саме їхня праця, терпіння та сила допомагають розбудувати українське суспільство. Водночас виклики, з якими вони стикаються, залишаються актуальними, а боротьба за рівність триває.

Джерела та література

1. Богачевська-Хомяк М. Дума України – жіночого роду. Київ: Воскресіння. 1993. 108 с. URL: surl.li/pvfhwy
2. Гнатюк М., Бойчук Ю. Подиву гідна... Олена Кисілевська. Коломия: Вік, 2019. 146 с.
3. Гон М. Діалектика державності в українсько-єврейських взаєминах в Галичині 1918–1939 років. *Україна Модерна*. № 7. 2002. С. 103–118.
4. Кульчицький С. В. БОГАЧЕВСЬКА-ХОМЯК М. Білим по білому: жінки в громадському житті України 1884–1939. Київ: Либідь, 1995. 424 с. (рецензія). *Український історичний журнал*. 1997. № 2. С. 132–137. URL: http://resource.history.org.ua/publ/journal_1997_2_132

Калінін Ігор

ПВНЗ «Київський медичний університет»

СПІВИ ЯК ДИСЦИПЛІНА В ЧОЛОВІЧИХ ГІМНАЗІЯХ М. КИЄВА У МОДЕРНУ ДОБУ

Ключові слова: навчання в гімназії, гімназисти Києва, урок музики, музичні твори, гімназійне повсякдення, чоловіча гімназійна освіта.

Keywords: studying at a gymnasium, Kyiv gymnasium students, music lesson, musical pieces, gymnasium everyday life, male gymnasium education.

Національна доктрина розвитку освіти наголошує на особливо уважному ставленні до надбань вітчизняної культури та історії, створення повноцінної середньої освіти, яка давала б молоді ґрунтовні гімназійні знання, з обов'язковим урахуванням традицій українського шкільництва й виховання. В Україні в кінці XIX – на початку XX ст. освітній процес у чоловічих державних та приватних гімназіях будувався відповідно до загальних принципів, сформульованих в урядових документах, циркулярах і постановах. Нами з'ясовано, що конкретно ніхто з дослідників не досліджував комплексно учнівського повсякдення гімназистів чоловічих гімназій м. Києва модерної доби. Основна увага автора сфокусована на інформативному та аналітичному матеріалі архівних даних та наукового доробку дослідників різних поколінь. Сьогодні залишається багато маловідомих та малодосліджених аспектів цієї багатогранної проблематики гімназійної освіти кінця XIX – початку XX ст., тому автор хотів би зупинитися на вузькому питанні дослідження розвитку та становлення музичної дисципліни в чоловічих гімназіях м. Києва.

У чоловічих гімназіях м. Києва в кінці XIX – на початку XX ст. приділялось велике значення навчанню співів. Керівництво гімназій неодноразово наголошувало, що «... співи мають важливе значення для розвитку естетичного смаку» [9, с. 146]. Для цього в гімназіях створювали хори та оркестри, робили постановку музичних спектаклів. Навчання співів було предметом серйозних

турбот з боку директорів багатьох гімназій, бо ця дисципліна належала до не-обов'язкових дисциплін, і тільки з 1891 р., стає обов'язковим предметом.

Уроки хорового співу на початку в 1890-х рр. проходили тільки в підготовчих, 1-му і 2-му класах. Із 1906 р. до них додалися ще й 3–4 класи. В інших класах це було неможливо через відсутність вільного часу до обіду. Найбільш здібні учні, котрі володіли гарним слухом і голосом, брали участь у церковному хорі, збираючись на уроки в післяобідні години. Це становило чимало труднощів у зимовий час і в негоду. Навчання хорового співу насамперед мало практичну мету – організацію церковних хорів для участі в богослужіннях, оскільки при всіх гімназіях, за дуже небагатьма винятками, були гімназійні церкви. У гімназіях, де своїх церков не було, учнівські хори співали в тих церквах, які обирала адміністрація для відвідування учнями. Завдяки цьому богослужіння в храмах відбувалося з належною урочистістю, що привертало велику кількість сторонніх парафіян [2, с. 35–37; 5, с. 48].

Для хористів обов'язковими були щоденні ранкові молитви перед навчанням і у свята на вечірніх та ранкових богослужіннях. Хор виконував церковний піснеспів під час молебнів, панахид і всенічних чувань тощо. Часом співали не тільки повсякденний спів, а й партесний, посилюючи благоліпність богослужіння, сприяючи релігійно-моральному розвитку гімназистів. За ранковою молитвою виконували деякі піснеспіви: «Царю небесний», «Отче Наш», «Спаси, Господи», «Славен Господь», «Достойно» [8, с. 118]. Крім церковних піснеспівів, хори розучували патріотичні та світські пісні, що давало їм змогу влаштовувати літературно-вокальні вечори та ранки. Виступи на гімназійних вечорах привертати до гімназій симпатію місцевої громади та давали змогу розумно й виразно провести своє дозвілля. Запрошені на ці вечори почесні особи міста, батьки й родичі гімназистів вносили зазвичай добровільні пожертвування на користь мало-забезпечених учнів. Іноді збирали значні суми для внеску плати за навчання з цих бенефіцій. Такі вечори, безсумнівно, сприяли зближенню сім'ї і школи. Також хор завжди брав участь у різних святкуваннях та урочистостях, наприклад, 100-літній ювілей Вітчизняної війни 1812 р. чи 300-річний ювілей Царського Дому [2, с. 35–37; 4, с. 30–31; 5, с. 48; 8, с. 122].

У 1909 р. церковний хор Київського навчального округу налічував 888 осіб у 22 гімназіях, у 1911 р. у 25 гімназіях брало участь вже 982 гімназисти. Склад одного хору гімназії коливався в межах 45–60 осіб [6, с. 71–73; 7, с. 106].

Керував хором учитель співу, він же – зазвичай псаломщик гімназійної церкви або помічник класних наставників. Із 1890 до 1905 р. загальні співи хору відбувалися на шостих уроках або після закінчення всіх уроків. Класного співу в підготовчому, 1-му та 2-му класах було 2 уроки на тиждень – із 17:00 до 18:00. З 1906 до 1916 р. урок співу був 4 год на тиждень, з 13:00 до 14:00; 16:00 до 17:00. Його стали проводити ще й у 3-му й 4-му класах. У позакласний час, переважно щосуботи, щонеділі та у святкові дні влаштовувалися загальні співи, обов'язкові для всіх хористів. На них вчитель частину уроку присвячував теорії: ознайомлював учнів з нотами та розучував інтервали [8, с. 146]. Вчитель головну увагу звертав на розвиток музикального слуху та постановку голосу. Починаючи з 1-го класу, спів вивчали за нотами, оскільки в основі класного співу

лежало навчання всіх учнів без винятку, і відкриття нот (тонів або звуків) йшло не відразу, в розмірі цілої гами, а поступово. Репертуар, який розучували під час уроків, був доволі різноманітний. Виконували гімни, ювілейні кантати, музичні та хорові номери, світські, патріотичні та народні пісні: «Світлою радістю горя», актова пісня, музика Главача [8, с. 151–153], «На зорі, то було на зорі» – козацьку пісню, «Мій миленький дружечок», дуєт з опери «Пікова дама», «Свашенько» з опери «Русалка», «Ніченька» з опери «Демон», попури з опери «Життя за царя», «Народний гімн»; кантату в пам'ять 1812 р., музику Кастальського, кантату «Бородіно», музику Єршенка, кантату 1812–1912 рр., музику Васильєва; «2 велетні»; релігійного змісту: «З нами Бог», «Господи, Силою Твоєю» та інші [8, с. 146]. У лютому 1911 р. гімназистами був проведений благодійний вечір. Ставили казку «Морозко» зі співом, мелодекламацією і танцем, за участі найкращих знавців цієї справи. Вистава мала великий успіх [7, с. 107].

Позакласні хорові заняття допомагали вдосконалювати вокально-хорову техніку та готували учнів до виступів, приносячи їм естетичне задоволення. Відкриті репетиції та концерти шкільних хорів були необхідні для набуття сценічного досвіду, почуття відповідальності та навичок артистизму. «Пальму першості» за кількістю учнів, котрі співали, довгий час утримувала Києво-Печерська гімназія [1, с. 32–33].

Отже, можна зробити висновок, що пісенне виховання займало важливе місце в навчанні гімназистів м. Києва модерної доби. З кінця XIX ст. простежується розвиток і збагачення форм та змісту музичної освіти. Крім церковного співу, стали включати інструментальні та вокальні п'єси, уривки з опер, увертюри, хори, малі форми, кантати, пісні, теорію музики, народні пісні.

Джерела та література

1. Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии мужских гимназий и прогимназий за 1892 год. Киев. Тип. Высоч. утв. Т-ва печатн. дела и торг. И. Н. Кушнерев и КО в Москве. Киевское отделение. Библиковский бульвар, дом 86. 1893. 45 с.
2. Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии гимназий и прогимназий за 1902 год. Киев. Типография Т-ва И. Н. Кушнерев и КО, Караваевская 5. 1903. 58 с.
3. Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии гимназий и прогимназий за 1904 год. Киев. Типография Т-ва И. Н. Кушнерев и КО, Караваевская 5. 1905. 56 с.
4. Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии гимназий и прогимназий за 1906 год. Киев. Типография Т-ва И. Н. Кушнерев и КО, Караваевская 5. 1907. 40 с.
5. Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии гимназий и прогимназий за 1907 год. Киев. Типография Т-ва И. Н. Кушнерев и КО, Караваевская 5. 1908. 63 с.
6. Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии мужских гимназий и прогимназий за 1909 год. Киев. Типография Т-ва И. Н. Кушнерев и КО. (Караваевская № 5.). 1910. 103 с.
7. Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии мужских гимназий и прогимназий за 1911 год. Киев. Типография Т-ва И. Н. Кушнерев и КО. Караваевская ул. д. № 5. 1912. 196 с.
8. Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии мужских гимназий и прогимназий за 1912 год. Киев. Типография Товарищества И. Н. Кушнерев и КО. Караваевская ул. д. № 5. 1913. 280 с.
9. Поликарпов А. Краткий исторический очерк 75-летие Уфимской мужской гимназии. Уфа: печатня Н. К. Блохина 1904. 93 с.

УКРАЇНСЬКЕ МИСТЕЦТВО ЧАСІВ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РР.

Ключові слова: Українська революція 1917–1921 рр., Українська Академія мистецтв, культурне відродження.

Keywords: The Ukrainian War of Independence 1917–1921, Ukrainian Academy of Arts, cultural revival.

Дослідження культурного відродження України в період Національної революції 1917–1921 рр., життя представників творчої інтелігенції, суспільно-політичних умов, у яких вони творили, допомагають краще зрозуміти корені національної ідентичності та культурної самобутності. Вивчення цієї теми дає змогу осмислити важливість культурної та освітньої незалежності в умовах боротьби за суверенітет, значення підтримки української культури, науки та мистецтва як основи для подальшого культурного розвитку країни та збереження її ідентичності.

Метою дослідження є аналіз впливу революційних подій 1917–1921 рр. на розвиток української культури, зокрема в галузі мистецтва, та вивчення ролі культурного відродження у формуванні національної свідомості в умовах політичних змін.

Для аналізу автор звернув увагу на роботи тих авторів, чиї праці висвітлюють ключові аспекти розвитку української культури та мистецтва за часів Національної революції 1917–1921 рр.: Т. Осташко, Ю. Телячого, І. Тимошецької та В. Шейко [6; 9; 10; 12]. Також було взято до уваги розвідки О. Кудлай [3], яка висвітлила процес інституалізації Міністерства народної освіти доби УЦР, та О. Лагутенко [4], яка подала історію української графіки та її аналіз.

Перед революційними подіями 1917 р. українська культура зазнавала утисків з боку російського царизму. Попри заборони та репресії, початок століття відзначався поживанням національно-культурного життя. Основним творцем культурних цінностей залишався український народ [9, с. 49–48].

Роздуми про українське питання, роль інтелігенції та шляхи розвитку української культури стали темою виступів багатьох представників освіченого прошарку суспільства перед 1917 р. Лютнева революція пробудила пригноблений український народ і спричинила стрімке зростання національної свідомості [9, с. 55; 70]. Події цих бурхливих років зумовили еволюцію світогляду художньої інтелігенції [12, с. 268]. 1917 рік започаткував етап активної саморефлексії літературно-мистецьких кіл, їх самовизначення в соціальній системі та пошуку «свого» місця в суспільстві [9, с. 72–73]. У період визвольних змагань значного розвитку набули преса та видавнича діяльність, які відігравали важливу роль у поширенні та популяризації вітчизняної освіти, науки й культури. Новий імпульс для розвитку отримав український театр, почалося створення національних музеїв [10, с. 87].

Революційні події дали змогу повернутися в Україну інтернованим під час війни в Сибір громадянам Австро-Угорщини, які до 1914 р. мешкали на її україн-

ських територіях. Серед них були художники брати М. і Т. Бойчуки, мистецтвознавець Ф. Ернст та поет П. Богацький [6, с. 31]. Розвиток і підтримку національного культурного життя забезпечував департамент мистецтва, найбільший підрозділ Міністерства освіти [3, с. 99]. За рішенням шостої сесії УЦР 5 грудня 1917 р. було засновано Українську Академію мистецтв. Академія об'єднувала такі напрями: малярство, різьблення, архітектуру, гравюру та художню промисловість [3, с. 103].

Серед багатьох діячів культури, які повернулися в Україну після Лютневої революції, був і всесвітньо відомий художник Г. Нарбут. Дізнавшись про своє обрання професором Української Академії мистецтв, він оселився в Києві. Його повернення як митця з європейською славою мало велике значення для українського мистецтва та загалом для суспільного життя. Йому належать ескізи української державної символіки, паперових грошей, печаток, поштових знаків, ескізи пам'ятників, обкладинки для ратифікаційних грамот та інше. Та, напевно, найбільший вклад Г. Нарбута – це відродження української графіки. Використовуючи досвід західноєвропейських майстрів довоєнної доби, він створив в Україні оригінальну школу графічного мистецтва з виразно національним характером. Його учні П. Ковжун, Л. Лозовський та М. Кирнарський сприяли піднесенню української графіки до рівня європейських мистецьких досягнень [6, с. 31–32].

Ідея створення Української Академії мистецтв об'єднала й інших митців, які на той час працювали в Києві. Серед них були В. Кричевський, О. Мурашко, М. Жук, П. Холодний, М. Бурачек та М. Бойчук [6, с. 32]. Після створення Української академії мистецтв художник Василь Кричевський, який також є автором державного герба УНР, був обраний її ректором, однак митець відмовився від цієї посади. Першим ректором академії став його молодший брат Федір, а сам В. Кричевський керував майстернею архітектури та орнаментики [1]. Його лекції в Академії розпочиналися з мистецтвознавчого огляду українського мистецтва, а особливу увагу він приділяв аналізу орнаментів [4, с. 104].

Олександр Мурашко – український художник і педагог, поєднав у своїй творчості імпресіонізм, модерн та реалізм. Киянин, він понад усе любив своє рідне місто і мріяв зробити його всесвітнім культурним центром [2].

Художник-модерніст Михайло Жук є одним із перших українських символістів. Він був талановитим живописцем і графіком, працював із книжковим та декоративно-ужитковим дизайном, а також був поетом та активним громадським діячем. Сплеск його діяльності припадає саме на 1917–1918 рр. Професор української Академії мистецтв, митець брав найактивнішу участь у виданні журналу «Музагет» [11].

Петра Холодного, представника імпресіонізму, також називають засновником неовізантизму. Він – художник, графік та педагог – брав участь у перших українських виставках, що були організовані урядом УНР, а в 1922 р. очолив Гурток діячів українського мистецтва [7].

Микола Бурачек – один з найвидатніших українських колористів, а також театральний художник, актор, громадський діяч і письменник. Йому належить велика заслуга у розвитку українського мистецтвознавства. По суті, він був од-

ним з перших дослідників українського мистецтва, який працював на справді наукових позиціях [5].

Роберт Лісовський займався станковою та книжковою графікою, декоративно-ужитковим мистецтвом, сценографією та дизайном. У 1917 р. Лісовського зарахували до Української Академії Мистецтв. Його авторству належить емблема Пласту – української скаутської організації, графічний знак авіакомпанії «Люфтганза», а також проєкти, виконані на замовлення українських політичних структур в еміграції, зокрема емблема ОУН – «Тризуб з мечем». У 1920-х рр., коли Київ захопили більшовики, Роберта двічі арештовували, і, аби уникнути в'язниці, митцю довелося втікати [8].

Більшовицька окупація України у січні-лютому 1918 р. завдала значної шкоди літературно-мистецькому процесу. Більшість діячів української культури були змушені покинути Київ [6, с. 35]. Впродовж 1918–1920 рр. Директорія та Рада Народних Міністрів УНР робили спроби налагодження літературно-мистецького життя, але вони мали непослідовний характер [9, с. 143]. Водночас Українська національна революція стала часом культурного відродження українського народу.

Отже, період визвольних змагань та революційних подій в Україні 1917–1921 рр. став часом значних змін у культурному житті країни. Попри труднощі, спричинені політичними та соціальними потрясіннями, цей період ознаменувався значним розвитком української культури, виявом чого стало створення Української Академії мистецтв, творчість таких художників, як-от Г. Нарбут, О. Мурашко, В. Кричевський та ін. Діяльність митців відродила ремесло графіки та мистецтва та зробила чималий внесок у формування національної культурної ідентичності.

Джерела та література

1. Дмитрієнко М. Ф., Грузін Д. В. Кричевський Василь Григорович. *Енциклопедія історії України*: Т. 5: Кон–Кю. Київ: В-во «Наукова думка», 2008. 568 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Krichevskiy_V
2. Котубей-Геруцька О. Мріяв про мистецьке містечко, але загинув на тому місці від пострілу агентів ЧК. Біографія художника Олександра Мурашка. *Суспільне Культура*. 14 червня 2024 р. URL: <https://suspilne.media/culture/765101-mriav-pro-mistecke-mistecko-ale-zaginuva-na-tomu-misci-vid-postrilu-agentiv-ck-biografiya-hudoznika-oleksandra-muraska/>
3. Кудлай О. Б. Міністерство освіти УНР доби Української Центральної Ради: створення, структура, діяльність. Київ: Інст. Іст. України, 2019. 160 с.
4. Лагутенко О. Українська графіка першої третини XX ст.: монографія. Київ: Грані-Т, 2006. 240 с.
5. Микола Бурачек. *Бібліотека українського мистецтва*. URL: https://uartlib.org/ukrayinski-hudozhniki/burachek-mikola/?srsltid=AfmBOorFVx2HZUO0JPDnKTzGMyZRc8wtcubi0yQbj3vI5f104QI_ixU
6. Осташко Т. С. З історії літературно-мистецького життя в Україні за часів Центральної Ради. *Український історичний журнал*. № 3. 1998. С. 24–38.
7. Петро Холодний. *Art Lviv Online*. URL: <https://art.lviv-online.com/petro-holodnyj/>
8. Роберт Лісовський. *Tobm*. URL: <https://tobm.org.ua/robert-lisovskyj/>
9. Телячий Ю. В. Українська літературно-мистецька інтелігенція в національно-культурному відродженні (1917–1921 рр.). Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2014. 600 с.

10. Тимошевська І. А. Українська революція в культурі і мистецтві. *Українська національна революція 1917–1921 років крізь призму сучасності (до 100-річчя події): збірник наукових статей, матеріалів, тез учасників науково-методичного семінару*. (2 березня 2017 р.). Полтава, 2017. С. 86–93.

11. У Львові триває виставка Михайла Жука: мистецтвознавиця Олена Яворська розповідає про фундатора Київської академії. *Суспільне Культура*. 29 серпня 2023 р. URL: <https://suspilne.media/culture/560941-u-lvovi-trivae-vistavka-mihajla-zuka-mistectvoznavica-olena-avorska-rozpovidaє-pro-fundatora-kiiivskoi-akademii/>

12. Шейко В. Інтелігенція і влада в часи Української революції 1917–1921 рр.: історіографія за окремими сферами культури. *Вісник Харківської державної академії культури. Серія: Соціальні комунікації*. 2019. Вип. 54. С. 135–149.

Біліченко Лідія

Чорноморський національний університет ім. Петра Могили

РАДЯНСЬКЕ КОНСУЛЬСТВО У ЛЬВОВІ (1927–1939)

Ключові слова: Львів, радянське консульство, міжвоєнний період, Семен Кириченко, Юрій Лапчинський, ОУН, Голодомор 1932–1933 рр.

Keywords: Lviv, Soviet consulate, interwar period, Semen Kyrychenko, Yuriy Lapchinsky, OUN, Holodomor 1932–1933.

Ситуація, що склалася з утворенням СРСР, внаслідок чого з 1 серпня 1923 р. ліквідовувалися окремі дипломатичні представництва УСРР, негативно вплинула на контакти двох Україн – «державної» (у вигляді т. зв. Радянської України) й «недержавної» (західноукраїнські землі, еміграція та діаспора). Знайдений паліатив (встановлення посад окремих («українських») радників у повпредствах СРСР у Чехословаччині, Німеччині, Польщі, Франції, які представляли УСРР), не давав змоги забезпечити повнотою державні інтереси УСРР, які не завжди були тотожні загальносоюзним пріоритетам. Насамперед це стосувалося Польщі, де першим радником Повпредства СРСР у Варшаві у 1927–1930 рр. був Ю. М. Коцюбинський («Юрко Варшавський», як позаочі називали його серед української еміграції). Навіть «автономні» інтереси напівдержавної УСРР вимагали окремого дипломатичного представництва в західноукраїнській столиці – Львові. На початку 1927 р. внаслідок переговорів з польською стороною, де діяльну участь брав Ю. М. Коцюбинський, було досягнуто угоди щодо відкриття у Львові Консульства СРСР, яке фактично мало представляти інтереси Радянської України (в УСРР на той час діяли два польські консульства – у Києві й у Харкові (Генеральне)). 12 березня 1927 р. «Діло» сповіщало львів'ян: «На припоручення... більшовицького посольства виїхала до Львова делегація для закупна камениці, в якій поміщено би бюро більшовицького консульату у Львові. Консулат той мають утворити в найближчому часі на основі умови, заключеної між більшовицьким і польським урядом» [1, с. 32–35].

Офіційно консульство СРСР у Львові було відкрито у серпні 1927 р. за адресою вул. Набеляка, 27 (нині вул. Котляревського). Першим консулом був Семен Кириченко – партійний функціонер нижчої ланки, сільський учитель за освітою, родом із Полтавщини. Він був далекий від дипломатичного етикету, тому консульство жило ізольованим життям.

Наприкінці травня 1928 р. Семена Кириченка було відкликано, і новим консулом став дипломат Юрій Лапчинський. 6 червня новопризначений консул виступив перед журналістами львівської преси, окреслив свої обов'язки. Він зазначив: *«Обов'язком консула кожної держави в тій місцевості, куди його призначає їх уряд, полягає в тому, щоб боронити правові, економічні та політичні інтереси своєї Батьківщини і поодиноких її громадян. Також, не менш важливим його завданням є всебічно вивчати ціле життя своєї консульської округи та цілої держави, а рівно найповніше та найточніше інформувати офіційних представників місцевої влади й місцеву громадськість про життя, культуру та економіку тієї країни та народу, що він їх має честь заступати. Добре налагодивши таку обобічну інформацію, дуже багато можна зробити, щоб реально наблизити два народи, дві держави одну до одної, встановити взаємне порозуміння між ними, розвивати та зміцнити навіть персональні зв'язки між їхніми державними та громадськими діячами і діловими людьми в інтересах обох сторін. І це особливо торкнеться кожного представника СРСР за кордоном. Бо ні одна країна в світі не викликала такої цікавості в своїх сусідів, як Радянський Союз, і в той-же час ні про одну з них не поширюється такої сили всяких помилкових, фантастичних, інколи просто потворних чуток, вигадок, нісенітниць. Отже систематично боротися проти цього є одним з найактуальніших завдань радянського консульства. Важливим є і сприяти тому, щоб місцева людність мала справедливу уяву про нашу державу. З другого боку і уряд, і народні маси СРСР є надзвичайно зацікавлені мати найповніші, найточніші відомості про все, що діється за межами Радянського Союзу.*

Нарешті, і персональне зближення між радянськими та закордонними діячами: культурними, економічними та громадськими є одним із завдань радянського представника в певній місцевості. Так я розумію завдання радянського представника в кожній країні та з таких принципів буду виходити, проводячи свою діяльність, як консула СРСР у Львові. І можу підкреслити, що все сказане стосується саме консульської роботи СРСР у Львові. Моя округа ще за старих часів була однією з найближчих до тих земель, що нині в складі Радянського Союзу, точніше Радянської України. Багато інтересів об'єднують обидва терени – ділових, особистих, родинних. Є чимало сімей, котрих одні члени мешкають у нас, у Радянському Союзі, а інші тут, на цих землях» [4, с. 1].

Однак не вся львівська громадськість була згодна з відкриттям радянського консульства. Так, 21 листопада 1929 р. відбувся напад проукраїнськи налаштованої студентської молоді на радянське консульство: студенти влучили по ньому цеглиною [2, с. 2]. Радянське консульство не сиділо склавши руки і активно через свою пресу вело пропагандистську роботу серед львівських містян і розповсюджувало фейкові новини з Радянського Союзу. Піддавшись цьому, 19 травня 1931 р. перед будинком радянського консульства по вул. Набеляка зібралося понад двісті безробітних з метою зголоситися на роботи в радянських республіках. І за згадкою львівських журналістів, це зібрання великої кількості людей перед консульством було схоже на якусь маніфестацію осіб, які шукали роботу. У місті розійшлася чутка, що це є демонстрація українських фашистських груп. Натомість місцеві газети у Львові писали, що безробітних привела під радян-

ське консульство надія виїзду на роботи до Радянського Союзу, бо безробітні з радянських пропагандистських часописів дізналися, що в Радянському Союзі йдуть великі капітальні роботи з будівництва. Поліція скупчення безробітних розігнала. До того ж безробітні намагалися записатися до консульства ще на наступні дні, однак поліція оточила вулицю і не допустила безробітних до консульства [5, с. 2].

Наступним керівником консульства СРСР у Львові був Григорій Радченко після того, як із цієї посади був звільнений Юрій Лапчинський. Саме при ньому відбувся другий замах українських націоналістичних кіл на консульство. Було здійснено замах на секретаря Олексія Маїлова, через що він загинув. Вбивство Маїлова було скоєне на знак протесту організації ОУН проти Голодомору в Україні в 1932–1933 рр.

У газеті «Діло» подаються подробиці судового процесу: *«21 жовтня 1933 р. Микола Лемик у Львові вбив Алексія Маїлова, начальника секретаріату консулату Союзу Соціалістичних Радянських Республік у Львові, віддаючи до нього з безпосередньої віддалі з гостро набитого револьверу 2 постріли, одне – у серце, друге – в голову, Також обвинувачується ще в тому, що в тому самому часі і місці мав намір вбити Івана Джугая, урядовця консульства СРСР, віддав до нього з віддалі кількох кроків один постріл з гостро набитого пістолету, мітячи у грудну клітку, але злочину того не dokonав через те, що наслідком того, що постріл не поцілив Джугая, Джугай був лише поранений в праву долоню. Мотиви. Дня 21 жовтня 1933 р. о 11 год. 30 хв. Микола Лемик у консульстві СРСР сказав, що хоче говорити з консулом. Скермували його до ждальні, та по хвилині завели до кабінету секретаря Алексія Маїлова, якому належало приймати відвідувачів. які зголошувались до консула, для вияснення, в якій справі приходять. Ввійшовши до канцелярії Маїлова, обвинувачений на запит, чого собі бажає, заявив, що бажав би дістати інформацію в справі виїзду на Радянську Україну, після чого швидким рухом виїняв з кишені пістолет і віддав по Маїлову два стріли, один в голову, другий в груди. Маїлов звалився на підлогу, а обвинувачений старався втекти. В тім моменті явився у дверях возний Джугай. Бачучи обвинуваченого з пістолетом у руці, Джугай зачинив двері, в тім моменті обвинувачений крикнув “руки до гори!” й одночасно стрілив до Джугая; куля пробила шибу в дверях, ранючи Джугая в праву долоню. Потім обвинувачений вибіг до вестибюдю, звідки хотів дістатися на вулицю, однак його притримали охоронці та возні Джугай та Мандзій, які ввійшли до будинку консульства крізь вікно. Фактичний стан речей був підтверджений під час слідства на підставі зізнань свідків Михайла Голуба, Грігоревіча, Івана Джугая, Гаврила Мандзія, Олексі Федоровича, Станіслава Міхаловського, Марії Павлишин, Григорія Вогачука, Станіслава Зиха, Ігнацого Вартузля, Казимира Тшемжальського й Франца Томалю. Функціонери поліції відібрали у обвинуваченого на місці вчинку пістолет.*

...Микола Лемик, високий, добре збудований, сильний юнак, блондин, у чорному вбранні, народився 4 квітня 1915 р., Був студентом першого року навчання університету (в червні цього року склав матуру на філії української гімназії у Львові). На суді обвинувачений у вині не зізнається, але ! у вбивстві Маїлова

признається.. Пішов до консульства СРСР на приказ ОУН, щоби задемонструвати проти московської совітської влади, яка силою загарбала Україну. Свідки в залі суду з радянської сторони. Свідок Михайло Голуб, віце-консул СРСР у Львові, літ 34, росіянин, “релігії нікакой”. Тому складає не присягу, а “торжественное обещаніє”. Зізнає по московськи, зізнання перекладає перекладник слово за словом. Доповів, що в критичному моменті почув у своєму кабінеті два постріли. Вибіг...» [1, с. 32–35].

У наступні роки консули Петро Світнев, Анатолій Клімов та Єлисей Синіцин (працівник зовнішньополітичної розвідки НКВД СРСР) займалися здебільшого збором інформації про військово-політичний стан Польщі, діяльність українських громадських та політичних організацій і їх діячів.

У 1936 р. радянське консульство категорично заперечувало новини про голод і заворушення серед робітників, селян та червоноармійців у Радянському Союзі та Радянській Україні [3, с. 4]. Діяло радянське консульство у Львові до вересня 1939 р., коли Західну Україну разом зі Львовом загарбала радянська армія [1, с. 32–35].

Отже, радянське консульство у Львові функціонувало протягом 1927–1939-х рр. Основними напрямками діяльності консульства стало ведення пропагандистської роботи, збору інформації та захист інтересів Радянського Союзу. Однак не всі були згодні з відкриттям радянського консульства, через що націоналістичні кола Львова, зокрема члени ОУН, неодноразово здійснювали замахы та напади на консульства.

Джерела та література

1. Біліченко Л. Замахы на життя консулів та збройні напади на європейські та радянські консульства у 20–30-х рр. ХХ ст. *Молодий вчений*. 2023. № 11(123). С. 32–35. DOI: 10.32839/2304-5809/2023-11-123-20.
2. Демонстрація в столиці. *Рада (Львів)*. 1929. № 54 (05 грудня). С. 2.
3. «Консульство в г. Львові» спростовує. *Діло*. 1936. № 207 (15 вересня). С. 4.
4. Консульські завдання. *Діло*. 1928. № 123 (04 червня). С. 1.
5. Шукають праці. *Рада (Львів)*. 1931. № 18 (31 травня). С. 2.

Бурян Анна

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ЕМОЦІЙНЕ СПРИЙНЯТТЯ ГОЛОДОМОРУ 1932–1933 РР. ЙОГО СВІДКАМИ – ЖИТЕЛЯМИ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ключові слова: Голодомор, усна історія, Вінницька область.

Keywords: Holodomor, oral history, Vinnytsia region.

Голодомор 1932–1933 рр. – одна з найтрагічніших подій в історії України. У мирний час за відсутності надзвичайних природних катаклізмів розвинений хліборобський регіон був охоплений голодом, що забрав мільйони життів, залишивши по собі глибоку рану в національній свідомості українців. На тлі суттєвих здобутків сучасних науковців в опрацюванні цієї складної теми досліджен-

ня усної історії дає змогу краще зрозуміти вплив штучного голоду початку 1930-х рр. на світогляд і модель поведінки людей, які пережили ті страшні роки.

Вінницька область, як і інші регіони України, серйозно постраждала від Голодомору 1932–1933 рр. За даними сучасних дослідників, людські втрати становлять приблизно пів мільйона осіб [2, с. 69–70]. Такі високі показники жертв Голодомору та безпосередні спостереження не могли не вплинути на психологічний стан населення. Аналіз свідчень очевидців трагедії дає змогу визначити емоційні реакції, які не втратили гостроти і через понад дев'ять десятиліть.

Жахіття Голодомору 1932–1933 рр. надовго вкорінило страх у серцях людей та змусило їх мовчати. У спогадах жителів Вінницької області про голодні роки простежується невимовний жах. «Голод – найстрашніше видовисько для людей, коли людина помирає з голоду і їй нічим не можна допомогти», – зазначає Анатолій Сологуб, житель с. Краснопілка Гайсинського району [1, с. 1039]. Про складні 1932–1933 рр. згадує житель Нової Ободівки, що у Тростянецькому районі, Віктор Козоріз: «І хай Господь відвертає від такого лиха...» [5]. Люди продовжували пам'ятати про ті події, через роки радянська влада не давала про це забути. Марія Хворостовська, колишня жителька с. Дмитрашівки Піщанського району, розповіла, як дехто після подолання Голодомору, погрожуючи комусь, казав, що «немає на них 33-го року». Водночас було усвідомлення неможливості розповідати про те, що сталося, бо особу могли оголосити «ворогом народу» [6].

Чимало людей пригадують вплив Голодомору 1932–1933 рр. на психічний стан людей: «В людей від голоду наставали глибокі зрушення психіки, здоровий глузд залишав їх, меркли природні інстинкти. Люди переставали бути людьми. Люди їли людей. Їли своїх дітей!!! Про це не раз розповідали нам дорослі, закликаючи берегтися, не даватися нікому, не заходити в чужі хати, нікому не вірити...», – розповів Петро Бойчук, який проживав у с. Романів Іллінецького району [7, с. 43]. Схожі спогади має і Володимир Сторожук із с. Приборівка Липовецького району. Він пригадує, як люди в ті страшні часи втрачали розум і поводитися гірше тварин. Адже вони вбивали та їли своїх родичів [1, с. 1046–1047].

Під впливом терору голодом люди ставали жорстокими та байдужими один до одного, адже в пріоритеті було власне виживання. Ось як пригадує поведінку людей під час голоду 1930-х рр. Дмитро Гуменюк із с. Мітлинці Гайсинського району: «Люди були доведені до відчаю. Для них уже не існували ні страх, ні сором. Ходили сусід до сусіда з надією чимось поживитися. Якщо можна було що взяти, то й брали, тобто крали, чого зроду не було серед наших людей. На цьому ґрунті розігрувалися трагічні події» [7, с. 45]. Югіна Марценюк із с. Соболівка Липовецького району задує, як її мати після смерті сина просила у сусідки шматок хліба, аби врятувати дочку, але та відмовила, сказавши, що її хліб їм не допоможе, і вони з дочкою помруть так само, як і хлопчик. Вона також пригадує, як інша сусідка допомогла їм врятуватись, поділившись із ними їжею [1, с. 1047]. Марія Сигида із с. Хоньківці розповіла, як їй допомогли врятуватись від смерті дядько Клим та тітка Явдоня, які знайшли її непритомною та дали їсти печеного буряка й борщу з трави і пшениці. Її тітка також дала кілька шматочків цього буряка сусідці, яка просила їжі для своїх дітей [1, с. 1048].

Вплив Голодомору 1932–1933 рр. виявився у зміні ставлення до їжі. Так, Андрій Адасюк із села Маньківці Барського району пригадує, як він радів, коли в 1933 р. почали з'являтися яблука, груші, вишні та інша зелень, якою можна було харчувалися. Навесні, коли почало все зеленіти, багато людей фактично жили на дворі, бо там було що їсти [3]. Інша очевидиця голоду 1930-х, Віра Смілянець із с. Кіблич Гайсинського району, пригадує, що протягом кількох наступних після голоду років не могла наїстися: «Я сама за раз з'їдала велику миску каші чи бараболі і ще хотіла їсти». Також вона згадує, як одна жінка несла додому їжу і випадково розлила її і почала плакати, а її діти, які згодом до неї прийшли, теж почали плакати й казали, що співчують матері, але ще більше шкода розлитого куліша [1, с. 1040].

У роки Голодомору люди почали байдуже ставитися до самих себе та свого життя. За словами Соломії Бартко із с. Мала Мочулка Теплицького району, вона єдина з родини залишилася живою. Жінка пригадує, як пішла в с. Теплик і стояла біля церкви й плакала, думаючи про свою смерть. Згодом до неї підійшла жінка і забрала до себе. У той момент вона думала, що та її заріже та з'їсть (!), проте вона їй дала їсти та пошила одяг, не заподіявши жодної шкоди [4].

У підсумку варто наголосити, що Голодомор 1932–1933 рр. неабияк вплинув на світосприйняття та систему цінностей українців. Свідчення очевидців із Вінницької області це повністю підтверджують. Голод змусив людей змінити своє ставлення до життя, до взаємин, спонукав людей у випадку прямої загрози життю порушувати моральні принципи. Складні умови виживання спонукали українців боятися голоду та не довіряти людям. Наслідки Голодомору 1932–1933 рр. подекуди зберігають свій вплив і на сучасні генерації. Проте ми повинні не лише пам'ятати про Голодомор, а й усвідомлювати, що збереження пам'яті про трагічні події є необхідним для запобігання подібним трагедіям у майбутньому. Перспективи дослідження пов'язані із заглибленим аналізом усної історії голоду 1932–1933 рр. у регіональному вимірі.

Джерела та література

1. Національна Книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 рр. в Україні. Вінницька область / об. редколегія: гол. Л. М. Спірідонова, заст. гол.: В. П. Лациба, С. С. Нешик та ін.; авт.-упоряд.: В. П. Лациба (кер.), В. В. Вижга, П. М. Кравченко, І. П. Мельничук, В. І. Петренко, Р. Ю. Подкур. Вінниця: ДП «ДФК», 2008. 1104 с.
2. Петренко В. Демографічні втрати населення Поділля від Голодомору 1932–1933 років. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Голодомор 1932–1933 років: втрати української нації». (м. Київ, 4 жовтня 2016 р.). Київ, 2017. С. 68–72.
3. Спогади Адасюка Андрія Григоровича. Записані 25.09.2019 (інтерв'юєр Гоцуляк Любова Богданівна). *Музей Голодомору*. URL: <https://map.memorialholodomor.org.ua/testimony/adasyuk-andrij-grigorovych-1926-r-n/>
4. Спогади Бартко Соломії Семенівни. Записані 31.01.2008 (інтерв'юєр Буковський Сергій). *Музей Голодомору*. URL: <https://map.memorialholodomor.org.ua/testimony/bartko-solomiya-semenivna-1920-r-n/>
5. Спогади Козоріза Віктора Дмитровича. *Музей Голодомору*. URL: <https://map.memorialholodomor.org.ua/testimony/kozoriz-viktor-dmytrovych-1930-r-n/>
6. Спогади Хворостовської Марії Кондратівни. *Музей Голодомору*. URL: <https://map.memorialholodomor.org.ua/testimony/hvorostovska-mariya-kondrativna-1928-r-n/>
7. 33-й: голод: народна книга-меморіал. Київ: Рад. письменник, 1991. 584 с.

Талімончук Юлія

*Волинський національний університет імені Лесі Українки,
науковий керівник – канд. іст. наук, доцент кафедри
історії України та археології Кінд-Войтюк Н. В.*

ГОЛОДОМОР ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ ТА САМОІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Ключові слова: Голодомор, терор, СРСР, національна пам'ять.

Keywords: Holodomor, terror, USSR, national memory.

Події російсько-української війни змусили по-іншому подивитися на минуле всіх українців, особливо школярів і молодь. Голодомор – одне з тих питань, актуалізація яких є особливо важлива у початковій, середній та старшій школах, адже саме у шкільний період формуються уявлення про українську історію та її витоки.

Голодомор – це геноцид української нації, вчинений в 1932–1933 рр. На початку 1930-х рр. політика колективізації в Україні зазнала краху. Селяни масово покидали колгоспи та забирали своє майно: худобу, інвентар, зароблене збіжжя. Для збереження колгоспів та майна у руках держави режим прийняв 7 серпня 1932 р. репресивну постанову, яка в народі отримала назву «закон про п'ять колосків» [4].

Застосування фізичної сили було дозволено на законодавчому рівні каральним органам, встановлювалася система «чорних дошок» та внутрішніх паспортів, яка не давала оминати жодного села і не обшукати жодного селянина. На підтвердження застосування узаконених насильницьких дій проти українських селян є приблизно 400 документів [5]. Навесні 1933 р. смертність в Україні набула катастрофічних масштабів. Пік Голодомору припадає на червень. Тоді щодоби мученицькою смертю помирало 28 тисяч осіб, щогодини – 1 168 осіб, щохвилини – 20. У цей час Москва надала Україні насіннєву (для посівної кампанії) та продовольчу позики [3].

Голод в Україні був забороненою темою. Керівники державної партії наважилися розповісти на XX з'їзді КПРС (1956) про сталінський терор, спрямований передусім проти компартійно-радянської номенклатури та інтелігенції, але приховували до останнього терор голодом у колективізованому селі [2].

Опираючись на результати проведених опитувань та досліджень у 2013 та 2023 рр. серед молодих українців від 16 до 23 років, можна дійти висновку, що у них є плацдарм для усвідомлення цієї трагедії. Серед опитуваних усі знають хронологічні межі штучного голоду, територію поширення, організаторів (узагальнено називаючи їх), проти кого був влаштований Голодомор. Усі впевнено і правильно зазначили, проти кого він був влаштований. Одним із питань було таке: «Чи торкнувся голод вашої сім'ї?». Серед усіх опитуваних за діаграмою у 16,7 % Голодомор торкнувся історії сім'ї. Останнім запитанням в опитуванні було особисте ставлення до Голодомору. Читаючи та аналізуючи відповіді, можна сказати, що в українській молоді є усвідомлення штучного голоду 1932–1933 рр. як акту геноциду. Ставлення, беззаперечно, жахливе і негативне, як зазначають самі

опитувані. У них, що важливо, є усвідомлення масштабу трагедії та чітке розуміння, хто є організатором. Акцентують на актуальності питання, його місці в умовах сучасних політичних війн, важливості збереження пам'яті про трагедію [1].

Для правильного формування уявлення про цей акт геноциду варто ініціювати його вивчення ще з початкової школи, з 1 класу [6]. Цікавим для школярів молодших класів цікаве пояснення суті трагедії в ігрових формах. Наприклад, завідувачка екскурсійно-освітнього відділу Національного музею Голодомору-геноциду Яна Городняк розповіла про особливі підходи в організації екскурсій для наймолодших відвідувачів та методи пояснення трагедії в ігрових формах: «Усі діти різні і дуже важко спрогнозувати, як хто зреагує. Тому для наймолодших у нас є гра “схованка”. І дуже багато дітей віком 3–4 років її дуже люблять. Суть гри в тому, що ми формуємо образ дівчини, яку звати Катерина. Вона жила під час Голодомору і ми намагались показати, що сталося з Катрусєю, і що робити, аби вона вижила. Діти взамін отримують зерно, щоб сховати у схованку для Катрусі, аби вижила вся її родина» [6]. Із 5–6 класів можна вводити терміни «радянська влада», «Сталін», «куркулі», «заможні селяни», тлумачити їх доступними словами для сприйняття дітьми 10–12 років. Бажано використовувати інтерактивні методи подачі з використанням медіа. Можливий варіант розробки різноманітних вікторин на загальну орієнтацію в матеріалі. У старшій школі (10–11 класи) можливий варіант перегляду документальних фільмів, проведення диспутів тощо. Можна використовувати методи із залученням уяви: запропонувати зробити власними руками, за допомогою штучного інтелекту чи інших застосунків відтворити дійсність звичайних українців, які переживали голод, і описати їх.

Отже, для того, аби сформувати у підростаючих поколінь чітке й правильне уявлення про масштаби трагедії, надзвичайно важливими є методи та концепції подачі інформації у школах, аби у майбутньому в дітей виховувалася пошана до історії та жертв голодного терору 1932–1933 рр. Сучасна українська школа має дбати про безпечне, не травматичне сприйняття Голодомору, особливо актуалізуючи пам'ять про нього в роки сучасної війни Росії проти України.

Джерела та література

1. Голодомор очима луцьких студентів. Точка зору. *Волинські новини*. 23 листопада 2013 р. URL: https://www.volynnews.com/news/rest/holodomor_ochyma_lutskykh_studentiv_tochka_zoru/ (дата звернення 30.04.2024 р.).
2. Кульчицький С. Голодомор 1932–1933 рр. в Україні як Геноцид. Київ: Наш час, 2008. 237 с. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/51425/14-Kulchytsky.pdf> (дата звернення 30.04.2024).
3. Голодомор в Україні. *Центурія*. 27 листопада 2021 р. <https://centuria-ua.com/golodomor-v-ukrayini/> (дата звернення 30.04.2024).
4. Історія Голодомору. *Музей Голодомору*. URL: <https://holodomormuseum.org.ua/istoriia-holodomoru/> (дата звернення 30.04.2024).
5. Чорні дошки в Україні. *Музей Голодомору*. 16 грудня 2022 р. URL: <https://holodomormuseum.org.ua/news-museji/chorni-doshky-ukrainy-strata-holodom/> (дата звернення 30.04.2024).
6. Як говорити з дітьми про Голодомор: УІНП провів експертне обговорення про вивчення геноциду в освітніх закладах. *УІНП*. 24 листопада 2021 р. URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/yak-govoryty-z-ditmy-pro-golodomor-uinp-proviv-ekspertne-obgovorennya-pro-vyvchennya-genocydu-v-osvitnih-zakladah> (дата звернення 30.04.2024).

Войтко Людмила

вчитель історії та правознавства

КЗ «Копайгородський ліцей»

Вінницької обл. Жмеринського р-ну

ІСТОРИЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА НАЦІОНАЛЬНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Ключові слова: менталітет, риси, українство, розподіл, нація.

Keywords: mentality, traits, Ukrainianness, distribution, nation.

Актуальність теми. Сучасний період суспільного розвитку та історичних реалій пов'язаний із глобалізаційними процесами, зростанням національної самосвідомості українського народу та переосмисленням культурної спадщини, що робить особливо актуальною проблему виявлення чинників формування української ментальності та їх впливу на національну ідентичність у сучасному суспільстві.

Стан наукової розробки теми. Проблему історичних чинників формування української ментальності та їх впливу на національну ідентичність сучасного українського суспільства розглядають, зокрема, вітчизняні дослідники та науковці: З. Бойко [1], Б. Ганцаж [2], В. Доморослий [3], Г. Лавриненко [4], Г. Лозко [5], А. Чичкань [6], Р. Чопик [7] та ін. У їх напрацюваннях ментальність розглядається як специфічне світосприйняття спільноти, аналізуються етнопсихологічні типи українців та їх вплив на національний характер, досліджуються історичні передумови формування українського менталітету, вивчається зв'язок ментальності з політичним та соціокультурними процесами, розглядається питання впливу глобалізації на національну ідентичність. А саме А. Чичкань зазначає, що «менталітет народу формується історично, вбираючи досвід багатьох поколінь і слугуючи своєрідним фундаментом для свідомості кожного індивіда» [6, с. 144].

Мета роботи – виявлення історичних чинників формування української ментальності та їх впливу на національну ідентичність сучасного українського суспільства.

Варто зазначити, що корінням терміна «менталітет» є латинське слово *mens*, яке визначається як «свідомість» [7, с. 7].

На думку автора, менталітет є способом думок, складом розуму. Тобто менталітет включає в себе сукупність поглядів, цінностей, норм і концепцій світогляду певної спільноти, які разом із ситуативними потребами та усталеними архетипами формують «портрет» нації.

В. Доморослий доводить, що «ментальність – це сукупність генетично і соціально обумовлених ознак, притаманних певній нації. Її необхідно розглядати як продукт певних повторювальних подій, під впливом складних історичних обставин» [3, с. 116].

Як зазначає З. Бойко: «Правильним є визначення ментальності як світосприйняття, властивого лише певній людській спільності, що формується на глибокому психологічному рівні індивідуальної або колективної свідомості і визначає поведінку усіх її членів» [1, с. 73].

У сучасному суспільстві актуальною та широкоживаною є категорія «менталітет людини» на позначення її світоглядних засад, сприйняття реальності та поведінки. Ця категорія використовується для більш глибокого розуміння взаємозв'язку між мисленням кожного окремого члена певної спільноти та економіко-політичними процесами у самій спільноті. Протягом століть українська національна свідомість формувалась під впливом подій, як-от монголо-татарська навала, литовсько-польська доба, визвольні рухи та боротьба за незалежність. Козацтво стало символом боротьби за свободу, а землеробська культура визначала основні риси українського характеру, зокрема працьовитість. Важливу роль у формуванні ментальності українців відігравало релігійне питання та українська література, які зберігали моральні цінності і сприяли розвитку національної свідомості українців.

З огляду на зазначене варто назвати основні риси менталітету українців. Так, серед таких рис варто виокремити добросердність, щирість, чуйність, певну показовість у діях тощо. Зауважимо, що соціопсихічні складники українського характеру мають тісний історичний зв'язок з етнопсихічними.

Згідно дослідженням етнологині Г. Лозко, українська нація поділяється на чотири основні типи: нордійський, понтійський, динарський, остійський. Кожен із цих типів має свої особливості характеру, природжені здібності й роль у суспільстві, тобто власну ментальність на етнічних засадах [5, с. 42].

Нордійський тип характеризується красивою зовнішністю, високим зростом, світлим волоссям, блакитними очима. Ці люди високо цінують свою свободу, часто спрямовану на громадську ідею, але менше – на родину. Нордійський тип часто пов'язаний із державцями, аристократами та полководцями. Представники понтійського типу часто мають середній зріст, темне волосся, довге обличчя, сірі або сині очі. Вони творчі, закохані в мистецтво, романтичні, ідеалісти. Це люди з талантом, схильні до революційних та ідеологічних поглядів, які шукають вищі цінності та творчі виклики. Для динарського типу представників характерні високий зріст, міцне тіло, вони є веселими та співучими. Вони горді та сміливі, добродушні, схильні до вояцтва. Динарці цінують свій край та родину, їм важливі прості радощі життя. Людина, яка належить до остійського типу, характеризується виразними рисами обличчя, середнього зросту, часто з великим черевом. Вона схильна до слідування моді та загальноприйнятим нормам. Остійці рідко виявляють творчість та індивідуальність, вони віддають перевагу колективному способу життя [5, с. 42]. Спільно ці типи визначають характер та структуру української нації. Наприклад, нордійський тип часто асоціюють із провідними верствами суспільства, понтійський – з інтелігенцією, динарський – з військовими, остійський – з міщанами та хліборобами [5, с. 55].

Важливо зазначити, що соціальний контекст і історичні умови впливають на домінування певних типів у різні періоди історії України. Наприклад, за доби Русі провідну роль відігравали нордійський та понтійський типи, під час козацької епохи – динарський та остійський [5, с. 68].

Отже, з огляду на наведені відомості варто зазначити, що менталітет є абстрактною категорією буття, яка охоплює світогляд і втілення картини світу особи, яка належить до певної суспільної спільноти, народу, нації. Серед основних

рис, якими характеризувалася ментальність українців, в історичному контексті можна виокремити такі: більш свідоме ставлення населення України до власної культури та національної ідентичності; прояв патріархальності; зростання поваги до національних символів, культурної спадщини; зникнення остраху участі в суспільно-політичних подіях тощо. Ці риси стали важливими чинниками національної ідентичності і визначають українську культуру та соціальні відносини протягом багатьох століть. Сучасна українська національна ідентичність розвивається під впливом глобалізації та євроінтеграції, що вимагає адаптації до європейських стандартів без втрати культурної спадщини. Західна культура змінює соціально-політичну ситуацію, але українці прагнуть зберегти свою самобутність і національні цінності. Як стверджує Г. Лавриненко, «російсько-українська війна не призвела до стагнації трансформаційних процесів, а навпаки стала поштовхом до відродження політичного менталітету українців» [4, с. 93]. Повномасштабна агресія російської федерації стала випробуванням для національної ідентичності українців, але водночас зміцнила її. Ці події змусили українців переглянути історичну пам'ять і переосмислити значення незалежності. Національна ідентичність стала важливим чинником єдності та самоідентифікації нації.

З огляду на викладене треба зазначити, що історичними чинниками формування української ментальності, які впливають на національну ідентичність сучасного українського суспільства, є такі: історичний досвід, національна боротьба, культурні традиції, зовнішньополітичні впливи, економічні трансформації.

Джерела та література

1. Бойко З. Особливості менталітету українського народу та менталітетів інших народів. *Міжнародний вісник: культурологія, філологія, музикознавство*. 2015. Вип. II(5). С. 72–76.
2. Ганцаж Б. Збірник «Z dziejow Ukrainy» – генеза, конструкція, зміст, рецепція. *Молода нація: альманах*. Київ: Смолоскип, 2002. С. 16–36.
3. Доморослий В. Прагматизм та його прояви в українській ментальності. *Етнічна історія народів Європи: збірник наукових праць*. 2024. Вип. 73. С. 116–121.
4. Лавриненко Г. Трансформація політичної ментальності українців: сучасні та повоєнні виклики. *Регіональні студії*. 2024. № 38. С. 90–94.
5. Лозко Г. Українське народознавство. Київ: Зодіак-ЕКО, 1995. 368 с.
6. Чичкань А. Менталітет українського суспільства як підґрунтя правової свідомості правників. *Правові, економічні та соціокультурні засади регулювання суспільних відносин: сучасні реалії та виклики часу: збірник матеріалів V Всеукр. наук.-практ. конф. (5–6 грудня 2023 р.)*. С. 143–145.
7. Чопик Р. Менталітети. Київ: УВС ім. Ю. Липи, 2014. 176 с.

ВИКЛИКИ ДЛЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У СУСПІЛЬНОМУ ВИМІРІ ІСТОРІЇ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, соціальна адаптація, стереотипи, психологічна підтримка, інтеграція.

Keywords: internally displaced persons, social adaptation, stereotypes, psychological support, integration.

Внутрішньо переміщені особи (ВПО) – це люди, які змушені були залишити свої домівки через конфлікти, природні катастрофи або інші фактори, що ставлять під загрозу їхнє життя та добробут. Однак попри те, що ВПО є важливою категорією в гуманітарній та соціальній політиці багатьох країн, вони стикаються з численними викликами, які мають не лише економічний чи соціальний характер, а й глибоке історичне коріння.

Історія переміщення населення в Україні має давні традиції. Із радянських часів українці часто ставали об'єктами примусового переселення, що зумовлювалося політичними мотивами та боротьбою за національну ідентичність. У часи Другої світової війни, а пізніше й під час етапів радянської індустріалізації, мільйони людей були переміщені з одного регіону в інший, що створювало культурні та соціальні потрясіння. Сучасна хвиля внутрішнього переміщення в Україні почалася в 2014 р. через воєнний конфлікт на Сході України та анексії Криму Російською Федерацією. За даними ООН, до 2024 р. кількість ВПО в Україні перевищила 1,5 мільйона осіб, що ставить перед суспільством нові соціальні, економічні та психологічні виклики [5].

Одним з основних викликів для ВПО є соціальна і культурна адаптація в новому середовищі. ВПО стикаються з труднощами у побудові нових соціальних зв'язків, оскільки часто приїжджають із віддалених регіонів, де мали свої родини, традиції та звички. Це може призводити до відчуття ізоляції, неможливості знайти спільну мову з місцевими жителями та навіть до негативного ставлення з боку нових громад. Навіть більше, для багатьох переселенців великою проблемою є інтеграція в культурний контекст нового місця. Вони змушені адаптуватися до іншого способу життя, мови, освітніх та трудових систем. Особливо важко це робити в тих випадках, коли регіональні особливості значно відрізняються [3, с. 155].

Переміщення часто супроводжується стресом, депресією та іншими психологічними травмами. ВПО можуть переживати втрату домівки, майна, а іноді й близьких. Це може стати основою для розвитку психічних захворювань, як-от посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). Відсутність стабільності та довготривалий процес адаптації до нових умов життя можуть погіршити емоційний стан.

Економічна ситуація для ВПО часто є критичною, оскільки більшість із них залишають свої домівки без стабільного джерела доходу і не завжди мають змогу отримати нову роботу. Вони часто опиняються на межі бідності, не маючи

належних умов для забезпечення себе та своїх родин. Водночас доступ до медичних послуг, освіти та інших соціальних благ може бути значно обмежений. На практиці багато ВПО стикаються з труднощами в оформленні документів, зокрема в питаннях реєстрації місця проживання, отримання пенсій та інших соціальних виплат. Правова система іноді не може оперативно вирішити питання статусу ВПО, що створює додаткові труднощі для таких осіб у повсякденному житті [1, с. 57].

Для підтримки внутрішньо переміщених осіб необхідно створити інклюзивні соціальні програми, які б забезпечували їм доступ до основних соціальних послуг – охорони здоров'я, освіти, житла. Це може включати надання тимчасового житла, підтримку з адаптацією до нових умов життя, а також створення умов для професійного розвитку та підвищення кваліфікації. Створення програм психологічної підтримки є важливим кроком для допомоги ВПО. Психологічні служби повинні бути доступними на всіх етапах інтеграції переселенців у нові умови. Це допоможе знизити рівень стресу та депресії, покращити емоційний стан осіб, які пережили травматичні події [2, с. 188].

Зниження правових бар'єрів через спрощення процедур реєстрації, доступу до соціальних виплат та медичних послуг є важливим кроком у вирішенні проблем ВПО. На законодавчому рівні необхідно забезпечити чіткі механізми захисту прав цієї категорії осіб. Програми, що сприяють економічній інтеграції ВПО, можуть включати надання грантів або кредитів для започаткування бізнесу, професійне навчання, підтримку у пошуку роботи. Це допоможе ВПО стати економічно незалежними, адаптуватися до нових реалій.

Виклики, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи, є багатограними і вимагають комплексного підходу до їх вирішення. Тільки через інтеграцію державних, соціальних та громадських ініціатив можна створити умови для нормального життя ВПО в нових для них умовах. Подолання цих викликів потребує спільних зусиль на рівні держави, організацій та самого суспільства.

Джерела та література

1. Блюк Н. В. Адміністративно-правові аспекти соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. *Juris Europensis Scientia*. 2023. № 5. С. 55–59.
2. Ковальова О. В., Кирашек Н. О. Психологічна допомога внутрішньо переміщеним особам. *Габітус*. 2024. № 61. С. 187–190.
3. Новікова О. Ф., Амоша О. І., Антонюк В. П. та ін. Внутрішньо переміщені особи: від подолання перешкод до стратегії успіху. Київ: Інститут економіки промисловості НАН України, 2016. 234 с.
4. Офіційний сайт ООН. URL: <https://www.un.org/>

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ У СЕРЕДОВИЩІ СУЧАСНИХ ДІТЕЙ РАНЬОГО ЮНАЦЬКОГО ВІКУ: ІСТОРИКО-СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Ключові слова: гендерні стереотипи, гендерні ролі, усне інтерв'ю, соціологічне дослідження.

Keywords: gender stereotypes, gender roles, spoken interview, sociological research.

Українське суспільство переживає значні соціокультурні трансформації, зумовлені війною та зміною суспільних уявлень про гендерні ролі. Молодь, як активний учасник цих змін, формує нові погляди на гендерні стереотипи, що впливає на їхню особистісну ідентичність, соціальну поведінку та професійні орієнтири. Дослідження гендерних стереотипів серед юнаків раннього віку дає змогу виявити, як змінюється їхнє сприйняття традиційних ролей та які чинники впливають на цей процес.

Завданням дослідження є виявлення та аналіз гендерних стереотипів серед юнаків раннього віку і визначення позитивних та негативних змін у сприйнятті гендерних ролей.

Розкриття гендерної проблематики частково можна помітити у праці Т. Говорук і О. Кікінеджі «Як навчати школярів долати гендерні стереотипи» (Київ, 2011), які присвятили дослідження просвіти шкільного середовища щодо гендерного уявлення і стереотипності. С. Вихор у праці «Гендерні стереотипи дітей раннього юнацького віку в контексті соціологічних досліджень» (Тернопіль, 2006) приділила увагу гендерному вихованню у підлітковому та ранньому юнацькому віці, зазначивши, що освіта прямо пропорційно пов'язана з вихованням.

У 2022 р. було проведене Всеукраїнське опитування українського соціуму, присвячене вивченню поширеності гендерних стереотипів у молодіжному середовищі. У ньому взяло участь 1 008 осіб з різних вікових категорій [2]. Проєкт було реалізовано завдяки плідній праці фахівчинь: І. Волосевич, О. Прочуханової, О. Стрельник.

Сформовані питання спеціалістів було використано й у нашому дослідженні задля порівняння власних результатів із даними всеукраїнського опитування з подальшим аналізом для вияву позитивних і негативних змін серед дітей раннього юнацького віку [2–3].

Методика усного інтерв'ю є важливим інструментом для дослідження в різних галузях науки, зокрема соціології, психології, історії. Вона полягає у взаємодії дослідника і учасника дослідження через вільну бесіду, під час якої дослідник ставить запитання та вислуховує відповіді учасника [4, с. 159–165]. Основні сенс і можливості цієї методики полягають у глибшому розумінні думок, почуттів та досвіду учасника, а також у можливості адаптувати взаємодію до потреб і характеристик кожного учасника. Взаємодія під час усного інтерв'ю сприяє відкритій та глибокій дискусії, а також може дати змогу спостерігати за невербальними проявами учасника. Цей метод дає змогу отримати детальну інформа-

цію про індивідуальний досвід, уявлення та переконання учасника, що є важливим для розуміння різних соціальних і психологічних явищ. Однак недоліки включають суб'єктивність результатів, часові витрати, складність аналізу, підвищений ризик впливу дослідника, а також обмежену участь учасників. Отже, методика усного інтерв'ю має свої переваги та недоліки, які треба враховувати під час використання.

Проведене соціологічне дослідження вияву гендерних стереотипів та уявлень ґрунтувалося на усному інтерв'ю, в якому брали участь 17 дівчат і 18 хлопців віком від 15 до 17 років [3].

У сім'ї переважна частина підлітків виховувалася матір'ю, меншою мірою батьком 54,2 % (2024), і ці дані відрізняються від дослідження за 2022 р., де виявлено, що матір'ю виховувалося 36 % опитуваних. Можемо зробити припущення, що головна роль у вихованні дитини все ж належить жінці в умовах сьогодення, в той час, коли чоловіки боронять Україну.

На питання «В сім'ї вашого дитинства в основному керівне становище належало...» 58,8 % відповіли, що було рівноправ'я, лише 14,1 % обрали, що воно належало батькові (2024). Ці дані відповідають всеукраїнським тенденціям: у 2022 р. також обрали варіант рівноправ'я – 60 %, а варіант «чоловікові» обрали 14 %. Отже, більше половини опитуваних зростали у родинях, де виховання базувалося на рівноправних стосунках батьків.

На питання «Хто несе більшу відповідальність за виховання дитини жіночої / чоловічої статі?» переважна більшість (відповідно 84 % та 85,1 % за 2022 р. та 2024 р.) відповіли, що має бути рівноправ'я. Цей показник щодо необхідності рівноправ'я, по-перше, є високим, а, по-друге, результати нашого дослідження збігаються із загальноукраїнською тенденцією.

В питанні про те, хто повинен виконувати більшу частину побутових справ у догляді за дитиною, ми побачили, що у підлітків так само є уявлення про те, що поділ обов'язків має бути рівноправним, але якщо загальноукраїнське опитування продемонструвало показник 90 %, то проведене нами опитування 2024 р. має показник хоч і більший за половину, але він значно поступається і складає 65,6 %. Можемо припустити, що на це вплинули економічні, соціальні фактори та війна в Україні.

Формування традиційних жіночих рис у дівчат і традиційних чоловічих рис у хлопців вважають важливим більше половини опитуваних (відповідно 45 % та 42,5 % у 2022 р. та 2024 р.). Результати дослідження відповідають загальноукраїнській тенденції, де ми бачимо, що майже половина опитаних українців надають важливе значення традиційним уявленням про стать.

У питанні про підкорення жінки чоловікові ми бачимо, що опитування 2022 р. показало більше половини незгодних із цим твердженням – 52,9 %. Варто звернути увагу, що наше дослідження 2024 р. демонструє ще вищий показник незгоди з домінуванням чоловіків і складає 74 %. Причини потребують глибшого дослідження. Можливо, факт активної участі жінок у війську, волонтерській діяльності і необхідність для жінки брати на себе відповідальність за родину в умовах війни (якщо чоловік на фронті) сприяли зростанню незгоди з домінуванням чоловіків. Також причиною може бути зростання гендерної обізнаності юнаків.

У питанні щодо головної позиції у родині у 2022 р. 62 % опитаних висловилися за рівноправ'я у стосунках. Дослідження 2024 р. показало нижчі показники: 36,5 % юнаків підтримують ідею рівноправ'я, тоді як п'ята частина (21,1 %) опитаних відводить головну роль чоловікам. Можливо, під впливом покладання надій на ЗСУ, де переважають військові-чоловіки, відбулася зміна у бік патріархальних поглядів. Причиною може бути й суб'єктивні обставини формування юнаків, які брали участь у нашому дослідженні.

Щодо питання про те, що діти можуть страждати, якщо жінка працює заради заробітку, з цим твердженням погодилися 30 % у 2022 р. і 34,1 % підлітків у 2024 р. Водночас із цим не згодні у всеукраїнському дослідженні 2022 р. більше половини (52 %), у нашому опитуванні 2024 р. – тільки чверть опитуваних (26,4 %). Можемо припустити, що такий результат є наслідком ситуації, яка відбувається на території України і досягла кризи. Поки чоловіки проходять військову службу, домогосподарство й діти опинилися на плечах жінок.

Серед представників чоловічої статі 45 % у 2022 р. та 38,5 % у 2024 р. вважають, що чоловік у кар'єрній сфері є кращим лідером та керівником. Прикметно, що цей гендерний стереотип поділяє на 6,5 % менше чоловіків у нашому дослідженні. Можливо, можна говорити про те, що сучасні підлітки більше схильні поділяти ідеї гендерної рівності у суспільній сфері і кар'єрі. Водночас привертає увагу те, що якщо згідно зі всеукраїнським дослідженням більше половини жінок (52 %) не згодні з цим твердженням, то у нашому дослідженні з ним не погодилися лише чверть (26,4 %) дівчат. Ці показники демонструють відмінність уявлення дівчат щодо кар'єрної сфери чоловіків. Припустимо, що тут простежуються індивідуальні схильності юнаків або вплив воєнних дій, де підвищилася роль чоловіка як захисника.

У 2022 р. переважна більшість опитуваних не відчували якихось аспектів дискримінації – так відповіли 80 % опитуваних, але показник 2024 р. значно нижчий і демонструє третину (33,3 %). Це може свідчити, що переважна кількість дівчат стикалися з негативними явищами. Можна припустити, що це пов'язано з повномасштабною війною на території України і усвідомленням вразливості жінок в умовах воєнної агресії. Однак додатково могли вплинути на результати рефлексивні бесіди, які розширили уявлення підлітків про прояви гендерної дискримінації.

Проведений аналіз допоміг виявити тенденції, які є типовими для українського суспільства:

- часткове збереження патріархальних поглядів у родинах, де виховуються підлітки. Саме цей інститут впливає на формування їхніх поглядів щодо гендерних уявлень про ролі жінки й чоловіка, що вони далі несуть у суспільство;
- переважає переконання, що виховання родини незалежно від статі повинно відбуватися рівноправно чоловіком й жінкою, яке дає підстави оптимістичних прогнозів, що виховання дітей новим поколінням буде проходити без можливих викривлень гендерного сприйняття;
- наявний певний супротив патріархальним гендерним уявленням щодо жінки і чоловіка в соціумі. Половина опитуваних виявила негативне ставлення щодо цього.

Серед латентних ознак було виявлено те, що дівчата значно частіше, ніж хлопці, стикалися з дискримінацією та упередженим ставленням через свою стать. З одного боку, це свідчить про необхідність просвітницької роботи в соціальних осередках із метою формування толерантного ставлення в українському суспільстві. З іншого боку, це може свідчити про зростання обізнаності дівчат щодо гендерної рівності та гендерної нерівності, завдяки чому вони рефлексують випадки дискримінації.

Отже, у цій розвідці зроблено аналіз та порівняння кількісних показників щодо прояву гендерних стереотипів на всеукраїнському рівні за 2022 р. та в межах нашого дослідження за 2024 р. Було виявлено подібні ознаки і особливості гендерного сприйняття статі і пов'язаних із нею уявлень та стереотипів.

Наше дослідження є цінним для використання у майбутніх аналітичних працях із вивчення появи нових різноманітних тенденцій, які стосуються гендерної тематики в молодіжному українському середовищі.

Джерела та література

1. Алексєєва Г. В. Маскулінність, фемінність як чинник особистісної самоідентифікації у юнацькому віці. Київ, 2005. 19 с.
2. Волосевич І., Прочуханова О., Стрельник О. Гендерні стереотипи та ролі очима молоді: до і після початку повномасштабної російської агресії. Звіт за результати дослідження. 2022 р. 88 с.
3. Опитування дітей раннього юнацького віку (Дослідження проведено Бардіною А. Д. 02.05.2024 року серед дітей віком від 15 до 17 років у м. Київ та м. Краматорськ).
4. Середа В. Усна історія як метод і методологія: деякі проблеми створення та інтерпретації. Львів, 2007. С. 159–165.

СЕКЦІЯ 8 ІСТОРИЧНА НАУКА У СТРИМІ ХХІ СТОЛІТТЯ

Піддубна Ольга

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ДОЛІ ЖІНОК ПРИВІЛЕЙОВАНИХ СТАНІВ УКРАЇНИ XVIII – ПОЧАТКУ XIX СТ.: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ВИМІР

Ключові слова: дружини гетьманів, аристократія, історія України, Гетьманщина.

Keywords: Hetman wives, aristocracy, history of Ukraine, Hetmanate.

Жіноча історія – одна з найцікавіших та найбільш перспективних тем для дослідження, оскільки часто традиційні історики не достатньо уваги приділяли цій темі. Аналіз історіографії щодо життєвих практик жінок аристократичного походження дасть змогу визначити ступінь дослідженості теми, ідентифікувати важливих авторів та їх праці, а також виявити прогалини й окреслити перспективи подальших розвідок.

Можна виділити три етапи дослідження: імперський, радянський (еміграційний) та сучасний. В імперському періоді можна виділити працю Д. Мордовцева «Російські жінки Нового часу» [12, с. 76–89]. В цьому дослідженні історик присвятив увагу Анастасії Скоропадській. Крім нього, гетьманші присвятила статтю М. Марина [10, с. 534–550].

У період радянської окупації жінки аристократичного походження привертати увагу передусім українців, які перебували в еміграції. Досліджувала питання жіночої долі XVIII – початку XIX ст. відома історикиня Н. Полонська-Василенко. Дослідниця висвітлювала життя і діяльність Марії Мазепиної, торкнулася постаті дружини Івана Мазепи – Ганни Половець. Не оминула увагою і дружину Пилипа Орлика – Ганну Герциківну. Критично поданий портрет дружини Івана Скоропадського – Анастасії. Також висвітлена постать Наталки Розумихи, родоначальниці Розумовських [15, с. 91–104].

Відомий історик та антрополог С. Сегеда написав книгу «Видатні жінки української історії. Книга 1. X–XVIII століття». У цьому дослідженні він присвятив розділи Марині Мазепиній, Мотроні Кочубеївні, яка була коханою Івана Мазепи, Анастасії Скоропадській та Наталі Розумовській [19, с. 212–251].

Також варто згадати дослідницю О. Ільченко. Історикиня розглядала благодійну діяльність Марини Мокієвської-Мазепи, Анастасії Скоропадської, Наталії Розумовської, Наталії Долгорукої, які зробили значний внесок у культурне та духовне життя країни [4–7].

Дослідники торкалися теми благодійництва. Так, О. Прокоп'юк проаналізувала жінок-вкладниць київських монастирів у XVIII ст. та жертводавців Софії Київської. Частина пожертв давали вихідці з аристократичних родин [17, с. 74–84; 1, с. 117–126].

Дослідженням питань жіноцтва також займався сучасний український історик Ю. Мицик. У статті «Маєтності Анастасії Скоропадської на Крелевеччині»

дослідник на основі архівних документів проаналізував становище гетьманші та її особисте життя. Архівні документи свідчать про її значні володіння на Кролевеччині та численні майнові угоди [11, с. 129–135].

І. Кривошея у статті «Історія козацько-старшинської родини XVIII ст. крізь документи: тестаменти Марковичів» проаналізувала заповіти Анастасії Скоропадської та Катерини Томарівни, дружини бунчукового товариша Федора Марковича [21, с. 77–87].

До неординарної постаті Анастасії Скоропадської звертався й О. Гуржій. Він написав статтю «Іван носить плахту, а Настя – булаву? Суспільно-політичний портрет елітної жінки першої третини XVIII ст.», де подав біографію гетьманші. Також до біографії цієї постаті зверталася і Т. Лебединська.

Варто також згадати дослідницю О. Поцулко, яка у своїй статті висвітлила постать Марії Магдалини Мазепиній. На думку авторки, мати Івана Мазепи була «сірим кардиналом», активно підтримувала сина та відіграла важливу роль у розвитку української культури та духовності кінця XVII – початку XVIII ст. [3, с. 219–230].

Про родину Кочубея писала науковиця М. Герасько. Вона коротко простежила біографії Марії, Анни, Катерини, Мотрони та Парасковії Кочубей [2, с. 129–136]. До того ж Н. Гаврилишина займалася аналізом ролі жінок у родині Василя Кочубея, насамперед діяльності Любові Кочубей та її дочок. Внесок статті полягає у першому системному аналізі жінок із цієї сім'ї, їх шлюбних стратегій і ролі у поверненні земель, які відібрані за наказом Петра I [1, с. 17–25]. Про романтичні стосунки Івана Мазепи і Мотрі Кочубей, які вже стали легендарними, писали С. Павленко [13] і російська дослідниця Т. Таїрова-Яковлева [20, с. 99–104].

Отже, долі жінок привілейованих станів України XVIII – початку XIX ст. не оминають уваги дослідників. Найбільш плідним виявився сучасний етап дослідження. Вчені особливо акцентують на активності дружин гетьманів та їх благодійності і впливі на політичний порядок. Улюбленицею дослідників є Анастасія Скоропадська та Мотря Кочубей.

Джерела та література

1. Гаврилишина Н. Роль жінки в сімейній історії козацько-старшинського роду Кочубейв (II половина XVII–XVIII ст.). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Історія»*. 2021. № 38. С. 17–25.
2. Герасько М. О. Родина генерального судді В. Л. Кочубея. *Сіверщина в історії України*. 2019. № 12. С. 129–136.
3. Гуржій О. «Іван носить плахту, а Настя – булаву»? Суспільно-політичний портрет елітної жінки першої третини XVIII ст. *Соціум: Альманах соціальної історії*. 2002. № 1. С. 219–230.
4. Ільченко О. Особливості жіночої благодійності в освітній галузі України XVII – останньої чверті XVIII ст. *Педагогічні науки*. 2017. № 68. С. 113–124.
5. Ільченко О. Передумови формування благодійної діяльності жінок в освіті України (XVII – 70 рр. XVIII ст.). *Педагогічні науки*. 2012. № 55. С. 116–123.
6. Ільченко О. Рушійні сили розвитку благодійної діяльності жінок в освітній галузі України (XVII – 70-і рр. XVIII ст.). *Педагогічні науки*. 2012. № 3. С. 89–95.
7. Ільченко О. Сучасна оцінка історико-педагогічного досвіду благодійної діяльності жінок в освіті України. *Педагогічні науки*. 2013. № 2. С. 94–101.

8. Кривошея І. Історія козацько-старшинської родини XVIII ст. крізь документи: тести Марковичів. *Echa Przeszłości*. 2023. № 1. С. 77–87.
9. Лебединська Т. Гетьманша в стані «собірателей»: (Настя Скоропадська). *Українська культура*. 1994. С. 10–11.
10. Марина М. Гетманша Скоропадская, урожденная Анастасия Маркова Маркович (1667–1729). *Исторический вестник*. 1911. Т. 8. С. 534–550.
11. Мицик Ю. Маєтності Анастасії Скоропадської на Крелевеччині. *Київські історичні студії*. 2017. № 1(4). С. 129–135.
12. Мордовцев Д. Л. Русские женщины Нового времени. Биографические очерки из русской истории. Женщины первой половины XVIII века. СПб, 1874. 383 с.
13. Павленко С. Кохання гетьмана Мазепи. Чернівці: ПП «Вид-во “Русь”», 2008. 112 с.
14. Піддубна О. Жінки у суспільно-політичному житті Гетьманщини. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2022. № 14(2). С. 51–54.
15. Полонська-Василенко Н. Видатні жінки України. Мюнхен: Trident Press Ltd., 1969. 160 с.
16. Поцулко О. А. Марія Магдалина Мазепина – «Сирій кардинал» гетьмана Івана Мазепи (до 400-річчя з дня народження). The 6th International scientific and practical conference «Modern research in science and education». 2024. С. 348–358.
17. Прокоп'юк О. Б. Жінки-вкладниці київських монастирів за різними описами XVIII ст.: соціальний склад та гендерні особливості. *Історія релігій в Україні*. 2021. № 31. С. 74–84.
18. Прокоп'юк О. Б. Соціальний склад жертводавців Софії Київської (за різними описами 1740 та 1750 рр.). *Історія релігій в Україні*. 2020. № 30. С. 117–126.
19. Сегеда С. Видатні жінки української історії. Книга 1. X–XVIII століття. Балтія-Друк, 2020. 264 с.
20. Таїрова-Яковлева Т. Г. Мотря Кочубей і її роман з гетьманом Іваном Мазепою. *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*. 2007. № 1–2. С. 99–104.
21. Кривошея І. Історія козацько-старшинської родини XVIII ст. крізь документи: тести Марковичів. *Echa Przeszłości*. 2023. № 1. С. 77–87.

Шатковський Денис

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ІСТОРІОГРАФІЯ ЩОДО ДІЯЛЬНОСТІ МИКОЛИ БИТИНСЬКОГО

Ключові слова: Історіографія, Микола Битинський, геральдика, символіка, національна ідентичність.

Keywords: Historiography, Mykola Bytynskyi, heraldry, symbolism, national identity.

Микола Битинський (1893–1972) – видатний український геральдист, мистецтвознавець, поет, педагог і публіцист, який зробив значний внесок у розвиток національної символіки, культури та освіти. Його багатогранна діяльність стала об'єктом численних досліджень, кожне з яких висвітлює різні аспекти його життя та творчості. У цій статті представлено аналіз основних праць, що входять до історіографії Битинського, із зазначенням ключових напрямів та акцентів у дослідженнях.

Праця Ю. Горбач є важливим джерелом для розуміння ідейного та інтелектуального оточення Миколи Битинського. Листування між Битинським та митрополитом Іларіоном (Іваном Огієнком) демонструє його зацікавлення проблема-

ми національної ідентичності, культури та символіки. У листах обговорюються питання відродження українських традицій, збереження історичних цінностей та ролі національних символів у формуванні державності. Горбач також акцентує на співпраці Битинського з іншими діячами української еміграції. Ці листи дають змогу глибше зрозуміти мотиви, які керували його творчістю, та його бачення ролі культури у боротьбі за незалежність України [1, с. 462–471].

Праця О. Кучерука є одним із найдетальніших біографічних досліджень, що охоплює ранні роки життя Миколи Битинського. Автор аналізує його дитинство в Кам'янці-Подільському, навчання у міській школі та Художньо-промисловій школі, а також вплив сімейного оточення. Особлива увага приділяється його педагогічній діяльності після здобуття звання народного вчителя. Битинський викладав у сільських школах, де поширював ідеї національного відродження серед молоді. Кучерук також досліджує початок його творчої діяльності у галузі геральдики та літератури, яка стала основою для його подальших здобутків у символіці [2, с. 237–250].

Енциклопедична стаття Ю. К. Савчука, Л. М. Шпильова надає системний огляд діяльності Битинського, акцентуючи на його внеску у створення державних символів. Автори детально розглядають роботи, як-от Хрест Симона Петлюри та Воєнний хрест УНР. Ці символи, створені під час його роботи в еміграції, стали важливими елементами національного спадку. До того ж стаття аналізує його мистецькі здобутки, зокрема книжкові ілюстрації та ікони, які зберігають традиції українського мистецтва. Дослідники підкреслюють його здатність поєднувати історичні символи з сучасними тенденціями, що сприяло популяризації української культури за кордоном [3, с. 255].

А. Трембіцький у своїй праці аналізує мистецьку діяльність Битинського, яка охоплює графіку, живопис, іконопис та розробку національної символіки. Особливий акцент зроблено на його роботах, створених у період еміграції, які стали частиною культурної спадщини України. Автор також звертає увагу на роль Битинського у популяризації української символіки через видання листівок, значків та прапорів. Праця підкреслює, що його творчість була спрямована на формування образу України як незалежної держави, навіть за умов еміграції [4, с. 208–214].

К. Завальнюк досліджує національно-патріотичний аспект діяльності Битинського. Автор розглядає його роботу у створенні символіки, яка втілювала ідеї боротьби за незалежність. Хрест Симона Петлюри та інші відзнаки стали символами цієї боротьби. Дослідник також аналізує роль Битинського як культурного діяча, який через свої роботи прагнув зберегти історичну пам'ять українського народу. Праця акцентує на його вкладі у розвиток національної ідентичності та вказує на необхідність подальшого вивчення його спадщини [5, с. 3].

Стаття А. Гречила є одним із найглибших досліджень окремого періоду діяльності Битинського – його роботи над символами для проєкту «Козакія» під час перебування у Празі. А. Гречило аналізує створення гербів, прапорів та інших елементів символіки, які видатний діяч розробляв для козацьких регіонів. Науковець зазначає, що ця діяльність стала основою для його подальшої роботи над українською державною символікою. До того ж у статті детально описано

художні та геральдичні особливості його робіт, а також їх вплив на формування символів незалежної України [6, с. 81–90].

Отже, історіографія про життя та діяльність Миколи Битинського охоплює широкий спектр досліджень, які висвітлюють його внесок у різні сфери української культури. Дослідники підкреслюють його роль у створенні національної символіки, популяризації українського мистецтва та формуванні національної ідентичності. Усі згадані праці доводять, що діяльність Битинського залишається актуальною для розуміння українського культурного відродження ХХ століття.

Проблемою для читача залишається недостатня доступність літератури. За винятком деяких праць, які можна знайти у специфічних бібліотеках чи в електронному вигляді, більшість матеріалів про цю визначну постать Української революції важкодоступні. Це ускладнює розуміння пересічним читачем важливих аспектів історії України та ролі Миколи Битинського. Історикам важливо розпочати нові дослідження, які були б доступнішими та цікавими для пересічного читача, враховуючи сучасні тенденції в політиці відкритого доступу до історичних джерел у мережі Інтернет. Подальші дослідження зможуть розкрити нові аспекти життя та діяльності видатної постаті, що сприятимуть кращому розумінню його внеску у національно-культурне відродження України та ролі українських патріотів у боротьбі за незалежність країни. Це допоможе переглянути історію України в період культурного відродження та визвольного руху початку ХХ століття.

Джерела та література

1. Горбач Ю. Микола Битинський та його листи до Івана Огієнка (митрополита Іларіона). *Наукові записки: збірник праць молодих учених та аспірантів*. Київ, 2008. С. 462–471.
2. Кучерук О. Микола Битинський: геральдист, художник, поет. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2007. Вип. 9(29). Київ: Бібліотека ім. О. Ольжича, 2007. С. 237–250.
3. Савчук Ю. К., Шпильова Л. М. Битинський Микола [псевд. – М. Оверкович; мистецтвознавець, худож., геральдист]. *Енциклопедія історії України: у 10 т.* Київ, 2003. Т. 1: А–В. С. 255.
4. Трембіцький А. М. Життєві шляхи та творчі здобутки знаних українських митців-уродженців Поділля. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки*. 2009. № 2. С. 208–214.
5. Завальнюк К. Битинський Микола Оверкович. *Незборима нація*. 2002. № 8. С. 3.
6. Гречило А. Микола Битинський та його робота над символами «Козакії». *Чорноморська минушина*. 2020. Вип. 15. С. 81–90.

ПУБЛІКАЦІЇ ДОКУМЕНТІВ З ІСТОРІЇ РЕПРЕСІЙ НА ВІННИЧЧИНІ

Ключові слова: архівно-слідчі справи, Вінниччина, репресії.

Keywords: archived investigation cases, Vinnytsia region, repressions.

Після здобуття незалежності Україна почала відкривати темні сторінки історії державного утворення, під окупацією якого перебувала 70 років Радянського Союзу. Сьогодні ця тема, незважаючи на розсекреченість матеріалів, все ще містить чимало білих плям. Війна, що триває зараз, змінює ракурс вивчення багатьох проблем історичного минулого, зокрема україно-російських відносин. Виникає гостра необхідність вивчення матеріалів злочинного режиму задля запобігання його відновленню сьогодні та в майбутньому. Тому важливим і актуальним є вивчення та аналіз уже опублікованих архівно-кримінальних справ та сприяння публікації нових матеріалів.

Репресії радянського режиму на Вінниччині у 20–30-ті рр. ХХ ст. досліджували С. Трухманова [10], А. Малигін [2], В. Жезицький [1], К. Завальнюк [11], окремі її аспекти розглянуто в статтях Р. Подкура [3], Н. Титової [9]. Наступну групу літератури складають напрацювання, як-от науково-документальна серія книг «Реабілітовані історією», що для Вінницької області нараховує 5 томів [4; 5; 6; 7; 8].

Метою доповіді є аналіз документів, що віддзеркалюють репресивну політику радянського уряду щодо жителів Вінниччини, опублікованих у серійній публікації «Реабілітовані історією».

Кожен том збірки має певну структуру, обов'язковим компонентом якої є передмова, присвячена характеристиці змісту публікації. Для нашого дослідження важливими є розділи «Документи свідчать», «Мовою документів. Архіви розповідають». Вони містять публікації архівних матеріалів, які дають змогу дослідити дії каральних органів, партійних чиновників вінничан у 20–30-ті рр. ХХ ст. Варто зазначити, що третя книга окремого розділу з такими матеріалами не має, проте містить архівні документи. Наприклад, «Лист Голови комітету держбезпеки В. Семичастного до ЦК КПРС» розміщено наприкінці книги у розділі «Довідково-інформаційні додатки» [6, с. 780].

У першій книзі розміщена загальна діловодна документація – звіти щодо населення, інструкції для органів влади, протоколи засідань військових рад, вистяги з наказів, телефонограм, листи комнезамів про виконання наказів, – які відбивають формування та діяльність репресивно-каральної системи з початку 20-х рр. ХХ ст. Це, зокрема, наказ «Про структуру органів ВУЧК», який було видано 6 травня 1921 р. [4, с. 106], «Інструкція про створення в селах Ольгопільського повіту органів радянської влади» [4, с. 98]. У розділі «Документи свідчать» другої книги опубліковано документи часів «Великого терору» 1937–1938 рр., один із яких відносять до партійної документації. Прикладом цього виду документації може стати постанова Політбюро ЦК ВКП(б) «Питання НКВД про репресування колишніх куркулів, кримінальних та антирадянських елементів»,

яка є частиною протоколу засідання № 51, п. 442 за 20 червня – 31 липня 1937 р. [5, с. 24]. Інший документ стосується органів державної безпеки УРСР – «Відомості про національний склад громадян репресованих за рішеннями обласних трійок НКВС УРСР» від 4 січня 1938 р.

У четвертій книзі документи стосуються вивезення польського населення з України до Казахстану. Вони належать до загальної діловодної документації, а саме звітної (доповідні записки, наприклад, «Доповідна записка заступника наркома внутрішніх справ УРСР З. Кацнельсона секретарю ЦК КП(б) М. Попову та голові РНК П. Любченку про кошторис на вивезення сімей до Казахстану» від 9 травня 1936 р. [7, с. 8]; спецзведення).

П'ята книга містить документи спеціального діловодства, а саме архівно-слідчу справу І. Корабльова – начальника УНКВС по Вінницькій області, з якої для публікації взято такі документи: «Лист колишнього начальника УНКВС у Вінницькій області І. Корабльова до Політбюро ЦК ВКП(б) та секретарю ЦК ВКП(б) Й. Сталіну про переслідування співробітників державної безпеки через виконання наказів керівництва НКВС СРСР», що демонструє особисте ставлення звинуваченого до переслідувань «нквдистів»; постанова про арешт, у якій викладено причини арешту, основні докази й свідчення про попереднє розслідування; обвинувальний висновок (вирок, мовою оригіналу – «заклучение»), який був приводом до початку судового розслідування; протокол судового засідання Військового трибуналу військ НКВС, який висвітлює перебіг судового засідання; вирок військового трибуналу, який визначає міру покарання, обсяг стягнень та обмежень; ухвала Військової колегії, що містить відповідь на апеляційну заяву (касаційний протест) [8, с. 40–162].

Отже, опублікована в серійній археографічній збірці діловодна документація включає партійне діловодство, документи каральних органів, у тому числі судово-слідчу документацію. На її прикладі можемо визначити напрями та зміст репресивної політики влади на Вінниччині, її виконавців, склад слідчих справ, їх особливості для різних періодів.

Джерела та література

1. Жежицький В. Й. Політичні репресії на Поділлі у 20-х – 30-х рр.: загальні тенденції та регіональні особливості: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06. Київ, 1997. 22 с.
2. Малигін А. Червона акула (Єжовщина на Вінниччині): док.-публіцист. нариси. Вінниця: б. в., 1995. 96 с.
3. Подкур Р., Ченцов В. Документы органов государственной безопасности УССР 1920–1930-х годов: источниковедческий анализ. Тернополь: Збруч, 2010. 372 с.
4. Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Вінницька область. Кн. 1. Вінниця: ДП «ДКФ», 2006. 908 с.
5. Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Вінницька область. Кн. 2. Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2007. 848 с.
6. Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Вінницька область. Кн. 3. Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2010. 784 с.
7. Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Вінницька область. Кн. 4. Вінниця: ФОП «Каштелянов О. І.», 2012. 776 с.
8. Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Вінницька область. Кн. 5. Київ: Центр ДЗК, 2015. 640 с.

9. Титова Н. В. Репресії на Поділлі 1930-х років: українська та польська лінії. *Історія України. Маловідомі імена, події, факти*. 2007. Вип. 34. С. 79–115.
10. Трухманова С. Л. Інтелігенція міст Поділля – об’єкт репресивної політики більшовицької адміністрації в Україні, 1920-ті – початок 1930-х років. *Історія України: маловідомі імена, події, факти*. 2007. Вип. 34. С. 115–142.
11. Червоний смерч над Поділлям: іст. дослідж. / К. В. Завальнюк, Т. В. Стецюк. Вінниця: Державна картографічна фабрика, 2008. 248 с.

Кравець Дар’я

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

НЕЗАЛЕЖНА АСОЦІАЦІЯ СТУДЕНТІВ У ПОЛЬЩІ 1980-Х РР. ЯК ОБ’ЄКТ ДОСЛІДЖЕНЬ ПОЛЬСЬКИХ НАУКОВЦІВ

Ключові слова: Незалежна асоціація студентів, Польща, студенти, опозиція, історіографія.

Keywords: Independent Student Association, Poland, students, opposition, historiography.

Студентство та студентське самоврядування – одна з актуальних тем у розмовах про сучасний стан і проблеми існування українських закладів вищої освіти. Не менш важливою є ця тема і для Польщі, яка стала прихистком для українців сьогодні, і де ще до російського вторгнення навчалася українська молодь. Польські університети та інститути, значна частина яких мають столітню історію, а деякі з них було засновано у часи комуністичної Польщі, звертаються до своєї історії, де подіям часів ПНР приділяється увага у контексті боротьби студентів за свої права з тоталітарною владою країни [4; 5]. Події польської кризи 1980–1981 рр. стали поштовхом до оформлення Незалежної асоціації студентів (далі – НАС), яка зробила вагомий внесок у розбудову демократичної Польщі.

Мета цієї доповіді – з’ясувати стан дослідження НАС сучасними польськими ученими.

Нагадаємо декілька фактів з історії НАС. Вона була заснована 22 вересня 1980 р. Це стало можливим завдяки поступкам влади протестному руху, що загрожував зростанням із кінця 1970-х рр. Дозвіл на утворення незалежних профспілок активізував утворення інших незалежних спілок, не підпорядкованих владі. Так постала НАС, що підтримала «Солідарність» і стала невід’ємною частиною боротьби за демократичну Польщу. Коли було введено воєнний стан, діяльність НАС була заборонена, багато членів арештовано та ув’язнено, а відновлення асоціації відбулося вже у 1989 р.

Помітним явищем у дослідженні опозиційної діяльності НАС в останні два десятиліття стала активна археографічна робота. Було опубліковано документи з архівів Польщі, спогади та усні свідчення. Головну роль у цьому відіграє Інститут національної пам’яті Польщі. За його підтримки та участі Р. Плєскота та Р. Спалека у 2011 р. було видано ґрунтовну збірку «Незалежна асоціація студентів Варшавського університету у спогадах (1982–1990)» [8]. Ще одне видання, варте уваги, – збірка документів «Незалежна студентська асоціація. 1980–1981» (2012), упорядником якої став відомий фахівець із теми К. Дворачек [3]. За рік

до цього він видав монографію про зв'язки «Солідарності» зі студентським рухом «Студентський комітет солідарності у Вроцлаві 1977–1980 рр.» [7], використавши джерела з архіву Польської об'єднаної робітничої партії та Міністерства внутрішніх справ Польщі, університетські документи та документи опозиції, пресу та свідчення очевидців.

Результатом роботи Інституту стала публікація невеликої синтези, присвяченої НАС, яка може використовуватися у викладацькій роботі [9]. Поява цієї брошури – це також результат значної попередньої пошукової роботи співробітників Інституту національної пам'яті, який прагне ознайомити всіх зацікавлених із новітніми розвідками. Усі вказані видання вирізняє велика кількість фотографій, що становлять окрему документальну презентацію часу. Ще одним цінним результатом діяльності упорядників збірників джерел, інших наукових видань є наявність історіографічного аналізу, який містить оцінку попередніх результатів вивчення теми. Історіографічний «бекграунд» становить, на наш погляд, важливу частину роботи історика і свідчить про рівень його дослідницької культури.

Прикладом та методологічною «підказкою» для дослідників можна назвати публікацію Я. Ковальчик «Іспит студента і громадянина. Про лодзький студентський страйк 1981 р.» [6]. Визнаючи увагу дослідників до подій страйку у Лодзі, не можна зробити висновок, що вони вичерпали можливості у пошуку нових джерел та їх інтерпретації. Це видання – доказ цієї тези. Публікація присвячена студентському страйку у Лодзі у січні–лютому 1981 р. Цей протест був особливо потужним з-поміж інших, що вплинуло на рішення влади зареєструвати НСА. Авторка Ядвіга Ковальчик була у ті роки студенткою Медичної академії, тому її дослідження містить і спогади як свідка та учасниці подій. Видання є своєрідним портретом покоління, яке виховувалося на початку останнього десятиліття ПНР, складаючи іспит «студента і громадянина» протягом півторарічного легального функціонування спілки «Солідарність».

До провідних науковців, які вивчають діяльність НАС у 1980-х рр., крім згаданих учених, віднесемо Л. Бернацького, який в одній з останніх публікацій, присвячених переслідуванню членів НАС – студентів Гданська у 1980–1981 рр., в історіографічному огляді назвав свої розвідки з початку 2000-х рр. [2]. Вони формують проблемний напрям дослідження «студенти і робітники», даючи змогу уявити зв'язки між різними групами польського суспільства в умовах опозиційної діяльності.

Прикметною рисою дослідження теми НАС є персонологічний підхід, який вивів безпосередніх учасників подій та членів НАС «назовні». Особові справи учасників подій, зокрема слідчі справи, опубліковані спомины та усні свідчення, листування дали змогу розкрити подальшу їх долю, з'ясувати бачення учасниками подій своєї ролі у них, впливу на їх світогляд.

Важливим складником дослідницької роботи є презентація її результатів у публічному просторі. Відзначимо як приклад виставковий проєкт, підготовлений у Гданську. Усі охочі могли познайомитися з оригінальними джерелами з Гданського архіву, насамперед особистими документами, наданими приватними жертводавцями. Відзначається, що особливо багату колекцію подарував пан Януш Толлочка в 2005 р. Вона містить документи з початку діяльності НАС у

Гданському університеті та Гданському технічному університеті: оголошення, звернення, прокламації, проекти статутів, календар, членські картки [1].

Отже, дослідження польських істориків доповнюють, поглиблюють уявлення про історію і зміст опозиційного руху у Польщі у 1980-х рр., який в основному зосереджений на діяльності «Солідарності», натомість тривалий час «у тіні» перебували інші його учасники, зокрема студентство. Польський досвід у дослідженні молодіжних, студентських рухів, окремих їх представників варто осмислити у вивченні радянського періоду в історії України. Українське студентство, затиснене у лещата комуністичної спілки та її компартійних патронів, не мало проявів самоврядування, як-от незалежні студентські спілки у Польщі, але долучалося в різний спосіб до опозиційної, дисидентської діяльності. Ці аспекти вже стали предметом уваги українських учених і мають перспективи подальших студій.

Джерела та література

1. 40 lat temu zostało zarejestrowane Niezależne Zrzeszenie Studentów. Aktualności. *Instytut Pamięci Narodowej*. URL: <https://gdansk.ipn.gov.pl/pl2/aktualnosci/138409,40-lat-temu-zostalo-zarejestrowane-Niezalezne-Zrzeszenie-Studentow.html>
2. Biernacki L. Skazane Niezależne Zrzeszenie Studentów Uniwersytetu Gdańskiego. *Rocznik Gdański*. 2020. S. 33–50. URL: <https://czasopisma.bg.ug.edu.pl/index.php/rocznikgdanski/article/view/4363>
3. Dworaczek K. Studencki Komitet Solidarności we Wrocławiu 1977–1980. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2011. 235 s.
4. Historia NZS SGH. *NZS Szkoły Głównej Handlowej*. URL: <https://nzssgh.pl/historia-nzs-sgh/>
5. Historia. Pierwszy NZS (wrzesień 1980 – 13 grudnia 1981). *Niezależne Zrzeszenie Studentów Politechniki Warszawskiej*. URL: <https://www.nzspw.pl/historia>
6. Kowalczyk J. Egzamin studenta i obywatela. Rzecz o strajku studentów łódzkich w 1981 r. / red. naukowa, wstęp, opracowanie, wybór zdjęć i koncepcja wydawnictwa Sebastian Pilarski. Łódź–Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2020. 360 s.
7. Niezależne Zrzeszenie Studentów 1980–1981. Wybór dokumentów, wybór i opracowanie Kamil Dworaczek. Warszawa, 2012. 592 s.
8. Pleskot P., Spałek P. Pokolenie. Niezależne Zrzeszenie Studentów na Uniwersytecie Warszawskim we wspomnieniach (1982–1990). Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2011. 448 s.
9. Zakrzewski M. Niezależne Zrzeszenie Studentów 1980–1989. Kraków: Instytut Pamięci Narodowej, 2020. 42 s.

Грищенко Влада

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОЦЕСУ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ (90-ТІ РОКИ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)

Ключові слова: історіографія, державні інститути, Помаранчева революція.

Keywords: historiography, state institutions, Orange Revolution.

Здобуття незалежності України у 1991 р. стало стартом для інтенсивного розвитку національної історичної науки. Основна увага дослідників тоді зосереджувалася на маловивчених сторінках української історії початку ХХ століття.

Через обмежений часовий проміжок існування держави та постійну змінність політичної ситуації аналіз поточної історії України залишався на другому плані. Водночас перші роки незалежності супроводжувалися активним дослідженням питань суспільно-політичної думки, політичних ідей та процесів державотворення, що розвивалися в Україні протягом століть.

Окремі праці українських істориків, присвячені 1990-м рокам, традиційно акцентують на формуванні політичної системи, створенні інституту президентства, складному соціально-економічному становищі новоствореної держави та її зовнішньополітичному курсі. Колективні дослідження цього періоду охоплюють широкий спектр тем, однак деякі аспекти, зокрема проблеми державного будівництва, залишаються недостатньо опрацьованими.

Науковий доробок, присвячений історії державотворення незалежної України, можна умовно поділити на два основні періоди:

1. Період 1991–2003 рр. Цей етап характеризується появою праць, які тематично охоплювали аналіз становлення української державності після здобуття незалежності. Основну увагу було зосереджено на висвітленні ключових подій, що супроводжували формування державних інститутів, розбудову політичної системи та вирішення нагальних соціально-економічних проблем.

2. Період після 2004 р. У цей період тематика наукових досліджень суттєво розширилася, охопивши аналіз подій Помаранчевої революції. У цих дослідженнях розглядалися питання економічного розвитку, внутрішньої політики та зовнішньополітичної діяльності, що дало змогу комплексно оцінити пройдений етап державного становлення.

Особливої уваги заслуговують роботи В. Литвина, який неодноразово звертався до проблем становлення політичної системи незалежної України. Його праці, зокрема монографії «Політична арена України: Дійові особи та виконавці» і «Україна на межі тисячоліть (1991–2000 рр.)», висвітлюють основні аспекти політичного життя молодого держави. Автор акцентує на формуванні атрибутів державності, політичній боротьбі перед парламентськими й президентськими виборами 1994, 1998–1999 років. Однак, попри глибокий аналіз зазначених тем, питання трансформації виконавчої влади та місцевого самоврядування залишилися не до кінця розкритими [3, с. 88].

У середині 1990-х рр. формується новий підхід у наукових дослідженнях – жанр політичної біографії. Цей підхід дав змогу досліджувати історичні події крізь призму діяльності ключових політичних постатей. Важливим внеском у цьому напрямі стали праці Н. Михальченка та В. Андрущенка, присвячені періоду президентства Леоніда Кравчука. У їхніх дослідженнях аналізується передвиборча кампанія Кравчука, яка забезпечила йому перемогу на виборах 1991 р. Водночас автори не змогли уникнути суб'єктивізму, надаючи діяльності Л. Кравчука здебільшого позитивну оцінку, тоді як діяльність його наступника, Л. Кучми, була подана у більш негативному світлі [3, с. 89].

Дослідження політичних біографій продовжив Т. Батенко, який у своїй роботі порівнює формування авторитарного лідерства в країнах СНД. Аналізуючи політичну діяльність президентів другої хвилі, що прийшли до влади в середині 1990-х рр., автор виявляє загальну тенденцію до встановлення різного рівня ав-

торитаризму після процесу конституційного закріплення влади. Особливу увагу Батенко приділяє діяльності виконавчої влади, яка прагнула посилити вертикаль управління [1, с. 50].

Дослідженням особливостей українського парламентаризму займалися А. Георгіца, О. Бандурка та Ю. Древаль. У своїй роботі «Сучасний парламентаризм: проблеми теорії і практики» вони аналізують діяльність Верховної Ради України, порівнюючи її з парламентами інших країн. У монографії «Парламентаризм в Україні: становлення і розвиток» розкрито історичний розвиток Верховної Ради, сучасний стан законодавчого органу, результати виборів та їх вплив на політичне життя країни. Однак дослідники недостатньо висвітлили питання передачі повноважень виконавчій владі та впливу парламенту на реформування державного управління [2, с. 89].

Урядова діяльність, порівняно з роботою парламенту, отримала меншу увагу дослідників через закритість процедур. Перші спроби аналізу діяльності Кабінету Міністрів були представлені П. Панченком у збірнику «Україна 90-х: шлях до незалежності», де розглянуто реорганізацію виконавчих органів у кінці радянської доби. Згодом дослідження «Прем'єр-міністри України» доповнило цю тему історичними довідками про кожного очільника уряду, однак глибокого аналізу правових аспектів та їх впливу на політичне життя країни не було здійснено [3, с. 91].

До історії України 1990-х років зверталися як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники. Г. Кіссінджер і Зб. Бжезинський аналізували зовнішню політику України та її відносини з Росією та Заходом. Британський історик Е. Вілсон у своїй праці акцентував на дисидентах і Народному русі України, називаючи незалежність 1991 року результатом збігу обставин, а правління Л. Кучми – «повзучим авторитаризмом». До викликів державотворення він відносив етнічні, релігійні та мовні питання. Науковці діаспори, зокрема Т. Кузьо, вказували, що державотворення 1990-х рр. відбувалося в боротьбі нового зі старим, а революцію перебудови не можна вважати завершеною.

Серед монографій, присвячених Помаранчевій революції, вирізняється дослідження С. Кульчицького. Автор вводить поняття «Помаранчева революція» у контекст новітньої історії, спираючись на значний масив статистичних і соціологічних даних. На думку С. Кульчицького, ці події треба вважати революцією нового коригувального типу, результатом якої стало встановлення демократичного ладу та зміна управлінської команди. Водночас розчарування населення свідчить про незавершеність цих процесів [3, с. 92].

Праця Г. Касьянова «Україна 1997–2007: нариси новітньої історії» охоплює весь період сучасної історії з 1997 р. Автор аналізує причини подій листопада 2004 – січня 2005 рр., висуваючи версії від закономірного результату попереднього правління до трактування цих подій як «повстання мільйонерів проти мільярдерів», підтриманого середнім класом. Касьянов робить висновок, що «революційність» полягала у короточасному спалаху громадянської свідомості, а система влади змінилася лише формально під тиском обставин.

У підсумку, події Помаранчевої революції та процеси державотворення 1990-х рр. демонструють складність трансформаційного періоду в історії України [3, с. 93].

Отже, сучасна історіографія широко висвітлює тему державотворення, однак переважно через позитивістський підхід, орієнтований на фактологію, яка поступово втрачає актуальність. Монографії, хоча й розкривають окремі аспекти, не дають цілісного бачення через обмежені хронологічні чи тематичні межі. Тому питання становлення і розвитку української державності залишаються актуальними для подальших досліджень.

Джерела та література

1. Батенко Т. Королі СНД. Портрети дванадцяти Президентів (тенденції та закономірності розвитку в пострадянському просторі). Львів, 2000. 216 с.
2. Георгіца А. З. Сучасний парламентаризм: проблеми теорії і практики. Чернівці, 1998. 483 с.; Бандурка О. М., Древаль Ю. Д. Парламентаризм в Україні: становлення і розвиток. Харків, 1999. 288 с.
3. Дроботенко Н. Історіографія розвитку державотворення незалежної України (90-ті роки ХХ – початок ХХІ ст.). *Сумська Старовина*. 2009. С. 88–94.
4. Кульчицький С. Українська революція 2004. Київ, 2005. 368 с.
5. Литвин В. Політична арена України: Дійові особи та виконавці. Київ: Абрис, 1994. 495 с.
6. Литвин В. Україна на межі тисячоліть (1991–2000 рр.). Київ, 2000. 360 с.

Франкова Вікторія

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ У МУРАЛАХ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ВИМІР

Ключові слова: мурали, місця пам'яті, Європа, історія, колективна пам'ять, історіографія.

Keywords: murals, cites of memory, Europe, history, collective memory, historiography.

Мурали є частиною публічного простору й можуть виконувати різні функції: відображення суспільних настроїв, історичних подій та культурних процесів певного періоду; в умовах глобалізації стінописи часто слугують інструментом діалогу між різними культурами; це один із механізмів ведення політичної боротьби та поширення пропаганди.

Історіографія досліджуваної проблеми умовно може бути поділена на кілька напрямів: мистецтвознавчі та культурологічні дослідження, що торкаються широкого контексту муралізму, дотичні до питань, пов'язаних із зазначеною проблематикою; праці, які надають теоретичне обґрунтування для аналізу стінописів як частини публічного простору та місць пам'яті; дисертації, монографії, статті в наукових журналах, присвячені безпосередньо дослідженню історичної пам'яті в муралах країн Європи. Вивчення характеризується міждисциплінарністю, оскільки воно поєднує в собі елементи мистецтвознавства, історії, соціології. Це ускладнює виділення єдиної хронології дослідження проблеми. Сучасні дослідження підкреслюють важливість муралів як інструменту соціальної критики, формування громадської ідентичності та взаємодії з міським середовищем.

Насамперед варто звернути увагу на дослідження муралів мистецтвознавчого та культурологічного характеру. А. В. Єфімова у праці «Public Art як фено-

мен сучасного мистецтва: український досвід» (2011) розширює межі дослідження муралів, розглядаючи їх у контексті публічного мистецтва [3]. Вона систематизує різноманітні підходи до створення муралів, виділяючи три основні категорії: «art in public places» (мистецтво в громадських місцях), «art as public places» (твори мистецтва як частина громадського місця) та «art in the public interest» (мистецтво в громадських інтересах). Такий підхід дає змогу більш глибоко зрозуміти різноманітність функцій і ролей, які виконують стінописи у сучасному міському середовищі.

У праці британського антрополога, який працює як над публічним, так і над глобальним мистецтвом, Рафаеля Шактера «Світовий атлас вуличного мистецтва та графіті» (2013) представлено понад 100 відомих митців, які працюють у світовому публічному просторі [5]. Книга структурована географічно за країною і містом та розкриває еволюцію вуличного мистецтва і графіті в кожному регіоні, забезпечуючи істотний контекст. Примітно, що Р. Шактер розділяє митців відповідно до їхнього стилю, зокрема окремо подаючи графіті та мурали. У своїй праці автор характеризує творчість таких художників-муралістів країн Європи: Zbiok (Польща), «Interesni kazki» (Україна), 3TTMan (Іспанія), Remed (Іспанія), Aryz (Іспанія), Escif (Іспанія), Liqen (Іспанія), Nano4814 (Іспанія), Александрос Васмулакис (Греція).

Б. Гаврилук у своїй статті «Український мурал-арт у контексті світового мистецтва» (2018) пропонує комплексний аналіз муралізму в Україні, порівнюючи його з глобальними тенденціями [2]. Автор акцентує на тому, що мурал-арт перестав бути просто настінним живописом, а став монументальною формою сучасного мистецтва, тісно пов'язаною з урбаністичним простором.

Дисертація Ю. В. Шеменьової «Мурали України у світовому стріт-арті: формотворення, пластичне моделювання, художньо-образні особливості» (2021) є всебічним дослідженням феномену муралів, зосередженим на їх розвитку в Україні в контексті світових тенденцій [6]. Авторка простежує еволюцію мурал-арту від його витоків в агітаційному мистецтві до сучасних інтерактивних форм. Подано детальний огляд розвитку муралізму в різних країнах світу, виокремлено ключові етапи та впливові фактори.

Історію появи та поширення стінописів, їх вплив на суспільство, а також особливості розвитку муралізму в різних містах країни досліджує Г. Бітаєва в межах статті «Мистецтво муралу як динамічне художнє явище сучасного українського соціуму» (2022) [1]. Важливим є те, що авторка чітко визначає відмінності між муралами та графіті, основними з яких є обов'язкова наявність сюжетної композиції в муралах.

Специфіку художньо-образного складника муралів, що вказують на звернення до історичних подій, пов'язаних із єврейським населенням Польщі, представила українська дослідниця Ю. В. Шеменьова у своїй статті «Тема юдаїки в мурал-арті Польщі (на прикладі стінописів міст Краків і Лодзь)» [7]. Авторка зазначає, що для муралів обох міст є характерним вибір монохромної кольорової гами і техніки трафаретного спреї-арту, щоб створити імітацію архівних фотографій. Цей стилістичний прийом, на думку науковиці, підкреслює важливість зображуваних подій та їх історичний контекст, наголошуючи на кроскультурному значенні, «документальності» та історичній достовірності зображень.

До аналізу історичної пам'яті дотична стаття Р. Любавського «Мурали Харкова: простір, пам'ять, політика» (2021), яка пропонує глибокий аналіз муралів Харкова як важливого елементу міського ландшафту та інструменту формування ідентичності [4]. Автор описує, як мурали відображають різні етапи історії Харкова, від радянського періоду до сьогодення. Він аналізує, як змінювалися тематика та стилістика муралів у відповідь на соціальні та політичні трансформації.

Попри наявність окремих досліджень з історії розвитку муралізму, історичної пам'яті в муралах окремих країн Європи, немає комплексного дослідження з цієї теми, яке б систематизувало кількість, зміст, мету наявних муралів. Трактатування відмінностей між муралами та графіті має дискусійний характер та потребує вироблення консенсусу. За результатами аналізу згаданих публікацій можна дійти висновку, що інтерес до муралів як об'єкта наукового дослідження постійно зростає.

Джерела та література

1. Бітаєва Г. Мистецтво муралу як динамічне художнє явище сучасного українського соціуму. *Художня культура. Актуальні проблеми*. 2022. № 18(1). С. 79–86.
2. Гаврилюк Б. Український мурал-арт у контексті світового мистецтва. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2018. Вип. 37. С. 241–254.
3. Єфімова А. Public Art як феномен сучасного мистецтва: український досвід. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. Львів, 2012. Вип. 22. С. 100–112.
4. Любавський Р. Мурали Харкова: простір, пам'ять, політика. *City: History, Culture, Society*. National Academy of Sciences of Ukraine (Institute for Problems of Cryobiology and Cryomedicine), 2021. Вип. 12(1). С. 24–40.
5. Шактер Р. Світовий атлас вуличного мистецтва і графіті. Київ: Magenta Art Books, 2018. 408 с.
6. Шеменьова Ю. В. Мурали України у світовому стріт-арті: формотворення, пластичне моделювання, художньо-образні особливості: дис. ... д-ра філос.: 023. Київ, 2021. 437 с.
7. Shemenova Y. The theme of Judaica in mural art of Poland (on the example of the murals of the cities of Krakow and Lodz). *Paradigm of knowledge*. Frankfurt, 2021. Vol. 3(47). P. 25–47.

Горленко Олександр

Запорізький національний університет

ПИТАННЯ МЕНТАЛЬНОГО ОБРАЗУ ДОНБАСУ В НОВІТНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Ключові слова: Донбас, ментальність, історіографія.

Keywords: Donbas, mentality, historiography.

Регіональна специфіка Донбасу стала «притчею во язицех» численних політехнологів і всіляких експертів – фахівців із «донбаської народності» чи «донбаського менталітету». Сучасна українська історіографія впевнено відкидає ці маніпуляції та констатує, що «проросійськість» Донбасу – це один із патентованих міфів самоідентифікації. Але, як казав нардеп України Геннадій Москаль у своєму інтерв'ю, «Є певні особливості донбаського менталітету, і у нього треба “вписуватися”» [9].

Легке поширення маніпуляцій навколо специфіки Донбасу має глибоке когнітивне коріння. На думку професорки Лариси Якубової, вітчизняна історична наука десятиріччями перебувала в системній ментальній, ідеологічній та методологічній кризі [12, с. 1–5]. За відсутності єдиної світоглядної картини примітивні штампи та міфи міцно закріпились за Донеччиною та Луганщиною, ставши їх «візитівкою».

Зразок наукового підходу подав американський історик Гіроакі Куромія, який почав писати про ментальні глибини Донбасу «ще до того, як це стало мейнстримом». Для Куромії Донбас – це «окрема спільнота, така сама, як нація, місто чи село. Це простір, прикордоння, де внутрішнє прагнення свободи, дика експлуатація і щоденне насильство змагалися між собою за владу» [2, с. 22].

Продовжуючи перебіг думок Куромії, можемо додати, що це все варилося у котлі напіввоєнізованого стилю управління господарськими процесами, що має свою історичну тяглість. Звідси і притаманний населенню регіону патерналізм, потреба у «сильному хазяїні». Звідси й інфантильність, але водночас впевненість у власній винятковості [2, с. 61–104].

Повчальні методологічні зауваження щодо дослідження ментальної специфіки Донбасу належать польській історикині Марті Студенній-Скрукві, яка поєднала здобутки західної та української історіографії за останні десятиріччя. Маючи досвід у дослідженні ментальної специфіки шахтарської Сілезії, історикиня зробила перспективну розвідку у незбагненний світ українського Донбасу: гетерогенність регіону пояснюється не вродженою властивістю, а результатом багатовікової діяльності на його теренах «українсько-російської домінуючої коаліції» [7, с. 17–18, 155]. Ця коаліція у вирі модернізаційних процесів кардинально викривила структуру власної ідентичності і була змушена навчитись швидко підлаштовуватись під кон'юнктуру. Відсутність стійкої ідентичності призводить до стану «ментальної порожнечі» [7, с. 162–213, 314].

Ці теоретичні надбання були взяті на озброєння професором Іллею Кононовим з Луганщини, який одним з перших почав проводити масштабні регіональні розвідки, насамперед по магістралі «Донбас–Галичина». Базуючись на матеріалах соціальних опитувань та статистики, науковець констатував факт культурної окремішності Донбасу та екзистенційну значущість економічного фактора для населення регіону, який, хоча і мислить унітарно щодо цілісності України, але водночас є неоднорідним сам по собі, маючи унікальний ментальний ландшафт [6].

Синтез історіографії і соціології демонструє Ярослав Грицак, зокрема у фундаментальній компаративній розвідці щодо Львова та Донецька [5]. На думку історика, суспільні ідентичності на Донбасі можуть бути важливішими, аніж національна ідентичність, що є нормою для Нового Часу [4, с. 11–33]. Ярослав Грицак констатує парадокс: для боротьби з регіональними міфами та штампами недоречно порівнювати регіони, оскільки саме такі порівняння врешті-решт цей антагонізм і формують [5, с. 59], а суперечка про домінуючі ідентичності регіонів не має сенсу, їх у сучасній Україні далеко не дві [3].

Тематика етнонаціональної історії Донбасу крізь призму теорії порубіжжя, теорії конфліктів та концептів регіоналізму активно розробляється співробітниками Інституту історії України НАН України.

На думку Ярослави Верменич, Донбас є «напівпериферійним» економічним та соціальним експериментом Москви [1, с. 8], стиковим пограниччям, де система міжлюдських відносин сформувала категорію «пограничних людей» [1, с. 18–69]. Для них відсутність чіткого демаркаційного кордону стала засадничим фактором формування власної «квазісвідомості», для якої внутрішня дихотомія є невід’ємним складником, що вирізняє регіональну спільноту Донбасу як, з одного боку, підвищено вразливу до визнання чи невизнання власних заслуг, а з іншого, – з відчуттям недостатньої захищеності від «примх долі» [1, с. 10]. На думку історикині, така «квазісвідомість» має схильність до саморуйнації, що і було використано росією в межах реалізації неоімперського проекту «русский мир» [1, с. 14–60].

Схожі думки репрезентує у своїх працях Лариса Якубова: «Донбас – це відкрита демографічна система, нестабільна у своїх етнонаціональних та соціокультурних характеристиках, чия ментальна криза зумовлена міцно вкоріненою радянською спадщиною, що являє собою прямий фактор контрверсійності регіону українського державного проекту та вагомою передумовою конфлікту 2014 року» [10, с. 9–12; 12, с. 201]. Саме ці «вади» регіону використала росія, трансформувавши ідеологему «пролетарського інтернаціоналізму» в ідею «русского мира» [11, с. 102].

Донецька історикиня Надія Темірова, проаналізувавши монументально-меморіальний простір Донецька, теж вказує на домінування радянської спадщини, яка формує специфіку донецького регіоналізму [8, с. 191].

Проаналізувавши наявні візії в українській історіографії, можемо зазначити, що всі вони мають спільну рису: їх автори сприймають донбаський регіон як виразно колоритний, своєрідний, і який водночас не є ані «антиукраїнським», ані антагоністичним для інших частин країни. Наше завдання – науковими методами реконструювати світ людей, щоб допомогти їм не тільки побачити, а й почути одне одного.

Джерела та література

1. Верменич Я. В. Донбас як порубіжний регіон: територіальний вимір. Київ: Інститут історії України НАН України, 2015. 69 с.
2. Гіроакі К. Свобода і терор у Донбасі: Українсько-російське прикордоння, 1870–1990-і роки. Київ: Основи, 2002. 510 с.
3. Грицак Я. Двадцять дві України. *Krytyka*. URL: <https://m.krytyka.com/ua/articles/dvadtsyat-dvi-ukrayiny>
4. Грицак Я. Дилеми українського націотворення, або ще раз про старе вино у нових міхах. *Український гуманітарний огляд*. 2000. № 4. С. 11–34. URL: <https://chtivo.org.ua/literature/istorichna/16305-dilemi-ukrayinskogo-naciotvorennja-abo-shhe-raz-pro-stare-vino-u-novih-mihah.html>
5. Грицак Я. Історія двох міст: Львів і Донецьк у порівняльній перспективі. *Україна модерна*. 2007. Т. 11, № 1. С. 27–60. URL: <https://utppublishing.com/doi/abs/10.3138/ukrainamoderna.11.027>
6. Кононов І. Ф. Етнос. Цінності. Комунікація: Донбас в етнокультурних координатах України. Луганськ, 1999. 312 с. URL: <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/346>
7. Студенна-Скруква М. Український Донбас: Обличчя регіональної ідентичності. Київ: Лабораторія законодавчих ініціатив, 2014. 410 с.
8. Темірова Н. Р. Про що промовляють монументи Донецька? *Форум краєзнавців Донецчини. Доповіді учасників*. Вінниця; Слов’янськ: ДонНУ імені Василя Стуса. 2020. С. 188–192.

9. Швець Є. Геннадій Москаль: Росія визнає ЛНР і ДНР. Але не в цих «кордонах». *LB.ua*. 28.04.2015. URL: https://lb.ua/news/2015/04/28/303132_gennadiy_moskal_rosiya_viznaie_lnr.html
10. Якубова Л. Д. Донбас і Крим: місце в модерному національному проекті. Київ: Інститут історії України НАНУ, 2016. 66 с.
11. Якубова Л. Д. Етнонаціональна історія Донбасу: тенденції, суперечності, перспективи в світлі сучасного етапу українського націотворення. Київ: Інститут історії України НАНУ, 2014. 109 с.
12. Якубова Л. Д. Русский мир на Донбасі та в Криму: історичні витоки, політична технологія, інструмент агресії. Київ: Інститут історії України НАНУ, 2018. 227 с.

ТРАВНЕВІ СТУДІЇ – ДЖУНІОР

П'ятак Вікторія

КЗ «Копайгородський ліцей»

Вінницької обл., Жмеринського р-ну

Вчитель: Войтко Людмила Іванівна

УКРАЇНСТВО ВІННИЧЧИНИ В УМОВАХ НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

Ключові слова: Друга світова війна, історія України, ОУН, Рейхскомісаріат Україна, Рух Опору, партизани.

Keywords: World War II, history of Ukraine, OUN, Reichskommissariat Ukraine, Resistance Movement, partisans.

Україна та українці відіграли важливу роль у Другій світовій війні, оскільки стратегічне розташування нашої країни на території Європи обумовило той факт, що багато ключових бойових дій відбувалося на теренах України. Це робить особливо актуальною проблему вивчення ролі України та українців у перебігу Другої світової війни.

Проблему України та українців у перебігу Другої світової війни розглядають, зокрема, вітчизняні дослідники та науковці: С. Гальчак, О. Гончаренко, Я. Заводяк, І. Коломієць, І. Мельничук, М. Михайлюк та ін.

Мета роботи – дослідити роль України та українців у Другій світовій війні, а конкретно – на прикладі українства Вінниччини.

Виклад основного матеріалу. Треба зазначити, що після захоплення гітлерівською Німеччиною території України мільйони її громадян опинились у зоні окупації. Їм довелося жити фактично у новій державі. Окуповані території сприймалися як сировинна база, а населення – як дешева робоча сила.

17 липня 1941 р. на підставі розпорядження Гітлера «Про цивільне управління в окупованих східних областях» під керівництвом Альфреда Розенберга створюється «Імперське міністерство у справах окупованих східних територій». До його завдань належав поділ окупованих територій на зони та контроль над ними [11, с. 14]. Безпосередньо на Вінниччині був встановлений окупаційний режим на стандартних для слов'янського населення умовах, відповідно до численних директив Гітлера, а саме – територія з усіма ресурсами, надрами, населенням належала німецькому народу та особисто фюреру.

У роки війни розгорнулась активна широкомасштабна підпільна боротьба, для якої були характерні різноманітні організаційні форми та методи діяльності. У більшості окупованих міст, районних центрів і великих населених пунктів СРСР були створені нелегальні організації та групи. Зокрема, з перших днів окупації на території Вінниччини розгорнулася антифашистська боротьба. Існували дві основні течії руху Опору: комуністична (партизанські загони та радянське підпілля) та націоналістична – (ОУН–УПА).

З моменту окупації Вінницької області німецькими загарбниками в тилу супротивника почали з'являтися підпільні більшовицькі організації. На чолі їх

стояли більшовики, партійні та безпартійні, які потрапили в тил супротивника випадково чи спеціально залишені. Для боротьби з окупантами у самому м. Вінниці було створено підпільні антифашистські організації та групи, діяльність яких спрямовував підпільний центр, яким керував І. В. Бевз. Активними учасниками підпілля були зв'язкова Ляля Ратушна, І. А. Войцеховський, І. В. Бутенко, М. Ведмідь, Н. Рудь та багато інших. У своїй «штаб-квартирі» у бібліотеці ім. Н. К. Крупської (зараз – бібліотека-філія № 1) радянські патріоти розробляли плани диверсій, придбання зброї, розповсюдження листівок. Студентка Московського університету Лариса (Ляля) Ратушна добровольцем пішла на фронт, у бою була поранена та потрапила в полон. Їй вдалося втекти з табору і за кілька тижнів дістатися рідного міста, де жила її мати [4, с. 270].

У Вінниці Ляля Ратушна вступила до групи Бевза. Виконувала розвідувальні завдання, виготовляла підроблені документи для підпільників, таємно винесла з друкарні шрифти для друку листівок, допомагала розповсюджувати агітаційні листівки серед мешканців міста й області [9, с. 102].

Не менш самовіддано працювала і підпільна група на станції Вінниця. Л. І. Гречка та його соратники М. П. Коваленко, А. В. Кокарев та ін. підривали ешелони з німецькими солдатами та військовою технікою, підривали цистерни з паливом, виводили з ладу лінії зв'язку, зупиняли рух поїздів. Диверсійні роботи виконували й інші групи, що діяли на м'ясокомбінаті, електростанції, в залізничних майстернях, гаражах автотранспорту, на інших об'єктах [9, с. 102].

Підпільна група «Медик», якою керував лікар С. П. Белканія, створила за-конспірований медпункт, де пораненим бійцям, підпільникам та партизанам, а також мешканцям міста надавалася медична допомога. Професор Вінницького медінституту Ф. М. Гуляницький організував аналогічну діяльність на квартирі санітарки М. І. Хоменко. Зв'язковим та помічником у роботі групи був 14-річний син господині «лазарета» Б. В. Хоменко [7, с. 94].

Загалом під час окупації у місті було створено 18 підпільних організацій та груп, до складу яких входило орієнтовно 300 осіб. І це за умови, що у Вінниці концентрувалося безліч німецьких таємних розвідувальних служб і шпигунів. Адже всього за кілька кілометрів від обласного центру знаходилася ставка А. Гітлера «Вервольф» [2, с. 322]. У німецьких звітах зареєстровано 1 340 партизанських акцій поблизу об'єкта «Вервольф» за час окупації [13, с. 143].

Вінницькі підпільники у 1942 р. організували та провели низку вдалих операцій, завдяки чому було звільнено 26 полонених, виведено з ладу станції водопостачання, знищено склади продовольства та діючий млин, убито офіцера СС та поранено гебітскомісара Нольтінга [9, с. 118].

Рух Опору був представлений також націоналістичною течією. Представники українського національного руху створили на території Західної України (на Поліссі та Волині) свої загони – Поліську Січ. Їх сформував Т. Боровець (Бульба), який вів партизанські дії проти фашистських окупантів і радянських партизанів [5, с. 17]. Представники націоналістичного руху намагалися відновити незалежність України, воюючи проти фашистів і радянських військ. Політичним центром націоналістичного руху була Організація українських націоналістів (ОУН). Окрема сторінка історії – діяльність УПА. Так, група «Південь» під

керівництвом Омеляна Грабця діяла у Вінницькій області з 1943 до липня 1944 р., коли її було знищено військами НКВС. Якщо на початку 1941 р. ОУНівці плекали думку, що німці допоможуть відновити незалежність України, то до 1943 р. стало зрозуміло, що вони так само використовують Україну, як і московський режим [8, с. 5].

Загалом керівництвом націоналістичного підпілля на Вінниччині займались: Борис Левкович (за іншими даними – Василь Яворів) – обласний провідник ОУН на Вінниччині в 1941–1942 рр.; вчитель історії та української мови Лука-Мелешківської школи Вінницького району С. Алетіяно – провідник ОУН Вінницької області з січня 1942 р. (подальша доля невідома); «Антон» – організаційний провідник ОУН на Вінниччині в 1942–1945 рр. (вбитий восени 1945 р.); колишній підполковник Червоної Армії Ф. Білотченко – обласний військовий референт ОУН на Вінниччині 1942–1945 рр. (загинув у грудні 1945 р. у м. Літині). Керівниками націоналістичних осередків в області були: прибулий із Західної України освітянин Липовий у Калиновському районі (розстріляний у 1942 р. в м. Вінниці німцями), зубний технік П. Гребінь у с. Старий Пиків (розстріляний партизанами), місцевий староста З. Пиндик в с. Байківці, фельдшер Дорогневич у с. Жигалівці, прибулий із Західної України піп Мороз у с. Хомутинях. У серпні 1942 р. гітлерівці провели масові арешти й розстріли представників «Просвіти» та осередків ОУН, Націоналісти пішли в підпілля [3, с. 117].

Отже, захоплення території України нацистською Німеччиною у 1941 р. призвело до того, що мільйони громадян опинилися під окупацією. Україна була поділена на різні зони впливу, зокрема Львівська та інші західні області стали частиною «дистрикту Галичина», який підпорядковувався Польщі, а решта території, зокрема Рівненська, Волинська та інші області, увійшли до «Рейхскомісаріату Україна». Це розмежування було частиною більшої стратегії нацистів, спрямованої на забезпечення максимальної економічної експлуатації і використання трудових ресурсів населення, особливо через обов'язкову трудову мобілізацію. Режим нацистів прагнув максимально використати українців у військових і виробничих цілях, причому значна частина працездатного населення була змушена працювати на будівництві стратегічних об'єктів для Німеччини. Незважаючи на жорстокі умови окупації, на території України діяли підпільні рухи – як більшовицькі, так і націоналістичні. Зокрема, у Вінниці було створено кілька підпільних груп, які активно боролися з окупантами. Зрештою окупаційна політика Німеччини зазнала краху завдяки вирішальним воєнним перемогам радянської армії безпосередньо на фронтах та успішним діям партизанського руху й підпілля на окупованій ворогом території.

Джерела та література

1. Гальчак С. Д. «Східні робітники» з Поділля у Третньому рейху: депортації, нацистська каторга, опір поневолювачам. Вінниця. «Книга-Вега» ВАТ «Віноблдрукарня». 2003. 344 с.
2. Гальчак С. Протидія сил національно-визвольного спрямування заходам німецької окупаційної влади на території Вінниччини. *Сторінки воєнної історії України*: збірник наукових статей. Київ, 2006. Вип. 10. Ч. 1. С. 322–339.
3. Гончаренко О., Куницький М., Лисенко О. Система органів місцевого управління на території райхскомісаріату «Україна» та «військової зони». 1941–1944 рр. Київ, 2014. 151 с.

4. Заводяк Я. Жінка на війні: доля Лялі Ратушної. *Травневі студії: історія, політологія, міжнародні відносини*. 2021. № 3. С. 269–271.
5. Коломієць І. ОУН-УПА на Вінниччині у роки боротьби за Українську самостійну соборну державу. Літин, 2010. 247 с.
6. Мельничук І. П. Німецько-фашистський окупаційний режим у Вінниці. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. 2000. Вип. 2. С. 174–177.
7. Михайлюк М. В. Агітаційно-пропагандистська діяльність органів німецької окупаційної влади серед населення України у 1941–1944 рр.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Київ, 2006. 287 с.
8. Пагіря О. Діяльність ОУН та УПА на території Центрально-Східної та Південної України. *Мандрівець*. 2013. № 1. С. 4–9.
9. Патриляк І. «Встань і Борись! Слухай і вір...»: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939–1960 рр.). Львів, 2012. 592 с.
10. Петрова А. І. Становище на Поділлі в роки німецької окупації (1941–1944 рр.). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Вінниця, 2005. Вип. 9. С. 267–271.
11. Потильчак О. В. Професійне навчання і підготовка трудових резервів в Україні в період німецько-фашистської окупації (1941–1944): політика і практика агресора. Київ: ТОВ «Міжнар. фін. агенція», 1998. 36 с.
12. Стяжкіна О. В. Жінки України в повсякденні окупації: відмінності сценаріїв, інтенції й ресурси виживання. *Український історичний журнал*. 2015. № 2. С. 42–66.
13. Трофимович В., Сухих А., Мудраченко М. Друга партизанська бригада 1942–1944: від партизанщини до партизанства. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2017. № 26. С. 143–146.

Наукове видання

ТРАВНЕВІ СТУДІЇ: ІСТОРІЯ, МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Збірник матеріалів

**VI МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ
І МОЛОДИХ ВЧЕНИХ «ТРАВНЕВІ СТУДІЇ 2025:
ІСТОРІЯ, АРХЕОЛОГІЯ ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ
В УМОВАХ ВІЙНИ»**

02 травня 2025 р.

ВИПУСК 10

Редактор О. А. Солдатова
Технічний редактор О. К. Гомон

Підписано до друку 08.07.2025 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Друк – цифровий. Умовн. друк. арк. 14,29
Тираж 100 прим. Зам. № 77

Донецький національний університет імені Василя Стуса
21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру
серія ДК № 5945 від 15.01.2018 р.